

72331

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**TARİHİ TÜRK ŞİVELERİ VE GÜNÜMÜZ OĞUZ GURUBU ŞİVELERİNDE
OLUMSUZLUK İFADESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yard. Doç. Dr. Vahit TÜRK

Hazırlayan
Ali CİN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Çanakkale 1998

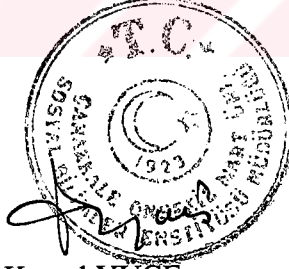
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Ali Cin'e ait "Tarihi Türk Şiveleri Ve Günümüz Oğuz Gurubu Şivelerinde Olumsuzluk İfadesi" adlı çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Üye: Yard. Doç. Dr. Vaihit TÜRK (Danışman)

Üye: Prof. Dr. Kemal YUCE

ÖZET

Türk dilindeki olumsuzluk ifadesi, Türk dilinin ulaşılan ilk metinlerinden günümüze ve günümüz batı gurubu şiveleri üzerinde incelenmiştir.

Çalışma üç ana başlık altında yapılmıştır.

İsimlerde olumsuzluk,

Fiillerde olumsuzluk

Edatlarda olumsuzluk

Bu tasnif anlam ve şekil olumsuzluğu göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Şekil olumsuzluğu ile, olumsuzluk ekleri vasıtasıyla oluşturulan olumsuzlukları, anlam olumsuzluğu ile ise, kelimelerin bir olumsuzluk eki almadan yalın halde ifade ettikleri olumsuzluğu kastettik.

SUMMARY

The statement of negation in Turkish was studied from first texts of Turkish to now, and on today's west group's dialects of Turkish.

The study was grouped three parts. These are negation on nouns, negation on verbs and negation on prepositions.

This classification was made with respect to considering the negation of meaning and negation of morphology.

When we say negation of morphology we mean the negations which are formed by negative suffix, and negation which is formed with the nouns that have a negative meaning on their roots and not take a negative suffix.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Cetveli.....	i
Önsöz.....	v
Giriş.....	1
1. ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ	13
1.1. İSİMLER	13
1.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler	13
1.1.2. -SIZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	15
1.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	21
1.1.4. ERMEZ ile Yapılan Olumsuzluklar	23
1.2. FİİLLER	24
1.2.1. Manası Olumsuz Fiiller	24
1.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	25
1.2.3. -SIRA, -SİRE İle Yapılan Olumsuzluklar	26
1.2.5. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	26
1.2.6. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	31
1.2.7. Olumsuzluğun Sıfat Fiillerle Kullanılışı	31
1.2.8. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı	32
1.2.9. Vurguyla yapılan olumsuzluk	32
1.2.10. İktidâri Yapıda Olumsuzluk	32
1.2.11. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	33
1.3. EDATLAR	34
1.3.1. Olumsuzluğu Kuvvetlendirmek İçin Kullanılan Edatlar	34
1.3.2. “Av” Olumsuzluk Edatı	34
2. ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ	35
2.1. KARAHANLI TÜRKÇESİ	35
2.1.1. İSİMLER	35
2.1.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler	35
2.1.1.2. -SIZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	38
2.1.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	40
2.1.1.4. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar	42
2.1.1.5. ERMES İle Yapılan Olumsuzluklar	42
2.1.2. FİİLLER	43

2.1.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller	43
2.1.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	46
2.1.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	48
2.1.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	53
2.1.2.5. Olumsuzluğun Sıfat Fiillerle Kullanılışı	54
2.1.2.6. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı	55
2.1.2.7. İktidârî Yapıda Olumsuzluk	55
2.1.2.8. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	56
2.1.3. EDATLAR	57
2.1.3.1. Farsçadan geçen “nâ” “bî” Olumsuzluk Edatıyla yapılan Olumsuzluklar	57
2.1.3.2. “Ne...ne” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	57
2.2. HAREZM TÜRKÇESİ	58
2.2.1. İSİMLER	58
2.2.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler	58
2.2.1.2. -SİZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	59
2.2.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	62
2.2.1.4. DEĞİL ve ERMES İle Yapılan Olumsuzluklar	64
2.2.2. FİLLER	66
2.2.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller	66
2.2.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	67
2.2.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	71
2.2.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	77
2.2.2.5. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı	79
2.2.2.6. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar	80
2.2.2.7. İktidârî Yapıda Olumsuzluk	80
2.2.2.8. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	81
2.2.3. EDATLAR	83
2.2.3.1. “Ni...ni” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	83
2.2.3.2. Farsça “bî” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	84
2.2.3.3. Farsça “nâ” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	84
3. YENİ TÜRKÇE DÖNEMİ	86
3.1. KIPÇAK SAHASI	86
3.1.1. İSİMLER	86
3.1.1.1. Manası Olumsuz İsimler	86
3.1.1.2. -SİZ,-SİZ,-SUZ,-SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	91
3.1.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	92
3.1.1.4. DEĞÜL ile Yapılan Olumsuzluklar	94

3.1.2. FİLLER	95
3.1.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller	95
3.1.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	96
3.1.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	97
3.1.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	100
3.1.2.5. İktidâri Yapıda Olumsuzluk	101
3.1.2.6. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	102
3.1.3. EDATLAR	102
3.1.3.1. “Ni” olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	102
3.1.3.2. “Ni...ni” Karşılaştırma ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	103
3.1.3.3. Arapça “la” Olumsuzluk Eki İle Yapılan Olumsuzluklar	103
3.1.3.4. Farsça “nâ” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	103
3.1.3.5. “bilâ” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	103
3.1.3.6. Farsça “bî” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	103
3.1.3.7. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk	103
3.2. ÇAĞATAY SAHASI	104
3.2.1. İSİMLER	104
3.2.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler	104
3.2.1.2. -SİZ,-SİZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	105
3.2.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	106
3.2.1.4. EMES İle Yapılan Olumsuzluklar	109
3.2.2. FİLLER	110
3.2.2.1. Manası Olumsuz Fiiller	110
3.2.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	111
3.2.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	114
3.2.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	118
3.2.2.5. Olumsuzluğun Sıfat-Fiillerle Kullanılışı	120
3.2.2.6. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı	120
3.2.2.7. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar	121
3.2.2.8. İktidarî Yapıda Olumsuzluk	121
3.2.2.9. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	122
3.2.3. EDATLAR	123
3.2.3.1. “Yok” Cümle Başı Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	123
3.2.3.2. “Ne...ne” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	124
3.2.3.3. Farsça’dan Geçen “bî” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	125
3.2.3.4. Farsça “nâ” Ekiyle Yapılan Olumsuzluklar	126
3.2.3.6. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk	127
3.2.3.6.1. Vay Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	127
3.2.3.6.2. Veh (vah, yazık) Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	127
3.3. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ	128

3.3.1. İSİMLER	128
3.3.1.1. Manası Olumsuz İsimler	128
3.3.1.2. -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	134
3.3.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	138
3.3.1.4. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar	140
3.3.2. FİLLER	143
3.3.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller	143
3.3.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	145
3.3.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	150
3.3.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	155
3.3.2.5. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar	158
3.3.2.6. İktidâri Yapıda Olumsuzluk	158
3.3.2.7. Olumsuz Soru Şekilleriyle Yapılan Olumsuzluklar	160
3.3.3. EDATLAR	161
3.3.3.1. “Ne...ne” Karşılaştırma ve Denleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	
3.3.3.2. Farsça’dan Geçen “bî” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	162
3.3.3.3. Farçadan Geçen “na” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	163
3.3.3.4. Arapça’dan Geçen “la” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	164
3.3.3.5. Değil Kelimesinin Bağlama Edatı Olarak Kullanılışı	164
3.3.3.6. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk	164
3.4. KLASİK OSMANLI SAHASI	166
3.4.1. İSİMLER	166
3.4.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler	166
3.4.1.2. -SIZ, -SİZ -SUZ,-SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	166
3.4.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	167
3.4.1.4. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar	170
3.4.2. FİLLER	172
3.4.2.1. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	172
3.4.2.2. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	173
3.4.2.3. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	176
3.4.2.4. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı	177
3.4.2.5. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar	178
3.4.2.6. İktidâri Yapıda Olumsuzluk	178
3.4.2.7. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	179
3.4.3. EDATLAR	179
3.4.3.1. “Ne...ne” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	179
3.4.3.2. “Ne” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	181
3.4.3.3. Farsça “bî” Ekiyle Yapılan Olumsuzluklar	181
3.4.3.4. Farsça “nâ” Olumsuzluk Edatıyla Yapılanlar	182
3.4.3.5. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk	182

4- GÜNÜMÜZ BATI GURUBU ŞİVELERİ	183
4.1. TÜRKİYE TÜRKÇESİ	183
4.1.1. İSİMLER	183
4.1.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler	183
4.1.1.2. -SİZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ İle Yapılan Olumsuzluklar	184
4.1.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	190
4.1.1.4. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar	195
4.1.2. FİLLER	198
4.1.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller	198
4.1.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	198
4.1.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	199
4.1.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	203
4.1.2.5. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı	206
4.1.2.6. Olumsuzluğun Sıfat-Fiillerle Kullanılışı	207
4.1.2.7. Aynı Cümle İçerisinde Hem Olumlu Hem Olumsuz Yapıların kullanılmasıyla Yapılan Olumsuzluklar	207
4.1.2.8. İktidâri Yapıda Olumsuzluk	208
4.1.2.9. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar	208
4.1.2.10. Olumsuz Soru Şekilleriyle Yapılan Olumsuzluklar	210
4.1.3. EDATLAR	211
4.1.3.1. “Ne...ne” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	211
4.1.3.2. “Ne...ne de” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	212
4.1.3.3. “Ne” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	214
4.1.3.4. “Değil”in Bağlama Edatı Olarak Kullanılması	214
4.1.3.5. Farsça “bî” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	215
4.1.3.6. “Hiç olmazsa” Bağlama Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	215
4.1.3.7. “Hiç değilse” Bağlama Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	216
4.1.3.8. “Hem” Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	216
4.1.3.9. Ünlemlerde Edatlarında Olumsuzluk	216
4.1.3.10. DEYİMLERDE OLUMSUZLUK	217
4.2. TÜRKMEN TÜRKÇESİ	225
4.2.1. İSİMLER	225
4.2.1.1. Manası Olumsuz İsimler	225
4.2.1.2. -SİZ, -SİZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	226
4.2.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	227
4.2.1.4. DÄL İle Yapılan Olumsuzluklar	230
4.2.2. FİLLER	232
4.2.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller	232
4.2.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	232

4.2.2.4. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	234
4.2.2.5. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	238
4.2.2.6. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar	239
4.2.2.7. İktidarî Yapıda Olumsuzluk	240
4.2.2.8. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	240
4.2.3. EDATLAR	242
4.2.3.1. “Ne...ne” Kuvvetlendirme Ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	242
4.2.3.2. “Ne..ne..de” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	243
4.2.3.3. Farsça’dan Geçen “bi” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	243
4.2.3.4. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk	244
4.3. GAGAUZ TÜRKÇESİ	245
4.3.1. İSİMLER	245
4.3.1.1. Manası Olumsuz İsimler	245
4.3.1.2. SIZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	245
4.3.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	245
4.3.1.4. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar	246
4.3.2. FİLLER	247
4.3.2.1. Manası Olumsuz olan Fiiller	247
4.3.2.2. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	247
4.3.2.3. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	250
4.3.2.4. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar	250
4.3.2.5. İktidari Yapıda Olumsuzluk	251
4.3.2.6. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	251
4.3.3. EDATLAR	252
4.3.3.1. “Ne..ne” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	252
4.3.3.2. “ Ne..ne..de ” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	252
4.4. AZERBAJCAN TÜRKÇESİ	253
4.4.1.İSİMLER	253
4.4.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler	253
4.4.1.2. -SİZ, -SİZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar	254
4.4.1.3. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar	256
4.4.1.4. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar	257
4.4.2. FİLLER	260
4.4.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller	260
4.4.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk	260
4.4.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk	261
4.4.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk	264

4.4.2.5. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanımı	267
4.4.2.6. Zıt Anımlı Kelime Tekrarlarıyla Yapılan Olumsuzluklar	267
4.4.2.7. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar	268
4.4.2.8. İktidarî Yapıda Olumsuzluk	268
4.4.2.9. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar	270
4.3. EDATLAR	270
4.3.1. “Ne...ne” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	270
4.3.2. “Ne..ne.. de” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	271
4.3.3. “Ne” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	271
4.3.4. Farsça “bî” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	271
4.3.5. Farsça “nâ” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar	272
4.3.6 Ünlem Edatlarında Olumsuzluk	272
SONUÇ:	273
KAYNAKÇA	279

KISALTMALAR

A	: Anar
AAŞ	: Ata Atacanov'un Şiirleri
AEA	: Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi
AH	: Atabetü'l-Hakayık
AY	: Altun Yaruk
BD	: Babür Divanı
BK DC	: Bilge Kağan Abidesi Doğu Cephesi
BK GC	: Bilge Kağan Abidesi Güney Cephesi
BKYKD	: Bu Kan Yerde Kalan Değil
BGH	: Baharda Gopan Hasrat
BK KC	: Bilge Kağan Abidesi Kuzey Cephesi
BS	: Bir Sürgün
BŞ	: Beş Şehir
BTK	: Büyük Türk Klasikleri
Ç	: Çalikuşu
ÇA	: Çarı Aşirov
CSTD	: Cem Sultanın Türkçe Divan'ı
D	: Dönemeçte
DAO	: Dev Adamın Oolu
DK	: Deli Kurt
DKGS	: Deyimler ve Kısaltmalar Gurubu Sözlüğü
DKK	: Dede Korkut Kitabı
DLT	: Divanü Lügati't- Türk
DS	: Deyimler Sözlüğü
ED	: Eğil Dağlar
EİHD	: Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Divanı
ETG	: Eski Türkçenin Grameri
ETŞ	: Eski Türk Şiiri

EUTS	: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
FD	: Fuzûlî Divanı
Fİ	: Firavun İmanı
FK	: Fevâйдü'l- Kiber
G	: Girdap
GS	: Güzellik Suyu
GE	: Gençliğim Eyvah
GH	: Gönül Hanım
GT	: Gagauz Türkleri
GT I	: Gülistan Tercümesi
GT II	: Gülistan Tercümesi II
GTG	: Gagavuz Türkçesi Grameri
GV	: Garavul
GY	: Güzel Yazılar
HA	: Hüsn ü Aşk
HD	: Hayali Bey Divanı
HŞ	: Hüsrev ü Şirin
IDÖ	: Irmak Dağlar Ötesinde
İM	: İslâmî'nin Mesnevisi
İMS	: İrşâdü'l mülük ve Selâtîn
KA	: Küçük Ağa
KB	: Kutadgu Bilig
KE	: Kısas-1 Enbiya
KE	: Kısasü'l- Enbiya
KG	: Kitab-1 Gunya
KGK	: Kendi Gök Kubbemiz
KK	: Kenzü'l-Küberâ
KLS	: Kuman Lehçesi Sözlüğü
KR	: Kıbrıs Rubâileri
KT	: Kur'an Tercümesi
KT DC	: Kültigin Abidesi Doğu Cephesi
KT KC	: Kültigin Abidesi Kuzey Cephesi

KY	: Kıssa-i Yusuf
LF	: Lütfi Divanı
LM	: Leylî vü Mecnûn
LT	: Lisanü't-Tayr
M	: Maytrısimit
M	: Miralı
ME	: Mukaddimetü'l-Edeb
MG	: Münyetü'l-Guzat
ML	: Muhakemetü'l-Lügateyn
MVS	: Mai ve Siyah
MN	: Mecâlisü'n-Nefâis
MN	: Mecmuatü'n-Nezâir
N	: Nevâi
ND	: Nef'î Divanı
NF	: Nehcü'l-Feradis
NM	: Nesayimü'l-Mahabbe
OA	: Orhun Abideleri
OD	: Oba Darkaşı
OKD	: Oğuz Kağan Destanı
P	: Pilleler
Ş	: Şamahmal
S	: Sancı
SET	: Sanat Edebiyat Tenkit
SF	: Safahat
ŞG	: Şeyh Galip
SH	: Seçme Hikâyeler
SK	: Sırat Köprüsü
SN	: Süheyl ü Nev-Bahar
SNG	: Sözlü Nağıllı Geceler
T	: Tapmacalar
TA BC	: Tonyukuk Abidesi Batı Cephesi
TA GC	: Tonyukuk Abidesi Güney Cephesi

TA KC	: Tonyukuk Abidesi Kuzey Cephesi
TDAYB	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
THD	: Türkmen Halk Destanları
THM	: Türkmen Halk Masalları
TKG	: Türkçenin Karanlık Günleri
TŞA	: Türkmen Şiiri Antolojisi
TT	: Türkistan Türkistan
Y	: Yalnızız
YBG	: Yüz Bir Gün
YED	: Yunus Emre Divanı

ÖNSÖZ

Yirmibirinci yüzyıla girmemize çok az bir zamanın kaldığı günümüzde, Türkoloji çalışmaları, Türk dilinin konuşulduğu ve konuşulmadığı dört bir yanda, dil üzerine yapılan art zamanlı ve eş zamanlı çalışmalarla, hiçte küçümsenemeyecek bir şekilde, hızla ilerlemektedir.

Sovyet İmparatorluğunun dağılmasıyla birlikte, bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerimiz her geçen gün daha da artmış, şiveler üzerindeki çalışmalar yoğunlaşmış, mukayeseli gramer ve edebiyat çalışmaları hızına hız katarak devam etmiş, Türk diline, tüm lehçe ve şiveleriyle birlikte bir bütün olarak bakmamız gerçeği, iyiden iyiye anlaşılmıştır.

İşte bu gerçeği de göz önünde bulundurarak, Türk dilinin olumsuzluğu nasıl ifade ettiğini, sınırlandırarak art zamanlı ve eş zamanlı olarak incelemeye çalıştık.

Olumluluk ve olumsuzluk, dilin temel kavramlarından. Dil, olumlu yapıları da, olumsuz yapıları da kendi bünyesinde, kendi sistematığı içerisinde belirli bir düzen dahilinde yapar. Bu düzen bütün diller için geçerlidir. Sağlam bir sistematığe sahip olan Türk Dili de, her dil gibi olumlu ve olumsuzluğu farklı şekillerde ortaya koymaktadır.

Türk dilinin olumlu yapılarını bir çok gramer kitabımızda, çeşitli yönleriyle bulabilmekteyiz. Ancak olumsuzluğu nasıl ifade ettiğini, nasıl yaptığını ortaya çıkaran derli-toplu bir çalışma, bildiğimiz kadarıyla yoktur.

Biz, çalışmamızda Türk dilinin bilinen ilk tarihî metinlerinden günümüze değin, ve günümüz Türk dilinin batı gurubu şivelerinin olumsuzluğu nasıl yaptığını incelemeye çalıştık.

Çalışmamız esnasında, konunun geniş bir sahayı içine alması, bizi bir takım sınırlandırmalara sevketti. Ancak, mümkün mertbe o sahanın gramer özelliklerini yansıtacak eserleri taramaya çalıştık.

Eserleri tararken, seçilen örnekler, eserden aynen alınmıştır. Farklı bir imla ve transkripsiyon sistemine başvurulmamıştır.

Türk Dilinin Oğuz gurubu ve batı gurubu şeklinde bahsettiğimiz gurup (Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi)inden oluşmaktadır.

Eski Türkçe dönemine ait birkaç örnek dışında bütün olumsuz yapılar örnekleriyle birlikte verilmiştir. Çalışmamızda, manasında olumsuzluk bildiren isimler ile, manasında olumsuzluk bildiren fiiller başlıkları altında incelediğimiz kısımlarda sınırlandırmaya gittik.

Çalışmamızda, Türk Dili'nin her devresini, üç ana başlık altında incelemeye gayret ettik.

1. İsimlerde Olumsuzluk
2. Fiillerde Olumsuzluk
3. Edatlarda Olumsuzluk

Çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen hocam, Yrd. Doç. Dr. Vahit Türk'e hasseten teşekkür ederim. Ayrıca yine yardımlarını gördüğüm değerli oda arkadaşım Öğr. Görevlisi Murat Ceritoğlu'na ve Araş Görevlisi arkadaşım Hülya Arslan'a Teşekkür ederim.

Ali CİN

GİRİŞ

Batı dillerinde pozitif-negatif, Arapça'da müspet-menfi, Farsça'da mânâyı müsbet, mânâyı menfi ve Türkiye Türkçesi'nde ise olumlu-olumsuz şeklinde karşılanan bu kavramlar, her dilin iki temel unsurudur.

Türk Dilinin diğer şivelerinde ise olumsuzluk kavramı için şu, terimler kullanılmaktadır.⁽¹⁾

“ Az.: inkar; Tkm: yookluk; Gag: inkarlık ~ ret; Özb: bolişsizlik, inkor; Uyg: bolişsizlik; Tat: yuqlıg(süze) ~ inkâr itü; Bşk: yuqlıg; Kmk: yokluk inkârlık; Krç-Malk: ugalayla (ogaylaw) Nog: yoklık Kzk: bolımsızdık; Krg: tanuu ~ ters; Alt: t'aratpaganı; Hks ittirbinçetkeni; Tuv: ta'dagalzal; Şor :çagdabazı”

Olumsuz Cümle için:

“Az : İnkâr cümlesi; Tkm: inkaar edici sözlem; Gag: inkar cümle; Özb:İnkôr söz; Uyg: boluşsiz cümle; Tat: inkar cömla; Bşk: yuqlıg höylam; Kmk: şokluk cümle~ inkârlık cumla; Krç-Malk: ugaylawçu (ugaylawçu) aytım; Nog: yoklık yıyma; Kzk: bolımsız söylem; Krg: tañgıç süylöm; Alt: toktodulu ermek; Hks: ittîrbes predlojeniye; Yuv: pa'dıtkavas tomak; Şor: çagdabas erbek;”

Olumsuz Fiil İçin:

“Az: fe'lin inkar növü; Tkm: işliğin yookluk gaalıpı ~ yokluk forma; Gag: işliin inkar forması; Özb: bolişsiz fe'l ; Uyg: bolişsiz peil ; Tat:fiğıl'neñ yuqlıq forması-yuqlıq; Bşk: yuqlıq qılım; Kmk:işlikni yokluk forması ~ yokluk formadagı işlik; Krç-Malk: etimni ugaylavçu forması; Nog: yoklık glagol; Kzk: etistiktiñ bolımsız türü ~ bolımsız etistik; Krg: etiştin ters forması; Alt: glagoldın toktodulu büdümü; Hks: glagolnıñ itîrçekten körîmî; Tuv: kılıg sözünüñ polbas heviri; Şor: çagdabas glagol”

Türk dilindeki olumsuzluğu anlam olumsuzlukları ve şekil olumsuzlukları başlığı altında iki grupta inceleyebiliriz.

¹ NASKALİ-GÜRSOY, Emine, Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu Ank. 1997, s.64-65

Anlam olumsuzlukları, herhangi bir kök ve türemiş haldeki isim veya fiilin, bir olumsuzluk eki almamış haliyle ifade ettiği olumsuz manadır.

Şekil olumsuzluğu ise, kök ve türemiş haldeki isim veya fiilin, bir olumsuzluk eki (-sız,-siz,-suz,-süz; -ma,-me vb.) almadan olumlu mana ifade ederken, aldığı olumsuz ekle menfi anlam ifade etmesidir.

İsimlerde Olumsuzluk:

İsimlerdeki olumsuzluğu, manası olumsuz isimler, başlığı altında incelemeye başladık. Mesela, (yabız, ahmak, hırsız) ve buna benzer olumsuz mana taşıyan kelimeleri bir araya getirmeye çalıştık. Daha sonra, isimleri olumsuz yapan, olumsuz sıfatlar oluşturan (-sız,-siz,-suz,-süz) ekleriyle yapılan olumsuzlukları incelemeye çalıştık. Bu ekler, olumsuz mana taşıyan kelimeler üzerine gelerek, olumlu manalar ifade eder. Bu tür olumsuzluklarda, örneğin: **akıllı** kelimesinin olumsuzu **akılsız** kelimesi; **sevimli** kelimesinin olumsuzu, **sevimsizdir**. Buradaki akılsız kelimesindeki olumsuzluk **akıl** kelimesinde değil, **akıllı** yani (-lı,-li) nin olumsuzu durumundadır.

(-sız,-siz,-suz,-süz) eklerinin etimolojisine dair şu bilgilere ulaştık.

Petro İ. Kuuznetsov, “Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair” isimli makalesinde şu görüşlere yer vermektedir:⁽²⁾

Çeşitli bilim adamlarının bu konu hakkındaki görüşlerine geçmeden önce, bu ekin etimolojik olarak ne olduğunu, kökeninin eski bir kök kelime mi yoksa ek mi (veya bunların birkaçı mı) şeklindeki sorulara cevap bulmaya çalışır. Bu sorulara iki teoriyle izah getirmeye çalışır.

1. Bitişim Teorisi:

İnsan dili, esas itibariyle somuttan soyuta ve basitten bileşiğe doğru geliyorsa, eklerdeki anlamlar da köklerdekinden soyut olduğuna göre diller, başlangıçta eksizdi sonradan ekledi. Bu teori XIX. Yüzyılın ilk yarısında F. Bopp ve W.Von Humbold tarafından ortaya atılmıştır. Kononov, bu görüşün Türkologları yanlış yola sevkettiğini ifade eder.

² KUZNETSOV, İ. Petro: “Türkiye Türkçesi Morfoetimolojisine Dair” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995, TDK. Yay. Ank. 1997 s. 193-259

Bitişim teorisini savunan Kuznetsov, -sız,-siz ekinin etimolojisini şöyle izah ediyor:

Sız-: sızmak ve erimek anlamlarını verir. Divanü Lügati't-Türk'te geçen "yağ sızdı"=eridi cümlesinin Türkçe'nin morfoloji sistemi kurulurken yağ sız şeklinde olduğunu söyleyerek, yağsız kel yok(=gelme) cümlesi "yağ sız /mışken(erimişken) gelme", yani "yağsız gelme" şeklinde anlaşılabilir. Şu halde sız sözcüğünün ilk safhalarda, henüz ek olmadan, yağ, kar, buz, küç (güç) tın(soluk) vs. gibi erimekle yok olmaya istidadı olan nesnelere simge olan isimlere katıldığı düşünülebilir. Mesala: küç sız kel/tük/ "güçsüz geldi" (Gücü kuvveti erimiş (olarak) geldi) Sız- fiili ek haline gelirken ne son sesini yitirdi ne de ön sesini, sız şeklinde kaldı.

2. Kaynaşma Teorisi:

Dildeki ekler tek sesli morfemlerin birbirleriyle kaynaşması sonucu çıkar. Bu görüşün en büyük temsilcisi Kononov'dur.

Ekin Kaynaşma Teorisine göre etimolojik tahlili için şu görüşlere yer veirilir:

-sı(-sa ekinin bir çeşidi)+ -z eki(Baskakov) -sı,-si 3)üçüncü şahıs iyelik eki)+ -z(-r) (belirsizlik çokluk eki) (Psyancin) -s(Bir zamanlar gevşemiş bir nitelik anlamı veren ek)+-z (henüz anlamı pek anlaşılmayan ek) (Serebrennikov) -s+-z(her ikisi yadsıma belirten ek) (Kononov)

Willı Bang Kaup, -sız ekinin etimolojisiyle alakalı olarak şunları söyler:

"Öncelikle -z fiilden isim yapma ekiyle yapılmış olan kelimelerden bahseder.

u-z, yabız , sö-z ,ö-z

sı-z , sı-n-

daha sonra -sız'ın ekleşerek uyuma girdiğini söyler."⁽³⁾

Ekin bir başka şekli de -sıra,-sire olup Tarihî şivelerden sadece Eski Türkçe döneminde rastlanmaktadır. Günümüz doğu ve kuzey şiveleri ile batı gurubu şivelerinden sadece Türkmen Türkçesi'nde, kullanılmaktadır. Ek için, A.Von Gabain, "+sıra,-+sire "+sız/+siz vs. kalmak"; +sır-a-"⁽⁴⁾ şeklinde bir ayrıma gitmiştir.

Ek,-sız,-siz ekinden farklı değildir z>r değişmesi vardır. Bu değişme Türk dili için pek tabii bir değişmedir.

³ BANG, Kaup Willı: Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları, Erzurum 1980 s.53-56

⁴ GABAİN, Von.A.: Eski Türkçenin Grameri (Çev: Mehmet Akalın) Ank. 1988

-sıra,-sire eki günümüz batı gurubu şivelerinden Türkmen Türkçesi'nde kullanılmaktadır.

“-sıra,-(-sire): çaysıramak (çay istemek), yekesiremek (yalnızlık hissetmek), işlisiremek (iş yapar görünmek)”⁽⁵⁾

Yok İle Yapılan Olumsuzluklar:

Willı Bang, “yok” kelimesi ile (-sız) arasındaki ilişkiden bahseder ve (yok)un manaca “-sız”a çok yakın olduğunu söyler.⁽⁶⁾

“Zıtlık, kavramlar arasındaki en köklü ve en eski komşuluktur. Bu yüzden, “her şeyin zıddıyla var olduğu” söylenir durur. Bu, insan zihninin, varlığı, eski bilgileriyle ilişkilendirerek öğrenebilmesinin ve en yaygın ilişkilendirme biçiminin de ayırma ve birleştirmelere dayalı oluşunun ortaya çıkardığı bir durumdur.”⁽⁷⁾

Bu durumda “yok” mu “var” dan çıktı yoksa “var” mı “yok”tan tespit kolay değildir. Ancak İnsan, önce var olanla düşündüğü ve çalıştığı için belki “yok” “var” dan çıkmış olabilir.

Türk dilinin bütün şivelerinde kullanılan yok’un dışında Divanü Lügati’t-Türk’te bir kelimeye rastladık ki, bu da “yok” ve “değil” manasında bir kelimedir.

“ang: yok, değil, demektir. Oğuzca. Bir şeyle emrolunan kişi “ang ang” deyince “yok yok” demek olur.”⁽⁸⁾

Öyle anlaşılıyor ki, “yok, değil, hayır” olumsuzluk bildiren kelimeler birbirlerinin yerine rahatça kullanılabilirler. Ağızlarda bu kullanım yazılı ürünlere göre çok daha fazladır.(Türkiye Türkçesi’nde)

Kelimenin Tarihi Türk Şivelerinde ve Günümüz şivelerinde nasıl olduğunu incelemeye çalışalım.

Eski Türkçe

yok: yok, var olmayan (ETG)

yoğad-: yok olmak kaybolmak (ETG)

⁵ GÖKLENOV, Cabbar Mehmet, Türkmen Türkçesi, (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü) Ank.1991

⁶ BANG, Kaup Willı: Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları, Erzurum 1980 s.57

⁷ KARAAĞAÇ, Günay: Dilcilikte İlk Şekil ve Doğru-Yanlış Kavramı Türk Dili Agustos 1998 s.99

⁸ MAHMUT, Kaşgarlı, Divanü Lügati’t-Türk I. (Çev: Besim Atalay) Ank. 1992 s.40

yod-: yok etmek, fani etmek (ETŞ 11/108)
 yoğadurmak: yok etmek, mahvettirmek (ETŞ 7/58)
 yolatmaksız: yaklaştırmayan (ETŞ 10/102)
 yolun-: yoldan çıkmak (ETŞ 35/7)
 yoksuz:boşuna,lüzumsuz (M 103/29)
 yoğ , yuğ: matem, yas(OA)
 yoğcı, yuğcı: yasçı, matemci (OA)
 yoğla-, yuğla-: yas töreni yapmak (OA)
 yoğlat-, yuğlat-: yas töreni yaptırtmak (OA)
 yok: yok, kötü, fena (EUTS)
 yodun: imha etme (EUTS)
 yonmak: yaralamak, ziyana sokmak (EUTS)
 yokurkanmak: kuvvetten düşmek, zayıflamak (EUTS)
 yongag: iftira, bühtan (EUTS)
 yongamak: iftira etmek (EUTS)

Karahanlı Türkçesi

yok-adh-: yok olmak (DLT)
 yok-la-: yükselmek, çıkmak(DLT)
 yol-: yolmak, yolmak için kaynar suya bırakmak(DLT)
 yodh-: silmek, bozmak, mahvetmek(DLT)
 yodhluş-: silinmek(DLT)
 yodhsa-: silmek istemek(DLT)
 yodh-tur-: sildirmek(DLT)
 yodh u-n-: silinmek (DLT)
 yod-: silmek, bozmak (KB)
 yok-yer: yokuş yer (DLT)
 yok-luk: yokluk (KB)
 yok-ad-: yok olmak(KB)
 yok-al-: yok olmak (KB)
 yod-uğ: iftira, iftira edilen(KB)
 yod-u-n: yok olma, bitme(KB)

yok-lat-: yükseltmek(KB)
 yonga-: şikayet etmek (KB)
 yoŋgak: gammazlık (KB)
 yongag: dedikodu (ET 35-55)

Kıpçak Türkçesi

“yoh: yok
 yoĥa-: yıkılmak, mahvolmak, yok olmak
 yoĥlamak: yokluğunu hissetmek
 yol-: kazıyarak çıkarmak
 yoĥ: 1) fakir, yoksul 2) yok 3) yok, hayır
 yoĥa-: yoklamak, aramak
 yoĥlu: fakir
 yoĥsız: fakir
 yoĥsulluk: yoksulluk, fakirlik
 yoĥuş: yokuş
 yolĥa-: yolmak
 yoluĥ-: yolmak
 yon-: yontmak, heykel yapmak
 yoz-: günah işlemek
 yol-: saç yolmak”⁹⁾

Azerbaycan Türkçesi

“yoh: var olmayan
 yoh-sul
 yoh-sul-luĥ
 yok-sun
 yoĥlamaĥ: ortadan kaldırmak
 yoĥaltmaĥ: yok etmek

⁹⁾ TOPARLI, Recep: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Erzurum 1983

yohlama: Bir işin doğru veya yanlışlığını kontrol etmek
 yoĥlanmaĥ: denenmek
 yohlayıcı: deneyen
 yoĥluĥ: olmama
 yonma: yontmak fiili
 yonucu: yontan, yontma işini yapan” (10)

Türkmen Türkçesinde

yook: 1.yok, hayır 2. Var olmama mende bu kitap yok(TS)
 yookla-: anmak, hatırlamak(AAŞ)
 yooksul: yoksul, fakir(AAŞ)
 yokumsuz: yararsız,faydasız
 yokla-: hatırlamak, aklına getirmek
 yoklan-: hatırlanmak
 yokluk: yokluk
 yoknasız: inatçı
 yok: yemek artıkları
 yok-: yapışmak, bulaşmak, geçmek (11)

Kazak Türkçesi

“jog: yok
 jogtık: 1.yokluk 2. Garipilik, yoksulluk, fakirlik
 joygızuv: yok ettirmek, imha ettirmek
 joylıuv: yok edilmek
 Balık murat emes coktuk uyat emes ” (12)

Yeni Uygur Türkçesi

“yokal! Defol
 yokal-: kaybolmak

¹⁰ ALTAYLI, Seyfettin: Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, İst. 1994

¹¹ TEKİN Talat, M.ÖLMEZ, E.CEYLAN, Z. ÖLMEZ, S. EKER: Türkmençe-Türkçe Sözlük Ank. 1995

yokalsun! Kahrolsun, yok olsun
 yokaş: yok olma
 yokat-: kaybetmek
 yok-bar: 1. Her şey, ufak tefek eşya
 yoklaş-: yoklama, arama
 yoksun: zavallı
 yoksuzçilik: yoksulluk
 yokutuş: kaybetme”(13)

Kırgız Türkçesi

cok1.: yok, kayıp; cektun cok “katiyen yok”;
 cokçoku: ince, uzun
 cokçu: kayıp, yitik arayan
 cokçuluk: Fakirlik ve onun doğurduğu neticeler, haller
 cokşo-: çığnemek, gevelemek
 cokto-: yoklamak, malumat araştırmak
 coktoo: sağu sağma (ölü için ağlama)
 coktoş-: ağlaşmak
 cektuk: malik olmamaklık
 col:yol (14)

Özbek Türkçesi

yok: mevcut değil
 yoklamak: hal ahval sormak için varmak veya gelmek
 yoklov: yokatılmak
 yokatılmak: yokatmak (15)

¹² A. TACİMURATOĞLU: Kazak Türkçesi Sözlüğü (Çev: YÜCE Nuri, H. ORALTAY, S. PINAR)

¹³ NECİP Emir Necipoviç: Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, (Çev: İklil Kurban) Ank. 1995

¹⁴ YUDAHİN K.K. : Kırgız Sözlüğü, (Çev: Abdullah Taymas) Ank 1988

¹⁵ Red: Z.M. Ma'rufav: Özbek Tilinin İzahlı Lûgati, Moskova Rus Tili Neşriyatı 1981

Şor Türkçesi

çok:1) yok, bulunmayan 2)-sız addan olumsuz ad veya sıfat türeten -sız ekinin karşılığında kullanılmaktadır.

çoksın-: 1) kaybedilen bir şeye üzülmek 2) Üzülmek, hasretini çekmek

çoksıra-: Yoksullaşmak, fakirleşmek, yoksul düşmek

çoksırag: yoksulluk, fakirlik

çoğu: yoksul, fakir, zavallı ” (16)

Kelime bazı ses değişiklikleriyle beraber bütün şivelerde kullanılmaktadır.

Yukarıda, Türk dilinin tarihî ve günümüz şivelerinden sıraladığımız örnekler, bizi “yok” un etimolojisiyle ilgili olarak kesin ve net bir bilgiye götürmemekle beraber bir fikir vermektedir.

Yok olumsuzluğuyla birlikte düşünebildiğimiz bir olumsuzluk da “hayır” kelimesiyle yapılan olumsuzluktur. Günümüz Türk dili şiveleri içerisinde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi’nde vardır. Diğer şivelerde ise rastlanılmamıştır.

Kelimenin etimolojisine dair bilgiyi bulamadık. Ancak Prof. Dr. Muharrem Ergin, kelimenin yabancı kaynaklı olduğunu, bunun Türkçesi’nin de yok kelimesiyle karşılandığını söylemektedir.(17)

Abdulkadir İnan, “yok=hayır” kelimeleri üzerine şu bilgileri vermektedir. “Yok yerine kullandığımız hayır kelimesi börü yerine kullanılan kurt kelimesi gibi, yok kelimesinin de bir ilkel inanç sebebiyle, kimi hallerde tabu sayılmasından meydana gelmiş “korunma” kelimesinden başka bir şey değildir. Yok yerine başka iyi bir kelime kullanmanın birçok uluslarda görenek olduğu folklorcular tarafından tespit edilmiştir. Mesela, Gürcüler yok demekten çok sakınırlar, kaplarda şarap veya başka bir şey kalmadığı zaman bile yok demez, yeter, kafi gibi kelimeler kullanırlar. Kimi uluslar “yok şeytanın adıdır” derler ki bu da yok demekten sakınmak gerektiğini gösterir. İşte bu inanç sebebiyle Türkçeye yok karşılığı olarak hayır kelimesi yerleşmiştir.” (18)

Red: Z.M. Ma’rufav: Özbek Tilinin İzahlı Lûgati, Moskova Rus Tili Neşriyatı 1981

¹⁶ N.N. KURPEŞKO TANNAGAŞEVA: Şor Türkçesi Sözlüğü (Çev: Şükrü Haluk Akalın) Adana

¹⁷ ERGİN Muharrem, Türk Dilbilgisi, İst. 1993

¹⁸ İNAN Abdulkadir, Makaleler ve İncelemeler Ank.1987, s.626

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde kelimeye şu mana verilmiştir: “ĥeyr: Arapça”hayır, olmaz, asla” anlamında olumsuzluk ifadesi// Genelde itiraz, hoşnutsuzluk bildirir.”⁽¹⁹⁾

Türkçe Sözlük ise kelimenin Arapça olduğunu ifade etmektedir “hayır: yok öyle değil, olmaz anlamında, onamama, inkar kelimesi”⁽²⁰⁾

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde “hayır” kelimesinin karşısında şu kelimeleri bulmak mümkün:

“Türk.Türk: hayır; Azer: ĥeyr; Başk: yuk; Kaz: jok; Kırg: cok; Özb: yok; Tat:yuk; Türk:yok; Uyg:yak”⁽²¹⁾

DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar:

Değil kelimesiyle alakalı olarak Divanü Lügati't-Türk'ün yazarı bize şu bilgileri vermektedir.

“ağ, dhağ: yok, değil anlamındadır. Arguca “ol andağ dag ol” denir ki, “o öyle değil” demektir. Bu sözü Oğuzlar Argulardan almış, dhağ ol sözünü bozmuşlar “tegül” demişlerdir. Çünkü Oğuzlar Argularla komşudur, dilleri birbirleriyle karışmıştır.”⁽²²⁾

“tegül: değil Arguların “Tağ ol” sözünden alınmıştır.”⁽²³⁾

Prof. Muharrem Ergin ise,“değil”i bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak kabul edip, “değil”ile alakalı şu bilgileri verir.

Değil kelimesi Eski Türkçe'deki tag “değil” olumsuzluk edatı ile şahıs zamiri menşeli çekimin -ol “dır,-dir” bildirme ekinden türemiştir. Eski Anadolu Türkçesi'nde ve Osmanlıca'da uzun zaman degül şeklinde kullanıldıktan sonra bugünkü degil şekline geçilmiştir.⁽²⁴⁾ (tag ol>dağ ol> tegül,>degül>degil>değil) şeklinde bir gelişim izlemiştir.

¹⁹ ALTAYLI Seyfettin, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, İst.1994 s.638

²⁰ EREN Hasan, GÖZAYDIN,N.,PARLATIR, İ. TEKİN T. ZÜLFİKAR, H: Türkçe Sözlük,

²¹ Komisyon. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ank.1992 s. 326

²² Komisyon. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ank.1992 s. 326

²³ ATALAY Besim, age s.153

²⁴ ERGİN Muharrem, Türk Dilbilgisi ,İst.1993 s.301-302

Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu ise “değil”e cevheri fiil bahsinde yer verir. “değil”i gerçekleştirme zarflarından görür.⁽²⁵⁾ Kelimenin etimolojisi hakkında herhangi bir bilgi vermez.

Fiillerde Olumsuzluk:

Öncelikle manası olumsuz olan fiilleri inceledik. Bu incelemeyi yaparken pek az karşılaşılan olumsuz örneklerin manalarını vermeyi uygun gördük. Daha sonra birleşik çekimlerde olumsuzluğun hangi yardımcı fiillerle nasıl yapıldığını incelemeye çalıştık. Genel olarak (kıl-, ol-, bol-, et-) yardımcı fiilleriyle yapılmaktadır.

Fiil çekimlerindeki olumsuzluğu, kullanılan bütün olumsuz yapıları birleşik çekimleriyle birlikte vermeye çalıştık.

Fiil çekiminde en dikkat çekici olumsuzluk yapısı geniş zamanın olumsuzluğunda görülmektedir. Prof. Dr. Ergin, -maz ekinin yapısıyla alakalı olarak -ma,-me menfi eki ile -z fiilden isim yapma ekinden meydana geldiğini söyler.⁽²⁶⁾ Yabancı Türkologlar, Geniş zamanın olumsuzluğu için kullanılan “-maz” eki için farklı etimoloji denemeleri yapmışlardır. Yine bu görüşleri Kuznetsov’un makalesinden aktaracağız

Tunguz diilerinde bir e- fiili vardır, manası “i-memek” (olmamak, bulunmamak) tır. (Ramstedt)’i olumsuzluk, ekinin e- köküne bir -m/-ma fiil isminin katılmasıyla ortaya çıktığını düşünür.”

-ma,-me ekinde m veya bir ünlü ile başlayan ve aşağı yukarı “yapmamak” “ihmal etmek” manasında bir fiil vardır (Willı Bang)

Bazı Türkologlar, -maz olumsuzluk ekinin kaynağını, Özbek Türkçe’sinde olumsuzluk için kullanıldığı söylenen -ba ve -bat- biçimlerini, (Haritov) bazıları ise, bas- fiili ile izah etmeye çalışmışlardır.⁽²⁷⁾ Türkmen Türkçesi’nde belirsiz gelecek zaman çekiminin 1.ve.2. teklik ile 1. ve 2. çoklukta -mar-mer şekli kullanılmaktadır.

Türkmen Türkçesi’nde gelecek zamanın olumsuzluğu için “däl” kullanılır

Olumsuz yapıların, zarf-fiil ve sıfat-fiillerle kullanılış şekillerini inceledik.

²⁵ BANGUOĞLU, Tahsin: Türkçenin Grameri Ank. 1995

²⁶ ERGİN, Muharrem: age s.279

²⁷ KUZNETSOV, İ.Petro: Türkiye Türkçesi Morfoetimolojisine Dair, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

Ayrıca bu bölüm altında vurguyla yapılan olumsuzlukları, iktidârî yapıdaki olumsuzluğu, olumsuzluğun soru ile kullanılan şekillerini de incelemeye çalıştık.

Edatlarla Yapılan Olumsuzluklar:

“ne ...ne”, “ne ...ne de” karşılaştırma ve denkleştirme edatı (²⁸) İle Yapılan Olumsuzluklar:

“ne ...ne” karşılaştırma ve denkleştirme edatıyla yapılan olumsuzluğa, tarihi şivelerden Eski Türkçe döneminde rastlayamadık. Ancak, Türk dilinin diğer bütün tarihi şivelerinde kullanılmış ve günümüz batı gurubu şivelerinde de kullanılmaya devam etmektedir.

“ne ne de” karşılaştırma ve denkleştirme edatıyla yapılan olumsuzluklara, tarihî şiveler yer vermemiştir. Ancak günümüz batı gurubu şiveleri kullanmaktadır.

“bî” “nâ” ile yapılan olumsuzluklar:

Farsça’dan Türk diline geçen bu olumsuzluk edatları, Türk insanının özenti alıntılarıyla (²⁹) başlamış ve uzun yıllar Türk dilindeki bu ekin karşılığı olan -sız,-siz, -suz,-süz olumsuzluklarıyla birlikte yaşamış, hatta bu eklerin kullanımı o kadar artmış ki, kendi dilimizin olumsuzluk ekleri üvey evlat muamelesi görmüş, bir başka deyişle dilimiz içerisinde azınlık durumuna düşmüştür.

“La” edatı “-sız,-siz,değil” manasında kullanılan bir menfilik edatıdır.⁽³⁰⁾

“bila” Arapça olumsuzluk edatıdır.

Arapça’dan geçen “la, bila” edatlarıyla yapılan olumsuzluklar genel bir çerçeve içerisinde düşünüldüğü zaman çok fazla değildir. Arap ve Fars kültüründen etkilenmenin paralelinde artmış veya azalmıştır.

“hiç değilse; hiç olmazsa” bağlama edatıyla yapılan olumsuzluklar, (bari,hiç yoktan) gibi manalar ifade edip, Türkiye Türkçesi’nde kullanılmaktadır.

²⁸ HACIEMİNOĞLU, Necmettin: Türk Dilinde Edatlar İst. 1992 s.265

²⁹ KARAAĞAÇ, Günay: Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler, Türk Dili Dergisi, Ank.1988

³⁰ ERGİN, Muharrem: Osmanlıca, Türk Dünyası El Kitabı 11.cilt. Ank.1992

1. ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ

1.1. İSİMLER

1.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler

Her dilde, bazı kelimeler olumlu bazıları ise olumsuz manalar taşır. Bu tür olumsuz isimler herhangi bir ek almaksızın kendi yalın anlamlarıyla olumsuzluk bildirirler.

Irak erser **yablaq** ağı birür, yağuş erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş. (BK KC-5)

İlkisizdin bärüki kılmış **qılınç** “ezelden beri işlenmiş günahlar” (ETG 319)
bo üdkä körügmä bāglär gü **yañıldaçı** siz . “bu nasihata itaat eden beyler, yanılacak mısınız.?” (ETG 357)

qara tuman üzä örtüldi (ETG 245)

yawlaq bālgü utlısı

ol azıñ ymä ol **qamağ yāklär** oğlanları, kim köklärdän ... yirgärü tüşmişlär ärti. “bütün hırsların, gökten yere düşmüş şeytan çocuklarıdır.” (ETG 450)

körmäyin krti munı täg uluğ açığ **ämğäkig!** “bunun gibi büyük acı, ızdırap görmeseydim.” (ETG)

nä ärsär, **asığqa kirmädi** “kimseye faydası olmadı” (ETG 451)

Yir yarılzun ärti; **yirkä kiräyin** ärti! “yer yarılıydı da yere girseydim” (ETG 270)

yaraqsız: zararlı, faydasız

yayıdu ayıg-lıg-qa **yaraqsız eşidilser** (ETŞ 11/51)

teñşü: layık olmayan

sañga **teñşü** ilek (ETŞ 11/94)

bañıllıq: hasislik, nakeslik

bañıllıqnı hu kılgan (ETŞ 30/11)

agu: zehir

üç **ağu** öze bulganmış (ETŞ 17/9)

açığ: acı, ızdırıp

açığ emgek-tin oşğurdaçı (ETŞ 10/45)

şimnu: şeytan

öñg-te ulatu ögmek-lig **şimnu** (ETŞ 10/248)

kiken: hastalık

aç kız ig **kiken-te** ulatı ada-ları amrılıp (ETŞ 24/9)

küden: kirli

küden nısvanılığ kkir yuklunmaksız (ETŞ 10/274)

monkul: şaşkın, şuursuz, ahmak, akılsız

umuğsuz irinz **monkul** kal auluğ yılkıta (ETŞ 7/52)

munuğ: budala, aptal

uğmaz tuymaz **munuğ-larığ** korkıdursız (ETŞ 15/42)

qız: sıkıntı

aç kız ig **kiken-te** ulatı ada-ları amrılıp (ETŞ 24/9)

qadır: zorba, sert

qadır yavlağ tınlığ-larığ yavaldurğu üçün (ETŞ 9/81)

al :hile, aldatma

al altağ uza[nmaqlarığ taşqarıp (ETŞ 7/145)

adalığ :tehlikeli

adalığ orunlartın özgülüğü (ETŞ 7/357)

tümenlig **yekler** kelir tiyür. “on binlerce şeytan gelir derler”. (ETŞ 24-25/ 10)

tört uluğ **emgekde** kurtulalım. “dört büyük azaptan kurtulalım” (ETŞ 25-24/1)

turı: huysuz kimse

turıqa turusqa barma (ETŞ 35/38)

avış: en aşağıdaki cehennemın adı

avış tamu emgekin biltürtüñgüz (ETŞ 7/127)

qınlık: zindan

ödün ödün ev-lig barq-lıg **qınlıq-ta** beklelip (ETŞ 13E/149)

busuşluğ: kederli

kişinđ busuşluğ kadđuluđ turur (ETŞ 35/146)

kürlüğ erserler telim öküş yazuğlarına ğorkunçsuz aymançsız erserler.
“hilekar iseler, pek çok günahları yüzünden korkmaz, çekinmez iseler.” Sıf.fil (M 65/19)

til talaşur

çasut yonđađ tikileşir (ETŞ 35/55)

oçun: günah,suç

oçun nısvanı-ğa arkısıp utlı-sız boltumuz (günah iptidalarına aldanıp nasipsiz olduk) (ETŞ 13E/136)

1.1.2. -SİZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Türk dilinde isimlerin olumsuzluğu için (-lı,-li,-lu,-lü ekli yapıların olumsuzluğu) en sık kullanılan eklerdendir. Eski Türkçe döneminde ekin düz ve yuvarlak şekillerini görmek mümkündür. Ek, tam karşılığı ile isimden isim yapım eklerinden olup genellikle olumsuzluk için kullanılır.

1.1.2.1. Olumlu Anlam Taşıyan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumsuz Anlamlar İfade Eder

Olumlu manalar taşıyan kelimeler ile kastedtiğimiz, kelimenin olumsuzluk eki almaksızın yalın haliyle ifade ettiği olumlu manadır.

sergü-süz: tahammülsüz

uğusuz **sergüsüz** unçsuz ködrünçsüz (ETŞ10/218)

utlı-sız: nasipsiz

oğın nısvan-ka arkısıp **utlı-sız** (ETŞ 13E/136)

simek-siz: lüzumsuz

aradı neğ **simeksizin** alđu-tın sınđar (ETŞ 9/15)

bo iki törlüğ bilge biligler üze **tıdıgsız tutugsuz** bolurlar. (AY 214/16,17)

önđi ödrülüp yalağıkuğlar yiri **kutsuz ülgüsüz** osuğluğ boltı. “Sizden ayrıldıktan sonra insanlar âlemi sanki kutsuz, nasipsiz oldu” (M 91/29)

uvutsuz: edepsiz ... (silik) –durlar **uvutsuzları** üçün (M 109/15)

yana **tegimsiz** kişilerig aş otdımız. “Yine liyâkatsiz kişilere yedirdik” (M 73/63)

buyansız:iyiliksiz,saadetsiz

buyanlıg kişi burқанlar birle tüz ol

buyansız kişi buķ baķır birle tüz ol (ETŞ 34/2)

Asıg-sız bıtağı öd kün keçürmekim öz-e “faydasız karışık bir hayat geçirmekle” (ETŞ 180-181/5)

Bir tümen ağı altun kümüş **kergeksiz** kelürti. (KT KC –12)

İrtiş ögüzüg **keçigsizin** keçdimiz. (TA KC –11)

Altun yışıg **yolsuzun** aşdımız (TA KC-11)

Kağan sü taşıkdı, On oķ süsi **kalısız** taşıktı tir. (TA KC-9)

Kokuluk ö(.....) altun kümüş **kergeksiz** kelürti. (BK GC-11)

Kökmen yir sub **idisiz** kalmazun tiyin Az Kırgız budunuğ itip yaratıp keltimiz. (BK DC-17)

Buyrukı yime **biligsiz** ermiş erinç. (BK DC-6)

Eçümüz apamız tutmuş yiri sub **idisiz** kalmazun tiyin az budunuğ itip yaratıp (BK DC-16)

ärksiz ıdur män (ETG 251)

biligsiz bilig bolmasar, tawranmaķ öçär (ETG 240)

asıgsız: faydasız

asıgsız butadı öd künkeçürmekim öz-e (ETŞ 18/16)

oçun (günah,suç) oçun nısvanı-ķa arkısıp **utlı-sız** boltumuz (günah iptidalarına aldanıp nasipsiz olduk) (ETŞ 13E/136)

aırdılg-sız yarlıķar-sız amrançıg-a. “ayrılık gözetmeden, herkesi yarlıķarsınız ey sevgili” (ETŞ 156-157/25)

ög-süz: akılsız, şuursuz

ögsüz köngülsüz ertiler “akılsız ve şuursuz bir halde idiler” (ETŞ 7/62)

Bir teg **ülgüsüz** erür-ler. “bir gibi ölçüsüzdürler” (ETŞ 204-205/170)

Oçun nısvanı-ķa arsqıp **utlı-sız** boltumuz “günah iptilâlarına aldanıp nasipsiz olduk” (ETŞ 142-143/135)

kedgüsi bolmañın keken bolsar **ķergek-siz kıılur** ķorkin “giyeceği olmadan, keken olursa, gōsteriřini lüzumsuz yapar.” (ETŞ 108-109/60)

saķınç-sız: düşünmeden

nantı luu taķı **saķınç-sız-ın** keçmez (ETŞ 11/87)

küsüğ tarkarıp küsüşüz bolmakñın atı nırvan tip tir. (AY 34/10)

atı kötrülmişler et’özi yene et kan ermez. (AY 34/6,7)

burkanlarnıñ kü(u) rügi **saķıngulaksuz erürler**. (AY 34/12,13)

kaidesiz **nomsuz** tö(rüsüz) (M44/9)

prıt ajunta toğmış tınlığlar **aşsız suvsuz** kıurıp kıatıp yorıyurlar. “Aç ruhlar âleminde doğmuş olan yaratıklar, yiyecek ve ićeeksizlikten kuruyup bitap düşerek yaşarlar.” (M 112/17,18)

buyansız bolmaķ adası artar t/-... “Sevapsız olma tehlikesi artar.” (M 96/3)

biligsiz bilig öçser tavranaķ öçer... “cehâlet sönse davranmak sōner” (M 44/23,24)

biz öñgre kıız kıısğa ödte Şakimun burķan şazanınta ayığ yavlaķ **ķörksüz** kıılınçlar kıltımız. “Biz vaktiyle kısa bir zamanda Şakyamuni Burkan’ın dininde kötü, fena ve çirkin ameller işledik.” (M 74/33,34,35)

bo alokaçın tamanı atl(ı)g bodıs(a)t(a) unıñ bo tütrüm tering nom tözin ötgürü toplu bilmeki saķınu sözleyü yitiñsiz ermez mu tengrim. (AY 390/17,18,19)

üzlüñgüde **mengüsüz** (AY 366/22)

egsük k(e)rgek kılmazlar (AY 356/14)

Biligsiz қаған olurmış erinç (KT DC-5)

alku itiglig nomlar tözi yok kurug üçün kırtüdin kelmiş mensiz kişisiz **tınlıgsız yaşağlısız**. (AY 145/15,16)

ķaltı bo mäniñ at’özüm yüz miñ ajunlartın bärü yoķsuz **asıđsız năçä năçä** yirüdi artatı (ETG 244)

Çirkin bodluğ öñgsüz **mengiz(siz)** ... (M 101-442) (renksiz, soluk)

umuğsuz **ınagsız** arıçısız (M 85-6) (mecalsiz, dayanaksız)

berü **azsız** övkesiz biligsiz ķ-... (M 10,16) (hırsız)

1.1.2.2. Manası Olumsuz Olan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumlu Manalar İfade Eder

Türk dilinde iki olumsuz yapıdan bir olumlu yapı ortaya çıkmaktadır. (-sız, -siz,-suz,-süz) olumsuzluk bildiren ekler, olumsuz manalar taşıyan (herhangi bir olumsuzluk eki almadan önce kelimenin yalın haliyle ifade ettiği olumsuz anlam) kelimeler üzerine gelerek olumlu manalar verir.

teñgri қатunları түнүн күнин теңgri меңgi сиңge esürүp **yoқsuz** öd ertürürler erser. “Tanrı ve hanımları gece gündüz tanrı sevincine sarhoş olup boşboşuna vakit geçiriyorlar.” (M 103/29)

ol kunçuyлар күн күninge edgü bolup öngreki teg **igsiz kemsiz** boltı. (AY 20/18,19,20)

Tört buluñdağı budunuğ kop baz kıldım, **yagısız** kıldım. (BK DC-24)

kim **açsız suқsuz** köni köñgülin bursñg қuvrağıg tapın(-t)ı uduntılar. “Tok gözlülük ve iyi bir gönülle cemaate tapındılar.” (M 72/40)

Altun kümüş işgiti қutay **buñgsuz** ança birür. (BK GK-4)

ikinti orunug **unitmaksız** bulur (AY 326/23)

kirsiz: kirli olmayan, arı, pak

örüg amrılmış vımalа **kirsiz** (ETŞ 10/110)

busuşsuz қutluğ aşuka şiri(kedersiz)

burқан қutıñga yükünürmen (ETŞ 10/182)

қop-ı arıg **münegüsüz** yig öküş tip (ETŞ 15/2) (kusursuz, hatasız)

emgeg-siz ig-siz inç bolup (ETŞ 22/41) (hastalısız, dertsiz)

emgeksiz: zahmetsiz

emgeksiz ig-siz inç bolup (ETŞ 22/41)

artançsız: bozulmayan

yağ öz-e **artançsız** yanınçsız töz-lüg (ETŞ 10/16)

egsük-süz: tam, eksiksiz

tükel **egsüksüz** қutluğ ülüglüg (ETŞ 10/267)

tevsiz: hilesiz ... kop **tevsiz** “hep hilesiz” (M 63/3)

ada-sız tuda-sız түmen yıl (ETŞ 22/25) (tehlikesiz)

ne hoş bu ayıpsızlık (ETŞ 33/13) (ayıp olmayan)

Türk budun özünge edgü körteçi sen, ebiñge kirteçi sen, **buñgsuz** boltaçi sen
....(BK KC- 14)

Tört bulunğdağı budunuğ kop baz kıldım, **yağısız kıldım**. (KT DC-30)

kıltı bo mäniñ at'özüm yüz miñ ajunlartın bärü **yoğsuz** asığsız năçä năçä
yirüdi artatı (ETG 244)

baştın açsız kızsız **kısığsız** yağısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz
muñgsuz tağsız telim taşım bay barımlıg (M 3-17) (dertsiz)

1.1.2.3. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder

-sız,-siz,-suz,-süz ekleri, şahıs zamirler üzerine gelerek olumsuzluk manası bildirirler.

nıty-a töz ürlük nırağ-a **mensiz** “nıtyâ kök, geçmez, nıradma, bensiz” (ETŞ
90-91/100)

...kuruğ kovuğ **mensiz** sakı (M79-39)

iki törlüg **mensizler** (AY 297/22)

adırtlamış nomlarta yene kişi mensizin bilip nom **mensizin** bilmemek (AY
222/22,23)

emgetmekin ikeğünü barça **añgsız** ked sererler serinürler. (AY 232/1,2)

alku itiglig nomlar tözi yok kuruğ üçün kirtüdin kelmiş **mensiz kişisiz**
tınlıgsız yaşağsız (AY 145/15,16)

1.1.2.4. Çokluk Manasında Kullanılır

-sız,-siz,-suz,-süz ekleri, bazan olumsuzluk yerine isimlerde çokluk manasında
kullanılır.

yana **san-sız** sağış-sız (ETŞ 20E/175 (sayısız)

eşsiz köni nomuğ nomlatıñız (ETŞ 7/114)

ülgüsüz **sansız** tınlıglarğa (ETŞ 7/208)

bulunçsuz yi edgülerin ögmiş şlokda (ETŞ 9/6)

başlağ-sız usun sansar-tın berü “başlañgıcı olmayan uzun samsara’dan beri.”
(ETŞ 92-93/145)

uğşadıñsız edgü dıntar bolğu-sın küselim (ETŞ13/80) (benzersiz)

Edgü özlük altın kara kişin kök teytenġin **sansız** kelürüp kop otı. (BK GC-12)

1.1.2.5. -MAK, -MEK Fiilden İsim Yapma Ekinden Sonra Gelerek Zarf-Fiil ve Sıfat-fiil Manası Kazanır

Fiilden isim yapma eki olarak kullanılan (-mak,-mek) eklerinden sonra kullanılarak bazan zarf, bazan da sıfat-fiil manaları kazanır.

buzulmaqsız olmaksız burhan utın tiläyür män (ETG 245)

tutyaksız bolmakları için **barmaksız kelmeksiz** erürler. (AY 34/16)

boşgutsuz boşgut-lug-nuġ **boşgut-suz-nuġ** bodısatav timişniġ (ETŞ 13A/22) (öğrenmeyen, öğrenmemiş)

yolatmaqsız (yaklaştırmayan) baġ usu tigli kir **yolatmaqsız** (ETŞ 10/202)

öglüg kişi istim tutı **yasma-sız başar** (ETŞ 12/3) (hata etmek)

ayutın neġ soo-tin berü **kelmeksiz** siz (ETŞ 15/50)

açan erser ayu-a-m-a **barmaqsız** siz (ETŞ 15/51)

busulma-sız nom oġu-a kirmek bölükde (ETŞ 9/2)

rahu öz-e **abıdılma-sız** (ETŞ 10/90)

alkınma-sız yig üstünki tapıġlar iltinü (ETŞ 13A/13)

körser siz-ni yig yorüg-e **körmeksiz-in** (ETŞ 15/8) (görmeyip)

aġıım-a bilge-lerke **tapmaqsız** siz (ETŞ 15/53) (tapanlardan deġilsiniz)

aıġlıġ-lı **adıġ-sız-lı** alu türlüġ (ETŞ 14 A/15) (deġişmeyen)

anantımadı **başlaġsız** uz-un (ETŞ 10/40)

atırdlıġ-sız yarlıar-sız amraranıġ-a (ETŞ 15/25) (ayrılık gözetmeden)

yad öz-e **artansız** yanınsız tözlüg (ETŞ 10/16)

antırnısız toġup belgürüp (ETŞ 23/12) (ara vermeden)

ikinti orunug **unitmaksız** bulur (AY 326/23)

1.1.2.6. Birleşik Yapılar Oluşturur

bo iki törlüg bilge biligler üze **tıdıġsız tutugsuz** bolurlar. (AY 214/16,17)

öglüg kişi istim tutı **yasma-sız başar** (ETŞ 12/3) (hata etmek)

Tört bulunġdaki budunuġ kop baz kıldım, **yagısız kıldım**. (KT DC-30)

ol kunçuytar kün küninge edgü bolup önreki teg **igsiz kemsiz boltı**. (AY 20/18,19,20)

yagısız yavlaksız bolsunlar (AY 452/ 22)

oçun nısvanı-ka arsqııp **utlı-sız boltumuz** “günah iptilâlarına aldanıp nasipsiz olduk” (ETŞ 142-143/135)

kedgüsi bolmañın keken bolsar **ķergek-siz kıılır** körkin “giyeceğı olmadan, keken olursa, gösterişini lüzumsuz yapar.” (ETŞ 108-109/60)

buyansız bolmaq adası artar t/-... “ Sevapsız olan tehlikesi artar.” (M 96/3)

Bir teg **ülgüsüz erür-ler**. “bir gibi ölçüsüzdürler” (ETŞ 204-205/170)

1.1.3.YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

Genellikle isim cümlelerinin olumsuzluğunda kullanılan bir kelime olup, birleşik yapılar, isim-fiil ve edat olarak kullanışlarını görmek mümkündür.

1.1.3.1. Birleşik Yapılarda

Türk budun ölti, alkındı, **yoķ boldı**. (TA BC-3)

Az budun anda **yoķ boldı**. (KT KC-3)

Türk budun atı küsi **yoķ bolmazun** tiyin özümün ol tenğri kağan olurtdı erinç. (BK DC-21)

Katun **yoķ bolmış** erti. (TA KC-6)

Türk sir budun yirinte idi yorımazun, usar idi **yoķ kılalım** tir men. (TA GC-5)

Üçegün kabışıp sülelim, idi **yoķ kılalım** timiş. (TA DC-4)

Ol süg anda **yoķ kıldımız**. (KT DC-32)

1.1.3.2.Cevher Fiili İle Kullanılışı

1.1.3.2.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

İltiriş kağan kazganmasar, **yoķ erti** erser, ben özüm bilge Tonyukuk kazganmasar, ben **yoķ ertim** erser Kapgan kağan Türk sir budun yirinte bod yime budun yime kişi yime idi **yoķ erteçi** erti. (TA II KC-2)

Biziñg sü atı toruk azukı **yoķ erti**. (KT DC-39)

... bilig udımışım **yoķ erdi**.. “ hikmet, hiç uyumadım” (M 9/11)

körtüküm **yok erti** (AY 9/6)

1.1.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Türk budun kılıŋalı Türk kağan olurgalı şantuŋ balıŋka taluy ögüzke tegmiş **yok ermiş**. (TA DC-1)

Türk budun Temir Kapıgka Tinsi oğlu tinsi oğlu aytıgma taŋka tegmiş idi **yok ermiş**. (TA GC-3)

Ötüken yışda yig idi **yok ermiş**. (KT-4)

1.1.3.2.3. Şart Kipiyle Kullanılışı

şarırlıg süngükleri yme **yok erser** ne üçün yene sudur nomda nırvanıg bar (AY 34/10)

1.1.3.3. İsim Cümlelerinin Yüklemleri Olarak Kullanılışı

Ötüken yir olurup arkış tirkış ısar, neŋ **buŋuŋ yok**. (BK KC-6)

Türk kağan ötüken yış olursar ilte **buŋ yok**. (BK GC-2)

Ol amtı **anyıg yok**. (BK KC-2)

kamaŋ yirtünçüde ol antaŋ kişi yalanguŋ **yok** “ Bütün dünyada bilgisi ile mukâyese edilebilecek böyle bir kimse yoktur.” (M 38/12)

Uluŋ oğlum aŋrıp **yok bolça** Kuŋ seŋgünüg balbal tike birtim. (BK GC-9)

Ötüken yir olurup arkış tirkış ısar neŋ **buŋuŋ yok**. (KT-8)

artamaŋsız buzulmaksız äd tawar, buyan ädgü kılınçta adın **yok** “iyi işten başka bozulup mahvolmayan mal mülk yok” (ETG 294)

ol ayaŋ **kılınç yok**, kim biz kılmadımız ärsär. “işlediğimiz günah yok” (ETG 451)

kop işiŋ tapıŋça **korı yok** (ETG 239)

mäniŋ idi korkınçım **ayınçım yok** (ETG 243)

Köŋgölüŋ içinde **kağgu yok** “gönlünün içinde kaygı yok”. (ETŞ 226-97/99)

Saŋınsar erti kim me **yok** “ düşüncek bir kimse bile yok” (ETŞ 174-175)

teŋri katunları tünün künin teŋri meŋi siŋe esürüp **yoksuz** öd ertürürler erser. “Tanrı ve hanımları gece gündüz tanrı sevincine sarhoş olup boşuboşuna vakit geçiriyorlar.” (M 103/29)

kamağ yirtünçüde ol antağ kişi **yalañuğ yok** “ Bütün dünyada bilgisi ile mukâyese edilebilecek böyle bir kimse yoktur.” (M 38/12)

anın yöleşürügler bölüki yme **yok** (AY 277/20)

küni kıvırkanmak köñglin adın adın toyınlar şmnançlarınğ **bar yok**.
“kıskançlık duyguları ile başka başka râhip ve râhiplerin, olsun olmasın” (M 66/5,6)

men biş baçar teñginçe tavarı(m) **yok** kanta tağı biş yüz yaratmak birü ugay men. “Beş bakırım bile kalmadı, beş yüz altımı nereden bulup vereceğim.” (M 10/38, 39)

Tagda öz **yok**, say yazıda **bol yok** (BTK 113)

ozgum kutrulgum **yok turur**. (AY 10/14)

1.1.4. ERMEZ ile Yapılan Olumsuzluklar

1.1.4.1. İsim Cümlelerinin Yüklemleri Olarak Kullanılışı

söz tağ ärmäz “söylenecek gibi değil” (ETG 444)

ada tuda tağürgäli –u guluğ ärmäzlär (ETG 227) “Tehlike ve tehlide uğrayacak değil”

ögrünçümüz sözlä-gü tağ ärmäz (ETG 225) “Sevincimiz sönecek gibi değildir.”

ulug iş ködüg yime ögrünçlüğ **ermez**

kiçig iş ködügler yime büdün **ermez** (ETŞ 35/54) “Büyük işler sevinilecek bir halde değil, küçük işler de tam yolunda değildir”

Yindem **ermez** nom-lamak-ı nomlamaz-ı (ETŞ 15/173) “Vaaz edip-etmemesi her vakit şart değildir.”

olarnıñ sözleşleri teg yime **ermez** (M 41/16) “Onların söyledikleri gibi değildir.”

anıñ alqu tınlıglar meniñ yatım **ermezler** (M 33/56) Şimdi bu yüzden bütün yaratıklar bana yabancı değil”

1.1.4.2. Soru Şekliyle Kullanılışı

siziñ ärmäz mu? (sizin değil mi) (ETG 238)

adruğ **ermez –mü** bilig-te? (ETŞ 11/6)

saty-a elük tınlıg yırtünçü-nünġ sakıg teg ermez mü töz-i ? (ETŞ 11/36)
 “Sattua canlıların, dünyanın aslı, esası serâp gibi değil midir”

sandanak erdini teg sadıġsız ermez-mü? (ETŞ 11/39) “Sandanak cevheri gibi satın alınmaz değil mi”

1.2. FİLLER

İsimlerde olduġu gibi, fiiller de olumlu ve olumsuz manalar taşırlar. Biz konumuz gereġi olumsuz mana taşıyan kelimeleri sınırlandırarak kabaca vermeye çalıştık.

1.2.1. Manası Olumsuz Fiiller

Manası olumsuz fiiller ile kastettiğimiz, fiilin herhangi bir olumsuzluk eki almadan ifade ettiġi olumsuz manadır.

iltiş-: kavga etmek, küsüşmek

yat kişiler(könġli) saġga yakın

iltişmiş kişiler könġülü taķı teriġ (ETŞ 35/127)

arda-: fenalaşmak

busulmaz arđamaz nırvan menġi-sin (ETŞ 10/180)

ayıġla-: kötülemek, fenalık etmek

ülgü teġ urup ayıġlap tanıp olarta (ETŞ 18/21)

aguk-: zehirlenmek, zehirlemek

tükün nızvanılarķa aġuķup (ETŞ 17/17)

çasut çasur- “iftira etmek” (ETG 413)

yaġşa-: gevezelik etmek

oġarđġu-ka köp yaġşadım tüzünüm saġga (ETŞ 12/53)

yod-: yok etmek

çama yon öz-e yodġu ol (ETŞ 11/108)

sımda-: tembellik etmek

usal bolup sımdasar-sen muna bu tuş-ta (ETŞ 12/54)

ökün-:nedamet etmek

üstinki ol kılnç-lar-ı-mın öküür men “yukarıdaki o hareketlerimden nedamet ederim” (ETŞ 18/39)

arta-: bozulmak, mahvolmak

artayu yokadaturta (ETŞ 7/58)

azlan-: azımsamak, az görmek

özni ögüp yad-nı irip ölmigü **az-lanu** (ETŞ 13 E/137)

tan-: inkar etmek

tört ilig teŋgri-lerde **tanıgmalar** (ETŞ 5/5)

yintsik-: mağlup olmak, ezilmek

yintem tutçı **yintsikü** (ETŞ 7/90)

tüdüş-: kavga etmek

tüdüşlügü emgeg var (ETŞ 35/53)

kındur-: cezalandırmak

usal sımdağ tınlıg-larıg **kındurur** siz (ETŞ 15/43)

yuv: aldatmak

karıçın çikin kürilikin tınlıglarıg ardılar **yuvdılar** (M 74/41)

1.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

Birleşik yapılardaki olumsuzluklar, birleşik yapıyı oluşturan kelimelerden birinin manasındaki menfilik durumu veya yapıyı oluşturan kelimelerden birinin olumsuzluk eklerini almasıyla oluşur.

Ança tip Tabgaç kaganka **yağı bolmış**(BK DC –8)

Otuz artukı bir yaşma qarluğ budun buŋgsuz erür barur erkli **yağı boldı**. (BK DC-29)

Tabgaçda atı küsi yok boldı. Bu yirde maŋga **kul boldı**. (BK DC-36)

Özi ança **kergek bolmış**. (BK DC-4)

Türk sir budun yirinte **bod kalmadı** (TA BC-4)

Toruğ bukalı semiz bukalı arkada böŋser, semiz buka toruk buka tiyin

Kül Tigin ögsüz akın binip tokuz eren sançdı, **orduğ birmedi**. (KT KC-9)

arķış idmaz tiy(i)n sülädim “ kervan göndermiyor diye (kervan göndermediği için) asker sevkettim. (ETG 300)

buşi nâñ bulmadı (ETG 242)

1.2.3. -SIRA, -SİRE İle Yapılan Olumsuzluklar

Eski Türkçe metinlerde çok karşılaşılan ek, daha sonraki dönemlerde batı gurubu şivelerinden sadece Türkmen Türkçesi'nde kullanılmıştır. Doğu ve kuzey şivelerinde ise, ek, yaygın bir kullanıma sahiptir. Ek, batı Türkçesinde kullanılan (-sız,-siz,-suz,-süz) olumsuzluk ekinden farklı bir yapıya sahip değildir. (z>r)-a)

İlligig ilsiretdimiz kağanlığıg kagansıratdımız. Tizligig sökürtümüz, başlığıg yüküntürdümüz. (BK DC-16)

Bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı Türk budunuğ ölüreyin, uruğsıratayın tir ermiş, yokadu barır ermiş. (BK DC-9)

İnçsiredgü emgedgü-te ivip terk tavrınu (ETŞ 13E/145)

ğutsıradıl-: bedbaht olmak

ısırdılmağ-tın ğutsıradılmış (ETŞ 10/67)

1.2.4. Şekil Bakımından Olumsuz Anlam Bakımından Olumlu Yapılar

İlgerü Şantuñg yazıka tegi süledim, **taluyka kiçig tegmedim.** (BK KC-3)

Birigerü Tokuz Ersinke tegi süledim, Tüpütke **kiçig tegmedim.** (BK KC-3)

1.2.5. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

Türk dilinde Fiil çekimindeki olumsuzluğu sağlayan ve bütün fiillere gelebilen başlıca ek “-ma,-me” olumsuzluk ekidir.

1.2.5.1. Geniş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

män sizläрни küçäp ilitmäz män (ETG 251)

bo irinç yarlıg aç barska nägülüg umug **mağ bolmaz män!** 244

inçim idi **bälgürmäz** (ETG 247)

Ay teñgri-li aydıñg-lı teg **adırmaz-lar** “ ay tanrısı ve ay ışığı gibi, birbirinden ayırmazlar” (ETŞ 156-157/10)

yorımak yorımamaknıñg atı yme **bultukmaz** (AY 205/1,2)

ol inçig mengig **küsemzler** (AY 227/9)

alku tınl(ı)g oğlanlar arıtı bilgeli **umazlar.** (AY 113/15,16)

bar antag et'öz b(e)lgürtme et'öz yme **titmez**. (AY 63/20)

anın üç törlüg et'özlerke tegü **umazlar**. (AY 57/16,17)

at öñ bolmasar, altı kaçığ orunlar **bolmazlar** (ETG 240)

kişi köñgülin saça tağun sav **sözlemezler**. “İnsanın gönlünü bulandırarak yaltaklanma sözü söylemezler.” (M 32/3)

bolar ikegü burkanlar oruninga tegürgeli **ıdmazlar**. (AY 321/20)

inçip yene nırvanın **sevmezler**. (AY 306/25)

bodılı bodı ermezlig **ömezler** (AY 291/23)

neng y(a)rutgalı yaşıtgalı **itmezler** (AY 244/7)

Açsar tosik **ömez sen**, bir todsar açsık **ömez sen**. (BK KC-6)

saķınıp **tap-maz men** tölek (ETŞ 11/90)

inçgülg bolguluğ belgüñg **belgürmez** (ETŞ 35/47)

bu emgekin ölü yime **umaz biz**. (M 73/36)

Munı söz sözni **tutmaz men turur** men, tep yarlıgka bakmadı.(OKD-129,130)

inçkülüg bolguķ bālgülüg **bālgürmez** (ETG 238)

Kiñ ton **opramaz**, kiñgeşlig bilig **artamaz**. (BTK 113)

1.2.5.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Teñgri yarlıkazu bu Türk budun ara yarağlıg yağıg **yeltürmedim**, töğünlük atıg **yügürtmedim**. (TA II DC-4)

Neñg yılsıg budunķa **olurmadım**. (KT DC-26)

Anķa kaçğanıp biriki budunuğ ot sub **kılmadım** (BK DC-22)

Men yılsıg budunda üze **olurmadım**. (BK DC-21)

bizni birlā **barmadım** (ETG 247)

nızwanılar küçintā **bilmādin** “ihtiraslar yüzünden bilmedin” (ETG 388)

Kapğan kağan olurtı. Tün **udımatı**, küntüz **olurmatı**. (TA II DC-2)

Kelmişi alp tidi, **tuymadı** (TA II BC-3)

Meniñ **sabımın sımadı**. (KT-11)

idi äzüg **bolmadı** (ETG 250)

ölüp bütün et'özi tumılıp.. yalınguz yüreki taşın ta bir tançu eti **tumılmadı**.
(AY 4/20,21,22)

anagat **kelmedük** öd tükeginçe (ETŞ 10/258)

öngdüski uç-ta **tutulmaduk** (ETŞ10/15)

Üze tenğri asra yir yarlıkaduk üçün közün **körmedük** kulakın **eşidmedük**
budunumun ilgerü kün toğsıkınga? Birigerü (BK KC-11)

t(e)k bir yalınguz anand toyın ok arhant kutın **bulmaduk** (AY 34/22,23)

yene kelip **bulmadımız** tip ötüntiler. (AY 13/15)

öngdüski uç-ta **tutulmaduk** “öndeki uçta tutulmamış” (ETŞ 90-91/105)

an bitigde savı takı adırıp **barmayuk** (AY 18/14)

bökünki künte ol tınlıglar kelgülık üdinte **kelmediler**. (AY 19/19,20)

burkanlar yarlığı arıg çhşa(ptıg) sıgalı artatgalı **sakınmadı(lar)**. “Burkanların
vaazını, temiz ahlak kâidelerini yıkıp çığnemeyi tasarlamadılar.” (M 111/16,17)

tsuy irinçüke ökünç (köngülin) **öritmediler**. “günahlar için pişmanlık
duymadılar.” (M 111/27, 28)

tapışmadılar bu bilig-ler (ETŞ 11/69)

1.2.5.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

öd atlıg san-ta **tüşürülmemiş** “ zaman adlı sayıya düşürülmemiş” (ETŞ 90-
91/105)

1.2.5.4. Gelecek Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Eski Türkçe döneminde gelecek zaman için (-gay,-gey,-gu,-gü, -çı,-çi) ekleri
kullanılmaktadır. Olumsuzluk, (-ma,-me) olumsuzluk yapısının üzerine, bu eklerin
getirilmesiyle sağlanır.

b(e)lgürtüp ig kegen adası üküş **bolmagay** (AY 409/1)

yagısın yavlıkın k(e)ntün yavalturgay biz ol il uluşıçinte ikileyütakı süü çerig
adası üzeki korkınç ayınç **bultukmagay** t(e)ngirim tip ötüntüler (AY 409/16)

tarig tüş yimiş **bütmegey** yat yagı küçetgey (AY 435/2)

emgenmegey m(e)n arıtı tip tidi (AY 623/16)

ötrü olar ikileyü takı tişi ajunıta **kedilmegeyler** (AY 191/4)

biz kamagun ürüg uzatı küyü küzetü tutup koor koguz **kılmagay** biz tengrim
tip (AY 342/7)

kaçan nân azük sözlämä-çi män (ETG 222)

tägmä-çi män (ETG 222)

ölmä-çi sän (ETG 222)

kılmagı kılıqlarını (ETŞ 33/1)

kin sonġkı-sın kılmagıka kilileşelim (ETŞ 13A/20)

arıtı yme kılmagu ol (AY 562/20)

sımtap yme ıdmagu ol (AY 562/23)

1.2.5.5. Şart Kipinde Olumsuzluk

Eski Türkçe’de şart eki -sar,-ser’dir (-ma,-me) olumsuzluk eki üzerine şart eki getirilmek suretiyle şart kipinde olumsuzluk yapılır.

tütüş keriş kılmasar-sen özünke (ETŞ 35/120)

Men iniligü bunça başlagu **kazganmasar** Türk budun ölteçi erti, yok boldaçı erti. (BK DC-33)

İltiriş kağan **kazganmasar** udu ben özüm **kazganmasar**, il yime budun yime yok erteçi erti. (TA II DC-5)

kim nân üntämäsär, ... açtı. “kimse su vermeyince ... açtı” (ETG 451)

at öñ **bolmasar**, altı kaçığ orunlar bolmazlar (ETG 240)

yaraşıp haq-ınga **yarsımasar** “barışıp, kak’ına iğrenmesen” (ETŞ 108-109/50)

Üze tenġri **basmasar** asra yir **telinmeser** Türk budun ilinġin törügün kim artatı udaçı erti? (BK DC-19)

yene kim kayu kişi azun iglep ne yme em kılıp öñgedmeser (AY 478/17,18)

inçip yine **kılmasarlar** (AY 560/7)

yavlak kılınç kılmakın arıtı **kodturmasar** (AY 552/6,7)

emgekliglerde **ozmasar** **kırtulmasar** nızvanılarda yavlaq taqı negü bolgay. “İzdiraptan kırtulmasa ihtiraslardan daha kötü nasıl olacak” (M 111/10)

üstürdi kodı **inmeser** (ETŞ 7/42)

anaçım-a siz-te yime **bolduqmasar** (ETŞ 15/47)

ayağ çilteg-ke tegimlik tınlıġlarıġ ayağsız tod tolı **kılmasar**. “Hürmete lâyıq yaratıkları şerefsiz ve etmese.” (M 51/7,8,9)

umasarma : muni-layu körgeli neñg **umasar-m-a** (ETŞ 15/55)

altı kaçığ orunlar **bolmasar** börtmek bolmaz. “Altı duyu organı olmasaydı temas olmazdı.” (M 44/18)

yañılmasar bilge bolmaz, azmasar yirçi azmaz (BTK 113)

küzeçig küzedip **sımasar** aş birdeçi idiş ol (ETŞ 35/137)

1.2.5.6. Emir Kipinde Olumsuzluk

Eski Türkçe’de emir çekimi (1.tek:-ayın,-eyin 2.tek. -gıl,-gil; 3. tek.-zun,-zün 1.çok. alım,-elim 2.çok.-ñ 3.çok.-zunlar,-zünler) ekleriyle yapılır. Olumsuzluk, bu eklerin (-ma,-me) olumsuzluk ekleri üzerine getirilmesiyle sağlanır.

yakışpan **adrılmalım** (BTK 90)

yakışpan **adrılmalım** “birleşerek, bir daha ayrılmayalım” (ETŞ 20/15)

Sü yorılım tideçi **unamañg**. (TA KC-11)

aşağalı tegimlik **bolmayın** ajun ajunta. (ETŞ 8/58)

siz kaçan burhan ııtın bulsar siz, mini **titmän** ııtğarıñ. “Burhan ruhuna (Burkanlığa) ulaşınca beni terk etmeyin, kurtarun” (ETG 451)

bu yığılmış ıalın kuvr(ag) bizing körksüz ıılınçımıznı **ukmazunlar**. “Bu toplanmış olan büyük kalabalık bizim bu çirkin amelimizi bilmesin.” (M 111/39,40)

közke karşı körügsemegülük yavız önlerig yme **körmesünler**. (AY 119/21,22)

... (s)eñgik señgrem sanlıg edim (tavarım) **yimeñgler yuñglamañglar**.

“Manastıra ait malları yemeyin, kullanmayın” (M 67/25,26)

bir yme tınl(ı)g idi emgeklık tolgaklıg **bolmasunlar**. (AY 118/19,20)

yılka tągmişig **yıdıtmayın**;ayka tągmişig **artatmayın** (ETG 239)

ıolulamaı-ıg **ıotmañglar**. “kollamağı bırakmayınız” (ETŞ 208-209/220)

ıolulamaı-ıg **ıodmañglar** (ETŞ 20E/161)

korkmanglar m(e)n amtı sizlerke tirilmiş tıtagımın sözleyin. (AY 5/17,18)

1.2.6. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

1.2.6.1. Hikaye Birleşik Çekiminde Olumsuzluk

1.2.6.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

ol ugrta tavgaç ilinte bo nom erdini takı edgüti kingürü yadılmamış erti. (AY 17/4,5,6)

1.2.6.1.2. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

İnisi eçisin bilmez erti, oğlı kañın bilmez erti. (BK DC-18)
neñg tevin kürin etüz iltinmek kergek ermez erdi. “Hiç hile ile vücûdu sevkemek mümkün olmaz.” (M 110/24)

yinä iki közi körmaz ärti (ETG 251)

oşul urum kagan oguz kagannuñ çarlığın saklamaz irdi. (OKD-127,128)

kadaglagu barmaz irdi. (OKD-128,129)

yime neng ol ayıg kılınçning amtıkı teg yavlak tüşin utlısın bilmez ertim (AY 8/22,23)

Ol sabın eşidip tün yime udısıkım kelmez erti, kün yime olursıkım kelmez erti (TA DC-5)

1.2.6.2. Rivayet Birleşik Çekiminde Olumsuzluk

1.2.6.2.1. Geniş Zamanın Rivayetinde Olumsuzluk

Edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş. (KT-6)

Bir kişi yañılsar, oğuşı budumı bişükiñge tegi kıdmaz ermiş. (BK KC-4)

bilmez ermiş tiyin ança sakındım. (TA BC-6)

takı tapışmaz ermiş tip (AY 634/9)

1.2.6.3.Şart Birleşik Çekiminde Olumsuzluk

1.2.6.3.1. Geniş Zamanın Şartında Olumsuzluk

Kelir erser kür ökülür, kelmez erse tılığ sabıg alı olur tidi. (TA KC-7)

1.2.7. Olumsuzluğun Sıfat Fiillerle Kullanılışı

Bilig bilmez kişi ol sabıg alıp yaguru barıp öküş kişi öltüg (BK KC-6)

Körür közüm körmez teg, bilir biligim bilmez teg boldı. (KT KC-10)

çalıtı kum öze kudu tartıp işi ködügi bütmeyük teg (ETŞ 35/40)

uq-maz tuy-maz munuğlarıg qorqudur siz (ETŞ 15/42)

körü uma-yuĸ tæg (ETG 218)

Begimsinmeyük teg bolsar beltir sayu berge salur, **atakımsınmayuk** atıg
bulsar art sayu mayakayur. (BTK 113)

işi büt-mä-yük tæg (ETG 218)

1.2.8. Olumsuzluĸun Zarf-Fiillerle Kullanılışı

(-matı,-meti,-matın,-metin,-madın,-medin) zarf-fiilleri, Eski Türkçe döneminde olumsuzluk için kullanılan yapılardandır. Ekin etimolojisiyle alakalı çeşitli görüşler vardır.

Bunĸa işig küçüĸ birtükgerü **sakınmatı** Türk budunuĸ ölüreyin, uruĸsıratayın
tir ermiş, yokadu barır ermiş. (BK DC-9)

toĸuz tatar **ĸalmatı** kälti (ETG 235)

tün sayu, öd **yaz-matın**, muntaĸ saĸınĸ ĸılsar (ETG 235)

tün sayu, öd **yazmatın**, muntaĸ ĸılınĸ ĸılsar “eger her akşam, ihmal etmeden
bunu yaparsa ...” (ETG 440)

Antaĸıñın için igidmiŝ ĸaĸanıñın **sabın almatın** yir sayu bardıĸ (KT-9)

kelüdin **bilmetin** kevŝenser (ETş 11/61)

kedĸüsi **bolmatın** keken bolsar (ETş 11/63)

barĸu yoluĸ **bilmedin** (ETş 7/333)

sekiz türlüĸ yiil-ler öz-e **tepremetin** (ETş 8/21)

öŝi saĸınĸ **saĸınmadın** üselip adĸanıp (ETş 13E/151)

toĸuz tatar **ĸal-m(a)tı** kälti (ETG 235)

1.2.9. Vurguyla yapılan olumsuzluk

Azu bu sabımda igid bar gu? (BK KC-8)

ol edĸü ĸılınĸ ärüŝ mü titir “bu iyi iŝlere ĸok mu denir?” (ETG 356)

bo üdkä körüĸmä bağlar gü yañıladaĸı siz? (ETG 357)

1.2.10. İktidâri Yapıda Olumsuzluk

Eski Türkçe döneminde iktidarî yapı, “u-” muktedir olmak fiili ile yapılmaktadır.

inçip awınçka arukı yätti, küçi alaıudı; täpräyü yoriyu **umadı**. (ETG 252)

inçip bo bars turuğı küçsüzi uğrınta, anın mini **yigäli umaz** (ETG 245)

uça umatın olurur tir (ETG 240)

u-maz män ärsär. (ETG 261) “muktedir olamazsam yapamazsam”

Körü uma-yuk täg (ETG 218) “gör(e)memiş gibi”

amtı män bo ärdni birlä barsar män, qamağ tınlıglarqa artuğ asığ tusu **qılı**

umagay män (ETG 251)

kireyin tiser kiçigkiem

kirü yime **umaz men**

kin yıpar yıdılığım “gireyim desem, küçüğüm giremiyorum da, anber, misk kokulum” (ETŞ 20/10)

neñ ant(a) ozu **qurtulu umazlar**. “Oradan hiç kurtulamazlar.” (M 83/49)

tüyü küzetü **tutu umaz** (AY 560/8)

barayın tiser

baç amrakım

baru yime **umaz men**

bagırsakım (BTK 90)

...**artamaduk**: bozamaduk, mahvedemedik (M 99/2)

1.2.11. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

Sağın-ma-yuk mu ärdiñiz. (ETG 218) “düşünmediniz mi?”

bar mu nä “iyi olmaz mıydı?” (yani iyi olacaktı) (ETG 358)

açığ mu bolgay? açığ yok bolgay “üzüntü (acı) olacak mı? –hayır” (ETG 358)

alqınmaz mu ärti “azalmaz mıydı? (ETG 356)

apam birök ... nomuğ nomlap **qodmasar, alqınmaz mu ärti** tınlıglar? “eğer öğretiyi esaslı bir şekilde öğrenmeseydiniz, canlılar bitip tükenip gitmeyecek miydi?” (ETG 268)

bolgay mu? bolmagay “olacak mı? Olmayacak (ETG 358)

mañga mu edgü ol sañga? “bana mı iyidir, yoksa sana mı?” (ETŞ 110-111/75)

alkınmaz mu erti tınlıglar ? “mahvolup gitmiş olmayacaklar mı idi ?” (ETŞ 44-45/140)

bo yirtinçüdeki tınl(ı)glarka sizingülük kedgirgülük **bolmaz mu?** (AY 341/23)

saşın-ma-yuğ mu ärdiniz (ETG 218)

tegmez mü anıñg tüş-i (ETŞ 11/132)

täpräñsiz boltum **ärmäz mu?** (ETG 250)

1.3. EDATLAR

1.3.1. Olumsuzluğu Kuvvetlendirmek İçin Kullanılan Edatlar

Nänj: Moğolca “çok, pek” manalarına gelir (ETG 214)

Nänj buñ yoğ “hiç sıkıntısı yok” (ETG 214)

neñg ant(a) ozu şurtulu umazlar (M 83/48) (Oradan hiç kurtulamazlar)

neñg tevin kürin etüz iltinmek kergek ermez erdi (M 110/21)

neñg mahışvrıde bolmaz **neñg** pardantın bolmaz kaltı (M 41/12-13)

idi sävmäz män “hiç sevmem, katiyyen sevmem” (ETG 214)

arıtı bultukmaz “asla bulunmaz” (ETG 214)

kiçig: hiç, asla

taluyğa **kiçig** tägmädım “denize asla ulaşmadım”(ETG 214)

Gabain her ne kadar bu cümleye asla manası vermiş olsa da buradaki “kiçig” kelimesinin az manasına geldiğini düşünürsek cümleyi denize çok değdim manasını verebiliriz.

1.3.2. “Av” Olumsuzluk Edatı

Av: kalın söylenerek emir verenin emrini tanımamayı bildirir bir edattır (DLT 40-3)

Ay: “av” gibi buyruğu tanımamayı bildiren bir kelimedir.(DLT 40-6)

2. ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ

2.1. KARAHANLI TÜRKÇESİ

2.1.1. İSİMLER

2.1.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler

ogrı tavar kundı “hırsız mal soydu” (DLT II. 29)

er ışı **çülükti** “adamın kılığı perişandı” (DLT II.118)

yandık at “soysuz at” (DLT III.44)

endik kişi “şaşkın kişi” (DLT I. 106)

tütsük kişi “kinci adam” (DLT I. 476)

çalpak ış “pis, kir ış” (DLT I.470)

vā ne tersen “vay ne söylüyorsun, vay olsun sana”

tamu kapuğın açar tavar “cehennem kapısını mal açar” (DLT III.234)

yokamakka yumşak içi pür **agu** (AH 214)

‘**adevet** kökini kazıp sen köçür (AH 338)

küdüp tur ferahka **bela** renc yodup (AH 350)

kim erse bu dört işke **bed** i’tikad (AH 35)

bañıl aldı anda öküçtin ülüş (AH 244)

akılık erür bil **buñul** körksüzi (AH 250)

ajun toldı ‘udvan cefa **cevr** bile (AH 393)

cefa kılđaçıñgka yanut kıl vefa (AH 327)

cefa toldı taştı teñgizdin ediz (AH 388)

cedel asıgsız mizah hem **cedeldin** sakın (AH 346)

yup arıamaz arıgsız erür (AH 112)

tilindin kim edgü kim **isiz bolur** (AH 146)

yalınlansa tutnup **gazap hikd** otı (AH 339)

köñgöl bamakıñg bil **ñatalar** başı; neçe me **ñatalıg** kul ersem sañga (AH 220,

38)

ñasislerni kötrüp nefisni çalıp (AH 447)

harislik ma erke yavuz haslet ol (AH 301)
haris tip armaz usanmaz bolur (AH 309)
 haramnı yiyürde **haram** tip yidi (AH 420)
 haram erse malıñg ‘**azab** ol soñgı
 kamuğ abadannıñg **harab** ol soñgı (AH 427)
 nelük bu ajunda kılur sen **gile** (AH 396)
 yalınlansa tutnup **gazap** hikd otı (AH 339)
galat ma’nilerni ayıtmış yana (AH 508)
 ajun toldı ‘**udvan** cefa cevır bile (AH 393)
 harislik tek erke kuruğ **zahmet** ol (AH 304)
 öñgi keldi **şerrinğ** soñgı kelgölüg (AH 392)
 köñgöldin çıkarğıl tavar **suklıkın** (AH 185)
 bu işke ağıçı **saran** eğgürek
saranlık bile neñg küdezgü kerek (KB 2766)
 suk er umduçı ol yavuz **umduçu**
 kişi **umduçısı** atı qoltguçı (KB 2613)
 tilin sözlemese ağıñ tir kişi
 öküş sözlerse atı **yañğşak** başı (KB 1027)
 köñgülçe yorıglı ay **teltük** müne
 ayıtğay seniñdin bayat bir küne (KB 5276)
kürek men idimdin küremiş otun (KB 5710)
 neçeme mini eçgü tutsa özünğ
yoñğ ağıçı yoñğasa tütülgey yüzünğ (KB 5860)
 ozundın qopar ol ajun bulğakı
ozunçı başın kes ay ersig ağı (KB 4212)
 tepizlik bolur bu qapuğda öküş
teviz qayda erse tütüş ol uruş (KB 4247)
yoğ aşı bolur ya ölüg atıñga
 küyer otqa añar **yut turur** (KB 654)

hıyanet qayı yirde urşa ağak
 asıg birgü barça qaqar keç yırağ (KB 2866)
 tiriglikni **mün** qıl asıg eğgölük
 yarın bolğa eçgü yigü keğgölük (KB 232)
 tirilsüni terken qutu miñg qutun
 yalınsumı körmez qaraqı **otun** (KB 121)
 beğük sözledi söz bu **öktem** tiling (KB 672)
 biri sözlegü ol tokuzı **yıdıg**
 bilig baylıq ol bir çıgay bolğusuz
 tegip oğrı **teвлиg** anı ulğusuz (KB 313)
 isizke ot erdi yağıqa **yoğuğ** (KB 408)
 qayı oğrı **teвлиg** qaraqçı qunuk
 quyusu basımçı **ölütçi** kırık (KB 1737)
 bu kün **kadgu** sakınç yarın yük vebal (AH 426)
 kerek kıl icabet kerek kıl **'itab** (AH 510)
 sañga **renc** añga genc birigli ugan (AH 463)
 oğer **mihnet** otı keçer nevbeti (AH 351)
 ajunka bu söküş **melamet** nelik (AH 453)
 tutar erse miñg **la'n** idur men añga (AH 36)
 bu kün kadgu **sakınç** yarın yük vebal (AH 426)
 akı bol sañga söz sökünç kelmesün (AH 231)
 neçe tetik erdin birer **sehv** kelür (AH 361)
 yılan yumşak erken **yavuz** fi'l (AH 215)
 köni söz 'asel teg bu **yalğan** basal (AH 161)
 öküş yañgşagan til unalmaz **yagı** (AH 134)
 biligsiz tirigle **yitük** körgölüg (AH 94)
fesad fişq üni kör uğıtmaz kiçe (KB 6483)
çöp çep kişiler: değersiz kişiler (DLT I. 318)
çek çük: malın en değersiz, (DLT I. 334)

kirtüç kişi: kimseyi çekemeyen huysuz kişi (DLT I. 455)

o **kiyim kiyim** kün keçürdi “ o, uyusuklukla gün geçirdi.” (DLT III.169)

2.1.1.2. -SIZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Karahanlı Türkçesi’nde, ekin Eski Türkçe döneminde olduğu gibi dar ve yuvarlak şekillerini görmek mümkündür.

2.1.1.2.1. Olumlu Anlam Taşıyan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumsuz Anlamlar İfade Eder

uvutsuz kişi ol kişide ili

köni sözlemez söz uvutsuz tili (KB 2203)

uvutsuz yüzi körse etiz süngük

uvutsuz özi körse bütmez irük (KB 2206)

bu kaçım tügüki bu **körksüzlüküm** (KB 816)

asıgsız ulır men özümke açıp (KB 1175)

ne türlüg **arıgsız** arır yumağın

cahil yup arımaz **arıgsız** erür (AH 111)

bir ol yanğsar erse **kireksiz** sözüg (AH 151)

uğuşsuzlar anı sebebden körür (AH C 458)

hünerliğka ajun **vefasızrak** ol (AH 441)

tirildi **ulamsız** ulamı bolup (AH 239)

törüsüzlük ol bu törüçe yorı

törüsüz kişiler kişike çorı (KB 4603)

biligsizlik erni çökerdi kodı (AH 102)

Tapınsa **kıyıksız** yarutsa yüzün (KB 482)

uzun yaşlıg eçgü **ökünçsüz** yorır (KB 348)

neteg kim **orunsuz** topık yuvlunur (KB 662)

tegimsiz tapuğ birle törke tegir

inançsız time emdi sökme mini (KB 1091)

biliglig **biligsiz** kaçan teň bolur (AH A18)

bu cahil biligsiz **bañasız** bişi (AH 86)

közi toḵ kerek özi **umdusuz** (KB 2721)
 toḡar kün arıḡ ya **arıḡsız** timez (KB 831)
 uluḡ tutsa hamiyet kör arslanlayu(KB 614)
 azu **kutsuz** ajun karıpmu munar (AH 448)

2.1.1.2.2. Manası Olumsuz Olan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumlu Manalar İfade Eder

kadgusuz tilekçe tiril inç fariḡ **kadgusuz** (AH 415)
 er at birle **şeksiz** ıatılḡu kerek
 aya meḡü **muḡsuz** bu muḡlug özüm (KB 3055)
 negü bar ajunda aḡar **hilesiz** (KB 1182)
 tirildi **ölümsüz** uzun meḡülüg (KB 1527)
cefasız vefalıḡ tilese ıutun

yüzi kör ıılını vefa ol bütün (KB 105)
yadı-sız ıişi atı ıopmaz yatur (KB 3419)

2.1.1.2.3. Yapım Eklerini Alır

körü barsa yalıḡuḵ bu **erksizlikin**(KB 1534)
biligsizlik erni çökerdi kodı (AH 102)

2.1.1.2.4. İsim İşletme Eklerini Alır

hisapsızıa bilgi yirilmez neseb (AH 128)
 erej birle avnur yorır **muḡsuzun** (KB 6382)
 yaraḡlıḡ **yaraḡsıznı** titrü körüp
 kerekliḡ **kereksizni** kirtü sorup (KB 328)
 ıişenliḡ **yaraḡsızıa** barmaz öküş (KB 314)

2.1.1.2.5. Olumsuz Sıfat Tamlamaları Yapar

köḡülsüz ıişi bilge ayın yoḡar (KB 2798)
uıuşsuz ıişidin ağın ne kelir (KB 20)
biligsiz ıişi barıa igliḡ bolur (KB 157)
 tiliḡde ıııarına **yaraḡsız sözüḡ** (KB 169)
 yorı ay **biligsiz bilig** al ülüg (KB 179)
 seninsiz ıişi: **seniḡsiz** ıişi köḡli boldu ölüg (KB 1859)

yüreksiz er: **yüreksiz er** at alsa andın yürek (KB 2044)

uğuşsuz kişiler ülügsüz turur (KB 296)

biri **isiz erdi** anı söktiler (KB 242)

tapugsuz kuluñg men yazukum öküş

keremsiz kişi yimişsiz yıgaç teg **keremsiz kişi** (AH 323)

neçe **teñsiz işler** bor içse bolur (KB 2102)

2.1.1.2.6. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder.

seniñsiz muñgaçdur men artuğ öküş (KB 1859)

minsiz sen ök sen saķınçım barır men muñgum

kiçiglikte **minsiz** kalır sen bu kün (KB 1216)

kuruğ kelme **ansız** mañga aytonğa (KB 3277)

2.1.1.7. Birleşik Yapılar Oluşturur

tilindin kim eçgü kim **isiz bolur**. (AH 146)

tatıgsız kılur aķır açıg ölüm (KB 3587)

tu aş suvķa tüşse **tatıgsız bolur** (KB 2918)

isiz bolma isiz isizke yorit

isizlerni barķa iliñdin arıt (KB 5505)

bu başsız çerig sü **yüreksiz bolur** (KB 2333)

kişi **ödsüz ölmez** anadın toğup(KB 2338)

beķasız erür bu ajun leżżeti (AH193)

biligsizke haķ söz **tatıgsız erür** (AH 109)

ügi teg **usuz bolsa** tünle sayu (KB 2314)

añgar pend nasihat **asıgsız erür** (AH 110)

kim ol **yolsuz erse** añgar kiñgrü yol (AH 412)

ara köz körürde **bolur belgüsüz** (KB 1532)

2.1.1.3.YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

2.1.1.3.1. Birleşik Yapılarda

törütmişte **yok bil** añga tuş teñge (AH 24)

yok erdim yarattıñg yana yok kılıp (AH 9)

yok ermez kadaşlar ara bar meniñg (KB 3145)

yaşıl kökke yoqlar bolur tördeki (KB 1002)

anuk utru tutsa yokka sanmas “hazır olan önce konsa yok sayılmaz” (DLT I.

68)

2.1.1.3.2. Cevher Fiili İle Kullanılışı

2.1.1.3.2.1. Görülen Geçmiş Zamanla kullanılışı

yok erdim yarattıñg yana yok kılıp (AH 9)

kamug barça munğluğ törülmişi

munğı yok idi bir anğar yok işi (KB 5)

2.1.1.3.2.2. Şart Kipiyle Kullanılışı

bitigde yok erse kim uqğay anı (KB 282)

yayığlık yok erse bu irsellikiñg

ne eçgü iş erdi seniñg kelmekiñg (KB 715)

ajunda yok erse bu eçgü du'a (KB 5834)

tirigke adın hiç yok erse kıyın

tap erdi bu açığ ölümke bakın (KB 5415)

muni teg yok erse sen andın tönğül (KB 2121)

2.1.1.3.2.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

yigitlik teg eçgü yok ermiş ayıttım (KB 6525)

2.1.1.3.3. İsim Cümlesinin Yükleme Olarak Kullanılışı

kim ol yollug erse anıñg yolu yok (AH 411)

tefavütleri yok öte irtese (AH 292)

bu kün bar yarın yok bu dünya neñgi (AH 197)

Ökünç ol anğar yok oñg anda adın (AH 116)

kabul kılsa tañg yok bu az hedyeni (AH 24)

2.1.1.3.4. Yapım Eklerini Alır

bu üç iş üçegü tüpi yokluk ol (KB 4107)

yokuğ bar kıılır ol kıılır yok barıg (KB 3899)

yılan teg bu ajun yılan oqlaĝu
 yoĝamka yumşak tip azılmagu (AH 214)
 bilig birle ‘alim yoĝar yoĝladı (AH 101)
 meniĝ me törüm bu yoĝalmaz özüm (KB 828)
 ara kılķım ildi ara yoĝladı (KB 746)
 çıĝaylık yarınlık azuk yoklukın (AH 187)

2.1.1.4. DEĝİL İle Yapılan Olumsuzluklar

Olumsuzluk bildiren deĝil kelimesine ilk olarak Divânü Lügati’t-Türk’te rastlıyoruz. Eski Türkçe döneminde kullanılmamıştır. Kaşgarlı Mahmut, deĝil kelimesiyle alakalı olarak şu bilgiyi vermektedir.

aĝ, dhaĝ: yok, deĝil anlamındadır. Arguca “ol andaĝ dag ol” denir ki, “o öyle deĝil” demektir. Bu sözü Oĝuzlar Argulardan almış, dhaĝ ol sözünü bozmuşlar “tegül” demişlerdir. Çünkü Oĝuzlar Argularla komşudur, dilleri birbiriyle karışmıştır.³¹

tegül: deĝil. Oĝuzca. Arguların “daĝ ol” sözünden alınmıştır.³²

bu at tas degül (DLT-I,121-8)
 bu turanı yer tegül (DLT II,68-9)
 bu tag agası oĝuŝ tegül (DLT- II, 68-19)
 bu ya kusası ogur tegül (DLT-II, 68-8)
 ol mundın barıgsak tegül (DLT-II, 57-3)

2.1.1.5. ERMES İle Yapılan Olumsuzluklar

Divanü Lügati’t-Türk’te “tegül”ün dışında ikinci olumsuzluk “ermes” ŝeklidir. Anlam itibariyle aralarında bir fark yoktur. Kaşgarlı, Oĝuzlar’ın “ermes” yerine “tegül”ü kullandıklarını söylüyor

bu turĝu yer ermes (DLT II 68-9)
 biş erngek tüz ermes (DLT I.121-8)
 tevi bedük erse mayakı bedük ermes (DLT.168-4)

³¹ ATALAY, Besim: Divanü Lügati’t-Türk,III.cilt s.153 TDK Yay. Ank.1992

³² a.ge I.cilt s.393

bu et toğrağı gur **ermes** (DLT 317-19)

bu tag ağku **ermes** (DLT II. 68-12)

2.1.2. FİLLER

2.1.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller

ol anı **üzütledi** “ o onu pinti gördü” (DLTI. 299)

anınğ adhakı **üyükti** “onun ayağı taşa dokunarak incindi, berelendi.”

DLT(I.268)

men bu işta **ulındım** “ ben bu işten usandım, bıktım” (DLT I.204)

bek anı **uçuzladı** “ bey onu horladı.” (DLT I.54)

usıtgan kuyaş kapsadı

umunçluğ adhaş **yaysadı** “susatan güneş kapladı; arkadaş çekememezlik etti.”

(DLT I.155)

ol kılmış işinğ **oxsındı** “ o, yaptığı işe pişman oldu.” (DLT I.253)

ol mendin bu işta **eymendi** “o benden bu işte utandı” (DLT I. 270)

er işka **erindi** “ adam işe erindi” (DLT I. 201)

êl kişi “kötü değersiz kişi” (DLT I. 49)

er **arkuklandı** “adam haylazlık yaptı, dikbaşlılık etti.” (DLT I. 315)

olar ikki **arışdı** “onlar birbirlerini aldattı” (DLT I.182)

añga er “değersiz adam” (DLT I. 128)

ol anı **anğdıdı** “ o, onu yakalamak için hile yaptı” (DLT I. 311)

ol anı **yünçitti** “ o, onu incitti” (DLT II. 352)

ol manğa **yaramsındı** “o, bana dalkavukluk etti” (DLT II.263)

yarağ bolup yaguşdı er toklukun **söğüşdi** “fırsat bulup düşmanlık etti, ortaklığını ayırdı.” (DLT II.90)

ol anğar ıt **tütürdi** “ o, ana köpeğini saldırttı” (DLT II.73)

kılıç **tutuktı** “kılıç paslandı” (DLT II.116)

er iştin **turuldı** “ adam işten usandı” (DLT II.126)

er eligin uwundı tewindi “adam, işten tasalandı, utandı ve sıkıldığı için elini yoğurdu.” (DLT II.147)

er başı **tazgardı** “ adamın başı kelleşti” (DLT II.178)

- er işta buştı **tarundi** “adam işten usandı, sıkıldı” (DLT II.145)
- ol meni **tarmattı** “o beni tırmattı” (DLT II. 364)
- er tawarın **kısgandı** “adam malını kıskandı” (DLT II.250)
- tumluğ anı **kasnattı** “soğuk onu titretti” (DLT II. 350)
- ol yekni **kargattı** “o, şeytanı lânetledi.” (DLT II. 338)
- ol onı **kafçıttı** “o onu kızdırdı” (DLT II. 329)
- edhgülüküm kel, **isizligin** kelme “hayırla gel, şerle gelme” (DLT II.91)
- ot anıñ közin **çerletti** “ilaç onun gözünü bozdu” (DLT II.345)
- ıt kişiğe **çapıttı** “köpek adama saldırdı” (DLT II.298)
- er işda **boşlaglandı** “adam işte kızdı, öğüt tutmadı” (DLT II.272)
- er **balıktı** “adam yaralandı” (DLT II.119)
- ol anı **yupladı** “o, ona al etti, hile yaptı” (DLT III.142)
- ol anı yaltga kıldı “o, onunla alay etti, maskara aldı” (DLT III.432)
- iş yubaldı “iş yüzüstü bırakıldı (DLT III. 76)
- ol **yarsıdı** nengni “o, bir şeyi murdar buldu ve ondan iğrendi” (DLT III.305)
- olar bir ekindige ogrı yılışdı “ onlar birbirini hırsızlıkla itham etti” (III.75)
- ol mendin **yaçandı** “o, benden utandı, gocundu (DLT III. 83)
- er **ukudı** “adam kustu” (DLT III.254)
- ol anı **tyıdı** “o, onu menetti” (DLT III.244)
- et **tıncıdı** “et koktu” (DLT III. 276)
- ol anğar **igedi** “ o, ona kafa tuttu, inat etti.” (DLT III. 255)
- xun xara işlama “ faydasız iş işleme” (DLT III. 138)
- et **çuwladı** “et börttü” etin iyice pişmemesidir. (DLT III. 296)
- er çoğıladı “ adam bağırdı çağırdı” (DLT III. 324)
- er yagını **bulnadı** “adam düşmanı tutsak etti” (DLT III. 301)
- ol anğar **buxsadı** “o onun emrini kabul etmedi” (DLT III. 284)
- ol anı **artaladı** “ o, onu tokatladı, sille vurdu” (DLT III. 443)
- ol anğar **ilendi** “ o, onu güvendiği gibi çıkmadığı için kötü dua etti.” (DLT I. 204)
- ol anı **ardı** “o, onu aldattı” (DLT I. 172)
- üdhik meni **küçeyür**:zulmetmek (DLT III. 258)
- sasıdı** neng “nesne sasıdı, koktu” (DLT III.265)

- ol anı **tepsedi** “o, ona haset etti, günüledi” (DLT III.283)
- ol anıñ **yüzinğe yarladı** “o onun yüzüne tükürdü” (DLT III. 308)
- ol anı **yap yupladı** “ o ona al etti, hile yaptı” (DLT III. 142)
- ol anı **tabaladı** “ o, onu kınadı, ayıpladı” (DLT III. 322)
- olar bir ikindiniñ köñlin **bertişdiler** “onlar sertleştiler, birbirinin gönlünü kırdılar yaraladılar” (DLT II. 203)
- sen artağ sen anın ajun **artadı** (AH 395)
- yırağ turgu yumşak tip **azılmağı** (AH 216)
- velikin **buşarda** sera arslanı (AH 52)
- emel arasında **busuğlı ecel** (AH 294)
- tilin beklegende **ökünmiş** kanı (AH 144)
- azu kutsuz ajun karıpmu **munar** (AH 418)
- ceza’ kılma ye renc idisi **tarup** (AH 464)
- yirilgen **sökülgen** tirip birmegen (AH 247)
- tilinğ bekte tutgıl tişinğ **sınmasun** (AH 131)
- anıñ bahşişindin bulıt **uvtanur** (AH 57)
- negüke bu anı ulaşu **kınar** (AH 446)
- ‘adevet kökini kazıp sen **köçür** (AH 338)
- bile bilmegendin **ular** özini (AH 506)
- kişig til ağırlar bulur **çut** kişi
- kişig til **uçuzlar** barır er başı (KB 163)
- bu törti yime çalsa beglik **ulur** (KB 2059)
- negüke **küçer** sen mini berk tutup
- yıdır et **küçezmese bolmaz** itig (KB 4519)
- kişig **yirgürür** köndrü bilmez yorıç (KB 2077)
- öküş yañşagan til **unulmaz yağı** (AH 134)
- kaza birle **sançılur** adakka tiken (AH 455)
- uvut **yitti** yindip bulunmaz yıdı (AH 417)
- yazmakne **yazdı** ajunka bu sahib hüner(kusur et-, hata et-)
- uluglukka tegsenğ **yañılma** özünğ (AH 353)

bir ol yaŋşar ese kereksiz sözüg (AH 151)

kamuğ tolgan irtür tükel eksiyür

cefa kıldı tip sen ilenme maŋa

meniŋde cefaçı bu dünya saŋa (KB 1092)

2.1.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

Birleşik yapılarda olumsuzluk, iki unsurdan birinin olumsuzluk eklerini alarak menfi anlam teşkil etmesi veya unsurlardan birinin olumsuzluk ekleri almadan ifade ettiği anlamın olumsuz olmasıyla sağlanır.

2.1.2.2.1. Manası Olumsuz İsim + bol- Fiili İle Yapılan Olumsuz Yapılar

yağıŋ boldı erse **usal bolmağıl** (KB 3402)

sen eçgü kılınç tut **isiz bolmağıl** (KB 3511)

haris tirip armaz **usanmaz bolur** (AH 309)

‘ibadet **riya boldı** ‘abid mecaz (AH 398)

neçe pür hünerliğda bir ‘ayb **bolur** (AH 362)

haris tirip armaz **usanmaz bolur** (AH 309)

harab boldı mescid budun bi-nemaz (AH 400)

orunsuz bolur münkalib neŋ kılip (KB 743)

yarukluğı eksür yana **yoğ bolur** (KB 734)

meniŋ bu özüm me bu yaŋlıđ turur

ara bar bolur ma ara **yoğ bolur** (KB 735)

tetiğ bolsa malka **muŋadmaz bolur**

bilig bilse işte **yaŋılmaz bolur** (KB 2447)

ķamuğ üç ağaklığ **emitmez bolur**

üçegü turur tüz **ķamıtmaz bolur** (KB 802)

köŋülsüz sözüg **keç tutmaz bolur** (KB 2470)

ħariş tirip armaz **usanmaz bolur** (AH 309)

2.1.2.2.2. kıl- Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

tapuğ **ķođsa** dünya tilese tamuğ

uvut kılmagıl sen mini ay toŋa (KB 4981)

mini kördünĝ erse **selam kılmadıĝ** (KB 5053)

bor içmez kerek beg **fesağ kılmasa** (KB 2091)

sözümni **yava kılma** köĝlün eşit (KB 360)

aya edĝü umĝan **isizlik kılıp** (AH 375)

kiçiglerni **küstah kılır** bil yakın (AH 348)

ceza'kılma ya renc idisi tarup (AH 464)

yava kıldı isiz tiriglig muĝar (KB 3543)

isiz kılgan erke sen edĝü kıla (AH 333)

sini terkin **isiz kılıklıĝ kılır** (AH 380)

kişi kıanı tökme **hasım kılma** öç (KB 1433)

2.1.2.2.3. kes-, yat-, kal-,bir- Fiilleriyle Yapılan Olumsuzluklar

bu suklıĝ ig ol bir otı yok emi

yana men içimdin **umıñ kesmedim** (KB 5122)

tilek arzularķa **köĝül birmedi** (KB 5749)

saķıñç kaçđĝu birle **közin yummadı** (KB 6212)

yayıĝ tilve devlet **köĝül bamaĝıl** (KB 741)

kidinrek kadahka sunup **zehr katar** (AH 208)

ölür kalur aķır yiyür duşmanı (AH 264)

ölüp yatsa torak içiñge kirip (AH 308)

kim erse köĝül badı erse aĝar

haramnı yiyürde haram tip yidi (AH 420)

yoĝama kişig sen **uşak söyleme** (KB 4108) (dedikodu yapmak)

ol sözkeli **sap bermes** “o söze sıra vermez” (DLT III. 145)

oglan işi iş bolmas oglak müĝüzi **sap bolmas** “çocukların işi iş olmaz, oĝlak boynuzu iyi sap olmaz.”

çumılı boldı “sıcaktan gözü karardı” (DLT I. 448)

anuk utru tutsa **yokka sanmas** “hazır olan önce konsa yok sayılmaz” (DLT I. 68)

kaçış bolsa **kıya körmes** “halk arasında anlaşmazlık ve ürküntü olsa kimse birbirine yan bakmaz.” (DLT I. 369)

2.1.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

2.1.2.3.1. Geniş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Karahanlı Türkçesi'nde geniş zamanın olumsuzluğu *-maz,-mez,-mas,-mes* ekleriyle yapılmaktadır.

küvenmez men emdi bu beglip bulup (KB 3018)

nelük **taplamaz sen** bu öt sav erig (KB 3984)

ötüg **ötünmez men** tilimini yazıp (KB 791)

kaçumaz men andın söz aydım kese (KB 700)

ağırmaz men begsig ya kulıgı kişig (KB 809)

küvenmez men emdi bu beglik bulup (KB 3018)

men **barmas men** (DLT II. 65)

biz **barmaz mız** (DLT II. 66)

biz **barmas mız** (DLT II. 66-4)

tağ tağka **kavuşmas**, kişi kişiğe kavuşur (DLT III.153)

kiñ ton **opramas**, kenğeşliğ bilig artamas. “geniş elbise yıpranmaz, danışıklı iş bozulmaz.” (DLT III.358)

ödhek karıtmışka bodhuğ **talkımas**. “zamanın kocattığına boya, kına ayıp sayılmaz.” (DLT II.304)

otuğ odhguç birle **öçürmes** “ateş alevle söndürülmez (DLT I.177)

ot tese ağız **köymes** “ateş demekle ağız yanmaz” (DLT I. 43)

kuzda kar **eksümes**, koyda yağ **eksümes** “ Kuzeyde kar, koyunda yağ eksik olamaz” (DLT I. 326)

ay tolun bolsa eligin **ilemes** “ay tolun (ondördü) oldukça elle gösterilmez” (DLT I. 82)

tigmeginçe önmes, tilemeginçe **bulmas**. (DLT II. 21)

eroglu muñgadhmas, it oğlu **külermes**. “insanoğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökezimez.” (insanoğlu uzun zaman bunda kalmaz, bir yolunu bir çaresini bulur, ondan kurtulur; nitekim köpek eniği tökezimez.” (DLT II.84)

tütüşmeginçe tüzülmes, tüpirmeginçe **açılmas** “ kavga etmeyince düzen olmaz, tipi olmayınca hava açılmaz” (DLT II.71)

yazmaz atım **bolmas**, yañğılmas bilge **bolmas**. “şaşmadık atış olmaz, yanılmadık bilgin olmaz.” (DLT III.59)

yalguk menğgü tirilmes, sınka kirüp kirü **yanmas** “ kişi ebedi yaşamaz, mezara giden geri dönmez.” (DLT III. 65)

açıklık er şebük **karımas** “varlıklı er çabuk kocamaz” (DLT I. 147)

neçe yitik biçek erse öz sapın **yonumas** “bıçak ne kadar keskin olsa da kendi sapını yontmaz” (DLT I.384)

basutçı telim bolsa beg **emgemez** (KB 429)

iki neñg bile er **ñarımaz** özi (KB 181)

bular **barmazlar** “onlar gitmezler” (DLT II. 65)

yaramaz seniñdin ağınka bu at (KB 16)

ol sözkeli **sap bermes** “o söze sıra vermez” (DLT III. 145)

oglan ış ı ş bolmas oğlak müñgüzi **sap bolmas** “çocukların işi iş olmaz, oğlak boynuzu iyi sap olmaz.”

seviglini **sevmez** keyig teg kaçır (KB 401)

tiken edlegen er üzüm **biçmez** ol (AH 376)

isiz eçgü işke yanut **kiçmez** ol (AH 374)

yağuşmaz ikigün yolu yarşı ol (KB 5311)

kölike bir ök yirde **turmaz** köni (KB 6134)

öz asğın tilerke **kiñeşmez** ukuš (KB 3490)

uzatmaz men da'vî kıılıklı kişig (KB 811)

2.1.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Görülen geçmiş zamanın olumsuzluğu, -ma,-me olumsuzluk eki üzerine zaman eki getirmekle yapılır.

orun birdiñg aşnu men **olurmadım** (KB 660)

buğun birle katlıp yorık **tüzmedim**

ya begler bile men kılık **bilmedim** (KB 5750)

tözü işleriñge yime ök adın

tegürsün selamım idim **kesmedim** (KB 1349)

kereki bu erdi bilig **yazmadıñg** (KB 2175)

negü arzu ƙaldı maŋga birmediŋ (KB 3054)

yaƙın tuttum özke tapındurmadın (KB 634)

bu ƙađǵu mini evde yatgurmadı (KB 3331)

yađlıƙ kişiler sevinç bulmadı (KB 4187)

maŋga birsü ƙađǵun mini ƙođmadı (KB 1231)

ol anıŋ sözün edhgermedi “ o onun sözünü saymadı, tınmadı, kulak asmadı
“(DLT I. 227)

saŋga birdi dünya esirkemedi

tığumadı boğzı üçün boldı yir (KB 4590)

biliglig er öldi atı ölmedi (AH 95)

2.1.2.3.2.1. “Hiç” Kuvvetlendirme Edatının Olumsuz Mana İfade Eden

Fiil Üzerine Gelerek Pekiştirmesiyle Yapılan Olumsuzluklar

sözün kesti ilig hiç ünmedi

közün yumdı ay toldı hiç açmadı (KB 625)

ƙara tün tünerdi yarumadı hiç (KB 6217)

2.1.2.3.3. Gelecek Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Karahanlı Türkçesi’nde gelecek zaman için (-gu,-gü,-gay,-gey sık olmakla bereber -taçı-teçi) ekleri kullanılır. Olumsuzluk, (-ma,-me) üzerine bu eklerin getirilmesiyle yapılır.

umınç kesmegey men saŋga ay umınç (KB 6515)

saŋga yazsa men sen keçürmegey sen (KB 3769)

küdezümegey sen aya aslı beg (KB 3764)

biliglig tise bolmağay ol kişig (KB 3641)

mini bir bayatım küdeşmişi teg

yarağsız ya teŋsiz ƙılıƙ kelmegey (KB 4478)

yime körmegeyler meniŋdin yasığ (KB 3352)

törümiş neŋ erse yoğalgu turur (KB 692)

aytegme kişike kitap birmegü

apaŋğ dostuŋğ erse bolmagu (KB 226)

yoğamkka yumşak tip azılmaġu (AH 214)

tapugka inanıp tapug yasmaġu (KB 3674)

2.1.2.3.4. Şart Kipinde Olumsuzluk

Karahanlı Türkçesi'nde şart eki (-sa,-se) dir. Ancak Eski Türkçe'de kullanılan (-sar-ser) ekleri de kullanılır. Olumsuzluk, fiillerin olumsuz eki olan (-ma,-me) üzerine getirilerek yapılır.

buşmasar boz kuş tutar, **ewmeser** ürüñg kuş tutar “avcı sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar” (DLT II. 12)

ķayu beg er atnı **sevindürmese**

ķılınç ķında çıkmaz anıñda basa (KB 2138)

süsin keç küdeşse til **içgınmasa**

süsi az öküşin yaġı **bilmese** (KB 2350)

ķişi yüki yüdeş **yüdürmese** yük

cefa ķılsalar bu vefa kılsa şük (KB 3426)

negü tir eşitgil bilir kök ayuķ

bu söz **uķmasa** er anıñ ögi yoķ (KB 2644)

anı **emlemese** ölüm tavratur (KB 4616)

sınamasa arsıkar, **sakınmasa** utkusar “insan sınıamasa aldanır, sakınmasa yutulur.” (DLT I.242)

munu **tilemese** sen ayru ne kerek “sen bunu dilemezsen, başka ne istersin” (DLT I.126)

ķalı basġuķa **bulmasa** sen yarı (KB 2362)

yime **kelmese** sen yası yoķ mañga (KB 3258)

yorıtmasa ilde bu yarlıġ ķamuġ (KB 3868)

teñgizdin **çıķarmasa** yinçü ķişi

kerek yinçü bolsun kerek say taşı (KB 212)

2.1.2.3.5. Emir Kipinde Olumsuzluk

tün kün tapun, Teñgrige **boynamagıl**

korkup anġar eymenü **oynamagıl** (DLT III.377)

sevünmegil yund öġür adġıranın

sözüñg boşlağ ıd ma yıga tut tiling
inanma bu devlet birür hem alır (KB 694)
 küçüñg yetmişin kııl **inanma** mañga (KB 5937)
 okısañg du'ada **unıtma** mini (AH 482)
öçüktürme erni tilin bil bu til (AH 139)
 negü kelse yüçgil sen **ınçıklama** (KB 6447)
 tözüke tegür aş körü **koçmağıl**
 söke barmasunlar açın **ıd mağıl** (KB 4659)
 tilep bulmadım tip yetip **yanmağıl** (KB 4782)
 tirendi unamaz berü kelgeli (KB 4921)
 kötürme köñgöl sen **küvezlenmegil** (KB 5211)
 tilin eçgü sözle **işimsinmegil** (KB 4448)
 sözümnı eşitgil **kaçurmağıl** öz (KB 3912)
 mañga **buşmağıl** sen köñgöl kıılma bas (KB 3965)
 ite uğ ağakın yorı **turmağıl** (KB 2387)
 bolu birse devlet **küvezlenmegil**
 usa eçgülük kııl isiz **kıılmağıl** (KB 1330)
 kıılınç eçgü tut neñge **kağgurmağıl** (KB 1305)
 kışı sukıñga **birmegil** sen işiñg (KB 1379)
 anı **tutmağıl** sen bu sözke teñge (KB 188)
 ilig aydı ay toldı **koçgil** bu söz
 bu söz **sözlemegil** aya köñgli tüz (KB 1080)
 bilmesün: katıg kizle razıñg kışı **bilmesün** (AH 169)
 miñg er dostnuñg erse öküş **körmegil** (AH 359)
 barır men muñgar sen **sizik tutmağıl**
 toguğlı kim ölmez tise **bütmegil** (KB 1090)
 kışıg **tepsmegil** yime içme soñg (KB 1302)
 isizdin küdeşgil ula eçgüke
muñgađturmağıl sen yigü keçgüke (KB 1264)

bilür men tise ‘ayb özi **bilmesin** (AH 504)
 katıg kizle razıng kişi **bilmesün** (AH 169)
 sözüngdin özüngke ökünç **kilmesün** (AH 170)
 bilür men tise ‘ayb özi **bilmesin** (AH 504)
 öküş sözleding söz suvı **barmasun** (KB 6628)
 atıng **artamasun** munı keç köre (KB 4463)
 nehyi gaibinde **ogramasun togramasun** derler (DLT-III, 311-24)
 uluğluk meniñg *siz alınmañg* tidi (AH 284)
 ıalı **sevmeyin** kör bu eçgü kişig
 ıalı **ögmeyin** men be eçgü isig (KB 933)
 awlap meni **koymañgız**

ayık ayıp **kaymañgız**

akar közüm uş teñgiz

tegre yüre kuş uçar “ beni avlayıp bırakıverme, söz verip cayma, gözüm deniz gibi akar, yöresinde kuşlar uçar.” (DLT II.45)

2.1.2.3.6. Gereklilik Kipinde Olumsuzluk

Karahanlı Türkçesi’nde gereklilik kipi için (-gu,-gü) eki kullanılır. Olumsuzluk, (-gu,-gü) ekinin fiillerde olumsuzluğu sağlayan (-ma,-me) üzerine gelmesiyle sağlanır.

sözüg **sözlemegü** eşitgü ögü (KB1913)

anı teñgle bargu azu **barmağü** (KB 4578)

ödinge küdezgü işig **ivmegü** (KB 557)

2.1.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

2.1.2.4.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

2.1.2.4.1.1. Geniş Zamanın Hikayesinde olumsuzluk

toga **körmez erdi** edipniñg közi (AH 485)

2.1.2.4.1.2. Gelecek Zamanın Hikayesinde olumsuzluk

yime **kalmağay erdi** bu uçmağ kuruğ (KB 3656)

eşitmegüm erdi anıñg sözlerin (KB 3859)

tünermegey erdi yarumış küne (KB 696)

yulup **ölmegey erdi ilçi başı (KB 1114)**

kişi **çalmağay erdi ruzi yigen (KB 1108)**

saŋa **tegegey erdi emgek öküş (KB 3135)**

2.1.2.4.2. Şart Birleşik Çekimde Olumsuzluk

2.1.2.4.2.1. Geniş Zamanın Şartında Olumsuzluk

kelip **barmaz erse bu devlet yana (KB 700)**

yayığ ermez erse bu devlet özi

2.1.2.4.4. Görülen Geçmiş Zamanın Şartında Olumsuzluk

eşitmediŋ erse eşit minde söz (KB 83)

bitimedi erse bitigli bitig

satıgçı yorımadı erse kezip

bitip kodmasa erdi bilge bitig (KB 2288)

2.1.2.5. Olumsuzluğun Sıfat Fiillerle Kullanılışı

2.1.2.5.1. -MAZ, -MEZ Sıfat fiilinin Olumsuzluk İle Kullanılışı

tavansızka bilgi **tükenmez tavar (AH 127)**

uvuttu yitti yindip **bulunmaz yıdı (AH 417 SF)**

kaza kaytarılmaz katığ ya kurup (AH 462)

câhil yup **arımaz arıgsız erür (AH 112)**

taturmaz eseninde tuz dostıŋa (AH 263)

egilmez köŋülni aqı er eger (AH 233)

yiligsiz süngekke **sunulmaz elig (AH 92)SF)**

uvut yitti yindip **bulunmaz yıdı (AH 417)**

körünmez teg ol bu tuzakçı saŋa

bu dünya neŋi ol saçılmış menge (KB 3564)

2.1.2.6. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı

2.1.2.6.1. -MADIN, -MEDİN, -MADI, -MEDİ Zarf-Fiilinin Olumsuzluk İle Kullanılışı

Eski Türkçe'de kullanılan (-matı,-meti,-matın,-metin) şekilleri Karahanlı Türkçesi'nde kullanılmamıştır.

yağı kıılma özke kişig **bilmedi**

açar suv yoriķ til bu kut **turmadı**

ajun tezzinürler yorıp **tınmadı** (KB 669)

ķanı ol tirigli tavar **ķodmadın** (KB 6443)

2.1.2.6.2. -GINÇA,-GİNÇE Zarf-Fiilinin Olumsuzluk İle Kullanılışı

Olumsuzluk eki (-ma,-me) üzerine zarf-fiil eklerinin getirilmesiyle yapılan olumsuzluklardandır.

bu er **ölmeginçe** arıamaz kiri (KB 876)

yağız yir bakır **bolmağınça** kızıl

ya otta çiçek **önmeginçe** yaşıl (KB 120)

bu tört neñg tükel **ķodmağınça** kişi (KB 4736)

hava arzu boynı **sımağınça** ķadaş (KB 4807)

yaşı **yetmeginçe** yorıamaz kılam (KB 293)

ölüm **tutmağınça** udır oğnumaz (KB 6143)

2.1.2.7. İktidâri Yapıda Olumsuzluk

Karahanlı Türkçesin'de iktidari yapının olumsuzluğu “-u, -ü-”zarf-fiil ekleri ve bil- yardımcı fiili ile yapılır.

tire bildiñg altun **yyü bilmediñg** (KB 1674)

cefa kılgı aķır **bolu birmegil** (KB 5297)

ķalı bilmediñg erse ögrem bilig (KB 3221)

bulup dünya malın **yyü bilmese** (KB 3927)

anı **emleyümez** bu dünya ķamı (KB 2002)

ķılı-maz: törütügli rabķa **ķılumaz** tapug (KB 3341)

ayu birmedimü atañg ya anañg (KB 651)

yöre bilmese tüşnüŋ asğı alır (KB 6001)

bolu birmese ul itümez uzun (KB 3123)

tire bildi bu öz **yyü bilmedi** (KB 1285)

anın **aş yiyümez** üzer öz kişi (KB 6384)

tapuğ **yetrümedim** ay ilig anı (KB 1094)

hakiŋni **öteyümedim men** (KB1560)

yyümedi bardı körüŋ halini (AH 274)

kaçumaz men andın söz aydım kese (KB 700)

2.1.2.8. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

Karahanlı Türkçesi'nde olumsuz soru yapıları “-mu,-mü” soru eklerinin -ma,-me olumsuzluk eki almış fiiller üzerine getirilmesi veya soru eklerine ihtiyaç duymadan “nelük vb” edatlar yardımıyla fiiller üzerine getirilen olumsuzluk ekleriyle yapılır.

ayur **körmediŋ mü** bu aan yüzün? (KB 82)

Bardıŋ **nelük aymadıŋ?**

Kirü körüp **kaymadıŋ?**

Köŋül berü **yaymadıŋ?**

Bolduŋ erinç bolmagu “Gittin neden söylemedin, geri bakıp kayırmadın, gönül verip meyletmedin, olmayacak bir şey oldun” (DLT III.245)

eşitmez mü erdin bögüdin bu söz? (KB-650)

maŋga **birmegey mü** munu sözke büt? (KB-1244)

yanut **kılmagu mu** ay köŋli tirig? (KB-5772)

maŋga **birmegey mü** birigli idi? (KB-3745)

bardıŋ **nelük aymadıŋ?** (DLT-III, 245-15)

kerek mü **kereksiz mü** kirtü bilip? (AH ABC 368)

tutuzmadı mu kör saŋga hil başıŋ? (KB 652)

2.1.3. EDATLAR

2.1.3.1. Farsçadan geçen “nâ” “bî” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Farsça'dan Türkçe'ye geçen bu iki olumsuzluk edatı, Karahanlı Türkçesi eserlerinden sadece Atebetü'l-Hakayık'ta vardır. Karahanlı Türkçesi dönemi, Türk dilinin Arapça ve Farsça'nın etkisi altında kalmaya başladığı ilk dönemi teşkil etmektedir. Etkilenme az olmakla beraber başladığı ilk dönem olması dolayısıyla dikkat çekicidir.

nakes baħıl nakes otun tavar paspanı (AH 261)

velikin içinde tümen na-hoşı (AH 218)

ħarab boldı mescid buğun bi-namaz AH 400)

2.1.3.2. “Ne...ne” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

ne eçgü bolur ğutķa ğođķı kōngül

ne körklüg bolur bilge bolsa amul (KB 1700)

ne inçlik tilersen tünekte turup

ne arzu ğolur sen kōngül ög urup (KB 5424)

kiğin öngdin ermez ne soldın oñgun

ne astın ne üstün ne otru orun (KB 18)

yorımaz ne yatmaz uğımaz oğuğ

ne meñzeg ne yañzađ kötürmez boğuğ (KB 17)

ne öğrüm ne ködrüm ne ersig eren (KB 279)

2.2. HAREZM TÜRKCESİ

2.2.1. İSİMLER

2.2.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler

bu **müşkil** bağ irür şeşmek muhâl ol (HŞ 60)

kiter **ğaflet** nikâbın aç közümni (HŞ 105)

kâfirler başını kisip taşlagan (HŞ 150)

galat aydım bar edgürek ma'âni (HŞ 180)

ozakı işlerindin **hem peşîman**

munuñg tig irmiş ajun işleri **vây** (HŞ 1920)

perîşân ol sebebdin bu köñgöl uş (HŞ 1845)

belâ başka kilür bu barı ma'lûm (HŞ 2055)

'**ayıblama** körüp tâvûs adağın (HŞ 2060)

sini bir **hîle** birle mindin algay (HŞ 2120)

cefâsı köp yok ol bir zerre mehri (HŞ 2570)

'**acizlikdin** ilin koydı köziñge HŞ 2385)

tamuğluk kıl mini ya hem uçmağlık (HŞ 2290)

gazab birle sözün men 'itti şîrin (HŞ 2160)

qoy ol baykuşnı **vîrânda** tursun (HŞ 2135)

bu **ağmak** nâdanñın sözine bakma (HŞ 4720)

kilip baht uş kiter çak boldı tip **gam** (HŞ 1180)

Men sindin **bézâr** men (NF I.bab 14/12)

yûsufnıñ kölekiniñ öñi yırtuq bolsa zeliğâ köni ve yûsuf **yalğan**, eger kölekiniñ ardı yırtuq bolsa zeliğâ **yalğan** yûsuf köni (KE 84r/17,18)

kim erse **küfr ü şirk** mendin kitsün tése sûretü'l-ihlâsı oqusun (KE 66r/16)

ey yûsuf yalavaçlardın erken **ağmağlar** işin kılur mu-sen? (KE 87r/7)

ey idris olargâ ayğıl dünyânıñ '**azabın** mu ihtiyâr kılursiz ya 'ukbî 'azabın mu? (KE 22r/9)

kaçan nemrûdñiñ **övkesi** öçdi (KE 43v/15)
övke-ge keltürdi anı övke (ME 19-5)
 kelevü. Moğ aptal, ahmak: **kelevüğe** koşdı kendü özin (ME 198-5)
 katıg **kın** kezekleştı anıñ birle yörümek içinde (ME 108-7) (işkence)
 zulüm kıldı zâlim, kücemledi **kücemci** (ME 180-2) (zâlim)
kışkıñç buldı anı (ME 27-3) (cimri, pinti)
 İdiniñ atı birle maña **boynağulıq** kılmañ (KE147v 6)
 Yusûfsız suwsuz balıg teg **çalıq-men** (KE 68v 12)
 Perdemiz yırtılmasun, **fazihat** bolamlıñ (KE 213v 19)
 İdiyâ men bular **ezükleridin** yalqtım sen bilgil (KE 119v7)

2.2.1.2. -SIZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Harezmi Türkçesi'nde de ekin dar ve yuvarlak şekilleri kullanılmıştır.

2.2.1.2.1. Olumlu Anlam Taşıyan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumsuz Anlamlar İfade Eder

uruğsuz koşmağ özni revâ ol (HŞ 4385)
atasız hem anasız bir yetimden (HŞ 3500)
kıyassız lutf in'am köp kıldı (HŞ 1245)
nökersiz turmagaymen hem katında (HŞ 1350)
 yana tapsa **közetçisiz** açuk der (HŞ 1480)
adaksız bir zamân olturmadılar (HŞ 1605)
 öler **susuz** yügürmekdin usanıp (HŞ 1635)
 ayıt şîrin ayur kim iy **vefâsız** (HŞ 2315)
biligsizlerke söz söyleme zinhâr (HŞ 2330)
murâdsızniñ murâdın bir revâ kıl (HŞ 2585)
tikensiz hiç çiçekniñ asğı bolmaz (HŞ 940)
yarağsız çakda taptuñ bu bahâne (HŞ 840)
 hıramladı **kararsız** serv-ü âzâd (HŞ 645)
temâşasız keçürmez yılda bir dem (HŞ 415)
 kim ol husrav **edebisüzlük** kılınmış (HŞ 335)

Tonsuzlarka ton b r r erdi (NF III.bab 328/14)

Muna sansız **saqışsız** erke bardım tey rsen (NF IV.bab. 399/2)

Ol **ic zatsız** kirgen kim turur? (NF III.bab 302/11)

Erte k e **hic bsuz** alifa hazratınga kir r ermiş (NF III.bab302/15)

Bu r za iinde taqı sabur boldı erse, munuıng taqı cez sı isabsuz (NF III.bab 260/9)

 zi men yogumda  w mge kirip m ndin **dest rsız** m l mnı alur (NF III. 285/15)

kadirsiz iş yıgdı (ME 229-6)

aınga Tanrı eyledi er **eyleksiz** yerni  im ret ıldı er ar b yerni (ME 64-1)
ol kutsuz yora

kutsuz yora  tdi anıng birle (ME 180-2)

Ahıratga **imansız** ıgmaqdın qorqar men (NF III.bab 237/4)

hi egs ks z yaratmış anı all k (Hş 210)

katıg k ng ll g-sen **rahmsız** kişi sen yetim asramağa yaramas sen (KE 185v20)

sizler amuğ c n plersiz **taharetsiz** m  namaz kılur siz (KE 221v5)

2.2.1.2.2. Manası Olumsuz Olan Kelimeler  zerine Gelerek Olumlu

Manalar İfade Eder

bu k n **yazuksuz** irniıng kanı t k l r (Hş 350)

teıngiıng yok **şeksiz** ol bara cih nda (Hş 170)

yoşsuz boldı satıgı (ME 17-3)

zehirsiz birmez irmiş zerre-i şehd (Hş 1195)

qaan kim musulm n boldı erse, cümle yazuqları qalmadı anadın tuğmış teg **yazuqsuz** boldı (NF IV.bab 335/12)

2.2.1.2.3. Yardımcı Fiille Kullanılır

zehirsiz birmez irmiş zerre-i şehd (Hş 1195)

yoşsuz boldı satıgı (ME 17-3)

Qaan kim musulm n boldı erse, cümle yazuqları qalmadı anadın tuğmış teg **yazuqsuz boldı** (NF IV.bab 335/12)

2.2.1.2.4. Birleşik Yapılar Oluşturur

kararsız boldı ol sa'ât şâh-ı çin (HŞ 4180)

çibinsiz bolsa sâfıraç bolur bal (HŞ 2805)

süñeksiz bolmaz âhır hiç hürmâ (HŞ 3665)

köñülsüz bolmayın tip uşbu işdin (HŞ 970)

Men dervîş boldum taqı bu oğlum **munsuz boldı** (NF III.bab 286/5)

Anîñ üçün hatun qarısı **körksüz bolur** (KE 12/14)

Haq rizâsı üçün öğretti, taqı dünyâke **rağbetsiz boldı** (NF III.bab 231/7)

köñülsüz bolmaç andın yahşıraç (HŞ 2245)

ruzsuz boldı er (ME 116-2)

erdemlü-ken **bahtsız boldı** er (ME 116-2)

murdar boldı nêrse, **arısız boldı** (ME 172-2)

köñülsüz kıldı anğa nêmede (ME 70-7)

açru sözleştiler **ünsüz sözleştiler** (ME 195-2)

yönsüz iş kıldı (ME 137-4)

arığsız kıldı anı (ME 17-4)

Êmdi haq te'âala islâm nı 'azîz kıldı taqı qavî gıldı, öñginlerniñ yâri bérmeکیدin **muñgsuz kıldı** (NF II.bab 110/16)

'Âlimlar êkki türlüğ turur, biri pağışâh turur taqı biri **qadersiz turur** (NF III.bab 231/6)

oğlan öldi özi yime garç boldı, **imansız bardı** (KE 24v/13)

ol kün olar **suwsuz kaldılar** (34 KE v/3)

süñüksüz kaldı hurma dâdın alsun (HŞ 2890)

2.2.1.2.5.Cevher Fiili İle Kullanılışı

2.2.1.2.5.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

sevügsüz irdi köñlüm ten me cuftsuz (HŞ 1555)

hisâbsız irdi hem kıllar soñında (HŞ 2905)

êki yılda keçdin hâbiltüğü anîñ birle tuğğan kız gâyet **körksüz erdi** (KE 15v/5)

2.2.1.2.6. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder

niteg mensiz sara tip ol büt-i çin (HŞ 2140)

ayittı sensizin sırmaz bu cânım (HŞ 1320)

sensiz neteg qarâr kılayın, seni yawlağ sewer men tedi (KE 69r/11)

bu 'ışk aᅇsız köᅇgülke ot saldı (HŞ 1520)

garîbliğda sızsiz neteg kılğay men (KE 73v/21)

Ey Yehûda, bu kün tört kün boldı sizlerdin adrılğalı, sizlersiz umadım (KE 73V/21)

2.2.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

2.2.1.3.1. Birleşik Yapılarda

kişi kim 'âşık irmez cânı yok bil (HŞ 260)

ol yetti sığırnı yoğ kıılır (KE 89v/7)

seni tutmağğa kudretimiz yoğ mu sandıñ? (KE 156v/10)

yéryüzünde kıoydın kıutluğrağ adın tınlığ yok temişler (KE 13v/12)

yawlağ bî-nevâ-ben, sabrım yoğ tedi (KE 124r7)

2.2.1.3.2. Cevher Fiili İle Kullanılışı

2.2.1.3.2.1. Görülen Geçmiş Zamanla kullanılışı

yok irdi anda bir loğma yigü aş (HŞ 2335)

cânı yok irdi ancak suratında (HŞ 600)

Ëwleriᅇge barmaqqa icâzat yoğ erdi (NF I.bab 31/17)

Şeyhniᅇg sofrasında heç neerse yoğ erdi (NF III.bab 251/12)

Menim qatımda dünyâvî neersem yoğ erdi (NF II.bab 162/4)

Haq te'âlâ anı yaratmışdın berü ol yer yüziᅇge nâzil bolmışı yoğ erdi (NF II.bab. 170/11)

bu Yûsuf teg körlüğ 'âlemde nazîri yoğ erdi (KE 66v/19)

kıamuğ maᅇlukât içinde ilk ol erdi andın burun nikâh yok erdi (KE 6/14)

meniñ hakkımda 'inâyeti yoğ erdi meni idurdu. (KE 11v/212)

andın burun soñ ᅇalâyiᅇkı kimerse temişi yoğ erdi (KE 136r/5)

Süleymândın burun kıtr yoğ erdi (KE 138r/g)

Hîç vaqtdə mundağ emgenmişleri **yok erdi** (KE 232r19)

2.2.1.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

‘arab éllerinde anıñg tég sahib-cemâl **yoq ermiş** (NF II.bab 180/7)

meniñ qarğa çaqlıg ‘aklım **yok ermiş** tég ökündi (KE 16r/11)

bir kün anasıña sordı;men **yok ermiş** bar boldum (KE 38r/13)

meni barsun tég kese yarlıg **yok ermiş** (KE 154v/13)

2.2.1.3.2.3. Şart Kipiyle Kullanılışı

ey Lût bu sözdin yanseñ yandıñ, **yok erse** seni bu éldin çıkargay-miz (KE 58v/21)

yok irse ildin aldı ilni agyâr (HŞ 1190)

tamâm itgil **yok irse** cânım aldıñg (HŞ 490)

iki işdin birin kıl **yoksa** bolmaz (HŞ 1820)

2.2.1.3.3. “Hiç” Kuvvetlendirme Edatının Yok’u Pekiştirmesiyle Yapılan

Olumsuzluklar

sevinçdin **hiç** sakınçları **yok** (HŞ 560)

yüzi nûrına **hiç yok** bakgu imkân (HŞ 210)

cefacı dünyâning **hiç yok** uyatı (HŞ 4435)

‘aceb tün irdi kim **hiç yok karañgu** (HŞ 1490)

yırak **hiç nisbeti yok** aş tabağdın

temâşâdan adın **hiç işleri yok** (HŞ 560)

yakın bil kim ajunda **hiç vefâ yok** (HŞ 1955)

henüz la’li öze **yok hiç gubârı** (HŞ 695)

2.2.1.3.4. İsim Cümlesinin Yükleme Olarak Kullanılır

iblisge ol hâl tüşmişdin berü közimiz yaşı kurumışı **yok** (KE 209v/8)

‘osmân aydı: bu arada ‘ali bar mu? **Yok** tédiler (KE 240r/21)

Qabûl qılmadın **çâra yoq** (NF II.bab 105/10)

Uşbu tahtdın tüşmekke taqı **zamân yoq** (NF IV.bab 442/4)

Yâ resûlallahı **heç neersem yoq** (NF II.bab 158/2)

yok ol dünyâda bir körk içre bârı (HŞ 670)

yana şebdizge hiç at yitgüsi **yok** (HŞ 725)

kamug hammal-i permân biz **şeki yok** (HŞ 40)

umıdı yok kim kişi ol yirge bargay (HŞ 990)

bu fi'limnüñg tilekinde **yoğ** ol küç (HŞ 105)

2.2.1.3.5. Cevap Edatı Olarak Kullanılır

hızr aydı: ey Mûsî sen bilür mü-sen bu kuş ne téyür? Mûsî aydı: **yoğ** (KE 129/14)

2.2.1.3.6. Soru Şeklinde Kullanılır

ey meni yanar ot içinde körseñiz maña **buluşķay mu siz ya yoğ mu** (KE 134v/2)

mevlim mendin hoş-nûd **bar mu ya yoğ mu?** (KE 155r/21)

Yâ ibni 'abbas, men ne bilür-men kim suwğa bargınça ecel vefâ **qılır-mu yâ taqı yoğ mu?** (NF IV.bab 433/11)

Bu böz édisiñge bözini boyamağ ücresi vâcib **bolur mu taqı yoğ mu?** (NF II.bab 194/7)

olarda yüz kişi misilman **yoğ mu?** (KE 59v/9)

bir kişi taqı müsülmân **yoğ mu erdi?** (KE 60r/11)

2.2.1.4. DEĞİL ve ERMES İle Yapılan Olumsuzluklar

Harezm Türkçesi'nde "değil" ile yapılan olumsuzluğa sadece "Mukaddimetü'l-Edeb" te bir yerde rastladık. Diğer eserlerde ise "ermes" şeklini görmekteyiz.

vâcib devül-ken berdi berneni soñınca yöridi iş-ning (ME 173-7)

2.1.1.4.1. Cevher Fiili İle kullanılışı

2.1.1.4.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Aydılar: sorgıl biz kullar **ermes ermiş** (KE 233r/9)

Eğ soñı itler öler kalur arıgsız sasığ et

Mundın artık **ermes ermiş** uş bu dünyâ tatığı (KE 2238Vv/7)

2.1.1.4.1.2. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

İbrâhîm yığısı İsmâ'il firâkıña **ermez erdi** (KE 52r/15)

anığ için ki deyyar cümlesindin **ermez erdi** (KE 23v/16)

Yalğan ƙan keltürdiler, ƙan yalğan **ermes erdi**, ammā sözleri yalğan erdi (KE 71v/20)

Èkinç Mûsîniñ közi süflî erdi, yerge taƙı tağğa baƙar erdi'ulvî dîdarğa lâyık **ermes erdi** (KE 122V/10)

Anıñ üçün Harun anasındın erdi, 'Umran oğlu **ermes erdi** (KE 126v /16)

2.1.1.4.1.3. Soru Şeklinde Kullanılışı

Men siñ teñriñiz **ermes mü men?** (KE 10r/18)

Ƙıaƙ te'ālā birle münācāt qılmaƙıñg yahşırak **ermez mü sañğa** bu yuqudın? (NF III.bab 323/3)

Ve eger bu kimerse tamuğluğ bolsa, ol tamuğ 'azābı taƙı 'uqûbatı añğar bes **ermez mü ?** (NF IV.bab 420/7)

Ey dervîş, sen ol kimerse **ermez mü sen?** (NF IV.bab. 374/5)

2.1.1.4.1.4 İsim Cümlelerinin Yüklemleri Olarak Kullanılır

men imâmluq qılmaƙğa sâlih **ermes men** (NF III.bab 249/7)

tölek turur, üküş hareketlig **ermes** (NF I.bab 23/6)

'Umrānnıñ ƙatunı erdi, bu 'Umran Musî atası **ermes** (KE 166v/2)

Aymışlar: bu sözler dürüst **ermes ammā** halk tilinde yoritür (KE 141v/8)

Şeri'at antağ **ermez** (KE 15v/8)

Yûsuf aydı: bu söz **ma'kul ermes**, meniñ bir sağum bar kayu sözni sorsam maña ayturtep sağûnı keltürdi (KE 103v/16)

Meniñ şikâyetim, yığım olar üçün **ermes**, İdige turur, İdi hazretiğa muñlanur-men. (KE 100v/15)

Bu bitig kâfirler bitigi **ermes**, bu söz kâfirler sözi ermes, bu bitig yalavaçlar bitigi turur. (KE 99v/10)

Yûsuf aydı: ey yigitler, mañlûğğa secde ƙıkmañ **revā ermes**, sizlerni bizlerni yaratğan Tenriğa secde ƙılıñ. (KE 72v/16)

Sāre aydı: mendin **ermez**, seniñ kâfirlikıñdın taƙı küç tegürgeñiñdin turur (KE 46 r/6)

bu iş meniñ **elginde ermes** İdidin destûr tileyin, tedi (KE 20v/1)

İdris bildi **âdem ermes** (KE 20r/15)

Bu kimerse tört kimersedin **hāli ermes** (KE 19r/2)

Ėmddidin soᅅg halifa fermānı birle qılsam, şahnası bolur men, **razi ermez men** halifa şahnası bolsam, tedi taqı çıktı. (NF III.bab 308/3)

Bu dünyā tena'um **yeri ermez** (NF III.bab 323/3)

Yüzüm yönendürdüm ol Taᅅgrı hazratıᅅa kim yerni taqı köklerni yarattı köni musulmān halında taqı men Taᅅgrı te'ālāqa ortaᅅ qatᅅanlardın **ermez men** (NF IV. bab 345/5)

Saᅅga heç neerse bermek **vācip ermez** (NFIV. bab 347/9)

Peyᅅambar 'as'nung sūnnetinçе yörimegen taqı saᅅabanın sīretince yörimegen bid'at işler birle meşᅅul bolᅅannıᅅ yamanlıqını aymaq **ᅅıybat ermez** (NF IV.bab 387/6)

Munda turup muᅅgar zaᅅmat tegürmek **hoş ermez** (NF IV.bab. 393/14)

2.2.2. FİİLLER

2.2.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller

çiçek kim üzmesenᅅ vaᅅtında anı (HŞ 3955)

bozulmasun bu şartım tiyü nāᅅâh (HŞ 4060)

soᅅᅅuᅅᅅa ᅅarᅅamagasun kim bolur şûm (HŞ 4255)

ᅅatıᅅ korkarmen imdi havuz körsem (HŞ 2185)

mini hem taş öze öltürmegil sen (HŞ 3550)

kim arslan birle **korkmadın** yürise (HŞ 1615)

konaklardın başıᅅız **aᅅrımasun** (HŞ 1015)

yaᅅılmagıl yoluksa yaᅅşı bakᅅıl (HŞ 730)

kederlendirmek, **eriktürdi** anı, avunçasız kıldı anı (ME 42-1)

korkutmak, baᅅladı ᅅapuᅅ-nı **ᅅaᅅıdı** aᅅga ol neme birle (ME 41-2)

zahmet vermek, Taᅅgrı bēdbaᅅt kıldı anı **karşadı** (ME 59-1)

çekişmek: **kerişdi** anıᅅ birle tartışdı (ME 115-8)

yançdı başlarını yıpar sürtdi (ME 70-1)

ᅅarıdı yobiladı aᅅga berk orunᅅa kirdi (ME 164-4)

burtardı yüzi-ni katıg burtardı (ME 77-2)

andın **basında aṅga** inağ tutdı (ME 142-4)

anıṅ üze uvtanurı-nı **çoğladı** (ME 80-7)

iş-ni **qopardı anı, dozgurdı anı** (ME 102-3)

bu **yoqalmağ** üklütdi māl-nı (ME 72-3)

hatalarıṅ kökin hak sözlep **üzdi** (HŞ 125)

Yâ abâ bekr, nişe yığlar-sen? (NF I.bab. 21/9)

Yâ resûlallâh duşmanlardın **qorqar men** (NF I.bab. 20/10)

Yâ resûlallah bu kâfirlarga **qarğağıl** (NF I.bab. 12/17)

Haq te'âlâ ol êkki fi'lni sever taqı êkki fi'l bar kim hâk tut ol êkki fi'lni
yigrenür (NF III.bab 254/10)

Abdu'llah Zebîr ol sözke **arsıqıp** rağbetliğ boldı (KE 243 r 21)

İmdi ol ulaş tamuğda qalsun tēgen dua'sıdın qorqup mundağ **ıgranur-men**
(KE 240v19) "ağlayıp inlemek"

Yâ Resula'llah meniğ malım telim boldı, yawlaq **emgenürmen** (KE 18r10)
"zahmet çekmek"

Bir uluğ but bar erdi baltanı kötrüp egniçe **artaru** saldı (KE 39v12) "bozmak,
harap etmek"

2.2.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

2.2.2.2.1. Manası Olumsuz Kelime + bol- Fiili İle Yapılan Olumsuz

Birleşik Yapılar

yüzindin **hiç kitermez boldı** közini (HŞ 870)

körünmez boldı kökde közge yulduz (HŞ 1355)

kamuğ nergis **körünmez boltı** kaçtı (HŞ 814)

yarıdası sâlih mu'âviyeni körgeli **çıqdı, idmas boldılar** (KE 33v/11)

yüz çevirdi andın **körmez boldı** bir közi (ME 163-4)

hezimet boldı rûm sultânı süsi (HŞ 325)

melûl boldı dımağı 'aklı aynap (HŞ 970)

mehîn bânû vücûdu **hasta boldı** (HŞ 1910)

muhalif bolur artuq kılsaṅ âvâz (HŞ 4300)

eger sorsan sañga **bolmaz ziyân** hem (HŞ 3990)

kim ilgin yudı **bîzâr boldı** ildin (HŞ 2415)

Ol kimerse su'al qılğanınga **pişîman boldı** NF II.bab 170/2)

Hasan hüseyin razhuma ékegü **sökel boldılar** (NF II.bab 140/17)

Abû bekr oğlınıñ taqı hâtırı **hasta boldı** (NF II.bab 134/1)

Bir sâ'at içinde kâfirler **hezîmet boldılar** (NF I.bab 74/4)

laf urdı **zınuq boldı** (ME 235-1)

yağılık birle azın azın éndi, aşaka éndi **bîzâr boldı** (ME 179-1)

qābilniñ uruğı üküşreki bu tama' qatıda **helāk boldılar** (KE 17r/19)

havvā bu sözge **qadguluq boldı** (KE 14r/21)

bu kuş orninga adın qoş bergey, bu kuş saña taqı oğlanlarıña kıyametga tegi **haram boldı** (KE 15r/1-2)

qabul bolmasa köymes erdi halk arasında **fasihat bolur** erdi (KE 15r/7)

bu yıl içinde bir oğul tuğar, seniñ mülküñ aniñ elginde **harāb bolur** (KE 38r/3)

Ol taqı peygambar 'as dın oza **vefat boldı** (NF I. fasl. 5/4)

Émdi sen **zâlim boldun** (NF II.bab 223/17)

peşîmân bolmaz ol kim meyve yidi (HŞ 925)

kilip baht uş kiter **çak boldı** tip gam (HŞ 1180)

Qaçan kim peygambar 'as kâfirler ebter tégenini eşitti erse, köngli **hasta u bezmân boldı** (NF I.bab 62/17)

Ol kimerse su'al qılğanınga **pişîmân boldı** (NF II.bab 170/2)

2.2.2.2.2. Manası Olumsuz Bir kelime + kıl- Yardımcı Fiili İle Yapılan Olumsuz Birleşik Yapılar

unutdurdı aña nêmeni tünle **körmez kıldı** anı (ME 57-4)

bitig-ge **bolmas kıldı** aña nêrseni yitürdi (ME 31-7)

garib kaldım tiyü **feryâd kıldı** (HŞ 780)

tapuğçılar uluğı **hîle kıldı** (HŞ 980)

telim kez **nâle vü feryâd kıldı** (HŞ 1615)

bu bolmaz imdi tiyü **hile kıldı** (HŞ 1655)

cefâ kılma maŋga kim yazukum yoq HŞ 3345)

fırağda tözmedin **âh kıldı** şîrin (HŞ 1860)

cihân içre mini **bed-nâm kıldıŋ** (HŞ 3560)

harâb kıldı ura yırtıa yüzün (HŞ 4505)

telim kadgurdı köp **endîşe kıldı** (HŞ 2770)

hata kıldıŋ haqqımğa bu zannımni (HŞ 2320)

bu hasret birle bağrım **pâre kıldı** (HŞ 2200)

yamanlama al uş tip **özr kıldı** (HŞ 2410)

Men saŋga ne yamanlıq qıldım kim sen maŋga mundağ **cefâ qıldıŋ?** (NF

II.bab 153/1)

Küfeniŋ uluğları keldiler taqı andın **şikâyet qıldılar** (NF II.bab 132/3)

Hêç kimerse andın **şikâyet qılmadı** (NF II.bab. 174/8)

Men **def' qıldım** kéterdim (NF 100/1)

Bu fâni dünyâni munlardın neteg **bahilliq qılayın** (NF III.bab 255/6)

Munça küplerni nişe sındurduŋ taqı **helâk qıldıŋ?** (NF III.bab 307/11)

'ömer anı işitip 'ahdni buzğalı rağbet kıldı, şeytan **vesvese kıldı** (KE 195/8)

muña ne **hile qılayın** övlüğüm talaq bolmasun (KE 19r/6)

âdem oğlanların **'ayb qılmañ** (KE 21r/13)

Üküş **intizâr qıldı** (NF 10/3)

Sizler nişe **terk qıldıŋız?** (NF III.bab 327/15)

Bildim kim men **hatâ qılur** ermiş men (NF II.bab 172/4)

mevlî 'azze ve celle itniñ tilegin **red qılmadı** (KE 26r/14)

yél anda kirip tartıp çıkaru ew tamlarıña tokıyu **helâk kıldı** (30 KE v/17)

ibrâhim anı körüp turur erdi, kaçırğa **la'net kıldı** (KE 40v/17)

parhâş kılıştılar satıg içinde (ME 197-3)

kötülük, yavuzluq kılıştı aniŋ birle **şercilik kılıştı** (ME 120-5)

Peyğambar 'as haq te'âlâniŋ fermanınga hilâf qılmaz tedi (NF I.bab. 45/17)

la'net kılıştılar azğırlıq kılıştı-lar **zöftlük ediştiler** (ME 201-1)

la'net kılıştılar azgırlık kılıştı-lar zöflük ediştiler (ME 201-1)

Yâ cebre'il, bu ne qavm turur kim mundağ 'azâb u 'uqubat qılurlar (NF I.bab 67/11)

2.2.2.2.3. Manası Olumsuz Kelime + bir-, ol-, it-, ve Diğer Yardımcı Fiillerle Yapılan Olumsuz Birleşik Yapılar

gazab birle sözin men 'ittim şîrin (HŞ 2160)

'azab birme mañga kim bolgay âfet (HŞ 3530)

ol oğlanları zahmet birürmiş (HŞ 2050)

süçig til birle aldamağ tiler sen (HŞ 3320)

niçe dost irse yüz ança yağı ol (HŞ 1795)

hata irmez irür hem sözleri çın (HŞ 2475)

'amalğa ötti zahmet tegürmedi (KE 30v/10)

biz cäsûs ermez-miz, oğrı hem ermes-miz (KE 94r/13)

nemrûd-ı la'în kaçtı sarâyga kirdi (KE 44v/7)

iş-ni cedel kılıştılar örcineşdi-ler (ME 199-3)

buşuğ kitermek koldı andın hoş kördi (ME 208-2)

añga korkunç hıyānatlıg kördi (ME 216-1)

2.2.2.2.4. Manası Olumlu Kelime + Yardımcı Fiille Yapılan Olumsuz Birleşik Yapılar

ey âdem, havvâ seniñ turur, nikâh kılmagunça revâ bolmas (KE 12/20)

sen qarındaşıñga raħm kılmadıñ men saña neteg raħm kılayın tedi (KE 17v/2,3)

Men bu kündin soñ ol mustihqa héç ihsân qılmağay men (NF IV.bab 418/15)

öküş söz barça halde yahşı bolmaz (HŞ 1295)

yér qābilni boğzıña tegi yutdı, qābil ādemdin ümid kesti (KE 17v/10)

'aşıklık birle şahlık râst kilmez (HŞ 1820)

yakın bilmez bir iy şâh-ı cihâmı (HŞ 1225)

közüm çıktı yığıdın bu tütünde (HŞ 2260)

2.2.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

2.2.2.3.1. Geniş Zamanda Olumsuzluk

Harezmi Türkçesi'nde geniş zamanın olumsuzluğu için(-mas,-mes,-maz, mez) ekleri kullanılmaktadır.

Mundın burun Yûsuf için yolsuzluk kılduk men bâri Ken'anga **barmas-men** (KE 98r 21)

ilâhi, ol yérni men **bilmez**in kayda turur (KE 13r/19)

bilgil kim hiç yalavaç kızını kâfirğa bérmedi, men me **bérmes-men** (KE 63v/10)

Bilmes men qayu yanga bardılar tédi (NF II.bab 172/12)

Men munuñg teg 'azîz qonuknı **qaytarmaz men** (NF III.bab 253/17)

Velikin men héç neerse **témez men** (NF IV. Bab 417/7)

işitmezmen bu yolda hiç sözüñgni (HŞ 1710)

ımaz men düşmen ol davlatka kaçman (HŞ 1715)

âhır men sak şamayın **sözlemez men** (HŞ 3475)

aılır **aymaz men** ol kim sen anı sindur (HŞ 1690)

kirdim **çıkmaz men** (KE 20v/17)

kaçurmaz men başımnı hañçeriñdin (HŞ 3360)

tiledi kim özi **aymazdın** aşnu (HŞ 2890)

anıñg aymışların hem aysa **bolmaz** (HŞ 615)

uçar bir lahza **tındurmaz** atımı (HŞ 810)

erenler işi **irmez** tidi hergiz (HŞ 880)

anıñg mekrin niçe aysam **tükenmes** (HŞ 1210)

biş artuk yükleseng hem **kormaz** andan (HŞ 1900)

kamuğka hem bu hoşluk **birmez** ilgin (HŞ 1610)

süñgüsi heybetindin **tipremez** yir (HŞ 705)

kutulmaz kuş kedik anıñg ilindin (HŞ 800)

'acep **irmez** kim ol bu sırnı bilse (HŞ 635)

adakı toprakıñga yil **ıyarmaz** (HŞ 470)

kuturmaz cân kirür Türk illeriñge (HŞ 465)
 hikâyet başla koy **ötmez** sözüñgni (HŞ 350)
imez yarka öz urğı kör ni kördi (HŞ 350)
 anıñ yasın **kötürmez** irdi yirden (HŞ 295)
 kilür ol tilge **kitmez** urşa sürse (HŞ 260)
 ten içre bolmasa can **sözlemez** til (HŞ 70)
 çevürme anı **çevrülmez** ukğıl (HŞ 65)
 ketürür yil velî yıdğın **yıylamaz** (HŞ 45)
 bu yir toğrur özi dâye **tilemez** (HŞ 45)
 anı bilmeklik **irmez** bizge düşvâr (HŞ 30)
 munu bildi **bilinmez** kim be esrar (HŞ 30)
 añğar hiç **ohşamaz** bu barça neñgler
 ol seniñ eliñ **ermez** (KE 24v/6)
 közüm **tözmez** hacâlet özre kaldım (HŞ 3275)
 ferişte **koymas** aytur antnı sakla (HŞ 1515)
 burunkı zevk hiç soñğra **tapulmaz** (HŞ 1475)
 Néçeme kim témür ırğaglar birle ururlar, héç yerindin **qopmas** (NF I.bab
 42/15)

Ne kim tilese, ol bolur, neni tilemese ol **bolmas** (NF III.bab 229/16)

2.2.2.3.1.1. “hiç”le Pekiştirilerek Yapılan Olumsuz Yapılar

Var olan olumsuz ifade “hiç” edatıyla daha da pekiştirilerek Olumsuzluk manası kuvvetlendirilir.

héç bilmez-men neteg qılmaq kerek (NF I.bab 16/8)

bu yañlıg sözleyü **hiç kılmaz** ârâm (HŞ 1685)

köñgöl başıñga merhem **hiç kilmes** (HŞ 2215)

birikmez hiç rûmi birle zeñgi (HŞ 1045)

işitmezler bu sözni bilgeler **hiç** (HŞ 535)

2.2.2.3.2. Görülen Geçmiş Zamanda Olumsuzluk

çiçekni taze irken **tirmedim men** (HŞ 910)

sakınmadım bu kilgey tiyü sindin (HŞ 2320)

Ey oğlum yezîd héç dünyâda arzuñg bar mu kim ol arzuqa men séni **tegürmedim** (NF II.bab 180/1)

sakınmadın işitti sonra uktı (HŞ 835)

mini **sakınmadıñg** mundın burun bir (HŞ 3390)

revân **sözlemedin** indi atındın (HŞ 3745)

könğül **imgetmediñg** iy cân butakı (HŞ 385)

nedimlersiz ma **olturmadı** bir kün (HŞ 1115)

bu kadgu içre **kalmadı** karârı (HŞ 785)

biri **añglamadı** kâsıd barurın (HŞ 770)

ħabar **tapmadı** irse uşbu ħaldin (HŞ 635)

sabır kılmadı könğli kildi (HŞ 610)

tilin saklap kişige **aymadı** râz (HŞ 395)

kiçip **korkmadın** ol iki yılandın (HŞ 870)

adaksız bir zaman **olturmadılar** (HŞ 1605)

soñğı **birmedi** bu fursat zamâne (HŞ 1590)

udımadı taķı tapğında otrur (HŞ 3775)

tapuğçılarnı **oyğatmadı** çıktı. (HŞ 3745)

bir ol kim **toğmadı** bir ol kim öldi (HŞ 4435)

velî **belgürmedi** kim bilmesün tip (HŞ 4520)

sana **umadı** nêmeni (ME 58-6)

Ummu-i ubeyhâ añgar meyl qıldı, seniñg oğluñgı **unamadı** (NF II.bab 181/15)

ol vilâyet içinde bir ewlükdin ağın müsülman **bulmadımız** (KE 60r/13)

sır içinde pend bérđüm ħabul **ķılmadılar** (KE 23v/2)

Ėkinç kün taķı bardı yana éwlerke **ķigürmediler** (NF III.bab 331/15)

revan kim **bolmasun** heñgâmemiz serd (HŞ 405)

2.2.2.3.2.1 “hiç”İle Pekiştirilerek Yapılan Olumsuz Yapılar

Velî men munça çerigde yüridim munuñg teg **héç körmedim** (NF I.bab 70/4)

cefâ miñg bir vefâlıg **bolmadıñg hiç** (HŞ 2320)

2.2.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Olumsuzluk

ol atam turur sen anı **ağırlamamış-sen** (KE 49r/17)
 körmemişdin: tişi irni irin tiş **körmemişdin** (HŞ 4165)
 kör-: yüzünü **körmemiş** 'ömründe bir ir (HŞ 1095)
 ey Ebu Cehl kördiñ mü kim Muhammed yol **azmamış** amma sen azmış-sen
 (190v/21)

çerig kamuğı ölmüş hîç tiriğ kişi **qalmamış** (KE 180v/5)

Kāfirler kördiler kim Muhammed **ölmemiş**, yığılıp qatıg tepündiler (KE
 223v18)

Biz kimerseniz **öltürmemiş** alguları yok ermiş (KE 233r 9)

Baqar hatun yüzi sarıg bolmış,teni aruq bolmış heç teninde et **qalmamış** (NF
 III.bab 234/1)

Halayıqlar neerse **bermemişler** (NF III.bab. 332/10)

2.2.2.3.4. Gelecek Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Harezmi Türkçesi'nde, gelecek zamanın olumsuzluğu, (-ma,-me) olumsuzluk
 ekinden sonra (-gay,-gey) gelecek zaman ekinin getirilmesiyle yapılır.

muradıñg **koymagaymen** niçe kaçsañg (HŞ 1715)

güher **körgüzmegeymen** kılsa miñg al (HŞ 1345)

tahammül **qılmağay** kağıd qalem hem (HŞ 1165)

alar tig **bolmağay** çin ü mâçinde (HŞ 455)

haq te'âlâ seni mahrûm **qaytarmağay** (NF I.bab 59/14)

bu ot söndürmeğinçe **yatmağaymen** (HŞ 505)

ammâ firâq yükin kötere **almağay-miz** (KE 213r/17)

Ey za'ifalar erenleriniz mallarından **oğurlamağay-siz**, taqı zinâ qılmağay-siz,
 taqı oğlanlarıñgızını **öltürmegey-siz** (NF I.bab 27/13)

hergiz ölüm **arzulamağaylar** (KE 122r/13)

Ey Muhammad seniñ 'ammuñ taqı 'ammeñ seniñ işiñni **bitkürmegeyler** (NF
 II.bab 112/6)

2.2.2.3.5. Şart Çekiminde Olumsuzluk

Olumsuzluk eki üzerine, şart ekinin getirilmesiyle yapılır.

eger bir iş tüşüp men **kalmasam** kiç (HŞ 740)

eger **bolmasa** tig kitti kararım (HŞ 895)

eger hoş **kilmese** bu ıasr-ı hadrâ (HŞ 845)

yolukmasa medâayin yolını sor (HŞ 730)

niteg kılsun cânı **bolmasa** feryâd (HŞ 690)

bu kiçgen işde **kılmasa** melâmet (HŞ 355)

âşık **bolmasa** uşbu yitti hât yir (HŞ 265)

eger **birmese** körmez ayda köz nûr (HŞ 70)

eger **bolmasa** tindin can firakı (HŞ 1410)

ömür **iksilmese** kiçmişçe bu kün

Bular **yemeseler**, üküş 'uqubatlar qılurlar, yigrenü yigrenü öz etlerini yéyürler (NF I.bab 67/3)

Ne kim tilese, ol bolur, neni **tilemese** ol bolmas (NF III.bab 229/16)

2.2.2.3.5.1. "hiç"le Pekiştirilerek Yapılan Olumsuz Yapılar

eger tapmasamen **hiç** çâre nâçar (HŞ 510)

bari **hiç bolmasa** boynuñ kuçayın (HŞ 1690)

2.2.2.3.6. Emir Çekiminde Olumsuzluk

sovuk irken timürni **tögmeyim** (HŞ 495)

anıñ tig **kılmağıl** tip 'ahd kıldı (HŞ 375)

ayur şîrin mini sen **tutmağıl** hâr (HŞ 1665)

mañga **kiltürmegil** halk u cihânnı (HŞ 1570)

tilek tapmağça kiş **aşukmağıl** köp (HŞ 3075)

ğarib dervişni zinhâr **körmegil** hâr (HŞ 2055)

sağın **bolmağıl** emîn kim uş yir (HŞ 1955)

idiyâ ewlüg kâfirni yér yüzinde tirig **komağıl** (KE 23v/12)

aşukmağıl tağı kırk yıl 'ömrümdin bâkî turur (KE 19r/16)

hitâb kıldı kamuğ ni metlerdin yegil, buğday **yemegil** (KE 14/21)

sana 'at birle sözni **yüzlemegil** (HŞ 405)

Yâ Câbir, héç hacalat **qılmağıl** barını ileginde qodğıl (NF I. bab 29/6)

ey lût söz **uzatmağıl**, konuqlarıñni bizge bergil (KE 60v/13)

men öñünde öleyin sen içimni **yandurmağıl** (KE 50v/10)
 bu kaç kün hoştiriglikdin **usanma** (HŞ 195)
 felek mekkâr irür zinhâr **inanma** (HŞ 195)
 yaman közlüg bakıp zahm **urmasın** tip (HŞ 465)
 ajun halkınğa **bolmasun** adın hân (HŞ 195)
 sini mindin **adırmasun** uganım (HŞ 1320)
 bu perzin bend yitip mat **kılmasun** tip (HŞ 1275)
 alar hem **sizmesün** tip tik oturdı (HŞ 970)
 sözünğ **urulmasun** kayra yüzünge (HŞ 3075)
 ayıt kim tutmagınça **oynamasun** (HŞ 2310)
 itiñni urgıl, yansun bizge **eyermesün** (KE 178r/19)
 tapuğçılar ma **tüşmesün** gümâne (HŞ 720)
 közümdin özge **körmesün** yüzünğni (HŞ 3335)
 şarâb **iksilmesün** kittise sâkî (HŞ 2880)
 Ölüm sözidin öñgin söz birle **bolmağalınğ** (NF III.bab 239/10)
sakinmañğ kim kişi fikr itip anğlar (HŞ 20)
 muhin bânû **tilemeñğ** tiyü tıydı (HŞ 790)
 turuñğ **olturmañğ** ivge 'azm iteliñğ (HŞ 740)
tilekiñğçe kılmayın tidi bünyâd (HŞ 985)
 cihânnı **körmeyin** barsa cihândın (HŞ 3850)
 tavar **sürmesünler** hem tarlağlarınğa (HŞ 315)
 Men bargınça ol ta'âmga kimerse élig **tegürmesünler** tép aydı (NF I.bab
 29/6)

2.2.2.3.6.1. zinhâr” İle Pekiştirilerek Yapılan Olumsuzluklar

Farsça bir kelime olan “zinhar” asla, sakın, olmaya gibi anlamlar ifade etmektedir. Söylenmek istenilen şeyin önemini daha da pekiştirmek için “zinhar u zinhar” kalıp ifadesi kullanılır.

bu yildin **bolmagıl zinhâr** emin sen (HŞ 1920)
 bu tohşun atga **tizgin birme zinhâr** (HŞ 2745)
 uçanğka **urma yük zinhâr u zinhâr** (HŞ 4410)

Èmdi kim qonduŋguz, **zinhâr u zinhâr bu kéçe yatmaŋg** (NF I.bab 15/9)

‘afv qılıŋg eger ‘afv qılmasaŋgız **zinhâr u zinhâr âhıratqa qoymaŋg** (NF I.bab 85/16)

Ey ékki uluğ ferışteler, **zinhâr ve zinhâr qorquğ içinde boluŋg**, benim qahrımdın imin bolmaŋg (NF III.bab 239/2)

2.2.2.3.6.2. “hiç”le Pekiştirilerek Yapılan Olumsuz Yapılar

adın **hiç kalmadı** meclisde ağıyar (HŞ 1620)

kim anda âdemiler **bolmasın hiç** (HŞ 985)

uş andın cādülük **öğrenmesün hiç** (HŞ 985)

2.2.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

2.2.2.4.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

2.2.2.4.1.1. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

tilemez irdi bolup şîriŋge zindân (HŞ 2330)

kitermez irdi menğzindin közini (HŞ 4040)

otuz kırk mil **tıŋmaz irdi** ol şâh (HŞ 3010)

kerekmez irdi işik bağlamaŋg (HŞ 3280)

şirindin köz **kitermez irdi** pervîz (HŞ 1290)

bu peyker lafzıdın cân **bitmez irdi** (HŞ 80)

ve ger **sevmez irse** bu törtte birin (HŞ 160)

velî hem mülk koysa **bolmaz irdi** (HŞ 1220)

şirinsiz köŋgli ârâm **kılmaz irdi** (HŞ 1220)

kiçürmez irdi ‘işretsiz yarım vakt (HŞ 1120)

yimez irdim bu bağırmnıŋ kebâbın (HŞ 920)

başımğa **kilmez irdi** munça kadgu (HŞ 1735)

eger ‘ışk bolmasa **bolmaz irdi** âdem (HŞ 265)

kiçürmez irdi hıdmatsız zamânın

kemendindin **kutulmaz irdi** düşmen (HŞ 300)

adın at **münmez irdi** avda pervîz (HŞ 285)

Bizim maqsudumuz hâlifaga hâbar bérnek **ermes erdi** (NF II.bab 196/1)

İmam mâlik rahmi dünyâke iltifat **qılmaz erdi** (NF II.bab 207/13)

Burunqı ummatlarqa ğanîmat helâl **ermez erdi** (NF II.bab 117/5)

Yâ muhammed, bu ol za'îfa turur kim namâz **qılmas erdi** (NF I.bab 68/3)

Qaçan kim yöriyür bolsa erdi, héç başını **qaldurmas erdi** (NF III.bab 237/11)

Héç hata **qılmaz erdi** (NF I. bab 7/5)

héç **çökmez erdi**, aşıp keçer erdi (NF I.bab 24/13)

işlâk yalavaçnıñ közleri **körmez erdi** (KE 54r/16)

qabul bolmasa **köymes erdi** halk arasında fasihat bolur erdi (KE 15r/7)

qabul bolmasa ot **kelmez erdi** (KE 14v/16)

qabil hâbilni öltürmakke oğradı, nete göltürgüni **bilmes erdi** (KE 15r/6)

bu semdun bir dîv erdi qorkunç küçlüg, heybetlig süleymānga boyun **sunmaz erdi** (KE 139v/17)

qabilniñ ökünçi hâbilni öltürmiş üçün **ermez erdi** (KE 16r/15)

safâ hiç **tapmaz irdi** 'işretindin (HŞ 1400)

Malınga erlig **qılmaz erdiler** (NF III.bab 259/7)

2.2.2.4.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

kim antiğ **körmemiş irdi** bu ajun (HŞ 3810)

ey seyyide-i Arap hiç vaqt mundaq sūdāmız **bolmamış erdi** (KE 190v/16)

2.2.2.4.1.3. Görülen Geçmiş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Sormadım erdi (KE143v12)

2.2.2.4.1.4. Gelecek Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Bir camâ'atnı favt qılğanım üçün kim eger sewer oğlum favt bolsa erdi, andaq **qadğurmağay erdim** (NF III.bab 242/8)

ol kün yûsuf ornıga men bolsam erdi zindānga **unamağay erdim** (KE 86v/21)

ey yûsuf seniñ sewüglüküñdin közüm yıglağı ağırlıgı boldı, kâşkî seni **körmeğey erdim** (KE 80r/17)

eger udiyur bolsa özinden yaratılğanın bilmese anı **sevmeğey erdi** (KE 11/9)

qarağı yaratmasa erdim közlügler şükr **qılmağay erdi** (KE 10v/6)

2.2.2.4.2. Rivayet Birleşik Çekimde Olumsuzluk

2.2.2.4.2.1. Geniş Zamanın Rivayetinde Olumsuzluk

Ma'lum boldı kim oğul qız maḥabbatı ata ana maḥabbatıḡa yetmes ermiş
(NF III.bab 288/9)

bular sözleşmes ermiş, ne tēyü tapnur siz asıǵsız nersege? (KE 40r/g)

yawurgakǵa bitgen aş üze bu asıǵ kılmas ermiş (KE 174r/5)

sorgıl biz kullar ermes ermiş (KE 232 v 9)

aǵız tik ot timekdin köymez irmiş (HŞ 2180)

2.2.2.4.3. Şart Birleşik Çekimde Olumsuzluk

2.2.2.4.3.1. Geniş Zamanın Şartında Olumsuzluk

ey Melik maḡa inanmas ersen kelgil saḡa körgüzeyin (KE 33r/21)

ve ger sevmez irse bu törtte birin (HŞ 160)

teḡizler aşık irmez irse bir sor (HŞ 265)

2.2.2.4.3.2. Şart Kipinin Hikayesinde Olumsuzluk

sen bolmasaḡ erdi eflā bolmaǵay erdi (KE 209r/16)

karāǵu yaratmasa erdim közlüǵler şükr kılmaǵay erdi (KE 10v/6)

vaḡt bolmasa erdi maḡa yarlıǵ kelmegey erdi (KE 56r/14)

karāǵu yaratmasa erdim közlüǵler şükr kılmaǵay erdi (KE 10v6)

niçe kim tapmadımsa yol katıḡda (HŞ 3360)

kaçan çökürge kalmadı erse aydılar (KE 114v/17)

siz barmas erseḡiz körünmeḡ (KE 244v/4)

ey Yusuf biz seni kulluǵka saḡlamasaḡ erdi (KE 93r15)

2.2.2.5. Olumsuzluǵun Zarf-Fiillerle Kullanılışı

2.2.2.5.1. -GUNÇA, -GÜNÇE, -GINÇA, -GİNÇE Zarf-Fiilinin

Olumsuzluk İle Kullanılışı

tevelerni yükleri birle baḡa satǵıl tört miḡ altunǵa alayın amma Mekkedin
çıḡmaḡunça altunı bērmes men (KE 204v6)

Likin ümmetim üze şefā'at bērdim, sen hoş-nūd bolmaḡınça baǵıslaǵay me,
tēdi (KE 215v 21)

'izz ü celâlim hâkķı hürmeti köñliñni küfrdin **arıtmağunça** çaştğâhnı ülekge tegürmegey-men (KE 196r 11)

maña tutuğ **bêrmeginçe** bêrmes men (KE 227v 10)

ey Mûsî sizler **asmağunça** asmas- miz (KE 125r 8)

men sizge **kelmeginçe** yañı işler kopar mañ temiş erdi (KE 229r 14)

ey Mûsî seni köni tut-mas-miz Teñrini âşkâra **körmegünçe** (KE 120 v 5)

2.2.2.6. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar

ol sizlerge qarındaş ermiş qarındaşın satmağ revâ bolur mu? (KE 103r/6)

dost dostnıñ cânın alur mu bolur? (KE 56r/18)

qayu ata oğulnı qurbân qılmışı bar (KE 51r/3)

cebrâ'îl meniñ tilekimge aniñ bilmekligi yete, tilemek ne hâcet turur? (KE 42r/6-7)

işek hiç arpa birgendin kaçır mu? (HŞ 2175)

tahut hiç ademi urgın sever mü ? (HŞ 490)

kaçır mu hiç kişi âhır vefâdın? (HŞ 2175)

2.2.2.7. İktidârî Yapıda Olumsuzluk

Harezmi Türkçesi'nde iktidârî yapının olumsuzluğu, “-a,-e,-u,-ü” zarf-fiil ekleri üzerine “bil-” yardımcı fiili ve üzerine olumsuzluk eki getirmekle yapılır.

oşol yandın **kelü bilmez** katıñga (HŞ 2155)

tiyü bilmedi ol hâletde özin (HŞ 4150)

koya bilmesem ilgiñge eger su (HŞ 3840)

sakındılar **tut-a bilmedi** tizgin (HŞ 770)

sabr kıl-a bilmedi bir dem indürdi baş (HŞ 650)

tiye bilmedi ol dem öz özini (HŞ 645)

köre bilmez köziñge tolsun ol hâr (HŞ 3805)

Hutba oqıyur erken munlarnıñ yığılganını kördüm erse, **sabır qılu bilmedim** (NF II.bab 171/11)

Ol Hatunnı kördi taqı mütehâyir boldı, heç **baru bilmedi** (NF II.bab 151/13)

avval başı ağrıyu başladı, andın za'îf boldı, **туру bilmez** boldı (NF I.bab 84/15)

Yıllı qaralarını, mâllarını tavarlarını, oğul qızlarını **qaçuru bilmediler** (NF I.bab 75/2)

Şeytân-i la'în hâcarnı **azğuru bilmedi** (NF II.214/6)

Peyğambar 'as êkindük namâzı taqı aħşam **namâzını qılu bilmedi** (NF I. bab 30/15)

Anıñ yorigü yerleri açlıq birle tar qılınğ kim **yöriyü bilmesün** (NF III.bab 265/13)

Ol taqı sahâbalar birle hisâr qapugınqa kelip üküş ħarb qıldı, ol taqı **feth qılu bilmedi** (NF II.bab 138/11)

Vallâh men **cevâb berü bilmez men** (NF IV.bab 417/2)

Ümmetim benim sünetimni **tuta bilmegeyler** (III.bab NF 304/10)

ħalvat ħoşluqıdın **kécü bilmez men** (NF I.bab 7/12)

Anlar **kirü bilmediler** (NF I.bab 56/16)

Kâfirlar ħaq te'alaqa 'ibadat qılmaqđın mani' boldular erse **tahammül qılu bilmedi** (NF I.bab 13/7)

qaçan iblîs mel'un boldı erse uçmahdın sürüldi uçmahğa **kirü bilmes boldı** (KE 11r/12)

kimge tapuğ kılgu, neteg tapuğ **kılgu bilmes** (KE 38v/1,2)

siñekke niçe sorsalar **sözleyümes** yaragsız ün qılır (KE 26r/1)

Qayu yanga barsa erdi, kimerse **qarşu kelü ermez erdi** (NF II.bab 184/9)

uşol ħod **ħiç tiye bilmez** özini (HŞ 1330)

men Yusufsız suwsız balıq teg çalıq-men bir sâ'at serümes-men (KE 68v/2)

2.2.2.8. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

'aceb öz 'aybını **bilmez mü** ol yâr? (HŞ 2195)

Yâ iblîs 'ademğa nişe **secde kılmağınğ?** (NF III.bab 279/2)

Hâbil mañğa nişe **qarşu kelmedi?** (NF IV.bab 339/3)

Nişe öz işiñiñ **qadğusın yemez sen?** (NF II.bab 146/12)

Yâ resûllallah, bizke **nusrat bérmez mü sen?** (NF I.bab 11/4)

Taŋrıdın **emân qolmaz mu sen?** (NF I.bab 11/5)

Nişe bir tarafda **yürümes men?** (NF I.bab 20/9)

İlm ögreŋgen taqı ögrenmegen arasında **farq kerekmez mü?** (NF II.bab 223/8)

Nişe **minmes siz?** (NF II.bab 209/3)

Yâ câbir, peygambar 'as bu ta'âmnuŋ miqdârını **aymadıŋ-mu?** (NF I.bab 29/5)

Bu kün ne boldı kim bu ta'amnı **yemediŋiz?** (NF I.bab 25/10)

Muhammed munda kirse erdi, bu örümçük évi **bozulmagay mu erdi?** (NF I.bab 21/16)

Yâ fâtıma, sen **râzı bolmas mu sen?** (NF II.bab 157/16)

Nişe qapuğ **saqlamadıŋız?** (NF II.bab 136/6)

Yâ aba bekr, iştiyâqım seniŋ tapa uzadı, **sen bizni arzulamas-mu-sen?** (NF II.bab 102/9)

Munı nişe **yuvdurmaz-siz?** (NF IV.bab 436/3)

Ey yigit, **uftanmaz-mu-sen** (NF IV.bab 431/10)

Men **uftanmağayın-mu** ol érdin? (NF II.bab 123/12)

Ne üçün **bermediŋ?** (NF IV.bab 422/3)

Sen tobra **almadıŋ mu?** (NF IV.405/12)

Ey qarındaşımız Yûsuf, bizim birle sahrâqa çıqsanıŋ **bolmaz mu?** (NF IV.bab 353/16)

Yâ Resûllahı menim élgimni kesti aŋgar héç neerse **kelmez mü?** (NF IV.bab 335/10)

Men rebbüme şükür qılmağayın mu taqı şükür qılğan qullardın **bolmağayın mu?** (III.bab 314/17)

Zindân içinde erken **nişe tenâvül qılmadıŋız?** (NF III.bab297/7)

Bu bizke bir qoy boguzladı, muŋga ékki qoy bahâsı bérsek **yetmez mü?** (NF III.bab 254/4)

Bu **rişvet bolmaz mu** kim bir yarmaq alğu yerde on altun alsanġ (NF III.bab 246/9)

ey ibrahîm **korġmas mu-sen?** (KE 41r/12)

anı ot nelük köydürmedi **bilmez mü sen?** (KE 42v/21)

ey hâzer ot bizni köydürmes **témes mü erdiñ?** (KE 43r/14)

kirtünmes mü-sen? (KE 54v/16)

ata, sen bizge **inanmas mu-sen?** (KE 68r/13)

ey âdem seni topraġdın **yaratmadım mu**, ma'rifet birle **aġırlamadım mu**, **kiwürmedim mü**, ni'metlerin kénrú **aymadım mu**, havvânı saña **cüft kılmadım mu?** (KE 12v/3-4)

ilâhî biz âdemni yaratmazdan aşnu **aymadımız mu?** (KE 21r/12)

Yâ Mûsâ, men sêni taġı ümmetiñni fir'avndın **qutġarmadım mu?** (NF I.bab 55/15)

Bizlerke hazir taġı nâzir **ermez mü?** NF IV.bab 431/12)

Yâ imam, bu zamâna fakîhları fakîh **ermezler mü?** (NF III.bab 232/14)

Ey 'aziz, ne qatıġ söz sözledin haġ tut cümlemüzle hâzir taġı **nâzir ermez mü?** (NF IV.bab 431/4)

Nişe lâyıq **ermez sen?** (NF II.bab 196/5)

tése nime köp sözlüg kişi **ermes mü?** (KE 49r/14)

öñüñüzdeki aşni **nelük yemez siz?** (KE 139v 13)

nelük **sözlemes-siz?** (KE 139v 13)

2.2.3. EDATLAR

2.2.3.1. "Ni...ni" Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

ni meryem bolsun ajunda **ni** gülzâr (HŞ 3315)

ni big tirni ra'yyet **ni** çıġay bay (HŞ 1920)

ni kündüz hoş **ni** tünle közde uyku (HŞ 2240)

ni kündüz **ni** kiçe âsâyiş itti (HŞ 2455)

bu yanġlıġ ol **ni** aşar **ni** içer su (HŞ 2450)

ni il var **ni** hem közge körinür (HŞ 814)

ni aş yir **ni** ilinĝe câm bolur ol

ni kûndüz **ni** kiçe râhat bolur ol (HŞ 710)

ni şîrîn teg kişi kördi bu közüm

ni şedbîz yañlıg at işitti özüm (HŞ 480)

Törtünçüsü âdem oğlu erte **né** qılĝusu turur taqı **ne** qazĝansu turur (NF III.bab 234/10)

ni halkdın uyalur **ni** haĝdın qorĝar (HŞ 2265)

ni ol yünçü kûmüş altunĝa baĝtı

ni içĝü yigü hil'at tonga baĝtı (HŞ 2510)

2.2.3.2. Farsça “bî” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Karahanlı Türkçesi döneminde, dile yeni yeni girmeye başlayan farsça unsurlar, Harezmi Türkçesi döneminde kendini iyice hissettirmiş ve tam olarak Türkçe (-sız,-siz) ekinin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

sora kilmedi bir kün **bî-vefâ yâr** (HŞ 2190)

niteĝ bilgü işin bu **bî-vefâninĝ** (HŞ 2745)

bu işke çâre men **bî-çâre** bilmen (HŞ 500)

bir ançasin ĝaram yegüçi bildim, bir ançanı **bî-namaz** bildim (KE 212v 1)

yawlaĝ **bî-nevâ-ben**, sabrım yoĝ tedi (KE 124r7)

2.2.3.3. Farsça “nâ” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Farsça menfi edatı olan “nâ” Türkçe'deki (-sız,-siz) olumsuzluk ekinin karşılığıdır.

sala kördi yırakdın baktı **nâĝâh** (HŞ 320)

kayu kim baksa **nâ-mahrem** yüziñge (HŞ 315)

sini körmese men köñlüm me **nâhoş** (HŞ 1695)

Kimde bu dört ĝaslat bolsa, ol kimerse abdâllar maqamınĝa yeter, tép cevâb aydı taqı **nâ peydâ** boldı (NF III.bab 269/3)

Ey **nâ cömard** nişe mundaĝ baĝilliq qılır sen? (NF III.bab 254/5)

Nâ-ehlerdin, Kâfirlerdin zindıklardın müsülmânlar aĝzıĝa tüşdi bilmeslikdin sözleyürler. (KE 145r21)

Tegme yerde ol kitābet taplur ammā ba'zısı müstakîm ve ba'zısı **na-müstakîm**, bir ançası mükerrer bir ançası muteber. (KE 2v 15)

Teñriniñ lutfu ināyeti ve nusreti bolmasa bir yalguz munça **nā-pāk** birle neteg muqavemet qılğay erdi. (KE 203r16)

Bir kün Ebû Cehl birle kâfirler Resulğa **nā-sezā** aytur erdiler (KE 195r21)

2.2.3.4. “la” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Arapça bir edat olup, menfilik ifade eder.tekit manasında da kullanılır. örneklerden “şüphe yok” anlamı çıkmaktadır.

Lā-cerem vakf munda turur (KE 182r/12)

La-cerem dîdār körmek hem cāyiz turur (KE 122r/18)

3. YENİ TÜRKÇE DÖNEMİ

3.1. KIPÇAK SAHASI

3.1.1. İSİMLER

3.1.1.1. Manası Olumsuz İsimler

velîkin ol hocanı ayturlar **buhl** bilen ma'rûf idi (GT 170/11)

ķâyil-niňg 'ac^{zine} ħaml itmesinler (GT 173/7)

her kim düşmenine fırsat tapıp öltürmese ol kim-irse özi-niňg **düşmeni** turur
(GT 337/10)

ol kent ķavmi anıňg eziyyetini maslaĥat körmeyin cāhından ķorkup
beliyyetin çiker idiler (GT 221/3)

olturgul dostlar birlen ferāġat

ķaçan körsenġ 'aduv-larıňg ara ĥarb (GT 329/7)

könġlek ıysından mısra anġladıňg

bilmediňg ken'an kuyusunda **esir** (GT 106/11)

münāsıb degül idi ol big-niňg ĥüsn-i zannı **fāsıd** (GT 56/11)

ķılur ir-ni tili dāym **fazıhat**

çürük ķoz-nı niçük ķılsa yünġlük-lik (GT 333/11)

eger ŗehr içinde bolsaidi faķırlar ilinden **figān** kilgey idi (GT 312/11)

ol (oġlan) **fısq** ve fücür kılmaġa baŗladı (GT 283/7)

nasıĥat tutmaġan **ġāfil** kim-irse

tüşer dāvim meŗaķķat-niňg ķınına (GT 55/13)

ĥarāmî sultandan oġrı ĥaris-den

fāsıķ ġammazdan ķaĥbe muĥtesib-den

anıňg kim ĥisābı dürüst turur (GT 50/12)

ķatında dem ura bilmes sonġında **ġıybatın sözler** (GT 336/7)

- zulm kılsa melik ra'yyetke
 lā-cerem memleket **ḥarāb** bolur (GT 31/6)
 cennet tama'ın kılıp anıñ lutfından dāyim tutar **eşkiyā** ümid-i gufran (GT 350/7)
- 'aciz bolup ayttı bu ni mekkā **ḥarāmzāde** tayife durur (GT 219/8)
 bir tācirge miñg altun **ḥasāret** boldı (GT 213/6)
ḥasm çün senden qavî-dür qıl tahammül cevrine (GT 64/10)
 velî **ḥasūd** ḥasedden bolur ḥemişe melûl (GT 30/11)
 visāliñg körmege bir dem meni **hicriñg** tutar koymas (GT 232/10)
 meşakḳat bilen māl cem' itip **ḥisset** bilen tutup otururlar (GT 310/13)
 her kim **ḥıyānet** bilen tirilgey ḥisāb vaqtında illeri titregey (GT 50/7)
 her yirde 'azîz irür qanā'at ehli
 minnet kötürüp tirilgen ir **hor** öliser (GT 211/5)
 lā-ḥavle dip ayttım bu **iblis-ni** niçün melāyike öze mu'allim qoyup dururlar (GT 282/12)
- seniñg anı sivmeginde 'illet yok turur (GT 233/4)
 toğdı yā **zulmāt** içinden āb-ḥayat çıktı ol maḥbûb (GT 243/6)
 sözler ol dem ḥakîm-i ḥazıq kim
 'aklına çün **ziyān iter** dimeşe (GT 166/3)
 bilişler birle ḥoş 'ārif-ke **zindān**
 ki yat-lar birle bolğınça giriftar (GT 135/10)
 ol ḥayvānı lā-ya'lem özre ayttım **zişt ḥat** turur kim (GT 191/3)
 oturmas **cāhil** ir köñglünde hikmet niçük kim taş öze urşa timür mîh (GT 118/1)
- ḥaḳ** ta'ālā kime gāzab kılsa
ḥaḳ içinde bolur **zefil** ü ḥakîr (GT 54/13)
yazuḳ men-den dur(ur) ḥukema qavli bilen 'amel kılmadım (GT 69/1)
 kördüm evle(?) vaqt bir **zālim** uyur
 ayttım ol fitne uyusa yah-şıraḳ (GT 40/4)

bu kün ol devletim-den ayrılıp **zār**
 cehennem kavmına boldum giriftār (GT 135/8)
 yağmur yağmasa dağı cehān-nı **tūfān** tutsa anlar māl-larına ğarra bolup bir
 faķir-nı mihnet-le kōrüp hālın sormağaylar (GT 316/10)
 yahşı kılıç bolurmu hergiz **yaman** timürden (GT 29/6)
 bu **ebleh** miñg batman taş-nı kötürür dağı bir sökünç-ni kötüre bilmes (GT
 V154/10)
 levni ğara kömürden **yavuzğa** ey gülikni ğılmağ-lıķ eyledür bil (GT 29/8)
 ay ādem oğlı bay-lıķ birsem
 meşgul bolur sen **yoksul-luķ** birsem melül (GT 349/5)
 biligsiz heykeli bolğay **şakāvet** (GT 93/8)
 geh bolur kim bir ğakīm-i mu'teber
 rāy u tedbiri içinde **sehv iter** (GT 210/9)
rencīde-men ol yaman musāhib-den kim
 fi'lim tikenin gül-i cinān köğüzgey (GT 222/1)
 başı dönmüş, **sersem, şaşkın**
 men safarda tünü küni ta'bān
 tigme şākird ilinde **sergerdān** (GT 153/12)
 nasihat tutmağān **ğafil** kim-irse tüşer dāim **meşakķat-nıñ** ğımına (GT 55/13)
 niçün sen böyle iy hācī sefih ir
 köñgöl-lerni yıķar-sen körgüzüp **şer** (GT 293/9)
 ... **rüsvay** kılmağa tilediler ol faķir ayttı (GT 307/9)
 rencūr **miħnet** bilen rencūr u sāyil (GT 349/8)
 ğarāmī sultāndan **oğrı** hāris-den fāsıķ ğammāzdan ğahbe muħtesib-den
 anıñ kim ğisābı dürüst turur (GT 50/12)
 kimeçi istiğlār ketürüp **nifāk** bilen barışıp yigit-niñg ilin ayakın öpüp kime-ge
 kirip kittiler (GT 200/11)
 bir it-ni yidi tiñgiz-de yusa
 çün boldı üvüş **pelid-rek turur** (GT 278/1)

sen özünġni **periřān-lık** saġlaġıl
 ġatta fitne oturup nizā' ortadan kitkey (GT 23/10)
 bir kez anı **nevmid** **ķaytarmaķ** meliklerden **lāyık degül** (GT 43/6)
 katımızda yüz yaşar ķiři bar **nez'** hāletinde turur (GT 263/10)
 bu ġal-de barķa **nevġa** ve feryād içinde idi (GT 247/13)
 kitip gül bülbülün **nālān** ķoydı
 ecel matlab alıp su' bān ķoydı (GT 242/5)
 iliġ yu ol **münāfık** dost-dan kim
 yürür düşmen-leriġ birlen bolup yār (GT 325/9)
 mübezzirlik-ni pışe tuttı fi'l-cümle cemī' ma'āsi ve **münkerden** nime
 ķalmadı (GT 283/8)

bir mu'teler 'ālim birle bir **mülhid** arasında mübāġase tüşti (GT 214/9)
 niķe bir böyle **mühmel** oynaġay sen
 dudadı kōn degül kim ķiynegey sen (GT 157/3)
 niķe **müflis** zuķāķlarda yatur aķ
 kim-irse bilmes anlarnı ki kimdür (GT 48/13)
 tolı bolsa bir ulu birke mā-verd
 ķılır bir it tüşüp **murdār** anı (GT 103/22)
 ilin ilge urup aytķay cezādur
 öġüt almas ķiřiķe böyle **miġnet** (GT 285/13)
 niķük kim mesel-de ayturlar **mezellet** bilen tiri yüriginķe (GT 171/5)
 cān ķaçan bolġay gülistāndan **melül**
 ķün körüķek řādmān bolur kōġgül (GT 12/8)
 el-ġamdü li-llahi derd bilen mübtelāmen **ma'siyet** bilen degül (GT 112/4)
 bevvāb **men' itti** kirmege ķoymadı
 bir niķe söz aķı til bilen sözledi (GT 57/2)
 oġlan **isrük** fil kibi meydana kirip tasavvur itti (GT 77/7)
 daġı munug suvāli anıġ nazarında **ķabih** kildi (GT 171/13)
 tevaķķu' ķorkısından cümle **ķāfir**

kaçıp çin-ü hatağa tigrü kitkey (GT 148/10)
 melikler resmi-dür dil-sād kılmak
 qarisa kul-ların āzād kılmak (GT 161/5)
 ni kadar kim semiz ise biryān
 meger ki **mātem-i hüsnim** üçün kara keymiş (GT 237/2)
 bu ni tal'at-ı **mekrûh** ve manzar-ı mel'ûn ve şemāyil-i nā mevzûn (GT 283/3)
 bu ni tal'at-ı mekrûh ve **manzar-ı mel'un** ve şemāyil-i nā mevzûn (GT
 283/3)
 ilinde ni'met köp **külfeti** az
 kim ilde mu'teber bir ulu bezzāz (GT 275/7)
 uluğlardan bir kim irse-niñ oğlu **vefāt itti** (GT 294/5)
 müsülman men eger bolsa sözümdе zerre-çe **yalğan** eger bu 'aql dünyeden
 çıkıp kitse yakîn bil (GT 331/12)
 her kim tā'atde **iksük** bolup)ni'met-de artuğ bolsa ol kim irse sûret-de bay
 dağı ma'nî-de faqîr durur (GT 310/3)
 iy Teñgri men sığınur men sañga **neçisden** (İMS 144b/6)
 kim kim ta'n kılsa bir kimerse haqqında benim saħabelerimden ol kişi
münāfiķ turur (İMS 44a/7)
 taķı **aruķ eyle aruķ** kim yiligi yok, ya'ni itiniñ tatıǵı yok (İMS 368b/5)
 ve eger **murdar** taş atsa revā bolur meger kim **yavuz** kılmış bolur (İMS
 328a/8)
 eger biş namāzdan öküşrek bolsa ötemegey taķı **delü** kişi taķı anıñ kibi turur
 (İMS 219b/5)
 anıñ birle **fāsıd** hācni biraķmaķķa lāzım bolmas (İMS 349a/1)
 taķı kimge hıyār **fesh bolmas** (İMS 477a/6)
 bar turur vedî'a koyulmuş kişige taķı **ğasb** birle alğan kişige (İMS 420b/3)
 taķı kim kim ant içse, körmegey oşbu iwge taķı kirse **harāb** iwge antda
 tutulmas (İMS 385a/5)

ve eger tesbîh kılsa anı meclis-i fışkda i'tibâr için taķı **inkâr** için kökçek turur (İMS 451a/2)

yâ bargıl fülân kişige kim ol 'âlim turur tise **kâfir bolur** (İMS 10a/2)

meger kim **ķazf** haddinde yalguz kabûl kıılunur (406a/5)

taķı kerâhiyyet turur kim namâz kılgay başını salındırıp **keslenlikden** (İMS 188b/1)

râstı kim kim öltürse bir mü'minni **hata** birle vâcip bolur anıñ öze diyet taķı keffâret (İMS 32b/8)

eger **cinâyet kılsa** iki cinâyet immâ hıvâcası ol kılnı birgey ikisine üleşkeyler yâ ikisiniñ diyetni bir şey (İMS 469a/4)

ķaçan kim teñgri te'âlâ hıķm kılsa anğar **ma'siyet** birle ķarşu tapgay (İMS 32a/6)

herbir **zencge** taķı şifâ turur (İMS 334b/5)

'ulemâlar ķatında anıñ **necâsetligi** kitmes (İMS 110a/7)

taķı bolmağay çıķmağı **riyâ** için taķı süm'a için (İMS 294a/8)

taķı biri mekruh turur ol ton keymek **tekebbürlik** için (İMS 450b/6)

muħammed ķatında **terâhi** öze vâcip bolur (İMS 285/2)

türlüsini attamaķ turur taķı sıfatını attamaķ turur, yahşı kibi taķı **yavuz** kibi (İMS 482b/5)

ķaçan ķorksa **zâyi'** bolğay anıñ öze kim ayıttılar (İMS 443a/2)

3.1.1.2. -SIZ,-SİZ,-SUZ,-SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Ekin dar ve yuvarlak şekilleri kullanılmıştır.

3.1.1.2.1. Olumlu Anlam Taşıyan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumsuz Anlamlar İfade Eder

mübârek hünerdür cehânda kerem

keremsiz vücûdı irür ke'l-'adem (GT 59/10)

eceli iriştı ise **elsiz ayaksızdan** kaçıp kıtula bilmedi (GT 189/4)

ķunı igri ağaç **otsuz** tüzelmes (GT 281/2)

ol kim-irse anı tutabilmedi a^{ng}sızda çıktı (GT 134/1)

yana aⁿⁱng sansız sağışsız rahmeti-ni^{ng} yağmuru barçağa yitip dağı
tükenmes (GT 5/5)

ecelsiz ādemî ölmes diyip sen

yılan-nı kıyruğundan tutma zinhār ol (GT 197/13)

eger anlardan birse yā hatunından birse anlardan **destursız** revā bolur
anlardan (İMS 261b/2)

kerāhıyyet bolmas, sûret kılamak **cānsız** bolsa (İMS 187b/8)

arturmak bir karındaşı öze tağı nacaşlık kılamak ol arturmak turur satmak
içinde **ğarazsız** (İMS 480b/4)

ol āyat ma'nāsı ol turur rāstı sen

sefih sen, a^hmak sen ya'ni **ussuz** sen (İMS 66b/2)

kö^{ng}ülsüz barça halde tağı îmān ol bilmek turur (İMS 54b/1)

3.1.1.2.2. Yardımcı Fiillerle Kullanılır

az cevır köp yilğı ni'met **hakkın**

unurup **vefasızlık** itmek mürüvvet degül (GT 72/1)

bir ebleh-ni kördüm br fa^hih-ni^{ng} ya^hasından tutup **hurmentsizlik** kıtur idi.
(GT 215/5)

iy hayf bu hūsn ve cemāline köre tili

uzun dağı **edebsiz** bolmasa irdi (GT 224/13)

3.1.1.2.3. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder

kıla bilmes idi **ansız** dil ārām (GT 139/11)

tā közüm **sensiz** cehān-nı körmegey idi (GT 249/6)

ansız dil-ārām anıng artınca bir boyı tal sözü bal şahib-cemal kıul bağşaldı
(GT 139/11)

3.1.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

3.1.1.3.1. Cevher Fiili İle Kullanılışı

3.1.1.3.1.1. Görülen Geçmiş Zamanla kullanılışı

ol hālet-de melik-ni^{ng} a^{ng}a meyli **yok** idi (GT 41/11)

hikāyet nûşin revān 'ādil-ka avda kiyik şişlediler tuz **yoğ idi** (GT 60/13)

su ierler yigitniŋ fulûsu **yoğ idi** (GT 202/10)

ay yüzli oğlanlar dağı zühre közli kızlar anıŋ cefâsı ilinde giriftâr bolup
korqusundan imkân-ları **yoğ idi** (GT 281/10)

menim anığ bilen ol adar ülfetim **yoğ idi** (GT 248/4)

ol yigit maħabbet teŋgizine eyle mustağrağ bolup turur idi kim sözlemege
mecâli **yoğ idi** (GT 228/5)

kim 'uryân um iinde kirip yatur keymege hi nimesi **yoğ idi** (GT 176/1)

'ömri āhır bolup ayim-makāmı **yoğ idi** (GT 129/8)

anlarnıŋ derdinden ħaberi **yoğ idi** (GT 63/4)

3.1.1.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

bir cum'a-dan soŋgra ma'lum

ıldılar kim yazuğ-ları **yoğ imiş** (GT 167/11)

3.1.1.3.1.3. Şart Çekimiyle Kullanılışı

bu fesād ehliniŋ nesli menati' bolsa kirek **yoğsa** ot söndürüp köz koymağ
yılan öltürüp balasın beslemek 'ākiller işi degül (GT 25/9)

ayğunğ **yoğ ise** benim dağı kayğum **yoğ** (GT 41/1)

illâ gedâyilik sebebi bilen **yoğsa** her kim ama'-nı bir yanı oysa kerim dağı
baħil aŋga bir körünür.(GT 311/7)

bu sevdâni başıŋdan kitergil **yoğsa** ziyân ılır (GT 189/11)

menim öze terbiyet ħağğı bar **yoğsa** kuvvetde san'at da men andan artuk-
men (GT 77/3)

Bu fesād ehliniŋ nesli münati' bolsa kirek **yoğsa** ot söndürüp köz koymağ
yılan balasın beslemek 'akiller işi degül (GT 25/11-12)

3.1.1.3.1.4. Bildirme Ekiyle Kullanılışı

yağın bil tal ağaçında yimiş **yoğ** (GT 22/1)

yoğdur dünyâ iinde Kur'en tise tağı ol nerse kim muşafklar iinde turur
(İMS 52b/3)

'ömrün iinde mundan özge oğlum **yoğ-turur** (GT 269/3)

Tağı nifāsınıᅡ azrağınıᅡ haddi **yok durur** (İMS 133a/4)

Kertilik bizde **yok-tur** (KLS 231)

Kensimizni aldar-biz dağı kertililik bizde **yoktur**.(KLS 55)

3.1.1.3.2. Soru Şeklinde Kullanılışı

işitkeniᅡ muni **yok mı** kaçan bolsa çetük 'aciz (GT 36/4)

bu mesel-ni işitkeniᅡ **yok mı?** (GT 272/13)

iy oğlum işitkeniᅡ **yok mı** (GT 212/2)

terk itip cān teveçi-ge men ayttım bu mesel-ni işitkeniᅡ **yok mı** (GT 111/8)

senden yüz ança bolsaᅡ irlikte bilip köp türlü al irdem işitkeniᅡ muni **yok mı?** (GT 36/4)

3.1.1.4. DEĞÜL ile Yapılan Olumsuzluklar

Kıpçak Türkçesi eserlerinde “degül” ile yapılan olumsuzluklarda İkinci hecedeki ünlü daima yuvarlaktır.

3.1.1.4.1.Cevher Fiili İle Kullanılışı

3.1.1.4.1.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

ferîdûn-nıᅡ mâlı ve leşkeri ol kadar köp **degül idi** (GT 31/12)

ol Meryem nebîlerden **degül irdi** (İMS 47a/7)

āstı ol kerāmet Meryemniᅡ **degül irdi** (İMS 47a/1)

Ol Teᅡgri Te'ālā rızk birür kimge kim tilese ᅡisebsiz ol Meryem nebîlerden **degül irdi**. (İMS 47a/7)

Bir müddet ta'lim birdi kâbil-i terbiyet **degül idi** (GT 277/8)

menim ihtiyarım bilen **degül idi** (GT 134/3)

menüm buyrıçıma i'timādları ol kadar **degül idi** (GT 35/12)

3.1.1.4.1.2. Bildirme Ekiyle Kullanılışı

anıᅡ üçün kim ᅡamle-si şerrinden iymen **degül-men** (GT 47/6)

Ve eger ayıtısa **degül sen sen** meger kim azād sen tise azād bolur (İMS 397a/1)

men degül men yürüp kılıç çıkken

kök-ke başın seniᅡ bigi tik-ken (GT 154/4)

ol illet bilen kim fi'l-leri qavl-lerine **muva'fiq degül-durur** (GT 149/2)

Eger ayitsa: malı anıng haläl **degüldür** anğar tise kâfir bolur (İMS 10 b/3)

Yimek tirilmek üçün dür dağı 'ibâdet üçün

Bu tirlikniñ yimek üçün **degül durur** (GT 167/3)

Bu naqd-irâhat-ni kelesi miñnet teşvîşi bilen telef kılamak 'âkıl-lar râyı **degül durur** (GT 284/5)

3.1.1.4.2. İsim Cümlelerinin Yüklemleri Olarak Kullanılışı

sart-ı insâf **degül** tutmasağ ahır fermân (GT 7/1)

uluğluq ol **degül** kim ullularnı

yaramas lafz birlen yâd kılgay (GT 97/4)

Ve eger anı nisbet kılsa 'ammañ oğlı tip yâ halıñ oğlı sen tip, yâ anasınıñ özge iri oğlı tip, bu sögmek **degül** (İMS 412b/8)

İtde qan qalsa ol murdâr **degül** (İMS 143 a/6)

Taqı Tenğri Te'âlâ barça sıfâtı birle yaratılmış **degül** (İMS 74a/4)

3.1.1.4.3. Soru Şeklinde Kullanılışı

qatındağı nökerine ayttı 'aceb **degül mi** kim şatranç (GT 293/4)

sen ol degül-mi-sen kim atam firenç

kaydıdan on altunğa satın aldı (GT 136/10)

3.1.2. FİLLER

3.1.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller

âytnıñ soñına tigi men **bizer men** ol nersedan kim ortak katarlar (İMS 75b/4)

nebi ebû bekr'ge **qayğurma** râstı Tenğri te'âlâ bizim birle turur (İMS 42b/8)

eger hayavân şışse **quyu** içinde yâ **çürüse** çıkarılır (İMS 114b/1)

eger iki kişi tanuqluq birse kim ol zinde kıldı fülân **hatun** birle **taqı küçedi** anı (İMS 408/2)

eger **ağnasa** sidügi içinde **taqı tizegi** içinde (İMS 142a/4)

iştip fasîh nutqın **üşenip** sükût kılama (GT 313/7)

revān ol yip-ni yigit-niᅡ ilinden **üzdi** (GT 202/1)

oşbu kün **çörger** meni çün mār cānān firçati (GT 250/6)(yakmak)

ol seni urmaᅡ tilese **yıᅡlaᅡıl** (GT 200/8)

emgenip terlep kınalıp andan tamagın beslegil (KLS 63)

3.1.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

3.1.2.2.1. İsim + Yardımcı Fiille Yapılan Olumsuzluklar

resm ᅡalıp kent **ᅡarāb bolmasun** (GT 61/3)

ᅡāfil yürüben **usal bolma** (GT 27/8)

munuᅡ bigin işlerge köᅡgöl birmegey (GT 46/8)

kerem kim sen-de bar andan meni **maᅡrūm ᅡoymas-sen** (GT 261/4)

’aᅡlına çün **ziyān iter** dimese (GT 166/4)

aᅡᅡar anı ötemek anıᅡ için kim ᅡarc ᅡılmaᅡ birle **te’addi ᅡılmış** bolur
(İMS 494a/6) (zulm etmek)

düşmen-ge zafer tapmas **cevr çektim** (GT 208/2)

ikki cahil ᅡaçan uruşlar başlar

yüz buzarlar urup yarıp başlar (GT 215/11)

da’viᅡ **bātıl boldı** oᅡlan ayttı (GT 78/4)

ni ᅡadar kim lutf bilen **aldap sözlediler** fāyide kılmaᅡı (GT 34/2)

cürm itse ᅡaçan faᅡır andan

kim-dür sorup istegen ᅡatānı (GT 280/6)

ᅡul yazıp **yazuᅡ kılıp** ol uftanur (GT 8/11)

yaᅡıldıᅡ ka’be-niᅡ yolın yana

ᅡayt bu türkiᅡtān yolu-dur (GT 104/7)

neheᅡᅡ-den **havf itip** ᅡavvāş ivinde

otursa dürr-i ᅡalis kim kitürgey (GT 208/4)

atım-niᅡ arpası bolmasa yā eyerimniᅡ içirgisi **tutsaᅡ bolsa** sultān ᅡullarına
altun bilen baᅡıl-lık ᅡılsa cān bilen aᅡᅡa comard-lık itse bolmas (GT 45/1)

meliklerden bir melik ᅡarılık ᅡāletinde ᅡasta bolup tirlikten **ümîd kesip** idi
(GT 36/10)

3.1.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

Kıpçak Türkçesi'nde geniş zaman çekiminin olumsuzluğu için (-mas,-mes, -maz,-mez) ekleri kullanılır. Birinci şahıs teklik için (-man,-men) şekilleri de kullanılır.

3.1.2.3.1. Geniş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

senden hata **bilmen** ol manga haq ta'ālādan muqadder idi (GT 72/7)

unutman bir nefes hergiz seni men

anġar mı sen bu kulnı ay 'aceb sen (GT 99/12)

men bu söge **inanman** (GT 258/12)

bu 'özrüm-ni qabûl itkil **dimes men** (GT 99/3)

ay yigit bizge niçün **sözlemes-sen?** (GT 228/8)

halvet anıġ için safa **tapmas sen** (GT 144/10)

sen çerāġnı **körmes-sen** çerāġ bilen ni körgey-sen (GT 150/5)

'asel **birmes-sen** ilge bāri tikme (GT 346/11)

bolmas ir sūret bilen leşker içinde ihtiyār (GT 21/12)

qovar bolsaġ yana **qaytarmas** ol yüz (GT 349/2)

saqlamas almaq ademî til-ni (GT 215/10)

oturmas cāhil ir kōġlünde hikmet niçük kim taş öze ursa timür mîh (GT 118/1)

'acem tili bilen sözler biz **bilmes-biz** (GT 263/11)

ol sebep bilen kim māl-ları daġı ġurûr cāhları bar meclisde **oturmaslar** (GT 309/12)

biri-niġ bir atı bar hiç birine āzād **dimesler** (GT 354/1)

3.1.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Ey Teġri men **çıkmadım** (İMS 295a/1)

mundan rāst söz **sözlemediġ** (GT 85/7)

suvālime **cevāb kiltürmediġ** (GT 50/6)

ni için turup hıdmat **qılmadıġ** daġı edeb şartın yerine **kitürmediġ?** (GT 79/5)

ni için turup **hıdmat qılmadıġ?** (GT 79/5)

Keşke men müsülman **bolmasam irdi** ançaga tigrü ol ikisinden mîras yigey irdim tise kâfir bolur.

3.1.2.4.2. Şart Birleşik Çekimde Olumsuzluk

3.1.2.4.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartında Olumsuzluk

Tenğri'ge yazıldı levh-i mahfûzda mü'min turur tip, kaçan kim secde **kılmadı irse** kâfir boldı. (İMS 70a/6)

kaçan kim râzı **bolmadı irse** Tenğri hükmine taqı kâfir boldı. (İMS70b/3)

niçe kim mîskinlik itip su tiledi **birmediler-ise** yigit küç-ke yıldurdu(?) (GT 202/11)

3.1.2.5. İktidâri Yapıda Olumsuzluk

Kıpçak Türkçesinde, iktidârî yapının olumsuzluğu (-a,-e) zarf-fiil eklerinden sonra “al- ve bil-” fiilleri getirilerek yapılır. (al-) fiili, (bil-) fiiline göre daha az kullanılmıştır.

tâli 'siz sayyâd tenğizde balık **tuta bilmes** (GT 188/10)

anıñ bigin sayd ilinçe tüşti **tuta bilmediñ** (GT 188/7)

da'vi kusun **tuta almas** kurup bahâne ağın (GT 126/4)

kendüne raħm kıлмаған dâyim

kurtula bilmes ol meşakķat-dan (GT 183/5)

bu ebleh miñ batman taş-nı kötürür dağı bir sökünç-ni **kötürebilmes** (GT 154/10)

özindin müdde î gayrın **köre almas** (GT 106/3)

ķatında dem **ura bilmes** soñında gıybetin sözler (GT 336/7)

hiç kim-irse arķasın yirge **kitüre bilmes** (GT 296/9)

Karnı kiçken kişi taqı yilin **tıyabilmes** kişi dâyim burnı ķanağan kişi kibi turur (İMS 132b/3)

Yaħşıraķ turur taqı bar turur anğar kim hec kılgay taqı anıñ öze borç bolsa anı **öteyübilme** (İMS 338a/5)

mâlsız kişi 'urytan-nı **örte bilmes** (GT 305/5)

3.1.2.6. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

Kpçak Türkçesi'nde soru eki daima “-mı,-mi” şeklindedir. Ekin yuvarlak şekilleri kullanılmamıştır.

ay oğlum men sañga kiter vaqtın aytmadım mı? (GT 207/7)

kaçan tiñg bolğay körmes sen-mi? (GT 305/5)

yā maħdum işitmediñg mi kim mesel-de ayturlar (GT 113/5)

niçün okımas sen? (İMS 8a/2)

niçün yürimes sen?(İMS 16a/1)

3.1.3. EDATLAR

3.1.3.1. “ Ni ” olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

tigme bişe içinde ay maħdûm

ni ‘aceb kizlenip esed tursa (GT 20/11)

teñgiz mevci-niñg evcinden ni ğussa

alarğa kim kimesi nûlı bolğay (GT 7/8)

bu sıfatlar birle közlerge tolup

ni ‘acep bolsa meşâbihu’l-ķulûb (GT 12/4)

ilk yaz bulutı dururlar ni fâyide kim yağmaslar dağı küneş ķursa-sı dururlar (GT 310/9)

’özr itmege anda enbiyâ ni imkân (GT 350/5)

3.1.3.2. “Ni...ni” Karşılaştırma ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

ni seniñ bağrıñg ol kebab itsün

ni aniñg suhbetin temannâ kııl (GT 103/6)

ol kişi-ge ni, ķarındaş bolur ni yakın (GT 155/8)

ni gündüz sabrı var idi, ni kiçe ķarârı (GT 226/9)

ni ‘azimet eser kıılır ni ‘ilac (GT 265/6)

ni kattı bol kim senden üşenğey

ni yumşaq ķadriñge nuķsan kitürgey (GT 328/1/2)

ni özgeden öziñgni körgil artuķ

ni eyle sözle kim ‘isyān kitürgey (GT 328/3/4)

Ne artuh ne eksik (KK 137)

3.1.3.3. Arapça “la” Olumsuzluk Eki İle Yapılan Olumsuzluklar

Arapça menfi edatı olup “-sız,-siz” anlamında kullanılır. Kullanımı “bî ve nā” olumsuzluk edatlarına göre da azdır.

zulm kılsa melik ra’iyyetke

lā-cerem memleket ḥarāb bolur (GT 31/6) (şüphesiz)

ḡarib-lıq-qa tüşüp cāhil big oḡlı

bolur dellāl yā ḥammāl **lā ŧek** (GT 195/1)

3.1.3.4. Farsça “nā” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

tigme **nā-kes** işike kilse (GT 174/12) (alçak, pinti)

bu köngül-ler safāsın ol **nā-ḡoş** (GT 223/13)

tasavvur itmegey hergiz özin bir ādemî **nā-dān** (GT 332/1)

nā-çar mürebbî rāyı-nıḡ ḥilāfınça

bir niçe ḡadem yürüdüm (GT 118/7)

zamāne meni munuḡ kibi ebleh ve ḥodrāy **nā-cins** geday suḡbetine mübtelā kıldı (GT 239/8)

3.1.3.5. “bilā” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

işek-niḡ kim yüki bolsa yünḡül-rek

yürür rāḡet bilen dāyim **bilā-şek** (GT 300/1)

3.1.3.6. Farsça “bî” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

bu köngül-ler safāsın ol **nāḡoş**

nefesinḡ **bî-gümān** yakın kiterür (GT 223/13)

3.1.3.7. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk

namaz içinde **āh** tise (İMS 185b/7)

vay ol kişige kim namazını terk kılsa (İMS 220b/4)

3.2. ÇAĞATAY SAHASI

3.2.1. İSİMLER

3.2.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler

kaşîng tig berseri **mekkâre** yoktur (LD 618)

fitne her bir gûsede dilber közi tig mest-i hâb (LD 66)

güzaf sorma işikiñge kilse çün sâyil (LD 39)

iç bolup **nâkes** raķib ü taş boldı ornumuz (LD 499)

kim birer yumsam közüm açsam **perîşân** körnedir (LD 441)

hasûd-ı devlet ü câhını eylesün bismil (LD 56)

bir sin kibi cefâcı vü 'ayyare yok turur (LD 503) (hilekar, dolandırıcı)

min bu sevdada **nedâmettin** ögün sûd körmedim (LD 888)

derdâ ki baķķalı yana bir cân bedende yok (LD 909) (yazık)

kim **yamanlık** yahşılardın kilmegey (LD 2524)

kilse yüz miñg tümen **elem** sindin (LD 1511)

min hecr ile **dermânde** vü sin közdin uçar sin (LD 2212)

lâle eger sâğar tutup mûsiçe ger kılmış **zinâ** (FK 1/8)

kim alardın **ğam üze ğamdur elem üze elem** (FK 412/1)

bu katla **yamanrak** olsa ğalim sinsiz (BD 242/3)

baĥt-ı **bed ü tâli'** arada bolmasa ğâyil (LD 1042)

ger istemes olsañg **ķara baĥtımın** perîşân (LD 1654)

ğamğın bu köñgöl tâ ki temâşâdın açılğay (LD 2114)

bişr-i hâfi'din yitti yıl burunrak ikki yüz yigirmide dünyâdın **ötüptür** (MM 34/23)

3.2.1.1.2. Yakın Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu Olumsuzluklar

sinsiz mañga yüz **figân u feryâd** irdi (BD 293/2)

cânımğa **belâ vü ğussa bî-** berkeşdür (BD 299/2)

ğybet ü yalğan u müzi sözdin ihtirāz it yıraķ itkil özdin (BD 4/13)

3.2.1.1.3. Aynı Cümle İçerisinde Hem Olumlu Hem Olumsuz Anlamlı Kelimelerle Yapılan Olumsuzluklar

söz démedi yahşy yā yaman hiç (LM 1258)

başladım fi 'l-hāl kim bir bar bir yok irdi

sorsalar kim bar mu-sın ya yok mu sın (LT 2792)

çün mevāni' bar u yok meslûb olup

hazān yā bahār: yār hecridin maᅇga bilmen hazāndur yā bahār (FK 809/1)

anlamas kündüz müdür yāhod kiçe (LT 2786)

yahşylardın yahşy-sin sin min yamanlardan yaman (FK 465/2)

iyledür-min kim körünmes közüm aķ u kara (FK 39/1)

min saᅇga dost irdim bu dostluķ 'aybıᅇgi maᅇga yaptı, dostluğunun cihetidin yā yahşy kılsın, yā yaman (MM 25/25)

ol dipdür ki 'ārif oldur ki anı ma 'rûfi meşgul tutķay andın ki halka yā red, yā kabûl közi bile baķķay (MM 341/11)

söz démedi yahşy yaman hiç (LM 1258)

yahşy vü yaman kaşıᅇgda nā-bûd olgay (BD 188/2)

3.2.1.2. -SİZ,-SİZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Çağatay Türkçesi döneminde ekin dar şekillerini görmek mümkündür. Yuvarlak şekilleri, pek kullanılmamıştır. Çağatay Türkçesi, siz,-siz eklerinden daha fazla farsça "bî" olumsuzluk ekini kullanmayı tercih etmiştir.

3.2.1.2.1. Olumlu Anlam Taşıyan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumsuz Anlamlar İfade Eder

ol haķ kelip ihtiyarsız āh (LM 2395)

necd üzre habersiz erdi mecnûn (LM 2990)

kim tilbe ki bar édi nevāsız

çün boldı atasız u anasız (LM 3090)

bûlbûl tapmay özin 'azāsız (LM 3197)

Babür özünġni örgete kör **yārsız** ki min (BD 6/6)

Bir ‘amel hergiz **riyāsız** kılmadım

Rızksız hergiz özümni bilmedim (LT 82)

Her zaman **yolsız** ġadisi ayta-sın (LT 593)

Bolsa ger ol mevcluk ger **mevcsız** (LT 3196)

Her biriniġ vüs’ati **endāzesiz** (LT 3063)

Könġlüm efgār oldı hicrān teġidın **dildārsız** (TDAYB 70/30)

hayāt suyıġa iltip **susız** kitürdi mini (LD 292/4)

körsem kirek ay u kün **bulutsız** (LD 162/216)

3.2.1.2.2. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder
sensız işi mātem üzre mātem (LM 3167)

sinsiz maŋġa matlūb irür tende elem cānda ‘anā (FK 1/6)

mēn bëyle ġazin ü zār **sensız** (LM 2456)

egerçi sabr iylemek iy yār müşkildür (BD 51/1)

cennet olsa ger mekān **sinsiz** ni imkān bolġa min (BD 122/4)

bu ġatla yamanraġ olsa ġālim **sinsiz** (BD 242/3)

sinsiz maŋġa yüz figān u feryād irdi (BD 293/2)

her dem **ansız** yüz ölüm irdi nevāyî canıġa (FK 330/7)

ki barı **sinsiz imes** soġbetim ġalā vü melā (FK 7/6)

Ravzaġa ger yitke min **ansız** anı nitke min (BD 94/4)

Egerçi **sinsizin** sabr iylemek iy yār müşkildür (BD 51/1)

Sinsizin yörüp ayaġ içġünçe sinsun ayaġım (BD 110/1)

Sinsizin cism bile cānnı nitke (BD 130/1)

3.2.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

3.2.1.3.1. Birleşik Yapılarda

ışġ içre mēni **yok ēyle** yā rab (LM 1638)

yok dese ġabīle sarı yansaġ (LM 2535)

yok ēyle yaruġ çerāġ-ı bîmiş (LM 2850)

Kāf dik yüz taġnıġ **yok bolmaġım** (LT 2700)

Yoq deme kim cānıma yüz miñg belāsi yoq anıñg (TDAYB 70/25)

3.2.1.3.2. Cevher Fiili İle Kullanılışı

3.2.1.3.2.1. Görülen Geçmiş Zamanla kullanılışı

çağır anı andak maglûb kılıp irdi kim ihtiyârı hiç işde **yok irdi** (MN S 49)

fi 'l-hāl yağın tuttı ve gûyâ ki bulıt **yoq irdi** (MM 61/20)

ol kişi dükkānga kirdi, ol **yoq irdi** (MM 352/13)

hālî **yoq irdim** hayāliñgdin demî (BD 128/8)

āferinişdin eser **yoq irdi** (FK 689/283)

yüz hayāt-efzâ yoluksa iltifâtım **yoq idi** (FK 665/1)

anıg nazmıdın hatırda **yok irdi** (MN S 166)

hergiz **leyli değıl yoq érdi** (LM 3260)

yoq érdi mañga besî zarûret (LM 1814)

ağızı kibi sabrı **yoq édi** hiç (LM 1227)

her neçe **yoq erdi** sözge tâbı (889 LM)

el-ķıssa **yoq érdi** āferide (LM 2683)

yoq érdi mañga besî zarûret (LM 1814)

Andın özge **yoq idi** āfâķ ara (LT 200)

Oltururda çünki āyîn **yoq idi**

Her birinin ornı ta 'yin **yoq idi** (LT 302)

Anda minlikniñ hayāli **yoq idi**

Belki bu lafz ihtimali **yoq idi** (LT 2774)

3.2.1.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

salur çağda ulugları **yok irmiş** (MN S 152)

bildim ki anıñg kaçıda hiç kaçırım **yoq irmiş** (MM 118/27)

Şadlıkdın minde **yoq irmiş** eser (LT 2057)

Gam künci ara refig-i cānım **yoq émiş**

Köñglümni alurğa dilsitānım **yoq émiş** (TDAYB 70/35)

3.2.1.3.2.3. Şart Çekimiyle Kullanılışı

eger kulluk öz pādişahınga kılur min! **yok irse yok** (MN S 172)

eger vech edā kıldılar yahşı **yoğ irse** ayağınınğ müzdin alur irdi (MM 2/26)

kııl çāre **yoğ irse** mini öltürdi firāk (BD 227/4)

’adl kııl **yoğ irse** bol ’işret ile (FK 689/37)

ger nikāh olsa it **yoğ ise** kıılma nikāh (FK 106/7)

öz fesānem mecnûn **yoğsa** dāstānın mu diyin (FK 507/4)

hāliñni soray mu **yoğsa** derdimni mü diy (BD 152/4)

Yoğsa istignāga bolğay mu hisāb (LT 2234)

3.2.1.3.3. Soru Şekliyle Kullanılışı

ma ’lum imes kim bir kitābda hem **sıkgay mu yā yok?** (MN S 5)

siz hem köre-siz mü **yoğsa yoğ mu?**(LM 1716)

nûran ’nıñ mesnevilariğa barur kim, **pesend kıılır ya yoğ?**(MN S 74)

siz hem köre-siz mü **yoğsa yoğ mu?** (LM 1716)

amma bilmesler ki **alardın qabûl kıılıpdurlar, yā yoğ** (MM 19/10)

intihā **yoğ mu** belāga disem aytur közleriñ ? (LD 211)

Tiñgridin **yoğ mudur** ümîd sañga? (BD 129/68)

sorsalar kim **bar mu-sın ya yoğ mu sın ?**(LT 2792)

şeyhliğ tavrıda atın **yoğ mudur?** (LT 1288)

3.2.1.3.4. Bildirme Ekiyle Kullanılışı

tive buzlamağığa ve uy müñgremegige ve işek inğramağığa ve it tigişmağığa
ve ulumağığa kafz **yoğtur** (ML B 18b/1)

tarsî ’ san ’atıda rubā ’î aytilğan işitilmeydür, belki **yoktur** (ML B32a/3)

tekfın ü techiz cihetidin **hiç nimem yoktur** (MN S 47)

tālibni tiler anda ki tālib **yoktur**

şikibālıgım **yoğtur** kir kıılmağay-min (MM 21/17)

pîri ayttı, hālā hōd añga ihtiyācınğ **yoğtur**. didi yok (MM 29/6)

kim **sebāti yoğ turur** bu devrğa devrānga hem (FK 459/7)

ol didi kim sin öz işinğge meşgul bol ki biziñğ bu işdin ferāgatımız **yoğtur**
(MM 15/22)

bir sin kibi cefācı vü ’ayyare **yoğ turur** (LD 503)

Pādiṣāhî kim aña **yoğtur** nazîr (LT 56)

Hüsn-i zâhirniñ vefâsı **yoğ turur** (LT 1961)

3.2.1.3.5. Hal Eklerini Alarak Kullanılışı

sen bar bolu bu **yoğka** yâr ol (LM 2367)

yoğniñg ne ki söz bolur hıtâbı (LM 2366)

ma'zur tut iy **ğuyaş** ki tâli' **yokıdın** (BD 185/3)

3.2.1.3.6. Yapım Ekleri Alarak Kullanılışı

mañga didi, çün **yoğsuzluğ** dest biriptür

yoğluğ mañga gor urup durur yol (MM 769/12)

3.2.1.3.7. İsim Cümlesinin Yüklemini Olarak Kullanılışı

belki ol hüner ve kâbiliyet hem **yoğ** (MN 74)

Āşufte yigitke **yoğ** haber hiç (LM 1195)

bağay dese dağı **ğuvveti yoğ** (LM 870)

bakmay dese dağı **tâğatı yoğ** (LM 870)

mürüvvet barça birmekdür **yimek yoğ**

fütüvvet barça kıлмақdur **dimek yoğ** (FK 744/1)

Sindin özge hem penâhım **yoğ miniğ** (LT 1518)

Her kişi yol tapmağa **yoğ ihtimal** (LT 1614)

3.2.1.4. EMES İle Yapılan Olumsuzluklar

Karahanlı Türkçesi'nde ve Kıpçak Türkçesi'nde gördüğümüz “degül” olumsuzluk edatının yerini Çağatay Türkçesi'nde “emes” almıştır. Ekin (emes, imes, érmes) şekilleri de vardır. Çağatay Türkçesi eserlerinden sadece Lüfi Divanı'nda “degül”³³ olumsuzluğuna rastladık.

3.1.2.4.1. Bildirme Ekiyle Kullanılışı

Didim ki bu söz rāst **imestür** nige kim (BD 181)

Yüz şükr bu cem' bî-ğuzûr **irmestür** (BD 300)

3.1.2.4.2. İsim Cümlelerinin Yüklemini Olarak Kullanılışı

³³ KARAAĞAÇ, Günay: Lütfi Divanı, s. 172

Kim nasîhat qılsa sên terk eyle kim **qâbil êmes** (TDAYB 70/21)
 Nêçe kim âsân saŋga êrmes maŋga **müşkil êmes** (TDAYB 70/21)
 Yoqsa ol peygâm nê dür, vah eğer **nâzil êmes** (TDAYB 70/21)
 Düşmendür egrçi utru **imes**
 Lîk bir laħza sindin **ayru imes** (BD 51)
 Ruh allıdadur bular **yâr imes** (BD 48)
 Kutulmağ firâkıŋdın âsân **imes**
 Yitişmek visâliŋğa imkân **imes** (BD 427)
 Sipihir ü kevâkip meded-kâre **imes** (BD 558/18)
 Mîniŋ divâne köŋglümge nasîhat sud-mend **irmes** (BD 41)
 ‘aķiğ irniŋ qaşında nâzük **irmes** (LD 243/3)
 Çün ‘ıyş ü ferâğ mümkün **irmes** zinhar (BD 220)
 Köptür sözüüm ü maħrem **imes** hîç kişi (BD 235)
3.1.2.4.3. Soruyla Şeklinde Kullanılışı
 bu hüsn ü melâhat ki bigim sinde **degül mü?**
 yüz miŋ melek ü hûr saŋga bende **degül mü?** (LD 231/1)
 bağmas maŋga cânâne ‘aceb hâlet **imes mü**
 boldı yana bigâne ‘aceb hâlet **imes mü?** (LD 230/1)
 ol ya üze didi ki yaşıl toz **degül mü?** (LD 1564)
 ol taş bağırlıq maŋga dil-sûz **degül mü?** (LD 1562)

3.2.2. FİİLLER

3.2.2.1. Manası Olumsuz Fiiller

Çağatay Türkçesi’nde, manası olumsuz olan fiiller, diğeri tarihî şivelere göre daha az kullanılmıştır.

gül kildi yüzüŋ devride kim hüsn satay dip
ıdlandı vü hîç yerde harîdar tapılmas (LD 804)
 Nâ-hak **ağrıp** mini unuttuŋ âhır (BD 325/2)
 Ni köŋül heveside **çürügey** (BD 132/12)
 Sözüüm mağzıdın **ırayın** dostlar (BD 558/33)

Gāfil olganda kirek bolsa bu şık

Kıymet-i dürni **itürgen** yaŋlık (BD 4/139)

3.2.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

3.2.2.2.1. Manası Olumsuz İsim + bol- Fiili ile yapılan Olumsuzluklar

mini ni iş siziŋ muvāffakatıŋızdın **māni' boldı?** (MM 121/24)

şāgird bu işni körüp **bî-hûş bolup yıkıldı** (MM 56/25)

imdi su'āl saŋğa **harām boldı** (MM 53/9)

insaniyet sıfatı **maḥv boldı** (MM 49/11)

bir kün ol **bîmār boldı** (MM 40/26)

bir dervîş bâdiyede **susız boldı** (MM 253/19)

ol kiçe kim küdüzi **maḫtûl boldı** (MM 183/24)

çün şüphesiz helāl loḫma tapmaḫdın **'āciz boldılar** (MM 25/27)

namāzğa çıkkaç 'abdullāh'nıŋ közi aŋğa tüşkeç **bî-tāḫāt bolup** ayağığa tüşdi (MM 14/16)

ḫaris üçün yüzünge **ḫar u zâr bolmış min** (LD 331)

yoḫ bolsun ol şeydā köŋgül kirmes meniŋ fermānıma (LD 1645)

kim aḡritıban atanı **'āsi bolmaḫ** (BD 563/4)

dehr ehlidin mübārek köŋlünge **ḡam bolmasun** (BD 80/2)

niçe nefis ilgide **zebun bolmak** (BD 129/56)

nevmîd bolur barça vefā-dārlarıŋ (BD 211/3)

tāli' yoḫ idi ki munça **ḡaflet boldı** (BD 261/1)

yoḫ kı insān dîv ü **şeytan bolmasun** (LT 83)

ki ḫaşr çağında **ḡalaḫ bolmasun** meniŋ vaḫanı (LD 1153)

harām boldı ḫadeḫ bizge ehl-i zerk ilidin (LD 2407)

ol ḫuyaş ḫursı üçün bir lebğa **munluḫ bolḡalı** (LD 449)

'aḫl tedbîrin ḫoyuban ḡul ü **nādān bolmaḡan** (LD 1380)

yahşırak şî'irleri bu cihetdin **ber-taraf boldı** (MN 26)

'āşık olgay mu idi ol tilbe **rüsvā bolmasa** (BD 16/4)

āteşin ḡulge vefā çun **yoḫ olmış** (FK 391/5)

körgil ki közüñg hierinde **bîmâr oldum** (BD 173/4)

ķavlıdın yangan kişi **nâmerd ola** (LD 2492)

tiñgridin bir nefes **olma ğafil** (FK 689/193)

3.2.2.2. Manası Olumsuz İsim + kıl- Yardımcı Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

ol münāza 'atnı **hicv kıldı** (MN S 26)

lebiñg bağırmnı **ķan kıldı** közümdin **ķan revān kıldı** (BD 37/2)

mihnet ü derdim gibi her dem diger-gün **ķıldı zulm** (FK 684/4)

kim ki ay dise sini hüsñünge **bühtan ķıladur** (LD 602)

imdi bilmesmin dime özüñgni **nâdân ķılmağıl** (LD 1061)

endîşe ķıl bu luḡfi gedāniñg du 'âsıdın (LD 1445)

tiñgri üçün mundın artuķ **ķılma zār** (LD 2565)

hiç kişi andın **şikāyet kılmağı** (MN S 184)

dehr işidin **fiğan ķılur** irdim (BD 129/2)

köp **cefā ķıldıñg** iy nigār mañga (BD 127/20)

az vaktıda halāyık mîr hıdmetiga firîşte bolup **gavga kıla başladılar**(MN 3)

köñglini o iş **melûl ķıldı** (LM 1274)

3.2.2.2.3. Manası Olumsuz İsim + tüş-, it-, kal- Yardımcı Fiilleriyle Yapılan Olumsuzluklar

'ayb **iylemegey** sin ki yaman örgettiñg (BD 242/4)

ķarılığında yigitlere **birmegil zahmet** (FK 73/1)

gül çağı gül-reñg meydin bizni **maḡrûm iylediñg** (FK 781/1)

āfet-eñgîz ü ķara nergisni **fettān iyleben** (FK 477/7)

'aķl u dîn mülkin saf-ı müjgānı **vîrān iyleben** (FK 477/2)

niçe lāf urmaķ özüñge munça **bühtān iyleben** (FK 477/13)

mecnûn dağı **intizar tartar** (LM 3299)

her kim kilse **yüz ķaytarmayın** (LT 3160)

munı **terk iylemegey** sin mutlaķ (BD 4/137)

ķü firdevs içre min rûzim nağı munça 'azāb **oldı** (LD 2412)

sāhibi her niçe **intizār tartıpdur**, ol peydā bolmaydur (MM 129/20)

kim katre su tamızmas il **ağzın qurutmayın** (FK 748/1)

ba'zı eş'arı **yaman tüşmes** (MN 71)

öz hurd hālīga **yaman itmeydür** (MN 34)

ni **belālar köredür** min yār-ı nādan ilgidin (BD 7/2)

3.2.2.2.4. Manası Olumlu İsim + bol- Yardımcı Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

mülāzemetleri şerefiga **müşerref bolmadım** (MN 3)

bu vilāyetқа **mukayyed bolmağıl** (BD 395/1)

salātindin hem ülgüçe tab'eseri hîç qaysıdın **zāhir bolmadı** (ML B39a/5)

mevlānā henüz zāhir ulümıda teknilin **fārig bolmaydur** (MN 132)

ammā mu'accip mutesavvırlıgın il könglige **makbûl bolmadı** (MN 71)

ta'rif kılğanlarıça nime **zāhir bolmadı** (MN 61)

ol müdde'ası yahşı müyesser **bolmas** (MN 85)

3.2.2.2.5. Manası Olumlu İsim + kıl-Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

qadr bilmeslerge āhır munça **ihsan qılmağıl** (LD 1059)

ıyle kim hicrānı örter çağda **pervā qılmadı** (FK 779/1)

peşımanlıq **sûd qılmaydur** (MM 657/1)

anıñg bile sözleşmeñg ve añga **selām qılmañg** (MM 262/2)

şāmdın subhni **qılman idrāk** (FK 688/79)

3.2.2.2.6. Manası Olumlu İsim + bir-, kör-, ayt-, tut- Yardımcı Fiilleriyle Yapılan Olumsuzluklar

anda hem gayr **oyat kiltürmes** (MN S 88)

niyuçun kim **bî-cihet meşşakatlarnı öziğe revā körmes** (MN 100)

Türkçe şi'ri yahşı vāki' boluptur ammā **şöhret tutmaydur** (MN 16)

bu harfde Türk şu'arāsınıñg melikü'l-kelamları **şi'r aytmaydurlar** belki ayta almaydurlar (MN 192)

hiç nev' nazmga **zuhûr birmegey** ötüptürler (MN 199)

ol sebebdin anıñg şi'ri ve ol beyt babıda **söz diyilmedi** (MN 223)

çün okudum, hem bolmadı kâfiyesini **yahşı aytmaydur irdi** (MN 223)

barmağıl uyğuğa ay köz ü hayâlındın uyal (LD 1077)
 sindin kām hayâl itmemişem köñglüme kim (FK 48/2)
 bir dağı yād itmediñg bu niçe yıl (BD 128/7)
 kimse ālāyiş alar cānibiğa yol birmes (FK 738/1)
 çünki bābür hicrinde köp yıgladım ağzım kurup (BD 56/8)
közge almañg misl-i kün yüz körseñgiz (LD 2611)
 siz eger yād itmesenğiz bizni sultān siz bigim (LD 2311)
 ibrahîm-i sa'd ol çerigçi bile sözleşti, **sözün qabûl kılmadı** (MM 27/13)
 min cevāb birmedim (MM 437/26)
 didi 'aql 'acizdür, **yol körsetmes**, meger 'acizğa (MM 78/26)
 yağşı söz birle yād kılmay (BD 126/27)
 intizārıñgı çikerge tākāt kalmadı (BD 114/5)
 közlerimge kiçe tañg atkunça **uyku kilmedi** (BD 490/2)

3.2.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

3.2.2.3.1. Geniş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Çağatay Türkçesinde Geniş zamanın olumsuzluğu için “-mas,-mes” ekleri kullanılır, ancak “-man,-men/-manam,-menem” şekilleri az olmakla beraber kullanılmaktadır.

Sin kibi bir dil-rübānı **bilmenem**

'Aşık-ı sādık ki dirler **bilmenem** (BD 420/1)

siniñ günāhıñgı bağışladım, ammā anıñ günāhını **bağışlamas min** (MM 699/10)

min didim hiç yalguzluk vahşeti **tapmas-sin** (MM 763/24)

didi kim **tanımas min** (MM 8/24)

min şama' yüzmes **min** ölsem la'lıdın (LD 2579)

bir nefes ol vech ile **irmes min** efgândın yırak (LD 860)

her niçe cevr kılsa **dimes min** raķibiğa (LD 1950)

Egerçi sin unuttuñgı **mini sini min unutmas min** (BD 438/2)

çemende servğa nâz iylemek **yaraşmaydur** (FK 64/5)

körmey bilmey mini vefâsız dip sin (BD 306/3)

gül gönçesidür guyâ **açılmaydur** (BD 443/2)

ol ki **birmeydür** köngül bir sin kibi 'ayyâreğa (LD 1708)

Babür kibi 'ışkdın dem **urmaydur** idim (BD 155/2)

Körmegidin kimse dem **urmaydurur**

'ilm-i nazar içre közüm deryâ eger **bolmaydurur** (LD 837)

Sözni bu gâyetğa **yitkürmeydurur** (LT 422)

ammâ bizenmek muğabeleside nime **dimeydürler** (ML B126/2)

üçün **yaratmaydurlar** (MM 25/20)

3.2.2.3.3. Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Cânım dik özge cân-ı dil-efgâr **körmedim** (BD 6/1)

yahşı bağlay **almadım** (MN S 223)

didim ki min digen sözge **manmadıng**, tâ saŋğa emr kıldılar (MM 79/10)

ol didi kim **tanımadıng** (MM 120/14)

tâ bu bir közni aras ol birni amu **kılmadıng** (FK 684/6)

iy köngül bir kün figanıngdın anı **ürkütmediŋ** (FK 366/5)

hazret buyurdılar kim, **unutulmadı** (MN S 223)

ol itler yırak kitmegünçe mindin **ayrılmadı** (MM 225/15)

mevlânâ **hiç nime dimedi** (MM 548/17)

didim mini **hiç körmedi** (MM 23/13)

kırk yıl öyide çerâg **yağmadı** (MM 307/3)

andan songra hergiz anı **körmediler** (MM 241/3)

3.2.2.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

kim **kılmamış** bu nevânı (LM 1094)

Kalmamış bir secde kılgunça mekân

Kim yüz anda **koymamış** ol nâ tuvân (LT 211)

zerre çağlık **birmemiş** rahm izid ol hûn-hâreğa (LD 250/4)

3.2.2.3.5. Gelecek Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Çağatay Türkçesi'nde gelecek zamanın olumsuzluğu, -ma,-me olumsuzluk eki üzerine (-gay,-gey; -gu,-gü) gelecek zaman eki getirilerek yapılır.

Tiler min tā kıyamet açmağay min közni uyğudın (BD 81/1)

yā rab andağ künni ol közi kara körsetmegey (BD 92/3)

zāhir ulûmıdın hiç kaysı bolmagay kim ders aytmagay (MN S 155)

hergiz ol münkirge birmegey (MM 96/3)

uyğanıp 'ahd kıldım ki hergiz toyğunça nime yimegey (MM 192/15)

her niçe ki reñg bolmağay hiç (BD 556/10)

barmağumdur āstāniñg eger barsa başım (BD 89/2)

Koymağumdur itekiñg kitsem iligdin her niçe (BD 89/2)

Barmağumdur āstāniñgdın eger barsa başım (BD 89/2)

Tapılmağusıdır uşbu kün tañgla aḥî (BD 166/2)

Her sözni ki dir sin sañga lāf olmağusı (BD 276/1)

Tiñgri ḥaqqı bu sözde ḥılāf olmağusı (BD 276/4)

yēr tutmağusı bu söz bilür-men (LM 3236)

Tiñgriniñg bolmağuşa tevfiķı (BD 132/31)

Min sini dip kıлмаğumdur çün ḥacil (LT 2279)

3.2.2.3.6. Şart Kipinde Olumsuzluk

yā sini körmey durur min ḡayrnı hem körmesem (BD 549/4)

Yitişmesem sañga baķıp dua' kılıp ḡüreyin (BD 97/1)

munuñg bigin yörümek bilmesem ḡayda (LD 32)

Ger görsem ü körmesem buḡ kılgay sin (BD 217/4)

Visāliñg devletiḡa yitmesem Bābür kibi ni tañg (BD 15/6)

Ger kilmesen istesen mini ḡıdmetiñge (BD 203/3)

sin dimeseñg iy yār mini min ni diyin (BD 248/4)

Teraḡḡum kılmasañg yā baķmay istiḡnā bile ötsēñg (BD 95/4)

bu arada min diḡen dik bolmasa (BD 414/3)

didi kim ḡiç cānverḡa āzār yitkürmese (MM 352/11)

Kılmasa ol ay nazar maᅇga ni taᅇg (BD 422/1)

Hattını ᅇata kılmasaᅇgız müşg-i ᅇıtādur (BD 86/3)

Gayr çun kılmasa ol kalgay u bes (BD 3/202)

Merkebin vādi sarı başkarmasa (LT 2259)

3.2.2.3.7. Emir Kipinde Olumsuzluk

iy köz yığıdın tınmaᅇıl u bir dem uyuma (LD 939)

nevāyî iste visālin biᅇişt istemegil (FK 547/7)

iy köᅇgöl kunduzaᅇa bağlan işke mişke barmaᅇıl (BD 528/1)

buyurmaᅇıl yana sabr iy tabīb tinᅇri üçün (FK 15/15)

her kaçan ᅇalvetde bolsaᅇg munı oᅇu ve mundın özge oᅇuma! (MM 369/12)

barmaᅇg uyalur siz size anda ni maᅇal bar (LD 473)

ger ilindin zülfünᅇe körmᅇᅇg min āşüftedin (LD 1073)

didim bilmen (MM 74/4)

cevāb kildi ki çın aytur, aᅇga ivrüşmeᅇᅇg (MM 50/21)

anıᅇg kaşıᅇa barmayın (MM 606/24)

menāzil ehli iligidin ᅇiç nime yimeyin (MM 222/15)

aymanmayın cefā kılur u vehm iter köᅇgöl (LD 1764)

3.2.2.3.8. İstek Kipinde Olumsuzluk

Zinhār ki dostluᅇını unutmaᅇa sin (BD 275/1)

Tuᅇkanlıᅇdın köᅇgölüni savutmaᅇa sin (BD 275/2)

Tuᅇkanlıᅇ u dostluᅇ ᅇama' tutmaᅇa sin (BD 275/4)

3.2.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

3.2.2.4.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

3.2.2.4.1.1. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

selām cevābı vācip bolmasa irdi, anı daᅇı dimes irdim (MM 312/1)

ölsem andın barurı vaᅇtıda ayrılmas idim (FK 440/2)

herᅇiz bu sıfatnı saᅇga yavutmas idim (BD 325/2)

sin andın sormas irdiᅇᅇ (MM 203/19)

hiç eserî ve gerdî ve sıfatî mutâlâ' **tüşmes irdi** (MM 128/18)

tiñgrige müzd için **ķulluķ ķılmas irdi** (MM 138/27)

hiç kim **bilmes irdi** (MM 83/14)

ol bir **ħat irdi** kim âdemiler ħattıġa **oħşamas irdi** (MM 9/6)

her birin ki uşatur irdi, dir irdi ki şāyet bu tiş bu tiş **times irdi** yana irkin birni
hem uşatur irdi (MM 1/21)

atam mini bir vāķi'ada **körüp irdi** ve mañġa **aytmas irdi** (MM 409/22)

şikestim miniñġ ança **irmes idi** (FK 681/8)

imes irdi biri mānend sañġa (FK 18/3)

leylāni **dimes irdi** 'arab şāh-ı ħabāyil (LD 1039)

hem andın **zāhir bolmas irdi** (MN 5)

pervā hem **ķılmas irdi** (MN 5)

fakîrdin özge ķişi anıñġ şî'ride **söz ayta almas irdi** (MN 57)

mülzem bolmagunça **kuturmas irdi** (MN 129)

ammā imlāsı **dürüst imes irdi** (MN 46)

ammā hergiz pervā ķılıp bir yirde **bitimes irdi** (MN 65)

kāfiye ihtiyatıġa **mukayyed imes irdi** (MN 60)

3.2.2.4.1.2. Şimdiki Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

henûz bulûġ ħaddıġa **yitmeydür irdim** (MM 121/20)

niçe kün ħammād-i ķureşî'ni **körmeydür irdim** (MM 77/15)

bābüri kibi 'işķdın dem **urmaydur idim** (BD 155/3)

ammā şî'r ayturın ma'lum **ķılmaydur irdim** (MN 161)

tutmay-dur êdi vatanda ārām (LM 1023)

didi ol öz mekânıdın yıraķ **barmaydur irdi** (MM 317/6)

yaġşı hem **sormaydur irdiler** anı (LT 2660)

3.2.2.4.1.3. Gelecek Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Körmegey irdim cemāl-i 'alem-ārā ķāşķi (BD 75/1)

Bolmaġay irdim barı 'ālemġa rüsvā ķāşķi (BD 75/5)

ķılmaġay irdim bu gül-şenni temāş ķāşķi (BD 75/2)

ķiçmegey irdi anıñġ dik lafz aslā ķāşķi (BD 75/3)

Kaşın nakşın tasavvur **kılmagunça** yirge baş çalman (BD 85/4)

Bilmegünçe ki ni iştedür bil (BD 4/45)

Tā **anlamağunça** Fārisîni (BD 387/4)

3.2.2.6.2. -MAY, - MEY Zarf-Fiilinin Olumsuzluk İle Kullanımı

Ekin Eski Türkçedeki şekli (-matı,-meti,-matın,-metin,-madın,-medin)dir Bu ekler, Çağatay Türkçesin’de (-mayın,-meyin,-may,-mey) şeklini almıştır.

Körmey bilmey mini vefâsız dip sin (BD 306/3)

Birmey sözüme cevâp açığlana sin (BD 266/3)

Çıkmay ni durur bu cehl kılganlarıñız (BD 269/1)

Sini **körmey** yırağdın zâr boldum (67/2)

3.2.2.7. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar

körmeyen kişi ise ne almas! (MN S 89)

haste köñglüm çıkmegen derd ü belası kaldı mu? (BD 49/1)

birür mü irdim ölgünçe iligdin vasl āyā min? (BD 38/1)

Çerhniñ miñg körmegen cevır ü cefâsı kaldı mu

Haste köñglüm çıkmegen derd ü belâsı kaldı mu (BD 49/1)

Mini öltürdi cefâ vü cevır birle ol kıyaş

İmdi tirgüzmek üçün mihr ü vefâsı kaldı mu (BD 49/3)

Ni vefâ ’ömrümde ol cān u cihandin körge min

Kim vefâ candın körüptür kim min andın körge min (BD 25/1)

3.2.2.8. İktidarî Yapıda Olumsuzluk

Çağatay Türkçesi’nde iktidari yapının olumsuzluğu, -a,-e,-y zarf fiil eklerinden sonra “al-” fiili üzerine olumsuzluk eki getirilerek yapılır.

hiç pirge **yitküre almadım** (MN 79)

özin levendlıgdın **zabt kıla almadım** (MN 99)

hiç néme **sābit kıla almadılar** (MN 6)

hiç kaysı matla’ını ayta almadılar (MN 58)

ni üçün kim kilür demğa **bola almas kişi** (BD 38/5)

ağzıñğa öper sözün bitiy **almas min** (BD 228/3)
 siniñ sarı bardı köñgül istep **tapa alman** (BD 111/4)
 tarsı' san'atı kim matla'ıdın özge beytde **bola almas** (ML B32a/25)
 gül birle içre **farq ite almas min** (BD 298/3)
 müştāklığım şerhini **diy almas min** (BD 255/3)
tarta almas min firākıñg niteyin (LD 2660)
 şehim bardı vü min qaldım baray disem **bara alman** (FK 444/2)
yağşı bola almas belî çün aslı yemendür (LD 2697)
 batmānga cān alıp **bire almas** şeker meger (LD 2724)
 ol alardın üç mes'elega **sabr kıla almadı** (MM 588/16)
 her kişi sohbetiga yitse irdi, mehābetidin **dîlir söz ayta almas irdi** (MM 658/9)

658/9)

alarga **haber kıla almadım** (MM 212/17)
 aña **bār birmedi** ve körmedi (MM 14/15)
 Bu meh-veşlerga köñglüñg birmegil kim **asray almaslar** (BD 99/5)
 “koruyamazlar”

3.2.2.9. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

munça maħal intizār **yitmes mü idi ?** (BD 219/4)
 bolsa çın bir **nāme kilmes mü idi?** (BD 128/19)
bağmas mu sin bu gāzede hāl-ı tebāhına? (LD 1771)
irmes mü tañg ki çın büti mişg-i hıta kiyer? (LD 733)
 qan tökerde cān figār irkenni **bilmes mü idiñg?** (FK 368/1)
 sūd uşbu **imes mü** kim bu tedbîr bile? (BD 208/3)
bolmas mu sin āgāh digümdür dağı ölgüm? (LD 1197)
kararmasun mu birev köñgli munça qan kıldı? (LD 2454)
 atamız didi ki bizge hîç bu nāndın **nasîb bolmas mu?** (MM 369/8)
 tañğlası mindin sordı kim **nige uyumadıñg?** (MM 89/20)
 didi eymen **imes sin?** didim yok (MM 27/15)
 ilhāh kıldı çın ayt ki **neyiçün yimey-sin?** (MM 436/9)

şeyh mücîr'din sordu kim mescid-i cāmi'ğa **neyüçün kilmes sin?** (MM 556/13)

neyüçün halkımnı maᅇga **koymadıᅇ** ve köᅇglüᅇ yüzün maᅇga **kiltürmediᅇ**? (MM 390/21)

cihet ni irdi, hişām **namāz kılmaz irdi?** (MM 309/19)

didim belî, **neyüçün tilemegey-min?** (MM 108/22)

aᅇga didiler ki dîn nusreti üçün ve ehl-i sünnet taᅇviyeti üçün niçük çıkıp **söz aytmas sin?** (MM 36/10)

bir kün sehl-i su'lûkî aᅇga didi kim niçük maᅇga **kilmes sin?** (MM 243/2)

sin daᅇı neyüçün meclisga barıp **işitmey-sin?** (MM 229/23)

didim belî, **neyüçün tilemegey min?** (MM 369/12)

3.2.3. EDATLAR

3.2.3.1. "Yok" Cümle Başı Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

yoᅇ kim barı mihnet ü ᅇam ehli (LM 3539)

yoᅇ kim kara salmaᅇan tüᅇendin (LM 3532)

yoᅇ kim mecnûn- ı bî-ser ü pāy (LM 3079)

şek yoᅇ ki erür ol işke māyil (LM 2530)

ten yoᅇ ki sünᅇeklerin uşatıp (LM 1193)

insāf ile kēldi nā-sezālık

yoᅇ yoᅇ ki kemāl-i bî-ᅇayālîᅇ (LM 84)

yoᅇ yoᅇ ki burāᅇ-ı berᅇ-rev-dür (LM205)

yoᅇ yoᅇ ki tutaştı ser-be-ser ot (LM 789)

yoᅇ yoᅇ éki rûᅇ bir bedenᅇa (LM 3355)

yoᅇ yoᅇ ki bu dûd āᅇı érđi LM 965)

yoᅇ yoᅇ biri birige yapıştı (LM 3214)

Yok ki insan dîv ü şeytān bolmasun (LT 83)

3.2.3.2. “Ne..ne” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan

Olumsuzluklar

Metindeki örneklerin çeviriyazı farklılığı, eserlerin farklı transkribe edilmesinden kaynaklanmaktadır

levendlig müyesser bolsa irdi **ne** şî’rdin yād kılur irdi, **ne** hatdın (MN S 49)

ammā **ni** tab’ın işge buyurur **ni** hāfızasın! (MN S 70)

yüzünġnin iştiyākı da **ni** sabr **ni** qarārım bar (BD 37/1)

ni çimende serv bar ol qamet-i ra’nā kibi

ni gülistān içre gül bar ol ruġ-ı zībā kibi (BD 43/1)

ni yüzün körge min ü **ni** sözün işitkey min (BD 115/3)

dehrġa **ni** vefā durur **ni** rahm (BD 129/27)

ni vefā kışġanını bilse bolur

ni cefāsıġa sabr kılsa bolur (BD 129/33)

bu **ni** ’ömr ü bu **ni** belālġdur

bu **ni** tavr u **ni** yüz qaralġdur (BD 129/67)

sinde **ni** sa’y ü özünġde **ni** qabûl

ni işinġ yahşı **ni** sözünġ maqbûl (BD 129/74)

hicrinġde maġġa **ni** sabr kaldı **ni** sebāt (BD 264/3)

ni dinning işin kıldım u **ni** dünyanınġ (BD 284/3)

ni yazda tınarum u **ni** küzde

ni taġda qarārım u **ni** tüzde (BD 556/4)

ol vaġt ki **ni** ’ālem idi **ni** ādem (ML Ba/7)

ni semā eylep qabûl anı **ni** arz (LT 29)

ni savuġ körge cihānda **ni** ısıġ

ni irig başımġa kilgen **ni** katıġ (LT 685)

ni yüzünde reġ ü **ni** aġzında söz (LT 1267)

tapqan aġġa **nē** köperdi **nē** az (LM 63)

nē cism ü **nē** cān **nē** cism ü cansız (LM 246)

kim **nē** küni meysiz érdi **nē** tün (LM 2767)

ki **ni** könglüm irür hûşında **ni** hûşum kararında (FK 26/1)

ni könglüm kaldı **ni** bağırim yarasız (FK 655/4)

hem anıng sözidür kim evvel üzölmek ve koşulmak ve ahir **ni** üzölmek ve **ni** koşulamak

üçinçi seferde ilmî kiltürdüm kim **ne** hâs kabül kıldı ve **ne** 'âm

ni su taptılar ve **ni** andın eser (MM 581/26)

bu keşâkeş ü ıztırâbda **ni** uyqum kaldı ve **ni** kararım (MM 609/11)

nê zecr mizâcı içre nâ-hoş

nê luğf tabi'atı ara hoş (LM 1196)

nê turğanıda kararı anıng

nê 'azmide ihtiyarı anıng (LM 1673)

kim **nê** küni meysiz erdi **nê** tün (LM 2767)

Velî **ni** fâyide kim hasçe çağlıg közge ilmey sin (BD 84/5)

3.2.3.3. Farsça'dan Geçen "bî" Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Çağatay Türkçesi'nde Türkçe "-sız,-siz" olumsuzluğunun yerini Farsça "bî" edatı almıştır. "-sız,-siz" kullanılmakla beraber kullanımı "bî"ye göre daha azdır.

inşâ ve târih fennide **bî-nazîrdür** (MN S 131)

bî-çâre varıp tapmadı ol şehd- şehâdet (LD 274)

hublar içinde niçe ki bu **bînevâ** bakar (LD 503)

irniᅡgni körüp **bîmeze** dip balnı töküptür (LD 660)

bîvefâ dip bizge yok töhmetni peydâ kıлмаğıl (LD 1030)

bîrahm kişilerge irür hüsñ havâle (LD 1650)

bîhata çin bütlerini halka-der gûş itkeli (LD 2309)

iy firağ öltürmegil **bîçâre** miskin lutfini (LD 643)

derd-i **bî dermānı** birle cāñ yavuştu çıkqalı (LD 2239)

hayat kiçti vü **bîgāne** min visāliᅡgdın (LD 982)

qaysı közgü ki idi **bî-ğış u ğıl** (BD 4/66)

bî-mahabbet saᅡga bolmas bu sıfat (BD 4/73)

bî-fâyide iş netice bérnes (LM 1669)

bister üze cismi étti **bîmār** (LM 2756)

bu sözdin kıkırıp **bî-hûş** yıkıldım (MM 9/15)

kaşidin **bî-huzur** çıkıp kilgendin peşimān bolup didim yana hergiz

Bî-edeblik reviş ü rāhın unut (BD 4/28)

Siniᅅg 'ışkıᅅgda iy **nā-mihriban bî-ᅅanuman** boldum (BD 15/1) (yersiz yurtsuz)

Bî-'ināyet-ı Haᅅ u ᅅass-ı Haᅅ (BD 4/214)

İy ᅅoş ol āzāde kim **bî kayd** u fāriᅅbāldür (BD 26/4)

Kim cānda derd- i 'ışᅅ durur **bî-devā** maᅅga (BD 22/5)

Mini **bî-ᅅal** iylegen yār ay durur (BD 412/1)

Tartıp yana oᅅnı ᅅılma **bî-cāy** (BD 60/4)

İl figānımdan **bî-cān** u min bu cāndın iy ecel (BD 7/3)

Kim cānda derd-i 'ışᅅ durur **bî-devā** maᅅga (BD 22/5)

'İşᅅ ᅅavırın isteseᅅg ᅅasımga **bî-ihmāl** kil (BD 362)

Yüz şükr bu cem' **bî-ᅅuzur** irmestür (BD 300/2)

Baᅅrıdın bir ᅅaᅅra eyler **bî-hicāb** (LT 1550)

3.2.3.4. Farsᅅa "nā" Ekiyle Yapılan Olumsuzluklar

nāᅅaᅅ ᅅanımnı tökmegil āᅅir vebal irür (LD 423)

her niᅅe ᅅubleᅅa irniᅅg mini **nābud itti** (LD 1825)

cān miᅅgizlik **nāᅅüzir** ü 'ömr tig ᅅābuk-süvar (LD 1162)

Nā-ümîd olup oturup irdim (BD 127/15)

bî-nevādur raᅅm itip iy nā-müsülmānım işit (FK 89/9)

kim bular irdi bûd u **nā-budı** (FK 632/2)

ümîd ol ki **nā-ümîd** bolmaᅅay-min (MM 520/6)

Nā-ᅅoş il yok idi vü asru hevāy-ı ᅅoş idi (BD 108/3)

Ni belālar köredür min yār-ı **nā-dān** ilgidin (BD 7/2)

Dime her söz ki irür **nā-lāyık** (BD 4/11)

Yana bilmen nige **nā-mahrem** ittiᅅg (BD 125/8)

Siniᅅg 'ışkıᅅgda iy **nā-mihriban bî-ᅅanuman** boldum (BD 15/1)

Sin kim olgay-sın za'if nā-murād (LT 1744)

Nā-ḥaḳ ağrıp mini unuttuᅡğ aḥır (BD 325/2)

Körse öz hestliᅡın çün nā-bûd (BD 4/173)

Cismimni firāq nātüvān eyledi la (TDAYB 1970/36)

3.2.3.5. "la" Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

ay yüzi perî cadü közüᅡğ cān aladur la

zülfüᅡğ daᅡı ol kāfir uş iman aladur la (LD 1742)

tapmadı taᅡı cān anga tāvān aladur la (LD 1743)

başta turup ölgen kişidin san aladur la (LD 1744)

mindin daᅡı ta'lim anı devran aladur la (LD 1745)

ay vāy ki hat imdi kilip cān aladur la (LD 1748)

Çıkargay lā-halā ve lā melādın (BD 530/6)

Lā deliᅡ birle 'ömrüm ötti nitey (BD 129/69)

3.2.3.6. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk

3.2.3.6.1. Vay Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

iy vāy eger bu köz yaşı vü āh bolmasa (LD 161)

iy vāy bigim kimge bolur uşbu vebālım(LD 1129)

feryādıma baḥt uyᅡanıp ay vay ki yitmes (LD 1272)

ay közi ᅡara vāy ki 'ayyāre kişi sin (LD 1550)

3.2.3.6.2. Veh (vah, yazık) Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

veh ki ta'bir içre bardur tüşte saᅡ körgeᅡ belā (LD 156)

köᅡülsiz itti közi veh ni oldı tıᅡri üçün (LD 204)

asru za'if veh bu ne sevdā-yı ḥam irür (LD 542)

cānlar aladur veh ni belā közi karadur (LD 632)

veh ki ne ḥoş ᅡāli'-i mes'ûdı bar(LD 790)

veh ni kün bolᅡay ki ᅡavlap 'aᅡl u dāniş ḥaylini (BD 547/3)

gülniᅡğ āzārı bu bolsa veh ni bolᅡay ḥarniᅡğ (BD 76/15)

derdā ki baᅡᅡalı yana bir cān bedende yoᅡ (LD 909)

3.3. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

3.3.1. İSİMLER

3.3.1.1. Manası Olumsuz İsimler

kāfirün cāsusı cāsusladı, vardı kāfirler azgunı şöklı melike haber virdi (DK 38/1)

ķādir senüñ alnuña ķada yazsun çoban (DK 48/5,6)

mere ķavat muķannetlik ile er öldürmek niçe olur men saᅇga göstereyim didi (DK 302/7)

dostlaruñı kaçan maķrum ķılam ki düşmenlerüñe nazaruñ eksük itmezsın? (GT 127)

münkir-münāfıklar beni öldürelim derlermiş (YED 200/287)

cāhiller giremezler bu bizim seyrimize (YED 219/319)

yalan yalanı sever gammazlar gammaz ile (YED 227/335)

yazıklarımız tartıla onda perdeler yırtıla (YED 49/9)

lā-cerem olur anuñ işi ķarāb (İM 3286)

bende durur cümle yılduz şems ü ay (İM 3258)

ķazab yudanlaruñ ķilmi ķaķı-y- içün (İM 3468)

gönüllerden sürer bu cümle vāyı (İM 3531)

gitse nûrum ķalk zulmette yiter (İM 3260)

ol-ki bed-baķtdur ne dirse diye ol (İM 1798)

nefs 'adûdur gör kim ol neler ķılur (İM 1798)

turmağ-ile çok'azab çekdük delim (İM 1711)

ķabîsat ü cenābet yok tahāretdür biķamdillāh (İM 1784)

içi tolu cevr ü miķnetdür ğamu (İM 1766)

ķalālet sermedi yitdi hidāyetdür biķamdillāh (İM 1781)

cenābet hem-da cinnet ķasāvet-de ğabāvet yok (İM 1786)

ğıll u ğışdan arnub gele ğınā (İM 1771)

gör bu kâfirler ne **herze yidiler** (İM 1718)
 bu cehennem kükreyüben çıkısar **ehl-i 'isyānı** orada yakısar (İM 1643)
kerāhetden hacāletden hālāş olduk dükelümüz (İM 1780)
 ol kimesne kim ol **ķulmaş-durur** (İM 1615)
 ne-kim yirse siñer gider **teğayyüz** hem tebevül yok
 kâfir olub aldılar küfr-ile **ğam** (İM 626)
 ana rahminden çıkar bil ol **ğulām** (İM 705)
 işbu sözler hak-durur yokdur **hatar** (İM 522)
hışmı mağlûb rahmeti gālib durur (İM 616)
 mekr idici bir **'acuze** qarıdur işbu cihan (İM 222)
zāni diyi oğlını katl eyledi (İM 245)
 kārübānlar gitdi ol kaldı **zelîl** (İM 777)
 cümle halk deñlü ide aña **'itāb** (İM 1407)
 sen la'insin yā **la'în** git diyiser (İM 1041)
nefret idip giri kaçub turalar (İM 1229)
 buñalıcaķ gider **zaħmet** (İM 1084)
 anda olur ol münāfık **ğaviye** (İM 2355)
intiķāmı biz bulardan alavuz (İM 2745)
 kim 'amel kılsa maħrûm qalmaya
münkir olan bu nasibi bulmaya (İM 2143)
susalığı artuban susuz geçe (İM 2322)
 şol-ki ağızdan gelür ol **tatludur**
 ol-ki burundan gelür ol **yatludur** (İM 2107)
 odi cümle üzerine ireler
 acıķacaķ **zehr** ü zaķķum vireler (İM 2319)
 biñ anca daħı **cefā** kılayduñ senemā (KK 7b/9)
 din yolında gerek ki **mahv ola şeyh** (KK 3a/3)
 on sekiz bin cihandan ol **bizār** (KK 23a/6)
 çü suçın bildi anı **kılma āzār** (KK 20b/6)

za'f u 'aciz olur sabr u tahammül nâcâr (KK 20a/7)
 tâ ol eyü ad-ıla küfri ve **dalâleti** halkuñ boynına yığup 'âciz kıldılar (KK 95b/6)
 'âlimlerün hırlığı ve **zelilligi** hırıda ve tama'dadır (KK 97a/2)
 bu dükeli agrilikdür ve hıyânetlik ve **münâfıklıkdur** (KK 77a/3)
 her kimde ki olmaya **hıyânet** (KK 76a/3)
 ger olmaya vilâyet azar **herc ü merc** olur (KK 81b/5)
 'ömri hebâ sâ'yi 'abes 'akl dağal nefsi zağal (KK 95a/2)
 bi'l-külliyе **harâb** itmege dürişe hem anuñdur rahimehullah (KK 58a/4)
 irüşür göklere **halkuñ figâmı** (KK 69b/10)
 bu **cife** dünyâyı ve dünyâligi pâydar kalur sanmaya (KK 73a/7)
 ol **müfsid** tâyife egerçi dostlık da'visin iderler ammâ, bunlaruñ canlarinuñ düşmenidür (KK 43b/9)
 kibr ü benlik ağacından küfr ile **tuğyân biter** (KK 50b/2)
 'ucb ve **kibr** nazarıyla kendüzine ve memleketine bahmaya (KK 48b/4)
 ra'iyetleri ve za'ifleri zaleme elinde koya, bu **hod ma'siyetdür** (KK 47b/6)
 fesâd tama'in hanedanlarını **bed-nâm** kıla (KK 41b/1)
 zâlim u fâsiğ u 'avân u **dağal** (KK 42b/5)
 bir bölük vardır ki hâsedden emîn kişileri **hayin** sûretinde gösterürler (KK 52a/3)
 hâsedden çün tama'lar **ham iderler** (KK 52a/6)
 fesâd ehli ve **fitne** ısları dilir olalar (KK 53b/10)
 ne ol halde **yavuzluk** kim sögeler (KK 55b/4)
 işbu iki beyte nazar iderler ki **buhl** adından **hazer** iderler (KK 56a/6)
 ne sanursın sen iy **zâlim** muhabbat (KK 30a/9)
 kendü kendünüñ iblisi ola ve ebedî **la'nete** vâcip gele (KK 30a/6)
 çanı **'isyânuña** ikrâr u tevbe (KK 30b/5)
fuhuş neselerden ve münker neselerden ve zulm ve güç itmekden öğütledi (KK 31b/6)
 isyan eden, günah işleyen

zālīm ve 'āsi olalar ne 'üzübillah (KK 36/6)
 sādīsinci bābına dirler **lazā**
 içi toludur **belā**-y-ile **қаза** (İM 2365)
 delü olmışsın saña şerbet gerek
 şerbet-ile olmaz-ise **let** gerek (İM 2966)
 қаça vara **mel'un** olduğı yire
 қова 'azrāil dağı bile vara (İM 1403)
 baқmadı anuñ yüzine geçdi ol **meққāreden** (İM 222)
nefret idib giri қаçub тұрлар (İM 1229)
 olmasa ol ulur-idi dīn **ören** (İM 148)
 şol-ki baқmadı orada ol **pefid** (İM 398)(pis)
 ev delinib **uğruya** yol düzülür (İM 652)
 bağ u bağça dükeli **virān қалur** (İM 1275)
 her ki geldi öliser yağşı yaman (İM 2596)
 hiç kimesne **çekemez bu ölümü** (İM 1447)
 içi **ağı** baқma ağı balına
 mevte uğrar her ki varur yolına (İM 965)
 çok **cefālar** içiben қаnмақ-turur (İM 78)
 nenābet hem-dağı **cinnet** қасāvet-de gabavet yok (İM 1786)
egridür nefis haқ yaradaldan beri (İM 944)(yalan)
 қaldı ancaқ zār-ile **efғанumuz** (İM 2472)
 kāfir olub aldılar küfr-ile **ğam** (İM 626)
 ol **münāfiқ** dağı hem çıқmayısar
 heb müzeyyen 'işretinde yoğ hālel
 şāzılıқdur gözlere gelmez **melāl** (İM 2018)
 her kişinüñ kim yazarlar **cürmini**
 tevbe kılsa mağv iderler gurmını (İM 1735)
 gel bu **iblisüñ** dağı 'ömrin yitür (İM 1391)
 cehennemlikleri cehenneme koyan melekler

var cehennemden **zebâniler** getir (İM 1391)
 tevbe idenüñ olur dini bütün
 cümle **şeytan** alıma anı şatun (İM 659)
 bunlara âhuret **ʿazabı** yoğdur (KE 19b/5)
 eger ben **yalanısam** nice kim ben tañrıñla ceñg itdüm (KE 55a/5)
 “imdi kız doğdı nice ideyin” didi **gussalandı** (KE 161a/8)
 gemisine yügürdi **delü** bigi (SN 4025)
 kimesneden almamış olam **ilenç** (SN 5360)
kanlu kâfir elinden babasını tartup aldu (DK 290/8)
dâr-ı mihnetde seğamet hem-dalı aʿmâyiken (İM 2555)
dâr-ı zulmetden çıkuban dâr-ı nûra geldiler (İM 2552)
ehl-i küfri mühlete salıb durur (İM 51)
 her bahâdur **ehl-i şirkden** varıdı (İM 270)
 heb müzeyyen işretinde yoğ **halel**
 Meger şeytândur ol **şûmuğ** hüzâsı (MN 191-8)
 Gör ol **ebleh** zeri halka verüp görür haşar derler (MN 33-24)
 Kim anı çekmekde **âcizdür** kamu nağkaşlar (MN 248-1)
 Kelb-i nefsüñ **cifesiycün** çapısına her haruğ (MN 314-7)leş
 ʿAceb subha nite iltem bu gece ben bu **buhrânı** (MN 5-6)
 Bu endişe kırar fikrim kanadın
 Ki **ağduk eyledi** işim onadın (TS I.cilt. 31)
 Yüzü çirkin ve avazı ağduk (TS I.cilt. 31)
 Acı diller **ağduk cevaplar verip** tururun (TS I.cilt. 32)
 Karı bişr **ağduk avaz ile çağırdı** (TS I.cilt. 32)
 Özdeksüz budak istemek **ağdukluk** nişanıdır (TS I.cilt. 32)
 Kesmük ve **ağın** ve nâkes kişi ki aslâ inʿam ve ihsan eylemez, hayırsız ola.
 (TS I.cilt. 35)
 Ağınla başa uslu nice çıkar
 Meseldir acemiden am korkar (TS I.cilt. 35)
 Verdi sultanlığını miskinliğe

Ol yüz için düştü ol **elginliğe** (TS. III.Cilt-1431 XIV)

Bu Eşrefoğlu mücrim Rumî miskin

Kapuna geldi aç u yalın **elgin** (TS. III.Cilt-1431 XV)

Biri gayretsüz biri zâlim biri anun **cığan** (TS II. cilt. 765XIV)

Bilsün şol kimse buhledüp **cığanlık** ederki ol Allah yolunda infak etmek sevaplarından mahrum kalur. (TS II. cilt. 766 XV)

Bir **ızgarıñ** yimekten yimeğini

Geçinmek yeğdürür bir kişi aç tok (TS. III.Cilt-1993 XV) (cimri)

Ger ımşaq isen düşman igen kıyar

Kakığan isen halk senden doyar (TS.IV.cilt-2164 XIV)

... Dalağı büyütür, veremler eyler, ağızdadın yaramaz eyler, tiz **kakığan** eyler.

(TS.IV.cilt-2165 XV)

İki yüzlü, iki dilli, fitne issi **kovucu** kişi bularınarasına girmeye (TS.IV.cilt-2676 XIV) (münafık)

Tab'-ı nâ-paki ola hem **kızkañç** (TS.IV.cilt-2545 XIII-XIX)

Ki ta halkın kesile **kovu çavı** (TS.IV.cilt-2678 XIV) (dedikodu)

Ve yidirin **körezimin** olanlara ve fakire ki hergiz nesnesi yoktur. (TS.IV.cilt-2696 XV) (düşkün, aciz)

Karac'oğlan derki bire erenler

Ben gidiyom mamur olsun **örenler** (TS V. cilt. 3115 XVII) (viran,harebe)

Zira ebedi azabeylemek bir kimseye yaraşır kim anın **öykesi** geçmeye. (TS V. cilt. 3139 XV)

Ol canavar **övkesinden** taşı toprağı kavradı eline aldı, bir gez sıktı ve taşları un eyledi. (TS V. cilt. 3139 XV)

Yâ Muhammed, dünyada üç nesne bana sevgilidir: Biri gussalı gönül, biri **sayru** beden biri eli dünyada boş olan. (TS V. cilt. 3353 XV)

Oların oldu bes gerçek tanıklar

Kalanı karnı toklar gözü **soklar** (TS V. cilt. 3499 XV) (haris tamahkar)

Irağ ettiğini şehten yakınlar

Ki nice aldılar **ökünç** ü kinler (TS V. cilt. 3075 XIV)

salgın halindeki ölüm, kırgın, kıran

Hiç yağmur yağmadı, nâs ortasında **ölet** çoğ oldu. (TS V. cilt. 3080 XV)

.. Ben bu malı **uğruluktan** cemeyledim kim ol iş içinde üstad idim. (TS VI. cilt. 3921 XIV)

Kendü işinde o kim usan olup **ola uya**

İşini başa çıkarmak mı olur öyle o'ya (TS VI. cilt. 4022 XVI) (ahmak, ebleh)

Deniz kenarına yürüdü, garet etmeğe, **talan** eylemeğe meşgul oldu. (TS V. cilt. 3704 XIV)

Arayıp bulmak bize lazım değildir gün gibi

Bir nice başı zavallı **oñmadık** kaçkınları (TS V. cilt. 2993 XIV)
(bedbaht, uğursuz)

Kakınçtan kaygudan kahrolmuş idi. (TS.IV.cilt-2171 XIV)

Buşu kimde ise imanı gider (TS I.cilt. 720 XIII-XIV)

İgende turmak olmaz kişi **aylak** (TS I.cilt. 328 XV)

Demezven ki çevikvenin gürbüzem

Zaif kavi, **alnuğ** u âcizem (TS I.cilt. 111 XIV) (gafil sersem)

Yanına salmagıl uğru harami

Ki **alnukluk** nişanıdır tamamı (TS I.cilt. 111 XIV) (acizlik)

Sen üş özsüz eylemezsün hüner

Öğünme ey avrattan **aluca** er (TS I.cilt. 116 XIV)(daha aciz)

Budur ağladığın ki ebna-yi dehrin işi mekr ile **al** ve imtihan (TS I.cilt. 79 XV)

Ve illa İmiroğlu sebebiyle ol halkın ekserinin alacalığı eksik değildi ve hem oğlu sebebiyle o halkın ekseri **alacaydı**. (TS I.cilt. 83 XV)

Türş eylemeğe yüzün zamane

Dehr **açları** yeter bahane (TS I.cilt. 9 XV)

incinüp acı sözler söyleme (DK 14/3)

Yoğemiş senüñ bigi **ebleh** kişi (SN 930)

3.3.1.2. -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekin yuvarlaklaştığını ve sadece (-suz,-süz) şeklinde kullanıldığını görmekteyiz, ancak çok az olmakla beraber düz şekilleri de görmek mümkündür.

3.3.1.2.1.Yapım Ekleriyle Kullanılışları

Bilüsüzlük idüp bunlarınla uğraşasın. (TS I.cilt. 576 XIV)

çünkü ibrahime **susuzluk galip oldu** (KE 61a/10)

müşfikleri **inamsuzluğa** mensûb iderler (KK 52a/4) (temiz olmama)

şusuzluğdan açıklıktan oldu zebûn (SN 3535)

edebîsüzlik olur anı itmegil (SN 2095)

3.3.1.2.2. İsim İşletme Ekleriyle Kullanılışı

Kim ey hayf **bilüsüzün** ettim iş

Kişi sanduğu doğru gelmez imiş (TS I.cilt. 576XIV)

Ansuzdan: birdenbire

Bu gez **añsuzdan** güler Yusuf Nebi

Gülmedi ömründe hiç anın gibi (TS I.cilt. 171 XIII)

günahsuzlara töhmetler iderler (KK 42a/2)

tam üstinde bir gece ol **añsuzın** (SN 665)

Ol günde **yimezsüzün** ve **içmezsüzün** göğe nazar edici oldukları halde kırk yıl ayağın duralar dedi. (TS VII.cilt.225 XV)

İkinci bölümü fesad **işlemezsüzün** hacceden hacılar ola. (TS VII.cilt.225 XV)

Kişi kendi kendüzüne **ansızın**

İş eder anın gibi **bilüsizin** (TS VII.cilt.264 XV)

Kim ebet dirlik bulasın **ölmesüz** (-masuz,(-mesüz): maksızın

Hem gül olup açılasın **solmasuz** (TS VII.cilt. 212 XIV)

Ne ki devlet var ise birliktedir

Birlik ehli **ölmesüz** dirliktedir (TS VII.cilt. 212 XIV)

3.3.1.2.3. Olumsuz Sıfat Tamlamaları Yapar

başuñ ala bakar olsam **başsuz ağaç**

dibûñ ala bakar olsam **dipsüz ağaç** (DK 56/1)

demrensüz oğ ile yigit seni sınar-idüm (DK 200/5)

şurutdı **direksüz yüce gökleri** (SN 15)

bilisüz kişi yile virür işi (SN 750)

iñen key **erensiz** severem sizi (SN 2825)

edebîsüz söz söylemegil bana (SN 3100)

haksuz urubanuñ öldirmişem (İM 1712)

yā meryem ben tañrıdan muştıçavan saña 'aybsuz oğul muştılayu geldüm
(KE 161b/6)

atasuz oğlan yaratmağ tañrıya āsāndur (KE 161 b/8)

bir öksüz oğlanven (KE 168b/6)

Arısız yere düştüğüçün bayık (TS I.cilt. 208 XIV)

Asılsız ve arısız kişinin kulluğu ve öğütçülüğü ümüt ve korku bünyadı
üzerüne olur. (TS I.cilt. 208 XIV)

Arısız ton yuyucak arı olur

iy niçe **rızksız kişiler-niñ** rızkına sebep boldı (MG 3/b/3)

ya'ni munı **arı-sız kişi** arınmayın tutmagay (MG 84/a/5)

dikensüz gül arıusuz olmaya bal (SN 5545)

Ad ile bitirir imiş er kişi

Yok hesabına imiş **adsız kişi** (TS I.cilt. 21 XIV)

3.3.1.2.4. Yardımcı Fiillerle Kullanılışı

anuñ **buyruğinsuz** adılmaz adım (SN 1)

gider olıcağ **kağsuz** gitgil (SN 225)

baħasuz yazılır ħul āzādlar (SN 225)

çü bir dem nite **ğuşsasız** ola ħul (SN 295)

dikensüz bulunmaz gül-istanda gül (SN 1850)

ki **cānsuz** olan gövde ħalur ħuru (SN 1875)

eşürdi **gönülsüz** çekerdı emek (SN 2535)

nite ki gönül kāmıl 'aklsuz **olmağ** olmaz nāçārdur (KK 52b/4)

ki **nalsuz döger** taş önüñ ya ħıçuñ (SN 3565)

gönülsüz şunar idi itmezdi meyl (SN 4215)

ümmetümsüz olımazam ben nidem (İM 2456)

Pes kaçan kim **korkusuz** alasız KT 29-239

oğul ocağum **issüz** ħoma, kerem eyle varma didi (DK 225/2)

iki oğlançuğı **öksüz** ħo-mağıl (DK 167/4)

ol böyle buyurur diye kendüzin ħayet 'ādil ve **suçsuz** göstere (KK 77a/2)

gerçi **öksüz** olunursa söz eri

okuz yaşında atasından **ksz aldı** (KE 94b/4)

ol zamānda oru okıtan  gün söylemezdi, **dinsz dururdu** (KE 162a/13)

ben ordum söylemedim **gzsz oldum** (KE 45b/10)

3.3.1.2.5. Edatla Kullanılışı

yirinrd yirinde **ksz bigi** (SN 1660)

3.3.1.2.6. şahıs Zamirleri zerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder

ki **bensz** günün dn nite gididi (SN 1875)

anam atlanımaya **bensz** nide (SN 3695)

ki **sensüz** dgnm baa oldu yas (SN 1885)

bilrven ki hı **sensüz** eglenmez ol (SN 4870)

sensiz yola girerisem ārem yok adım atmaa (YED 45/1)

baa **sensüz** umak nite kim amu (SN 440)

baa sensiz dirlik olmasun elāl (KY 691)

Ey dirıgā **senszin** v'ēy hüsrev-i şırın-nefes (MN 388-3)

Ki seninle grrem ben cihānı

Niderven **sensizin** ruh-ı revanı (TS VII.cilt.264 XV)

anlarsuz itmezler idi işi (KK 59b/3)

onsuz oluram ölürüm onunla diri olurum (YED 141/181)

kāimdir hi ırılmaz **onsuz** kimse dirilmez (YED 209/302)

ki **ansuz** yaraşmaz baa bu cihān (SN 665)

şeh eydür ben **ansuz** nite oluram (SN 730)

yā hidmetkārları **ansuz** adeler ve ol gāflet ile anları komış ola (KK 112a/2)

biz atamıza **ansuz** varmayalum (KE 88b/11)

Cihān u cān baa yāridi **ansuz** (MN 116-3)

Bana **anlarsuzın** umakı verme (TS VII.cilt.265 XV)

Ne yerde kim olam benden ayırma

Ammesi anı eyle sevdi tamam

Ansız etmezdi bir nefes āram (TS I.cilt. 168 XV)

3.3.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

3.3.1.3.1. Cevher Fiili İle Kullanılışı

3.3.1.3.1.1. Görülen Geçmiş Zamanla kullanılışı

bigler bigi olan kıazan divanında buña hiç kapu baca **yoğ-idi** (DK 254/3)

meger dirse han dirler-idi bir bigün kıızı **yoğ-idi** (DK 11/2)

ki illerde biri bigi **yogidi** (SN 410)

3.3.1.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

saña ölüm **yoğ-imiş** (DK 230/13)

3.3.1.3.1.3. Şart Kipiyle Kullanılışı

eger sançabilsenġ sançġıl **yoğ irse** koyġıl (MG 55a/7)

yoğsa ger hağ ġilāfını dutasın (KK 29a/10)

yoğsa yurda iltmez-idün aluġun (İM 3311)

yoksa serheñġler elinde katı yaramaz olur hāl (YED 127/155)

kimün ki oġlı kıızı **yok** kara otaġa kıonduruñ (DK 10/8)

Bu terbiyet ni?metinün šükründen size süal edüp sorusar ki yerine getürdünüz mü, **yoğsa yok**. (TS VI. cilt. 4640 XV)

3.3.1.3.1.4. Bildirme Ekiyle Yapılan Olumsuzluklar

ki 'ālemde **yoğdur** hiç andan ulu (SN 1160)

bilürsin ki ilçiyeye **yoğdur** ölüm (SN 1680)

“benüm mālum **yokdur**” (KE 173/1)

kıuvvetüm **yokdur** bunu dutamazam (İM 994)

“eytti **yoktur**” (KE 29a/11)

giderdim gönlümden kini kin tutanın **yoktur** dini (YED 263/399)

“šimdi benümile onyedi eski mısır aķçesi var artuğ **yokdur**” (KE 70a/11)

“bu delüdü, bunun sözine i'tibar **yoktur**” didiler (KE 30a/11)

secde kıılmadı aña **yokdur** meded (İM 1409)

Bilmegümüz **yokdur** bizüm KT 5-32

yok turur silāhlarda hiç silāh **yok turur** (MG 82/b/3)

eger ġarime kıaršu tüšmek tilese andın özge türlüġ añġa **çāre yok turur** (MG

52/b/1)

şâiler-nünġ naġlı **yok turur** (MG 25/a/7)

atınġdın kaçan çıkarmaġıl anınġ için kim benim katımda andın katıġrak

'ayb yok turur (MG 16/b/4)

yok dirseñ varıram, melike direm (KE 157b/5)

anuñ rüşveti **yok durur** tapusı (SN 210)

ki bir qaravaş sanki hiç **yok durur** (SN 4025)

halk içinde bundan a'zam **yok-durur** (İM 990)

3.3.1.3.2. Soru Şekliyle Kullanılışı

salur kazan big kazan, ölümisin, dirimisin, bu işlerden haberün **yok-mıdır?**

(DK 42/9)

yoġsa göksünde **yok-mudur** iman? (DK 48/7)

dutam ġamuñ yoġdur, bizüm-üçün de ġamuñ **yok mıdır?** (GT 139)

bilmezem suçı var mıdır, **yok mıdır?** (KE 79b/7)

zevâli **yok mıdır** devlet güninün? (KK 30b/6)

3.3.1.3.3. İken Zarf-Fiili İle Kullanılışı

ilde yaġı **yoġ iken** senün babañuñ üstide yaġı geldi (DK 30/8)

sultan ile bilişen **yok iken** vara benzer (YED 81/69)

bir arada işün **yoġiken** otur (SN 335)

3.3.1.3.4. İsim Cümlesinin Yükleme Olarak Kullanılışı

dirse hanuñ tutsaġ olduğundan oġuz biglerinün **haberi yok** (DK 30/5)

üç gündür hoşlıġum **yoġ** oġul (DK 242/3)

kazan kimdür men anuñ elin öpmegüm **yok** (DK 245/9)

mere kavat kıızı aġam başına and içmişem, dönmeġüm **yoġ** didi (DK 262/1)

kendü aslum kendü köküm sımaġum **yok** (DK 277/11)

eger qabül itmezlerse saña nesne **yok** (GT 212)

kerem oldur ki 'afv idesin, **yok mı** dersin (GT 151)

yok evet dimesi müsülmân oldı (KE 176b/12)

dün **yok** öteki gün ivün bundan kiçdi (DK 47/10)

mere dini **yok** 'akılsuz kâfir (DK 59/1)

ussı **yoğ** dirneksüz kâfir (DK 59/1)
 iy ata bunlar **yoğ** nesnedür (KE 50a/6)
 senden umumuz **yoğ** (KE 38a/1)
 anuñ mu 'cizâlarınıñ haddi **yoğ** (SN 105)
 ne kim var yavuzluğ biri anda **yoğ** (SN 150)
 oñulmağa dil zaħmına **çâre yoğ** (SN 235)
 kişi niçe renc eyledi **yoğ yire** (SN 560)
 anuñ bigi âdem bu 'âlemde **yoğ** (SN 1005)
 bulardan ki gördüm baña **korğu yoğ** (SN 3465)
 yoğ issi bunda **yoğ** diyiben sevinür (İM 895)

3.3.1.4. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar

3.3.1.4.1. Cevher Fiili İle Kullanılışı

3.3.1.4.1.1. Şimdiki Zamanla Kullanılışı

ben âdem kızlarından **degülven** (KE 27b/4)
Değülven emrine bir lâhza âsi (TS II. cilt. 1056 XV)
 yâ kavm ben delü **degülem** (KE 37a/7)
 Bulursam ger bulardan ben halâsı
 şükür bilişümsin **degülsin** yadum (SN 3250)
 sen baña **lâyık degilsin** (KE 80b/8)
 ne yatarsın ki yatacak yir **degüldür** (GT 207)
 nefes bisleyiciden hüner gelmez ve bî-hüner nesneye **lâyık degüldür** (GT
 233)

şart-ı insâf degüldür ki sen kulluğda olmayasın (GT 128)
 bu oğlan **delü degildür** (KE 168a/9)
 ol senden **degüldür** (KE 78b/9)
 “bu sed benüm kuvvetümle **degüldür**” (KE 149a/4)
 ya 'ni âdemî **degildür**, bu peridür dediler (KE 70a/2)
 hâm göricek eytti “yâ avrat bu benden **degüldür**” (KE 35a/9)
 ol ikisi bigi **degüldür** ucuz (SN 3985)

Hiçbir zamanda ibrişimden gümrük alınmış **değüldür** (TS II. cilt. 1054 XV)
ol senden **degüldür** (KE 78b/9)

“bu sed benüm kuvvetümle **degüldür**” (KE 149a/4)

adı balır idi **ḫān degüldür** hele (SN 400)

degüldür ‘aceb ger elüm irmeye (SN 575)

Sana bu âh zârî **dek değüldür**. (TS II. cilt. 1062 XV)

Dedi bu suret issi **dek değildir**(İM 1918)

aña bu **didügi degüldür** oran (SN 3165)

3.3.1.4.1.2. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanışı

ol ismâ’îl evde **degül idi** (KE 62a/10)

ṣāh degüldi ol sipeh-sālār idi (KY 774)

Cühutlar kamusu ana bakadururdu ve hergiz anın gibi görmüşler **değül idi** ve anın yiyisinden görklü yiyü bulmuşlar degül idi. (TS II. cilt. 1054 XIV)

yā bir kişi dahı mahalli **degüldi** (KK 79b/6)

3.3.1.4.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

bildüm senün tañrın ḫaḫkımış işine ‘**âciz degülimiş** (KE 53b/7)

dir âdem **degül imiş** uşanası (SN 1275)

3.3.1.4.1.4. Cevher Fiilinin Çekiminde Kullanılışı

3.3.1.4.1.4.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şart Çekiminde Olumsuzluk

Eğer biz anlardan **değülmüşsevüz** basıldık idi. (TS II. cilt. 1055 XIV)

Senin işin Hak için imişse, nefis muradı için **değülmüşse** Hak yoluna sen dahi muradından geçeydin. (TS II. cilt. 1055 XV)

Eğer sen **değülmüşsen** ben helâk olurum. (TS II. cilt. 1055 XIV)

ibrâhim cevmerd idi, eger cevmerd **değülmüşse** ḫaḫ ta’âlâ ismâ’îli boğazla dimeyedi (KE 59b/5)

3.3.1.4.1.4.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şart Çekiminde Olumsuzluk

Sultanın hışmı **değülmüşse idi** hizmet etmezdi. (TS II. cilt. 1056 XVI)

tañrı ḫaḫkı **degül mise-y-idi** kaḫkubanı yirümden tura-y-idüm (DK 53/7)

3.3.1.4.2. İsim Cümlesinin Yüklemi Olarak Kullanılır

hay canum oğul hüner didügüm **ol degül** (DK 174/13)

kuzı derisindin külâh giymek **ḫâcet degül** (GT 158)

“yā meryem baña ögretmen **hâcet degül**” dedi (KE 163b/6)
 anuñ bigi hiç kimse **görmüş degül** (SN 495)
 meger bu gelen çeri **yağı degül** (SN 940)
 hemen taş yine bayağı hünerli **taş olur değil** (YED 128/157)
 aşksız âdem hayvân olur hayvân ögüt **bilir degil** (YED 128/157)
 gün yüziñile bu **zindân degül** (KY 867)
 bār **bir dürlü digül** dahı nevä (KY 482)
 Erlik içinde ki bühtan **var değil**
 Yoldan ileten eri hot **er değil** (TS II.cilt.1504 XIV)
 Dakı **halâl degül** size kim alasız andan kim virdünüz anlara (KT 27-229)
Dek değil: tekin değil, boş değil,(beyhude değil)
 Dediler şaha bu iş **dek değil** (TS II. cilt. 1062 XIV)
 od-ile em köz-ile **bişer degül**
 çevresidür murguzar **şolar degül** (İM 1918)
 ol gerçeğe aşıklar külli sağdır **sol değil** (YED 131/163)
gam degül, zîrâ ki tañrınıñ ulu adları benümedür (KE 15b/12)
 bil arada dün gün **güzâfın degül** (SN 180)
degül ’ayb saçuma yapışduğun (SN 1755)
 bilürem ki işbu iş **az iş degül** (SN 1850)
 didi bu begüm durur **oğlum degül** (SN 4830)
 ki Türk’ün dili **giñ degül** teñg durur (SN 5590)
 “ben anı görüyordum, dimek **lâzım degil**” didi (KE 56a/12)
 kimse anı ’aql-ile **bilmiş degül**
 adı anuñ dillere **gelmiş degül** (İM 456)
 bu kaçd eylemek cānuñā **key degül** (SN 3225)
 baña düşdi bu hal **vahtı degül** (SN 3250)
 hāşe kim âdem **ola degül** (KE 75b/2)
3.3.1.4.3. Olumsuz Yapılan Üzerine Gelerek Olumlu Manalar İfade Eder
 kul pâdişahsız olmaz pâdişah **kulsuz değil** (YED 124/151)
 şaruñ var çerisi il **issüz degül** (SN 900)

3.3.1.4.5. Soru Şeklinde Kullanılışı

ğara inek buzağusu **degül-midür?** (DK 181/10)

ya'ni mısır müki benim **degül mi?** (KK 19a/1)

didi bille kuluñ **degül mi senüñ?** (SN 2305)

mısr haqı tañrı kulları **degil midür?** (KE 84b/11)

buğur nevbet **degül midir** senüñ hây? (KK 31a/5)

degül midi çin'de atam pādīşah? (SN 3450)

3.3.2. FİLLER

3.3.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller

aldayuban er tutmaq 'avrat işidür (DK 297/6)

ağır hazinesini bol aqçasını **yağmaladılar** (DK 38/8)

dirse han eger oğlançuğın görür-ise arturmaz bizi hep **kırar** didiler (DK 29/11)

oğlı kızı olmayanı allah ta'ālā **karğayupdur** (DK 10/12)

incindi ve döndi bu beyti oqıdı (GT 129)

pādīşāhāne 'afvı ilerü dutalar ve degme nesene-y için hoşma ve **kağımağa** yol virmeyeler (KK 52a/9)

mekr idüp **aldar** seni telbīs ile (KK 44a/2)

ya'ni suç kadarınca **kınaylar** (KK 53b/4)

'aqlı başdan şaşubanuñ **buşalar** (İM 2317)

buñamışdur 'itibar yoq sözine (İM 812)

bu kâfirler bunu bozdı ziyān idib **yolın azdı** (İM 1094)

atam hem **kağısa** yolu var idi (SN 3610)

başumdan iñen **bizmişem** çāre ne (SN 3585)

ki ıssıdan iñen **buñalmış** idi (SN 3540)

kim görürse **turmaz aña ilenür** (İM 801)

Ben canı fida kılmışam ol hindu gözüne

Yohdur nigeranum dahi ol bana **emene** (TS. III.Cilt-1463 XIV)zahmet çekmek

Müslümanlık çerisine karşı çekirge gibi **carıldeşilar** (TS II. cilt.755 XIV)
Gece irteye dek gözlerine uykuyu haram edüp çalışır, âhıret sa'yine gelicek
turup iki rek'at namaz kılmağa **erinür**. (TS. III.Cilt-1499 XV)

Gönül **farımadı** güzel sevmeden

Ak göğsü bendi de gümüş düğmeden (TS. III.Cilt-1602 XVII) (yorulmadı)

Sana mı kaldı cihanda kan içiş

Bana mı kaldı cihanda **gam yimek** (TS. III.Cilt-1610 XIV)

Emrah'ım ben de varırsam

Düşmandan **hayıf alırsan** (TS. III.Cilt-1906 XIX) (intikam, öc almak)

Malik Reyyan ol kamuya **kakıdı** (TS.IV.cilt-2166 XIII)

Ne kakırsın bana ağam Kazan ... (TS.IV.cilt-2166XIV)

Gazaplarını yutup kakıdukları kişiye affedüp muhsinlerden olalar.
(TS.IV.cilt-2167 XIV-XV)

Kakımaya ol müride yok yere (TS.IV.cilt-2168 XV)

Bilmiş olasın ki bizim belümüzden uğru gelmez, anı ver ya seni **kargarım**
didi. (TS.IV.cilt-2292 XV)

Acayip, han askerlerine **kıran girdi**. (TS.IV.cilt-2502 XV)

Şol kirimiş **deve gibi kükrer** (TS.IV.cilt-2576 XIV) (inat et-)

Dedi ey diriga benim gey adım

Yavuz oldu vü üş igen **yadadım** (TS VI. cilt. 4189 XIV) (muzdarip olmak)

Hatunlar her gün han hizmetine Pervaneyi **yavuzlarlardı**. (TS VI. cilt. 4427
XV)

Eğer sulh etmekte seninle **aldaşmak** ederlerse ... (TS I.cilt. 97 XV)

Ömrün beni sen **aldaduñ** ah nideyim ömrüm seni

Beni depremez kodun ah nideyim ömrüm seni (TS I.cilt. 93 XIII-XIV)

Melun tayın al eylemiş (TS I.cilt. 99)

Er isen avrata inanma ahi

Avrat **al itti** enbiyaya dahi (TS I.cilt. 100)

Şeytanun **bağrı çıkup** ardınca yelsün hergiz tozun dahi görmesün (TS I.cilt.
376 XV) (canı çıkmak)

Aşaga oldu kamunun başları

Önlerine geldi fâsit işleri (TS I.cilt. 431 XIII)

Buşurgayup kakıyup saluben ser

Dedi ey kelp ü ey hınzır ü ey har (TS I.cilt. 721 XV)

öz gövdeñden başuñı **keseyin-mi?** (DK 13/11)

oğul oğul diyü **buzlayayın mı?** (DK 139/11)

3.3.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

3.3.2.2.1. Manası Olumsuz İsim + kıl- Yardımcı Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

şeytana la'net **kılduñ** (DK 251/6)

oğul oğul diyüben **zârılık kıldı** ağladı (DK 54/7)

yâ îsâ anı ki sen dilersin vireyin soñra her kim **inanmazısa 'azab kılam dedi** (KE 164b/6)

“ilâhi nûh'a inanmayanları **helâk kııl**” didiler (KE 31b/3)

gel gör iblîsi orada **nekr kılur** (İM 1019)

Sabâ **güstañlık kılmaz** gül ü nesrîn i zîbâya

diledi ki oğlanı **helâk kıla-y-idi** (DK 16/7)

yâ yusuf tañrı peygamberi **zînâ mı kılur?** (KE 73b/1)

3.3.2.2.2. Manası Olumsuz İsim + ol- Yardımcı Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

gelmez olsañ memleket bozulıp **harab olur** (DK 245/4)

depegözün gözi **helâk oldı** (DK 227/3)

kara göne depegöz elinde **zebun oldu** (DK 218/19)

oğul için ata ölmek **'ayıb olur** (DK 143/12)

uruz **tutsağ oldu** (DK 134/7)

ne-yüçün anı görmekle **melûl olursun?** (GT 161)

depegöz künbede elin soğdı eyle kaçtı kim künbed **zîr-ü zeber oldu** (DK 229/12)

derişlikten kaçanların hemen şimdi şeyhi **şeytan olur** (YED 95/97)

Bize hem gümâni **yavuz olmasun** (SN 2215)

Melûl oldı kayguya batdı yine (SN 875)

Bahıl olma vü ʔar dirilmeyi gör (SN 220)

Ġāfil olmañ cümle göze geliser (İM 1137)

Meger kimse kim **lā-ubali ola** (SN 4250)

Gerek **ġafil olamaya** anı bilen (SN 5545)

Kāfir oldu bî-güman andan kaçan (İM 173)

Bu dünyaya gönül veren sonucu **pişman olusar** (YED 77/62)

bu otuz iki baş kim buğa buynuzında **helāk olmuşlar** idi (DK 173/10)

ķara başı buñaldı **buñlu oldu** (DK 211/1)

diken olma gül ol eren yolunda

diken olur isen oda yanasın (YED 196/279)

delü dumrulun görür gözi **görmez oldu** (DK 157/6)

hemān laħza **söylemez oldu** dilüm (SN 615)

bunuñ bigi **oynamaz olur** oyun (SN 1590)

yā biz putlardan **bîzār olalum mı?** (KE 77a/9)

3.3.2.2.3. Manası Olumsuz İsim + bol- Yardımcı Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

kitābımız uzun bolup oķıġan kiři **melūl bolmasun** (MG 100/b/4)

küçlüġ-nin i 'timādı **zāyil bolmas** (MG 98/b/6)

ba 'zı yiri ķalıñġ bolup ba 'zı yiri **yuġa bolmasa** (MG 91/b/8)

3.3.2.2.4. Manası Olumsuz İsim + eyle- Yardımcı Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

anası feryad idüp aġladı, **zārılıķ eyledi** (DK 220/12)

yasaġ eylemişler idi tutsak olduġın (DK 204/3)

ol kırķ yigit ġased **eylediler** (DK 18/10)

bunda **gammazlık eyleyen** anda yeri dar olusar (YED 77/62)

yavuzluk eyleme sakın ecel sana senden yakın (YED 82/71)

Taña dek **figan eylemiş zār zār** (SN 1370)

Dakı tā bile anları kim **münāfıklık eylediler** KT 53-167

Dakı **kaygulu eylesün** seni, anlar kim iverler kafirlige.KT 54-176

ķanı ata anaya **zecr eyleyen** (İM 1674) (sıkıntı çekirtmek)

3.3.2.2.5. Manası Olumsuz İsim + it- Yardımcı Fiili İle Yapılan Olumsuzluklar

viridi rızķım hem daħı **cevr itmedi** (İM 52)

ķaķıyuban bunlara **hışm itmedi** (İM 2705)

gice gündüz ıurmayıban **fıřķ ider** (İM 756)

uzatmaħ **řikāyet idüp** kıssayı (SN 4580)

hıç kimse aña **yavuz ķasd itmedi** (KE 160b/9)

helāk itmeye kişiyi hırs u āz (SN 295)

nice **helāk ideyin** (KE 155b/3)

Süheyl ol sözini çü **red itmedi** (SN 895)

Figān idüp ağladuğum ol didi (SN 4120)

Belā itmiş ola nite kim baña (SN 3480)

olmasun-kim daħı **fitne idesiz** (İM 2508)

ķırk yigid-ilen oğlı uruzı **tutsaķ itmişüz** (DK39/2)

bu kıza basılacaķ olur isem ķalın oğuz içinde başuma ķahınç

yüzüme **tohinç iderler** didi (DK 79/10)

hay dirse ħan baña **ķazab itme** (DK 14/3)

kāfir tekür ķarmalayup **zarb itdi** (DK 209/3)

.İnanma saña ađyār ger beni **ħubs ederlerse** (MN 35-6) kötöleme

bu tevhidi **inkār eden** öz cānına dūřman imiř (YED 109/125)

3.3.2.2.6. Manası Olumsuz İsim + gey-, söyle-, kal-, ağla-, sarar-, çek- Fiilleri İle Yapılan Olumsuzluklar

ķaza beñzer kıızı gelini ağ çıkarup **ķara geydi** (DK 256/4)

´adāvet **bagladılar** he-mi didi (D K292/8)

herze merze söyle mere itüm kāfir (DK 248/7)

el-hāsılı ordu bunuñ uçından **ķatı incindiler** (DK 217/8)

çoban amanatuñ gel al, amma oğuzun başına **zaval getürdüñ** didi (DK 216/1)

çobanuñ içine korħu dūřdı amma kızuñ derdinden **beñzi sarardı** (DK 215/9,10)

hanum sazdan bir aslan çıkar at urur, apul apul yoruyışı adam kibi, at basuban
kan sömürür (DK 213/12,13)

kara başı buñaldı, buñlu kaldı (DK 160/2)

kömlegi görçek bigler ögür ögür ağlaştılar (DK 93/12)

vay kalın oğuzun imrençesi han beyrek diyüp zârı zârı ağladı (DK 92/8)

kimseye hor bakmagıl hergiz gönül yıkmagıl (YED 120/142)

Belâ çekdün inilemegil yeter (SN 4160)

Fesâd ehli işinde olmaz şalâh (SN 2620)

Kişi var ki yigrekdür andan bir it (SN 200)

hak'a niyyeñi yavuz tutmağıl (SN 215)

atına didi iy belâ tarıtcı (SN 3565) (sıkıntı eziyet çek)

kara kıyma gözleri kan yaş oldu (DK 290/2)

şazılıkdur gözlere gelmez melâl (İM 2018)

gice olsa ağlaşurlar zâr ü zâr (İM 2663)

biri oldur kim tañrı'ya şirk götürmeyesin (KE 35a/10)

Az edüp sen sen serv-içün çok çok yaşasun yaşlar (MN 249-1) (aç gözlülük)

Yohsa senden ayruğa hurise bühtân oynamak (MN 284-6)

Senüñ duz etmegün yeyüp saña yavuz sanalaruñ

3.3.2.2.7. Manası Olumlu Kelimeler + ol-, bol, kıl-, it-, gör-, tut-,vir-, eyle,

Yardımcı Fiillerle Yapılan Olumsuzluklar

ol pâdişâhdan yigdür ki 'akıbeti hayr olmaya (GT 235)

hücrede ü bucakta hakk'a lâyıık olmadım (YED 99/106)

Pâre pâre olsa düşmez olur oñat(uygun düşmek)

Geh yağa geh yağmaya düşmez oñat (TS V. cilt. 2991 XIV-XV)

sen niçe kim yırak turur-sen anğa minmek mümkün bolmas (MG 53/b/8)

üzeñgü at-dın yırak bolmagay (MG 10/b/7)

ilm tahsil itdiler, anuñ-ıla 'amel itmediler (GT 217)

biglerin kul itdüm (DK 279/8)

ivecekligi 'âdet idinmegil (SN 315)

bunları kul idinmeyesin âzâd idesin (KE 105a/1)

ķāfirler yalan söylersiz diyü **taşa tutdılar** (DK 284/3)

delü dumrul babasından **yüz bulmayup** sürdi anasına geldi (DK 164/4)

güz alması al **yañağın yırttı** (DK 94/5)

biz **tevbe bilmezüz** (KE 37a/12)

andan 'Ömer **ķatına geldi**, ol dağı **emān virmedi** (KE 176a/10)

gönül tutmayavuz: yig ol kim **gönül tıtmayavuz** yavuz (SN 1055)

anuñ gitdüğini **revā görmedüm** (SN 720)

ķü **yol bilmezem** acıgam u aram (SN 3840)

ağ saķallu **ķocanuñ ağzın sögdi** (DK 19/6)

anı sevmeyenüñ **gözin oyavuz** (SN 5425)

hiç kim,irse kılıç-dın **müstağni bolmas** (MG 83/a/8)

levn 'ayb **ķatıg ziyānıg 'ayb irmes** (MG 80/b/8)

ol **çaķda ol tavidulmayın bolmas** (MG 45/b/5)

baķ baķ mere delü **ķavat menüm birligüm bilmez**, birligüme **şükür kılmaz**
(DK 156/12)

iremezsin **az durur** 'aķluñ senüñ (İM 1623)

getüricegez hiç **aman virmedi** (SN 5165)

özi göyneyüben didi iy pādişah (SN 1405)

oğul diyü **dökerdi gözden ķanı** (SN 565)

eliyle **yüregın oda şışleye** (SN 2175) (büyük felakete ugrama)

anı kim vişāline **diş biledim** (SN 3845)

Sabā **ağzını bozdı** oldu epsem (MN 121-2)

Meydan yüzünde kardaşın Kıyan Selçuk, **ödü sıttı** can verdi. (TS V. cilt.
3051 XIV) (korkmak, ödü patlamak)

nagāhandan altmış **demür tonlu kāfir** oğlanuñ üzerime geldiler (DK 264/2)

3.3.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

3.3.2.3.1. Geniş Zaman Kipinde Olumsuzluk

Eski Anadolu Türkçesi'nde geniş zamanın olumsuzluğu için (mas,-mes/-maz,-mez) kullanılır. Şahıs zamirleriyle çekimi yapılır. Birinci şahısta (-em,-van,-ven,-ın,-in) yapıları da kullanılır.

men anı barça yirde hoş körmes men (MG 66/a/1)

dilemezvenin gitmek odağuma (SN 1925)

aḫireti dünyāya satmazın (KE 81a/11)

ilāhi peygamberler adını bilmezın (KE 31b/13)

eger başum giderse bir aḫça virmezem (GT 178)

kardaşum kıyanuñ kanın almayınça komazam (DK 232/9)

dimezven ki sen gel ırak ile var (SN 695)

Hiç nesne dilemezven ve hiç nesne istemezven (TS VII.cilt.217 XV)

cehd edeyim bu günümü yarına irgüri-mezem (YED 137/174)

Yā yusuf niçün baña baḫmazsın (KE 72b/12)

ḫuş dilinden añlamazsın gün süleyman görmedüñ (KK 90b/7)

şanursız mı biz bilmezüz nitdüñüz (SN 2645)

yûnus'ı üşendürmeyevüz (KE 118/8)

“eger sen pāre eylerisen saña uymazuz (KE 116a/8)

iy bizüm ilāhumuz inanduk saña, ayruk 'asî olmayavuz (KE 118b/7)

ḫan atınca işbu gice yatmazuz (SN 2605)

ekser kādılar rişvet virüp alurlar, ehliyet ile almazlar (KK 68b/4)

eger bular seniñ üzere ayrısalar üzere munzamm bolmaslar (MG 60/a/8)

üküş fārisler bu işni bil-mesler (MG 7/b/7)

3.3.2.3.1.1. Hiç Edatıyla Kuvvetlendirilerek Yapılan Olumsuzluklar

ol dost benden yana hiç bilmezem nice baktı (YED 243/362)

hiç ḫata ḫılmas sen (MG 43/b/1)

kişi sağ iken hiç inemez inan (SN 2180)

3.3.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman Kipinde Olumsuzluk

ne söyledim bilmedüm (DK 160/10)

çekimezem nideyim ben **dimedüm** (İM 1444)
 emek yidüğüm nolısar **bilmedüm** (SN 5640)
 semüz koyun aruk toklı senüñ kapuñdan **ķāfirlere virmedüm** (DK 48/10)
maslaḥat görmedim ki ziyāde melāmet kılam (GT 144)
 oğluñ seni **öldürmedin** sen oğlını öldüri görgil didiler (DK 22/9)
 ala gözlü big yigitleri yanuña **salmaduñ** (DK 208/3)
 yigitlige **usanmadın** canuma yazuḥı (DK 56/7)
 çü öndin **işitmedüñ** ögüdi çok (KK 74b/10)
 sañga bu iş-din özge iş **ķalmadı** (MG 40/b/2)
 dönüp nev-bahar'a varup **irmedi** (SN 3790)
 kimse aña gel imāna **dimedi** (İM 3202)
 sarp kayalar **oynanmadı** yir obrıldı (DK 30/8)
 biz bu yoldan üşenmedik erenlerden **usanmadık** (YED 86/80)
 biz daḥı tevakku **itmezdük** (GT 170)
 biz ol oğlanı **öldürmedük** (KE 49a/7)
 benüm ṭa'āmum **yimediler** (KE 60a/9)
 beyregün ölüsün dirisin **bilmediler** (DK 92/13)

3.3.2.3.2.1. Hiç Edatıyla Kuvvetlendirilerek Yapılan Olumsuzluklar

daḥı bir ķara nesneyi gönüm içinden **ķıķardılar, hiç agrımadı.** (KE 167b/11)
 ol sanemlere **hiç söylemedi** (KE 36a/13)
 çok yağmur yalvardılar, **hiç yağmadı** (KE 155/6)
 nakışladuğum **hiç eyü gelmedi** (SN 620)

3.3.2.3.3 Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

teñgriye yarar 'amel **ķılmamışam** (İM 2241)
 ķıl ü **ķālden geçmemişsin** sen i yār (İM 3349)
 kimesne anuñ bigi **hiç görmemiş** (SN 445)
 turdı görđi tulımı **naķs olmamış** (İM 2923)
 bir maķām üzre muķīm **olmamışamdur** iki dem (KK 27b/2)
 didi ṭāli'üm **oñmamışdur** henüz (SN 1925)

3.3.2.3.4. Gelecek Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Eski Anadolu Türkçesi'nde esas olarak kullanılan gelecek zaman eki (-ısar,-iser) dir. Ancak zaman zaman başka şekillere de rastlamak mümkündür. (-gay,-gey) li yapılara Doğu Türkçesiyle karışık eserlerde rastlanmaktadır.

çü ben dahı **binmeyiserven** ata (SN 745)

hiç bildirmegey (MG 76/a/7)

muniñg kibi körklüg hüner-ler-ni düşmen körüp **öğrenmegey** (MG 57/a/7)

Aña hemtâ görmedi **görmeyiser** bir şehriyâr (TDAYB 89/128)

'Aşık **eglenmeyiser** yola vü kıardaşa gönül (TDAYB 94/35)

Naqşa **aldanmayısar** irmege naqqāşa gönül (TDAYB 94/35)

bu gönülüm benüm **dirmeyiser** (SN 1880)

yüzün görelî **gitmeyiser** yaş gözümnden (SN 1640)

ikrâr bütün olmayınca erden nazar **olmayısar** (YED 57/24)

sermedi ol cennete **bağmayısar** (İM 2340)

nâçâr buña dahı **kılmayısardur** (KK 45b/10)

benden sonra gelenlere dahı **virmeyiserdür** (KE 131b/9)

müşâhedeye gark olan **düşmeyiserdir** ol eve (YED 46/2)

3.3.2.3.5. Şart Kipinde Olumsuzluk

şâh olmayadı cehd ü niyaz **itmese** mahmud (KK 49b/1)

Eger kimerse Ramażan ayından ilerü bî-hoş olsa Ramażanayı geçmeyince aklı **girmese** ramazañ ayını aña ödemek vâcib olmaz (KG 51b/10)

Eger Tengri-tebâreke ve anuñ haqqın **çıkarmasalar**, **virmeseler** beşaret kıluñ ol gişilere tam 'azabına yakılmağa (KG 576/5)

Ve eger bu nesnelereñden hiç kaçkıñın **itmeseler** dahı gendü irâdet-ile eyitse kerâhiyyet olur.(KG 160b/6)

Diseler revâ dutalar ve **dilemeseler** revâ dutmayalar nikâhların bozmaga ve Ebu Yusuf kavlinde bulara ihtiyâr olmaz. (KG 67a/10)

3.3.2.3.6. İstek Kipinde Olumsuzluk

eger and içse bu undan **yimeyem** diyü ve etmegin yise and boynuna düşer.(KG 114a/13)

Sana güçleri yetdükçe uyanları **korkutmayam, susatmayam** (TS VII.cilt.215 XV)

Kutnu binti Yunus nâm avratımı atası mezbur Yunus'tan **ayırmayam** ben kanda gidersem giderem. (TS VII.cilt.214 XV)

germeden çıkınca **azdurmuyam** (KE 33a/4)

Sen andan olursan zafer içre gür

Zebuna **dimeyem** ki zahmet değür (TS VII.cilt.214 XIV)

ammâ ol, ki nesne kim **işlemeyesin** (KE 34b/10)

atam kazan nâmusını **sımayasın** saşkın didi (DK 54/3)

men **ķazanķa olmayasın** basat (DK 224/12)

ger sen **göremeyesin** ol özünġ görür (KK 47a/10)

ol olur kim ol kesildükte sen **kesilmeyesin** (KG 168b/3)

bir karınca cevâbını bin süleymana **vermeye** (YED 217/312)

bir kez yüzün gören senin ömrünce **hiç unutmaya** (YED 46/3)

hey hey dayalar babam maña ben seni yüzi niķablu beyrege virmişem dir idi **olmaya** kim bu ola (DK 78/1)

artuġıla olmaya, muvâfakat ve sulh merhemi aña **assı kılmaya** (KK 80a/6)

mâluñ ve mansıbuñ telbisine **aldanmaya** (KK 73a/7)

yüreginde pişîmanlıġ adından artuk nesene **bulmaya** (KK 74b/1)

aña göstere, mü' min cân acıġın **duymaya** (KE 59b/2)

cehd eyleye ki hüküm itmegi ayruk kiselere **tefvîz itmeye** (KK 10b/4)

eger vire, ya fâyide ide **ya itmeye** (GT 174)

yârenlerim aydur bana ayruk onu **görmeyevüz** (YED 217/316)

müsülmânlar **incinmeyeler** müdâm (SN 85)

egerçi bunlar nesne **istemeyeler ve dilemeyeler** (KK 35b/9)

3.3.2.3.7. Emir Kipinde Olumsuzluk

yaluñuz ogul yollarından **dönmeyeyim** (DK 25/9)

yaluñuz oġul haberin almayınca kâfir yollarından **dönmeyeyin** (DK 139/2)

meni saña asarlar **götürmegil** aġaç (DK 56/2)

togan itinden ötrü **kesmegil baş** (KK 55a/7)

hevâya binüp **nefsüñe uymaġıl** (KK 12b/3)

- yüzüñgñi saqlar kibi bolup qatıg artqaru **yatmağıl** (MG 21/a/2)
- ayaklar-nı burunğı halindin **aynatmayın** (MG 20/a/4)
- üç kiz arqunluq birle tartıl törtinçide **imegil** (MG 16/b/2)
- yunus ākilisen bunda mülke sūret **bezemegil** (YED 85/75)
- “atam **yatmağıl**” dedi (KE 154a/13)
- qarıçuk olmış anamı **sızlatmağıl** (DK 143/12)
- ağ saqallu babañı qarıçuk olmış anañı **buzlatmağıl** (DK 176/3)
- qaçar geyiklerine **qarğamağıl** (DK 28/7)
- hiç uyalmağıl** (MG 7/a/8)
- istemegil** hakk'ı irak gönüdedir hakk'a durak (YED 73/54)
- hiç varmağıl** irak sefer ömrün gezer ecel ere (YED 76/61)
- eger kısqā bolsa garîminğ-ge **bildürmegil** (MG 37/a/9)
- ol ad dervişlerüñ āhından idi daħl özge yirden **bilmegil** (GT 148)
- kimsenin ayıbına sen **bakmağıl** yazıktır (YED 89/86)
- yürişinğ-ni yumşak qılğıl anı **ozmağıl** (MG 50/b/5)
- birle anı **itmegil** şekk-ü gümān (İM 112)
- qoyup 'akluñı **nefsüñe uymağıl** (SN 85)
- garipliğa **yiltenege** zîñhār (SN 695)
- imkān yitken qadarınça **hiç yakın barmağıl** (MG 64/b/5)
- fısqa **olmağıl** sen key saqın (İM 792)
- gedersin otur **gitmegil** gel berü (SN 440)
- ħaram etmek ile **bitürmegil** it (SN 270)
- anı qoyup ayruğa **yöñenmegil** (SN 210)
- qorqmağıl**, gelgil benümile, ol fulan yire kim yüküni anda koyasın (KE 47b/11)
- melik yūsuf'a ismarlamışdı egerçi atañdur sen atdan **inmegil** (KE 93b/1)
- yā mel'un bu gemide kimesneyi **azdurmağıl** (KE 33a/4)
- karlu qara tağlaruñ **yıqılmasun**
- kölgelü qaba ağacuñ **kesilmesün** (DK 66/1)

ola kim menüm kiçmiş günümü **añdurtmasın** didi (DK 246/6)
yarımasun-yarçumasun bu çoban bizim hepümüz kırar ola-mı didiler (DK 42/3)

çapar-iken ağ boz atıñ **büdrimesün** (DK 35/5)

yirlü kara tağlarıñ **yıkılmasun** (DK 35/3)

hiç kimersege **körgüzmesün** (MG 73/b/9)

söylemeyelüm dañı hıc biz size (İM 3054)

sen bizi ilden çıkarmağ istersin, seniñile **ğavl idelüm** **ğavlümüzden**
dönmeyelüm (KE 108a/13)

gelün oğlanı babasına **kovlayalım** (DK 18/12)

öyle **dimeñ** (KE 71b/7)

hey gidüñ bunları **üşendürmeyüñ** (KE 65b/12)

cühûda **inanmañ** ki kılmaş durur (SN 3085)

ğāfil olmañ cümle göze geliser (İM 1137)

işbu sözler **ğāğ-durur itmeñ gümān** (İM 100)

çok söylemeñ, ben bu işi 'ämme-i **ğalāyık** için kıldım (KE 82a/3)

bilmezüz kim şer midür ahud sevab (İM 1684)

sol ilinğe alıp sağ ilinğ birle yügen-ni algaysen yiridin **tipretmeyin** (MG 25/b/6)

eger ol sagna o hâlde mültefit bolsa öz özi at-dın **sañçmayın** (MG 53/a/1)

hiç endikmeyin kolayın gözledi (SN 2880)

Bunu göklere yukarı **ğötürmeñ**, iletin bunu yer altına (TS VII.cilt. 207 XV)

Her kaçan kim karıcıklara ve kocacıklara uğrasa beni duadan **unutmañ** der
 idi. (TS VII.cilt. 207 XV)

seninğ üzere iki yandın bolunup **kirmesünler** (MG 61/b/7)

3.3.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

3.3.2.4.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

3.3.2.4.1.1. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

-mayadum,(meyedüm): -mazdum

Eğer ben kendüzümde suç varını bilsedim hergiz somağı ve katı irdemeği **istemeyedüm**. (TS VII.cilt. 214 XIV)

Dünya kâfirlerine dünyada dizârını göster disedün ben senin sözün **sımayadum**. (TS VII.cilt. 214 XV)

Cüdâ olam **dimezdüm** bir dem ondan (TDAYB 89/133)

itmez-idüñ kimseye hergiz 'atâ (İM 2233)

dü kilesi bir kile **değmez idi** (KY 1275)

varmaz idi dirdi kim yûsuf çanı (KY 1938)

üç yıla dağ taşı düşdüğü yirün otı **bitmez-idi** (DK 57/2)

bir vezîr dağı, ki anı **sevmez-idi** (GT 134)

ol zamanda oğul ata sözün iki **eylemez idi** (DK 131/13)

işbu sırra kimsene **irmez idi** (İM 2907)

bil-mez idi bu cihānuñ ni' metin (İM 533)

beni gören bir pula **saymaz idi** (YED 206/296)

çoban bile olmasa çazan kâfiri **almaz-idi dirler** (DK 50/2)

3.3.2.4.1.2. Şart Kipinin Hikayesinde Olumsuzluk

çalup çopuzı ağzum **açmasadum** (SN 1200)

ol nidāñ **olmasayidi** yâ rahîm (İM 3549)

kılmayduñ ol dem endîşe helâl (KY 598)

Her ki giçilere şafağat **itmesedi** ve pîrlere hürmet kılmasa, ol kişi bizden **degül'didi** (KG 169a/8)

Pes revâ **olmasadı** üküdü namāzın bulmayadı. (KG 20b/5)

3.3.2.4.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

ımyğanmamış idi bir dem gözi (SN 2865)

yaradılmamışdı ins ü melek (İM 290)

Kalmamışdı ol yaña hergiz mekân (TDAYB 89/134)

Olmamış-ıdı mutî İskendere (TDAYB 89/134)

Dağı **düşülmemişdi** şahâ meclis-i elest (TDAYB 89/134)

3.3.2.4.1.4. İstek Kipinin Hikayesinde Olumsuzluk

Bir gün yaturup yâhûz oturur-ken göbeklerin öperdi, oğlancuqlar ıdı, eger ‘avret –imisse öpmeyeydi (GK17b/11)

“Eger bu bilsedi ol geçen gişi kim nice yazuğ-ıduğun ol yirden deprenmeyeydi kırka degince” (KG 25a/11)

gül soĸbeti hoş idi eger diken ĸorkusu **olmayaydı** (GT 203)

iy kâşki gözüm yüzine **bakmayayidi** (SN 1625)

cihânda ben iy kâşki **olmayadum** (SN 2010)

ger **olmayadı** bu gök ü bu yir (SN 140)

eger bilselerdi bir yıl tağ **kesmeyelerdi** (KE 143a/5)

nite **sevmeyeydi** ĸanı ıssıdı (SN 4570)

3.3.2.4.2. Rivayet Birleşik Çekimde Olumsuzluk

3.3.2.4.2.1. Geniş Zamanın Rivayetinde Olumsuzluk

bunda ölüm **olmaz imiş** yâ aĸı (İM 2434)

ilümde **başarmaz imişsin işi** (SN 930)

3.3.2.4.3. Şart Birleşik Çekimde Olumsuzluk

3.3.2.4.3.1. Geniş Zamanın Şartında Olumsuzluk

sevdiğim **söylemezisem** sevmek derdi bini boğar (YED 85/76)

bilmezseñüz taĸt ileyinde ölüñ (KY 947)

sen anı görür bigi ve eger sen anı **görmezseñ** pes ĸakikat ol seni görür (KK 47a/8)

ger şefâ’at **itmez-iseñ** yâ resûl (İM 2485)

virmez-iseñ biz de anda giderüz (İM 1185)

anı **añmaz iseñ** revâ mı ola (SN 85)

yir ise yisün **yimez ise** tursun gitsün dimiş idi (DK 10/10)

dilemezse yüz sözi eylerdi bir (SN 5115)

ger **kaçmazısa** yanar gider (İM 1052)

3.3.2.4.3.2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartında Olumsuzluk

kim **bilişmediyse** bunda dost ile (YED 213/308)

3.3.2.5. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar

mere delü kıavat maña ne yalvarursın, allah ta'ālā'ya yalvar, menüm elümde ne var? (DK 160/13)

öldürmege yigidüm men seni kıyar midüm? (DK 200/6) (kıymam)

bir buğradan döneyim mi? (DK 188/4) (dönmem)

alp yigitler savaş günü kıarımından kıayurur mı? (DK 184/6)

ala köpek enügige kendüzin taladur-mı? (DK 184/5) (küçültme manasında)

kıaravaşlar inek sagar görmedüñ-mi? (DK 181/9)

ala gözlü bebeklerin öksüz kıomışsın kor-mıyam seni (DK 232/7) (koymam)

ben niçün buña rāzı olmayam ki (KE 170b/2)

ne şanursın saña baña viremi

burada kimse murāda ire mi (İM 698) (vermez)

ol göñüle nesne girmez olur

öli göñül ma'rifetden ne bilür (İM 692) (bilmez)

ol-madum mı ben bu pervane kadar? (İM 80)

3.3.2.6. İktidâri Yapıda Olumsuzluk

Eski Anadolu Türkçesi'nde iktidarî yapının olumsuzu "u-" fiili ile yapılmaktadır. Asıl fiil kökü üzerine -a, -e, -ı, -i, -u, -ü zarf fiil ekleri getirilir. Ek daha sonra -uma,-üme>-ıma,-ime>-ama,-eme şeklinde kalıplaşmıştır

derdile **bulamadım** dermānumı (KY 624)

ağlamağdan görmez oldı gözleri

bir eve girdi **çıkamaz** özleri (KY 1263)

kimse kıarşu **duramaz** erenlere (KY 1505)

lîk ol dem **divşüremedi** ögin (KY 945)

kıyamadum ben anı öldürmedüm (KY 1004)

pay püreniñ oğlı olduğın **bilemediler** (DK 73/6)

yıkılsun oğuz illeri, maña yarar kıız **bulmadum** baba didi (DK 172/1)

ol vağtda 'avām galabasına taħammül **idemezler** (GT 140)

binde bir āriş bunu bakıp **okuyu bilmez** (YED 101/110)

erenlerin āhına dağ-taş **katlanamadı** (YED 119/141)

kırk miskāl bolğay eger mundın iksik bolsa ilinde titregey **urabilmegey** (MG 114/a/1)

koyam başara ol beni ben **hiç iş başaramazam** (YED 137/174)

eger sen süngülüg bolsañg anıñg üçün kim süngü eyesi galabalık-da iş **kılabilmes** (MG 64/b/3)

at sekrise **minebilmegeysen** (MG 11/a/8)

yyümezsın sen benüm aşum i yār (İM 3321)

üzerimden ben anı **ıramadum** (İM 1445) (ayırmaq)

vasfını bil **yazamaz** anuñ qalem (İM 1634)

kimsene **idemedi** aña elem (İM 163)

ālıretde görmeyiserdür **ıķāb** (İM 259)

nite-kim didi şānuñda senüñ haķ

sen olmasañ yaratmazdum ben eflāk (İM 191)

gözüm açub 'āleme **baķamadum** (İM 1446)

ol baķır **haber viremedi** (İM 462)

varımazdı ķorķusından yanına (İM 2863)

ol temāmet künhine **iremedi** (İM 462)

ğāfil olduñ **bilemedüñ** sen seni (İM 576)

sen bu hayvānca **olımaduñ** yaķın (İM 3217)

aldılar hıç birisi ol yazıyı **oķıyamadılar** (KE 130a/2)

bilimedi baķdı anuñ taşına (İM 898)

eger bilişlik virürsem bunlar dileklerin **dileyümeyeler** (KE 84b/4)

ibrāhim bunları **bilemedi** (KE 60a/6)

çün fir'avn bu sözleri işitdi, ben daķı eyle idem **deyümedi** (KE 107a/7)

ben dimedüm mi sen benüm işime **şabr edemezsin** (KE 112b/4)

baña uş bunuñ gibi hal oldu **varımadum** (KE 58b/10)

nihānî ve rûhani ki hıç tabîbler 'ilac **idemez** (KK 49b/8)

örü turdum ayruķ **oturımadum** (SN 3610)

yañılursın işüñi **bilimedüñ** (SN 3190)

gidemezdi eglendi ol bir zamān (SN 3940)
 atamuñ sözini **götürimedüm** (SN 3610)
derdin gizleyemedi gensiz söyler aşk dilin (183/254)

3.3.2.7. Olumsuz Soru Şekilleriyle Yapılan Olumsuzluklar

mere kâfir sen meni **bilmez-misin?** (DK 286/8)
 karşıña ala kaz geldi şahinüñ **atmaz-mısın?** (DK 187/8)
 haq ta'ālā hıṭāb itdi kim **inanmaz mısın?** (KE 64a/6)
 yā zeliḥa işbunca 'azāb içinde benüm 'ışkumu **unutmaduñ mı?** (KE 95b/2)
görmez misin toprağı hāsları kuçmuş yatur? (YED 179/246)
 ey gönül bir dem bir vakit dünyadan **usan-maz mısın?** (YED 189/267)
 Bir menüm gibi oğul **bulunmaz mı olur?** (DK 55/1)
 Mere oğlan daḥı **ölmedüñ mi?** (DK 230/12)
 kimesne n'itdügin **görmez mi tañrı?** (KK 30b/1)
 oğul kız **itmedi mi** cānı qurbān ? (KK 31a/4)
 atañı **kılmadı mu** pāre pāre? (KK 31a/2)
 tayıñı nā-murād **öldürmedi mi?** (KK 31a/3)
 kişiden itdugin **sormaz mı tañrı?** (KK 30b/1)
 öñünde **virmedi mi** kardaşuñ cān? (KK 31a/4)
olmayısarlar mı ser-efgendeler (KK 746/4)
 didi **bilmedüñ-mi** benem nev-baḥar? (SN 2425)
 kamu düşmān anda **alınmaz mıdır?** (SN 3450)
 kapusunda kûsı **çalınmaz mıdır?** (SN 3450)
 yā sen **niçün kaçmaduñ?** (KE 135b/1)
 ben size **dimedüm mi** ol oğlanı hoş dutuñ diyü? (KE 71a/10)
 nite bunu **azdurmaduñ?** (KE 75b/4)
 yā ben haq tañrı'dan **utanmayayım mı?** (KE 73b/10)
 hiç nesne **dimedi mi?** (KE 62b/3)
 hiç çıqup 'izzet itmedüñ mi, eve da'vet **itmedüñ mi?** (KE 62b/3)
 ne şanursın ol **bilmeye mi seni?** (SN 50)

görmemisin dāyima devrān dayam? (İM 3272)

Ay inanmadun mı? KT 32-260

Korkittun mı kim anları, yā korkıtmadun mı anları? KT 2-6

didi ki seni bir dalı görem mi ya görmeyem mi? (KE 37a/4)

Sizden rāzı oldu mı, yoḥsa olmadı mı? (KE 94b/8)

nemrūd qarşumuza gelsün görelüm, itdi mi yā itmedi mi? (KE 51a/11)

3.3.3. EDATLAR

3.3.3.1. “Ne...ne” Karşılaştırma ve Denleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

ne oḡlan yeñer ne buḡa yeñer (DK 16/13)

men senden ne gördüm ne öğrendim didi (DK 125/13)

‘azrā’ili ne çavuş gördi ne kapuçı (DK 157/5)

ne buḡa yeñer ne kan turalı yeñer (DK 183/6)

salur kazan ne atın oḡdi ne kendin oḡdi (DK 237/8)

ne yürüyem ne hod aram ne irak sefere varam (YED 66/43)

ne ilmim var ne tāatim ne gücüm var ne tākatim (YED 145/186)

ol pāyānsız devirde ne mūsā ne tūr idim (YED 167/222)

ne maḥkūm-ı mutlaḡ ne ḥākimvenin (SN 5675)

kim anda ne kuvvet var u ne eñek (SN 75)

ne söz söylemege mecāli olur

ne söz işitmege ḥāli qalır (SN 280)

ne māla güvene ne cāna qala (SN 290)

ne göñülde var çirk ü ne dilde şirk (SN 305)

ne ata ne anaya söyler idi (SN 710)

ne gitdügin añlar u ne itdügin (SN 2870)

ne av avlayam u ne atum yoram

yazınuñ içinde ne şı var ne çöp (SN 3535)

ne rāḡat gözedür ne ister güvenç

ne alḡış tevaḡku’ ider ne ilenç (SN 3555)

düşüp yatur idi **ne** 'aql u **ne** fehm

ne hûş **ne** fikr ü **ne** tedbîr ve vehm (SN 1564)

ne māl alibildüm **ne** sîm ü **ne** zer (SN 3615)

deñizdür **ne** yol bilinür ü **ne** iz (SN 3800)

ne yol tartasın **ne** çekesin emek

ne içmek gerek saña vü **ne** yimek (SN 3890)

ne bağı var idi vü **ne** bahçası (SN 3970)

çün bunu işitdi, incinmeg-ile dürlü sözler dimeye başladı ki **ne** 'aqla kifâyet olur ve **ne** fehme dirâyet olur (GT 143)

ne işitdün **ne** görüb **ne** söyledün (İM 2940)

ac u susuz **ne** ölüyüz **ne** diri (İM 2419)

ne ölümün bilür ol **ne** hālimi (İM 727)

ne nemâz var **ne** 'ibâdet **ne** niyâz

hem çatında barabar altun piyaz (İM 725)

nerdübân olmaz aña kim key yüce

orada **ne** irtte vardur **ne** gice (İM 2170)

N e bu nem ol cehennemle kem olur

Ne söyner bu nem ile ol cehennem (MN 116-2)

Ne iğen yumuşağ ol basılasın

Ne iğen yavuz ol ki asılasın (TS. III.Cilt-2015 XV)

Ne nazar kıldı **ne** görindi aña (KY 604)

yaluñuzuz **ne** ana var **ne** ata (İM 2277)

3.3.3.2. Farsça'dan Geçen "bî" Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

çün kavmı yahyâ peygamberi öldürdiler **bî-günah** yire (KE 158a/3)

"beşinci şamu adı saçar'dur, aña **bî-namâzlar girür**" (KE 9b/6)

aña 'âdet olmuş idi **bî-riyâ** (SN 145)

hünerlerde key **bî-nazîr oladı** (SN 345)

oқыrdum anı dâyimâ **bî-hisâb** (SN 370)

ki yatmış durur haste vü **bî-karâr** (SN 585)

ki ölmüşler idi inen **bî-haber** (SN 2495)
 her kim ki perî yüzini göre ola **bî-hûş** (SN 1645)
 senüñ sırrıñu gizleyem **bî-muḥāl** (SN 3685)
 olup idi zülfi bigi **bî-karār** (SN 3775)
 bu müdde ĩler anuñ talebinde **bî-ḥaberlerdür** (GT 129)
 kıız daḥı bir dili uzun, selita, **bî-edeb**, hürmetsiz idi (GT 162)
 dil verdiği değil **bî-lisan** basar gerek (YED 116/135)
bî-zamandır bî-mekāndur bî-nišan (İM 12)
bî-safā ne sözün var benüm ile **bî-safā** (İM 3407)
bî-nemāzi yirü gök heb ornamaz (İM 2337)
 ḥaḫ yaradı bu cilḥanı **bî-karar** (İM 693)
bî-hünersin zātuña göyner özüm (İM 3316)
 başlayalum **bî-ḥayırlar** ḳāline (İM 2207)
bî-ğaraz ol fā' il ü muḥtārıdı (İM 10)
 bunlaruñ ĩlmi nūrından ve vilāyet pertevinden **bî-nasīb oldılar** (KK 94b/5)
 kāfile gide ve ol ḡaflet uyḥusunda mest ve **bî-ḥod kala** (KK 74a/7)
bî-bekā ṣāhlardan umma zīnhār adu sebāt (KK 49a/2)
 her kanda bir hasis ola **bî-'akl** u ma'rifet (KK 82b/9)
 andan ötürü ki bir bölük **bî-hüner** ve ḥire-dil şöyle gösterürler (KK 44b/8)
bî-nihāyet küll görürken cüzve yüz dutmaḫ vebāl (KK 49a/7)
 çü i'tibar göziyle ḡaddar dünyānuñ **bî-vefālını** ve mekkār rüzigāruñ pür
 dağalıgnı müṣāhede eyleye (KK 45b/6)
bî-nemāzın pes cehennemdür yiri
 ne yaramaz yir durur anuñ varı (İM 2344)
bî-tekellüf kāfirler at depdiler, oḥ sepdiler (DK 41/8)

3.3.3.3. Farçadan Geçen “na” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

kādir seni **nāmerde** muḥtac itmesün (DK 304/2)
 ol gün **nāmerdler** muhannetler sapa yir gözetti (DK 132/11)
 tayñı **nā-murād** öldürmedi mi? (KK 31a/3)

tamam idi eksük işi **nā-tamām** (SN 3345)

3.3.3.4. Arapça'dan Geçen “la” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

la, “-sız,-siz, değil” manasında kullanılan Farsça olumsuzluk edatıdır.

āşık **lā-mekān olur** dünya terkini vurur (YED 95/96)

bu fenler-ni yahşi bilip hācet vaktında ‘amelğa kitürse cihān içinde **lā-nazîr bolğay** ve ‘s-selām ammā vasiyyet ol turur (MG 5/b/9)

lā-şek ki eger bu ma ‘nî kâfer (KK 80a/10)

lā-mekandur pâdişāh-ı bî-gümān (İM 13)

lā-nüsellim baña ol benden durur (İM 3373)

uymayanlar **lā-cerem oldu** ‘adem (İM 152)

derde dermān ola mı **lā-yezāl** (KY 410)

hāliķu’l-hallāk iy kerîm **lem-yezal** (KY 1164)

3.3.3.5. Değil Kelimesinin Bağlama Edatı Olarak Kullanılışı

degül anı ögmek benüm oranum (SN 150)

degül kimse kuş daļı hem uçmaya (SN 3035)

“yā muhammed **revā degül ki** sen yürüyesin ben binem”didi

Anı tabuta koram **değil ki** ana tabut virem. (TS II. cilt.1038 XV)

Değil ki: kendisinden sonra gelen olumlu fiile olumsuzluk manası vermek için kullanılmıştır.

degül ola gönül (KK 59a/7) (bulunmamak)

Dakı zulm etleyici **degül iken**; yoktur anun üzere yazuk KT 22-189

Bayık ol bir sığırdur, **yaşlu degül**, dakı **yigit degül**; orta çağlıdur anun arasında KT 8-68

3.3.3.6. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk

3.3.3.6.1. Va (vah, yazık) Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

niçe yigitler diye **vā hasretā** (İM 2265)

niçe pîrler diye kim “**vā şeybetā**” (İM 2271)

diyeser “**vā ḥasretā**”, “**vā gurbetā**”

3.3.3.6.2. vay Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

vāy eger ‘adl eylerise bî-nezîr (KY 1176)

3.3.3.6.3. vah (yazık) Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

çorku ile çalam derde vāh (KY 897)

N'eyledi bunlar n'idersin řāh sen

Hey bu cihān āh bular vāh sen (KK 46B/1)

3.4. KLASİK OSMANLI SAHASI

3.4.1. İSİMLER

3.4.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler

Her ne **fitne** kim zuhûra hayyiz-i imkân bulur (ND 69)

Her **zulmune** tahammül eder âşikâre dil (ND 56)

Ne münâsib ki kılam bir nice **nâdân** ile bahs (FD 153)

Seninle yâr iderdî dostluk ah

Gönül olmasa sende bir **usanlık** (TS VI. cilt. 3990 XVI)

Benim sahrada kara evim yarılıp içinden bir Hatayî kemha kaftan, bir setir bezive bir keten gönlek ve bir saç bağı ve bir **karsanba** çul ve bir nezkep ve bir edük alındıkta... (TS.IV.cilt-2320 XVI)

Aldanup **yañıldım** amma gülmedim (ŞG 253)

Maḥv oldu ḥayāl ü nazarımdan ağyar (ŞG 983)

Gamdan ölmem korkarım gayret helâk eyler beni (ŞG 365)

Bir daḥı **fitne** eyleyemez intisâb-ı 'aşk (ŞG 360)

Meylile dünya **çirkine** barmağ ucını banası (TDAYB 94/54)

3.4.1.2. -SİZ, -SİZ -SUZ,-SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Sikkesiz naḥddir olur râyic (ŞG 941)

Bu gülistân **ḥabersiz** kalmışız pür-ızdırâp (EİHD 177/2)

Olur bu küfr ile islâmdan **habersiz** o dil (EİHD 462/2)

Her sözüñ mihr ü mahabbetle **ḥatâsız** sözdür (EİHD 405/4)

Kendinden her kim gederse 'ayn-i cândır **şübhesiz** (EİHD 306/1)

Söylemez **âyinesiz** tûtî kelâm-ı sükkerin (HD 63)

Yarsız kalır cihanda **aybsız** yâr isteyen (HD 73)

Sen yüzü **gülsüz** cihân gülzârı zındandır bana (HD 90)

Serv-kad mahbûblar içre **cefâsız** yâr yok (HD 173)

Neyler hayatı aşık olan derd-i **yârsız** (HD 193)

Dileriseñ ki cemâlin göresin vâsıtasız (TDAYB 94/32)

3.4.1.2.1. Yapım Eklerini Alırlar

Ben kıan içirim şarabsızlıktan

Ateş yudarım kebabsızlıktan (ŞG 982)

3.4.1.2.2. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder

Bensiz bu medâr-ı derd dönmez (HA 331/1917)

Cilven olmaz mı tām **bensiz**?

Bensiz saña şehd verseler hem (EİHD 266/6)

Bensiz kararı yokdur olur hoş benimle 'ûd (EİHD 211/1)

Ey aşk-ı dost cân-ü gönül **sensiz** olmasın (HD 281)

Sensiz açılmaz deyu peyk-i sabâ ile (HD 110)

Baňa dûzahdan ey meh dem urur gülzârlar **sensiz** (ŞG 165)

Sensiz etsem dahı ben nukl-i 'arak gülşekeri (ŞG 344)

Her gece **sensiz** olan devrin anıp pinhânî (ND 53)

Göstermeye bir ferde hudâ âlemi **sensiz** (ND 76)

Olmaz cân ü dil iy yâr **sensüz**

Ki olur her biri bîmâr **sensüz** (CSTD 122)

Gül olur gözlerüme hâr **sensüz** (CSTD 122)

âh kim **sensiz** dirilmek ihtimâli kalmadı (FD 257)

Elâ ey cân-ı cân **sensiz** kararım yok bir an **sensiz**

Baňa ğamdır cihân **sensiz** murâdım sensin eşyadan (EİHD 411/4)

Ansiz bulunmaz arz u semâ ehline surur (EİHD 229/1)

Sizsiz benim yerimde görürlerdi bir giyâh (BTK 458)

3.4.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

3.4.1.3.1. Cevher Fiili İle Kullanılışı

3.4.1.3.1.1. Görülen Geçmiş Zamanle Kullanılışı

Gedâ-yi kûyum idim böyle zilletim **yok idi** (FD 225)

Dürerde gördüğümüz **yokdu** hiç kitâb-ı ferah (ŞG 48)

Yogdu nazîr-i gevher-i yektâ-yı hüsnü hayf (ŞG 411)

3.4.1.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Yok imiş aklın bana yahşi nasihat vermedin (FD 209)

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini

Yoğimiş kurtaracak bahtı kara maderini (BTK 382)

Yoklukda bulundu **yoğ imiş** var ise yār (ŞG 984)

3.4.1.3.1.3. Şart Çekimiyle Kullanılışı

Komazlar **yoğsa** gelmezler sanursın (ŞG 472)

Yoğsa hayat lafzına ma'nā mıdır desem (ŞG 236)

Yoğsa mihmān-hāne-i tevhid mihmansız mıdır? (ŞG 594)

Muhassal ādeme ma'na gerekdir **yoğsa** n'eylerler (ND 83)

Ayine **yoğsa** neden murğ ile söyler lisān (EİHD 424/4)

Yoksa kamu murādlar cümle nisār olur saña (EİHD 157/7)

Çäre senden **yok ise** neylesin ol biçäre (HD 260)

Kalır mı **yoksa** bu āteşle dāğ-ı dil gibi pûr-dûd (ŞG 315)

3.4.1.3.1.4. Bildirme Eki -dur,-dür,-tur,-tür,-durur Ekleriyle Kullanılışı

Ekin yuvarlak şekilleri kullanılmıştır

tevfik refik olmayacak fā'ide **yoktur**

Ol meh benümle hem-dem olduğu **yoğdur**

Me'nûs-ı hûr âdem olduğu **yoğdur** (CSTD 134)

Var ise andadır ancak **yoğise yoktur yok**

'Aşık cihânda hurrem olduğu **yoğdur** (CSTD 134)

Birlikte bu kîl ü kaal **yoktur**

Ol farzda hiç muhal **yoktur** (HA 344/2000)

Anda **yoğdur** yoğuş u yaz u kış u rûz ile şeb (EİHD 182/6)

Mescidde yerim **yoktur** mecnûn olalı kıblem (HD 162)

O nādān kār u kesb etsin ki **yoğdur** Hağğa tükłāni (EİHD 54/16)

Bi-sebāt oldu yakîn bād-ı vefāsı **yoğdur** (EİHD 142/6)

Misli **yokdur** var ise san'at-ı simyādır bu (ŞG 284)

Yokdur bu yerde yāverimiz yārimiz bizim (ŞG 246)

Hāsılı rişte-i maksûda nihāyet **yokdur** (ŞG 250)

Yohdur velî boyun gibi bir şivedâr serv (HD 42)

Yoğdur nazar olsa bu cihânda ne ki var (ŞG 984)

Zirâ ki **yok –durur** bilürüz biz kenâr- 'ışk (CSTD 148)

Gird-i bād-ı rāhı aşkız **yok durur** arāmız (HD 158)

3.4.1.3.2. Soru Şekliyle Kullanılışı

Yok dedikçe var olur **yok mu** garâbet bunda? (BTK 324)

Yok mudur yâ rab devâ-yi derd-i hicrân eyleyen? (FD 238)

Bu ziyafette acep **yok mu** bana bir hizmet? (BTK 338)

Meded **yok mu** bize ey sâkî-i sâhib-kerem sahbâ? (ND 282)

Divâne misin ey dil benden haberîñ **yok mu**? (ŞG 358)

Tufân-ı maḥabbetin yoḥsa güherîñ **yok mu**? (ŞG 358)

Bilmem deheninde **var mı yok mu**? (ŞG 232)

Behey zâlim behey âfet cefânun **yok mu** oranı? (HD 48)

Yok mu Hüda cihanda devâsı bu illetin (BTK 424)

Yârin bize selâmı **yok mu**? (HA 253/1)

Gam defterinin tamamı **yok mu**? (HA 253/2)

Hiç yok mu seninle âşinâlık ? (HA 250/1429)

Yok mu kalbinde imanın? (TS VII.cilt. 204 XVII)

3.4.1.3.3. Zıt Anlamıyla Birlikte Kullanımı

yok sanır varım meger kim i 'tibâr etmez bana (FD 138)

Var yüz bin gam bu hem bir **gam yok** gam-hârimiz (FD 189)

yirmialtı **var, yok** (BTK 454)

Ağzı **var mı yok mu** eser anlasın deyi

Gönderdi gonca bād-ı şimâli taraf taraf (HD 172)

Niyâz ü sabr isterseñ nigârâ

Olardan bende **biri var biri yok** (CSTD 241)

Yoğtu var eylemeye hayli çalıştım lâkin (BTK 327)

İsterse kevnî **yok eder** isterse **var eder** (BTK 358)

Bil **var yok** aña mâsivâyı (EİHD 99/2)

Hayrette **var yok** ol andan bul hayatı tâze sen (EİHD 63/4)

Yog olan var olup buhur hinâyı (EİHD 129/4)

3.4.1.3.4. Yapım Ekleriyle Kullanımı

Var yokdan olup **yoğluğa** geldi tekrar

Yoklamazsın hiç var mı dilde dağın yâresin (ND 323)

Yoğluğda bulundu yoğ imiş var ise yâr (ŞG 984)

Yol uzağ u azıguñ **yoğluğu** bu **yoğluğu**la (TDAYB 94/35)

3.4.1.3.5. İsim İşletme Ekleriyle Kullanılışı

Meyân-ı mûyuna **yokdan** yalan şehâdet idüp (ŞG 85)

Var yokdan olup **yoğluğa** geldi tekrar (ŞG 984)

3.4.1.3.6. İsim Cümlelerinin Yüklemi Olarak Kullanılışı

Kimsede ruhsârına tâkat-i nezzâre **yoh** (FD 159)

Ayağında donu **yok** fesleğen ister başına (BTK 337)

Çâre yok bir güzeli sevmemeğe ey nef'î (ND 323)

Didüm iy meh şol zeķanda müşğ midür didi **yok** (CSTD 93)

3.4.1.3.7. İken Zarf-Fiilliyle Kullanılışı

Kabrime gelme nisâr etmeğe cânım **yoğ iken** (HD 38)

Yok iken ğamze-i cellâddan ümmid-i ħalâs (ŞG 314)

3.4.1.4. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar

3.4.1.4.1. Bildirme Ekiyle Kullanımı

Senin gibi **değülven** bir havayî (TS II. cilt. 1056 XVI)

Sen de o derd ile bîmâr **değilsin** de nesin (ŞG 276)

Söyle ey ğamze sitenķâr **değilsin** de nesin (ŞG 276)

Cihanı tutsardır **şek değildir**(TS II. cilt. 1063 XVI)

Ağlarım eşkime hem râm **değildir** bilirem (ŞG 241)

Ey hâme eser senin **değildir** (HA 349/2023)

3.4.1.4.2. İsim Cümlelerinin Yüklemi Olarak Kullanımı

Cevr eyleme fuzûli'ye **hâcet değil** itâb (FD 143)

Kıl meded ey baht yoksa kâm-ı dîl **mümkün değil** (FD 161)

Câhil fazîlet ehliyle **âşnâ değil** (FD 308)

Onsekiz bin âleme seyr eylemek **lâzım değil** (ND 281)

Çemen üzre görünen **jale değil** bülbül ol (ND 284)

Tûtî-i mû'cize-gûyem ne desem **lâf degil** (ND 205)

Didüm ki hattunı gider iy meh **revâ degül** (CSTD 183)

Seyyâre degil her biri bir cevher-i ulvî (ND 75)

Suretiniz ve yüzünüz benzedürün, **ameliniz değül** (TS II. cilt. 1054 XVI)

Batı Türkçesi'ndeki "değil" in yerini doğu Türkçesi'nde "imes" almıştır.

Ancak Osmanlı Türkçesi döneminde şeyh Galip'te "imes"li şekle rastladık

Hep ögümler örtedi bağrım miniñ **sevda imes** (ŞG 155)

Tavşatarsa cân kuşın ol tıfl 'aceb **ma'nâ imes** (ŞG 155)

kanlıg yaş ile közdür mey toluğ **mînâ imes**(ŞG 155)

3.4.1.4.3. Soru Şekliyle Kullanılışı

Ol hûr-ı cinân oynamayacak **hoşça degül mi** (CSTD 347)

İksir-i cevrûn-ile olan **zer değül midür** (CSTD 105)

Evvelde rızâ **değil mi** maksûd (HA 298/1702)

Seninle hem-dem olursa becâ **değil mi** ki dil (BTK 418)

Katletme **değil midir** muradın? (HA 227/1287)

3.4.1.4.4. Seslenme Edatıyla Kullanılışı

Değil olumsuzluğu üzerine gelerek seslenme bildiren (-e) yapısına sadece Şeyh Galip'in eserinde rastladık.

'Aşka cân fedâ etmesi **minnet değıle** (ŞG 331)

Bildük ey meh seni şimden gerü **hacet degile** (ŞG 331)

Halin 'arz eyler o maşsûdı **şikâyet degile** (ŞG 331)

Lâyık mı degil aşka dîvâne **degilmi yâ** (ND 283)

3.4.1.4.5 Manası Olumsuz Olan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumlu

Manalar İfade Eder

Gördüğün isyanda **illetsiz değıl** (BTK 459)

Sahte bir cilveyle gülme yüzüme

Candan muhabbetin **var değıl** bana (TS VI. cilt. 3148 XIX)

3.4.2. FİLLER

3.4.2.1. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

3.4.2.1.1. Kök Manası Olumsuz Bir Kelime + Yardımcı Fiille Yapılan Olumsuzluklar

Güzeller Galib-i nâgarı **mağlûb eylemişlerdir** (ŞG 68)

Şevkim artar hayret-i dîdârdan kılmam ferâğ (ŞG 186)

Gâlip yanup yakılmadadır hindûvân-ı dağ (ŞG 100)

Hemân sevdâyı ol **dîvânelik kı** (EİHD 434/2)

Cismi ta' mir etme **vîrân eylerem** (EİHD 246/1)

Kimse **inkâr edemez** mâhiyyet-i endîşemi (ND 46)

Yâ ilahi kime şekvâ eyleyem

Niceye dek işimi **va eyleyem** (TS VI. cilt. 4142 XVI) (feryat eylemek)

Gam ayağına yüzüm hak eylesem **'ayb eylemeñ** (CSTD 221)

Sûfi de **yüzsüz oldu** görünce o yüzsüzi (ND 340)

Gâfil olma göz yumup açınca tîr-i gamzeden (ND 317)

Hübâna bu mu'âmeleden çok **ziyân olur** (ND 137)

Taş bağırlı olmasaydı bî-sütun ferhat için (FD 242)

Cem' gönlün devr cevrenden **perişân olmasın** (FD 245)

Nevhâ kıldım ki **pür-ziyân oldum** (EİHD 401/29)

Yapılma kaydına düşme **harâb oluncaya** dek (ŞG 200)

3.4.2.1.2. Manası Olumlu Kelime + Yardımcı Fiille Yapılan Olumsuzluklar

Bu dâm u dâneye hergiz **tenezzül eylemedi** (EİHD 178/5)

Tasavvur edemem bir kimse tasdik ede bu 'ilmi (EİHD 58/69)

Kimse **tahkîk edemez** sâhir midir şâ'ir midir (ND 317)

Tenezzül etmem edânîye câh ü devlet için (ND 245)

Anı her servin ayağına **revân etmez idim** (FD 226)

Görse **fark etmezdi** İskender midir Dârâ mıdır (ND 63)

Ey fuzûlî ol sanem efgânına **rahm eylemez** (FD 135)

Zabt olunmazdı kümeyt-i kalemi destinde (ND 166)

3.4.2.2. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

3.4.2.2.1. Geniş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Eski Anadolu Türkçesi döneminde (-maz,-mez) şeklinde kullanılan geniş zaman ekinin, Osmanlı Türkçesi'nde eski şeklini devam ettirmekle birlikte (-ma,-me) şeklinde de kullanıldığı görülür.

Gayrı bana **bakma mısın**

Yañgına su **dökme misin**

Sen tanrıdan **korkma mısın**

Kapında bunca figan eylerüz **uyanma mısın** (TS VII.cilt. 204 XVI)

Bakma mısın küffâr kurduğu fende (TS VII.cilt. 205 XVIII)

Yoldaş oluban bile **gitme misin** (TS VII.cilt. 204 XVI)

Yine o şûhuma Gâlib gazel **beğendiremem** (ŞG 240)

Bilmem deheninde var mı yok mu (ŞG 232)

Cana minnet **etmezem** besdir gam-ı cānān bana (HD 89)

Behştîñ var iken düzaħdasın giryān ü **bilmezsın** (EİHD 46/2)

Seni Hinde revān etti reh-i Beñgāle **bilmezsın** (HD 243)

Bir dilim etmegi bir ehl-i ma'ārifde **komaz** (ND 54)

Bilen **dimez** diyen **bilmez** ol esrārı vürûdından (EİHD 423/5)

Kişi kim rene **çekmez** bulamı genc (HD 102)

Addolunmaz mu'cizatı hadden efzûn neylesin (ND 49)

Okur ol mahrem-i esrār **denilmez** (EİHD 176/7)

Etmeziz peşşeye biz pilden eksik nazarı (HD 161)

Cihān-ārā cihan içindedir ārāyı **bilmezler** (ŞG 384)

Güneşte zerre **görmezler** felekte ayı **bilmezler** (HD 107)

3.4.2.2.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Bulmadım tevbeyi hîç ihtiyar etmiş bir ādem (ND 263)

Gelmedi başına akli dahi sarhoşundur (HD 122)

Olmadım bir dem selāmet ehli ile hem-nişin (HD 206)

Tab'ıma ĥadse verüp fikr-i muħāl **eylemedim** (ŞG 335)

Göstermedim o meh-veşe rûy-ı tekāsülü (ŞG 355)

Bilmedi ĥadr-i zülfini verdi hevāya neyleyim (ŞG 259)

Dîvân-ı 'aşka geldik o hunkârı **görmedik** (ŞG 213)

Bir silsile **görmedik işitmedik** asla (ND 265)

Dağı bir böyle himmet **görmedik** gûş etmedik asla (ŞG 203)

3.4.2.2.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Görmemiştir böyle şâhensh-i ceñgâveri (ND 92)

O kim öz cevherin **seyr etmemiştir** (EİHD 250/5)

Zatîñ **muğayyed olmamış** isbât-ı 'aqla çün (EİHD 40/9)

Ömründe râh-ı meykedeyi **görmemiş** geçer (HD 227)

Çekecek hali **kalmamış** tolmuş (ŞG 941)

Tamâm ermiş fenâyâ **kalmamış** hestinin asârı (ŞG 126)

Egilmiş bir taraftan **kalmamış** bir cây-ı hem-vârı (ŞG 126)

Cûdu bir sûretde kim **gûş etmemiş** harf-i taleb (ŞG 288)

Çün **görmemiş** bu cây-ı sûrûrı yerindedir (ŞG 156)

Nazîri **gelmemiştir** mülke belki milk-i imkâna (ŞG 222)

Cihânîñ **kalmamıştır** iştibâhı (ŞG 236)

Cihânda hâb u râhat **kalmamışdı** belki rü'yâda (ŞG 128)

Bilür rindân-ı sâfi-dil ki sahbâ **süzmemiş** sâkî (ŞG 334)

3.4.2.2.4. Şart Çekiminde Olumsuzluk

Gönlüm harâb **ağlamasam** ağlasam günah (ŞG 325)

Sen kaddi nahl bana **vefâ etmesen** nola (HD 42)

Haqq yolunda 'aşıkîñ gitse ayağı **kalmasa** (EİHD 256/79)

Eger kim nâleler **göstermese** çâk-ı giribânım (HD 209)

Ne kadar **bilmese** de halk hünermendi tanır (ŞG 96)

Olmasa nûr-ı siyeh ey hûr peyker perçemin (ŞG 205)

Nây-ı 'ûd **olmasa** safâ bulamaz (ŞG 941)

Ger gonce-i ra'nâ ruhına **olmasa** meftûn (ŞG 299)

'Arifler eger **olmasalar** vâkıf-ı esrâr (EİHD 270/6)

3.4.2.2.5. İstek Çekiminde Olumsuzluk

Dünyaya geldim **gitmeye** 'ilm ile hılme yetmiye (EİHD 82/2)

Niçün dime âteşlere **yanmayasın** (EİHD 91/29)

Sağın şirk semtine **gitmeyesin** (EİHD 91/27)

Sağın yok yere varlık **etmeyesin**

Vücûdun günahına **batmayasın** (EİHD 97/106)

Dileseñ **virmeysesin** gencini tarrâra gönül (TDAYB 94/32)

Ol kadar kadri bülend olsun ki gerdün **bilmeye** (ND 65)

Kimesneye hılaf-ı şer' iş **itdirmeyesüz** (TS VII.cilt.215 XVI)

Ulaklar saldı Bursa tahtına tiz

Ki Bursa beği gafil **olmayasuz** (TS VII.cilt.215 XVI)

Minnet ana ki **görmeye** bir şam sen şehi (HD 32)

Bezm-i mevcudatta **gezdirmeye** sağar güneş (HD 33)

Bu kasîde umaram **komaya** yerde yükümü (HD 39)

Ademe muttasıl ol tâ ki **cüdâ olmayasın** (ŞG 320)

Yanılıp reh-rev-i sahrâ-yı **belâ olmayasın** (ŞG 320)

3.4.2.2.6. Emir Çekiminde Olumsuzluk

Nice **göz dikmeyeyim** bâdeye mânend-i habâb (HD 92)

Hağ ol u pāk ol seni sen **görme** hiç (EİHD 154/4)

Nihâlin ağzı köpürdü **şûfe zannetme** (ŞG 126)

Mülk-i hüsnün böyle zâlim pād-şâhı **olmagıl** (FD 214)

Vermegil zâhid bana korku cehennemden sakın (FD 230)

Dâne edinsin şîrar-ı nâr-ı ahım **yanmasın** (HD 182)

Boynunun **uzatmasın** sahraların süglünleri (HD 75)

Ab-ı ruyun saklasın **yar olmasın** nāsâza gül (HD 199)

Böyle seyran eylesin serv-i revânın **duymasın** (HD 225)

Görmesün yâ Rab nedir keyfiyyet-i çîn-i cebîn (ŞG 171)

Nâmı defterde **mestûr olmasun** bir kimseniñ (ŞG 208)

Komasın Galib anî ehl-i kemâl üstünde gül (ŞG 224)

Takmasın rûyına ol mâh-i müzellef sünbül (ŞG 223)

Derdimiz söyler efsâne kıyâs **eylemesün** (ŞG 286)

Göçelüm **urmayalum** gür suya bünyâdı gönül (TDAYB 94/33)

Mağribde âftâb **hem olsun hem olmasun** (ŞG 268)

Zülf ü ruhsârı hayâliyle nedir hâlin **dimen** (FD 137)

Sâz-ı aşkın sen dahi **depretmen** bir târını (HD 297)

Zinhar meydan- ı dîne oları **yaklaşdurmañuz** (TS VII.cilt. 211 XVII)

Sanmañuz kim kocalık büktü belin Zati'nin (TS VII.cilt. 211XVI)

3.4.2.3. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

3.4.2.3.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

3.4.2.3.1.1. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Eyt şâh-hüsn **koymaz idim** hergiz araya (HD 260)

Bu kadar neşr-i şemîm **etmez idin** (ND 130)

Baña yar olmasa yârim aña dil muhkem **olmazdı** (D 478/1)

Gâfil mekandan özge mekân **bilmez idi** kim (D 165/3)

Kasd eyleyeni **bilmez idi** cânına Nef'î (ND 286)

Fuzûlî aşkı mühlik derdim ol meh-veş **inanmazdı** (FD 222)

Anılmaz idi Ferîdun ve Cemle Keyhüsrev (HD

Sabr cevherlerine sînesi kân **olmaz idi** (HD 186)

Ne yapsun şavrını **bozmazdı** ammâ bozdırıp âhir (ŞG 68)

Hiç **kesmezdi** kұлundan nâme-i şemşîrini (ŞG 108)

İstemez idi emr-i hüner-mende bahâne (ŞG 217)

3.4.2.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Ermemişdi Hağ bu kim bu menzile Sultan Murâd (ŞG 226)

3.4.2.3.1.3. Şart Kipinin Hikayesinde Olumsuzluk

Aşikâne gönlünü **akıtmasaydı** yâra su (HD 247)

Gelmeseydi salha-i ruhsârına hatt-ı gubâr (HD 254)

Eger rabğ **olmasaydı** dîn-ü devlet 'adl ü ihsâna (ŞG 280)

3.4.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimde Olumsuzluk

3.4.2.3.2.1. Geniş Zamanın Rivayetinde Olumsuzluk

Tutalım kim elim **erişmez imiş** dâmenine (ND 123)

Vermek **olmazmış** benim canım cihâna râzlar (HD 75)

3.4.2.3.3. Şart Birleşik Çekimde Olumsuzluk

3.4.2.3.3.1. Geniş Zamanın Şartında Olumsuzluk

Eremezsem gerdine açıldı ol nûr-u basar (HD 219)

- Seherde **içmez isem** zāhida ayak seyrin (HD 231)
- Kılmaz isem** zūlf-i dildar ile sūnbül sohbetin (HD 238)
- Desem ism-i şerîfin yâ **demezsem** (D 342/8)
- Haqqı haqdan ğafil **olmazsan** müdām (D 145/10)
- Sen seni hem **istemezsin** ol zamān (D 427/8)
- Eger emvāc-ı deryāyı sivāyî bahr **görmezsen** (D 472/3)
- Her seher nālemi gel diñle eger **bilmez iseñ** (CSTD 114)
- Söylemezseñ** de hüveydâdır ğaraz (ŞG 173)
- Ger **olmazsa** mu 'arref keşf ü hüccet zevk ü vicdānı (D 58/69)
- Kevkeb-efşān āfitāb **olmazsa** ger ol maşrıkın (ND 47)
- Bir kimseden **ermezse** nola ğuşuma tahsin (ND 76)
- Bel bağlamazsa** hizmetine mūr gibi hasm (HD 35)
- Eyleyip terk-i asā aha **dayanmazsa** eger (HD 94)
- Elbette berk **vermez ise** bir nevā verür (ŞG 175)
- Yār hem-sohbetim **olmazsa** Fuzûli ne 'aceb (ŞG 387)
- 3.4.2.3.3.2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartında Olumsuzluk**
- Görmedinse** kana müstagrak Hayalî dagını (HD 175)
- Aña **olmadıysa** saña ola ğal (EİHD 98/116)
- 3.4.2.4. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı**
- 3.4.2.4.1. -İKEN Zarf-Fiilinin Olumsuzluk İle Kullanılışı**
- Sen acı loğma gibi hîç hazm **olunmaz iken** (EİHD 274/2)
- Kendimi bir hisāba **saymaz iken** (EİHD 386/8)
- 3.4.2.4.2. -INCA, -İNCE Zarf-Fiilinin Olumsuzluk İle Kullanılışı**
- Olmayınca** gedā zekāt-ı gamı (HD 139)
- Güldürmez ādemi dehr **akıtmayınca** göz yaş
- Oğlana süt verilmez **ağlamayınca** kardaş (HD 168)
- 3.4.2.4.3. -MADAN, -MEDEN Zarf-Fiilinin Olumsuzluk İle Kullanılışı**
- Almadan** bûse-i yārı ger ölem ey hem dem (HD 230)
- Adem henüz hāb-ı ademden **uyanmadan** (HD 220)
- Mihr ile meh bu dairelerde **dolanmadan** (HD 219)
- Görmeden** zūlf ü ruhun geçse eger zāhid-i şehri (HD 95)

Örtbas eder hemen anı ağıyar **uyanmadan** (ŞG 115)
 Gamze-veş maḥmûr-u **bîmâr olmadan** bulmaz aman (ŞG 208)
Görmeden tarh etmesn fikrinde mi'mâri-zekâ (ŞG 289)
 Cihâna **gelmeden** maksûd ancak (ŞG 901)
 Derd ü ğamı bu rütbede dermânım **almadan** (ŞG 288)

3.4.2.5. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar

Teşhis-i reh-i hayr u şer olur mu o dilde (ND 76)
 Var mı Nef'î gibi bir şâir kim (ND 132)
 Kâbil midir elfâz ile tagyîr oluna küfr ile îman
 Mümkün mü ki tefrîk oluna küfr ile îmân (BTK 359)
 Nakş-ı Namık'la aceb Nâmık olur mu hâtem (BTK 325)
 Şu girit hizmetini var mıdır inkâra mecâl (BTK 362)
 Kaçar mı merd olan bir cân için meydân ı gayretten (BTK 374)
 Miletim mümkün midir inkâr hakkı ni'metin
 Kelbden alçak mıyım insanlık unvanımla ben (BTK 377)
 Fâniliği bilse, ya etmez mi şikâyet (BTK 439)
 Hiç sözle olur mu vasl-ı dildâr (HA 219/1234)
 Hiç tîr atılır mı yâre doğru (HA 207/1170)
 Aşk olmasa hiç olur mu bu gam (HA 173)
 Hiç kor mı yerde gözleri yaşını merdümüñ (ŞG 204)
 Ben anun bilmez midim âhir peşîmân olduğun (FD 239)

3.4.2.6. İktidâri Yapıda Olumsuzluk

Osmanlı Türkçesi'nde iktidârî yapı, Eski Türkçe dönemindeki "u-" muktedir olmak fiilinin -ma,-me olumsuzluk ekiyle birleşip kalıplaşmasıyla oluşan (-ama, eme,-ime,-ıma) yapısıyla kurulmaktadır.

Çünkü seni **bilimedüm** kulluğı ki **qılımazam** (TDAYB 94/45)
 İşüne hayran olmuşam kendözüme **gelimezem** (TDAYB 94/45)
 Şöyle yavı kıldum beni isteyüben **bulmazam** (TDAYB 94/44)
 Yâre gam-i pinhânın **izhâr edebilmezdim** (FD 260)
 Ey fuzûlî **olabilmez** sana benzer güstâh (FD 159)

Bulmazdım tabîbâ cisini pîrehenim içre (HD 209)
 Kesrete kalıp valâdetine **yol bulamazdı** (D 340/3)
 Gülile lâle kanından gönül reñg **alabilmezsın** (HD 243)
 Megr kim şîşe-i nâmusu taşa **çalabilmezsın** (HD 242)
 Hayâlî sen güzeli vasf kılmadan **geçemez** (HD 130)
 Haru haslar yolunu **bağlayamaz** Ceyhunun (HD 182)
 Gamzesinden beni bir kimse **halâs eyleyemez** (HD 260)
Aldayımazsın beni ben gürk-i bâran-dîdeyin (HD 223)

3.4.2.7. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

Gamzesin sevdin gönül cânın **gerekmez mi sana?** (FD 139)
 Beni candan usandırdı cefâdan yâr **usanmaz mı?** (FD 259)
Yetmez mi bu devlet ki bana reşk ede dâ'im? (ND 79)
 Bu kerâmet ana **yetmez mi** ki dahi görmedim (ND 273)
 Hemân baña degül ancak cihâna **yitmez mi?** (CSTD 339)
 Bülbül-i zâr olsañ **olmaz mı?** (CSTD 315)
 kifâyet **eylemez mi** bu kasîde şâ'iriyyetde? (ND 119)
Demez misin kıyâmetde hudâ senden ala dâdim? (ND 260)
İşitmedin mi gönül aşk müşkil olduğunu? (FD 150)
 Bu hayretten **kesilmedin mi?** (HA 334/1936)
İnanmayayım mı gönülden tenâsüh-i rûha? (BTK 330)
Hayf olmayacak mı bir de tâlib? (BTK 369)

3.4.3. EDATLAR

3.4.3.1. "Ne...ne" Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Ne seyr kılmağa pergâr tek tenimde tüvan
 Ne nokta tek bir arada oturmağa yer var (FD 37)
 Ne vücûd-ı bî nazîrin gibi bir memdûh olur
 Ne benim gibi senâ-kâra felek akrân bulur (ND 71)
 Benimle hem-zebân olmaz **ne** firdevsî **ne** hâkânî (ND 82)
 Ne urfiye **ne** hâkâniye bu bir tarz-ı âherdir (ND 110)

Ne āşinā kala reşk etmedik cihānda **ne** yād (ND 144)
 Ne süleymana nasīb oldu **ne** iskendere bu (ND 181)
 Ne gamze esîr edebilirdi dili **ne** gam (ND 289)
 Ne tende cān ile sensiz ümîd-i sıhhat olur
 Ne cān bedende gam-ı firkatınle rānat olur (ND 296)
 Zahmnāk eylemedik tende **ne** dil kaldı **ne** cān (ND 353)
 Ne gam u gussa **ne** renc ü elem ü bîm ü ümîd (BTK 324)
 Ne kanuna **ne** cebr ü zûra **ne** hünkāra tâbidir
 Ne hamıyyet **ne** sadākat **ne** metānet imiş
 Turalım cümle umurunda hıyānet etmiş
 Hük-m-i ātî **ne** fakîrin **ne** şehinşāhındır (BTK 380)
 Ne mürüvvet dile bizden **ne** vefā ümîd et (BTK 384)
 Ne bir ehl-i dünyaya ettim taabüd
 Ne bir ehl-i takvaya var intisābım (BTK 408)
 Yoksa **ne** nezāket ü **ne** mazmûn (HA 792)
 Ne dûzeh-i gam, **ne** zevk-i dîdār
 Gûyā ki **ne** yar, **ne** ağyar (HA159/917)
 Ne anda **ne** bunda buldu te'sir (HA 251/1433)
 Ne zîneti var **ne** zîb ü zîver (HA 256/1451)
 Ne zevke ferah, **ne** hüzne āveh (HA 320/1851)
 Mahvoldu **ne** nâtık u **ne** hāmûş (HA 334/1935)
 Ne āteş-i sihr ü **ne** şitā var
 Ne bîm-i helāk ü **ne** belā var (HA 342/1990)
 Ne muh̄birim **ne** de müstaḥberim 'aceb durum (EİHD 399/1)
 Ne dost olmuştu nefsiçün **ne** düşmen ol kerem kânı (EİHD 79/5)
 Ne bıçkı zaḥmi çekerdi **ne** balta ile cefā (EİHD 156/1)
 Ne gerdûndan sitem çektim **ne** ahderden melālîm var (HD 137)
 Ne hevā vü **ne** kemān ü **ne** kemānkeş ancak (ŞG 201)
 Düştüm çemende mest **ne** bülbül **ne** bülbüle (ŞG 193)
 Ne ḥavf-ı emîrân biliriz **ne** bedeviyiz (ŞG 346)
 Düşme bilmezlikle varta-i inkāre sakın (ŞG 319)

3.4.3.2. “Ne” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Ne denlü da’vi-i nazm eylesem zîrâ **ne mümkündür** (ND 61)

Bu itidâr-ı tab’ile ammâ **ne fâ’ide** (ND 56)

Halâs olmak **ne mümkündür** deme zinhâr o mahbesden (ND 296)

Gerçi zabt etmek **ne mümkün** hâme-i çâpük-revî (ND 51)

Ne bilsin bahr hâlin ol ki menzil-gâhı sâhildir (FD 179)

Dedi: “ **Ne gerek** bu sözlerin nerm (HA 227/1286)

Çâk olmayacak sadef **ne kaabil** (HA 206/1168)

Ammâ ki **ne çâre** bî-vefâ dır (HA 195/6)

Şimdi **ne gerek** ham-ı felâtün (HA 177/1033)

3.4.3.3. Farsça “bî” Ekiyle Yapılan Olumsuzluklar

Ek, Türk diline tam olarak yerleşmiş ve “-sız,-siz,-suz,-süz” eklerinin yerini almıştır.

Lâhza lâhza çektiğin **bî-hûde** efgânı unut (FD 153)

Muhabbet lezzetinden **bî-haber** zâhid-i gâfil (FD 171)

Bir gün ey **bî-dert** sormazam nedir hâlin senin (FD 211)

Yoksa her bir **bîmâr** için derlerdi sıhhat bundadır (ND 264)

Kendisi **bîtâb** olursa dîdesi pür-âb olur (ND 297)

dost **bî-pervâ** felek **bî-rahm** devran **bî-sükun** (FD 243)

Ehl-i ‘aşkıñ dîdesi **bîdâr** olur vaqt-i seher (EİHD 245/1)

Bî-dilim hüsniyle bî-cân gitmişim (EİHD 379/9)

Kırdılar dal u budagım **bî-hisâb** (EİHD 183/3)

Bilâ ihtiyâr olsa dil **bî-murâd** (EİHD 93/51)

Etmesin tâ her yeten **bî-derd** meyl-i ‘aşk-ı yâr (EİHD 61/15)

Mahabbet ehline **bî-dost** gülşen külhen olmuştur (EİHD 58/61)

Hüsnuñ hezar perde ile **bî-nikâbdır** (EİHD 40/8)

Bî-zahmet-i güdâz-ı ılanıñ hâlası yok (EİHD 68/17)

Degül iblîsüñ istikbârı külliyetle **bî-ma’nâ** (EİHD 52/29)

Yine vâdi-i çeşm ü ceñgi **çeşm-i bî-amân** tutmuş (ŞG 162)

Gûfendi adlin eyyâmında bulsa **bî-şobân** (HD 62)
 Olmasa bu zümre-i âli bu kavm-i **bî bedel** (HD 63)
 Neden **bî kayd miş** Mecnûn-ı şeydâ (HD 89)
 Keserken **bî-sütun** dağıcı ferhad (HD 104)
Bî-hude sanma cûy sadalsın ki taşlara (HD 113)
 Aheñg-i nâsâz eyleme **bî-dillere** verme elem (ŞG 145)

3.4.3.4 Farsça “nâ” Olumsuzluk Edatıyla Yapılanlar

Alırsa pençeye yazık beni **baht-ı nâ-mes’ûd** (ŞG 315)
 Zülfine mecbûr olan ’uşşâkın ol **na-müsülman** (ŞG 185)
 Fürûğ-ı mihr-i şab’ım bir **meh-i nâ-mihribân** tutmuş (ŞG 162)
 Benim yanımda **na-hak** kana benzer (HD 55)
 Saña zahm urisa **nâ-merd** olma sen merd olduñ ey Haqqî (EİHD 428/7)
 Cefâdan kaçma **nâ-merd** olma Haqqî (EİHD 316/7)

3.4.3.5. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk

3.4.3.5.1. Va (vay, feryat) Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Yâ ilâhî kime şekvâ eyleyem
 Niceye dek işimi **va** eyleyem (TS 3.cilt XVI)

Her kaçan kim nefsin igva eyleye
 Azmede kim kârını **va** eyleye (TS 3.cilt. XVI)

3.4.3.5.2. Vay (yazıklar olsun) Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Ne güç yatlu eyüyi yerse vâfir
Vay aña kim diye fir’avn kâfir (TS 3.cilt.XVI)
 Döndü avratına dedi ki **vay** saña tur etmek eylegil bu konuklar için (TS 3. cilt.XVI)

Vay size ki katl-i Hüseyin emr-i azîm ve hatb-ı cesimdir.

4- GÜNÜMÜZ BATI GURUBU ŞİVELERİ

4.1. TÜRKİYE TÜRKÇESİ

4.1.1. İSİMLER

4.1.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler

Ben kanmıyorum, git de sen **aptalları** kandır! (SF 393)

Bir ay evvel biliyordum ne **vahîm** olduğunu ... (SF 8)

“Git” demek, hem, düşünerek ne büyük bir **züldür**! (SF 9)

Geçende “sen ne bilirsin” demez mi bir **züppe**? (SF 99)

Omuzdan oynamıyor, kim bilir ne **illeti** var? (SF 123)

Dilersen en **zelîl** eşhasa izzetler verirsin sen! (SF 163)

Yâ Rab bu ne hüsrandır, ilâhi, bu ne **zillet**? (SF 176)

Cehennem ol seni hıncır **orospu** git (SF 31)

Ninni değil dinlediğin **velvele** ... (SF 249)

Hiç **çapulcuya** filân benzemiyorlardı (SH I/67)

Hiçbir karar veremiyor, **ızdıraptan**, azabtan kıvranıyordu (SH I/199)

Bu adam gâyet titiz, gâyet huysuz, gâyet **berbat** bir ihtiyardı (SH I/180)

En güzel, en zengin, en bedî sokaklarımıza **pis** diyoruz. (SH II/4)

Müthiş, acı, anlatılmaz bir **sinir nöbeti** yine kıvrandırıyor. (SH II/60)

O gün yine böyle **perişan** bir haldeydim (SH II/60)

Böyle sabahleyin erkenden karşısına dikilen, ihtiyar sipahi zabiti Mahmud

Ağa çok **endişede** idi (SH I/62)

Meğer yalan yere çıkmış o **sersemin** de adı! (SF 43)

Bakma onun sen sözüne **Ne domuzdur** onu bilsen! (SF 103)

Hindistan’ı Çin’i alt üst edenler, Fağfurlara “Çin Seddi’ni” yaptıran

“Hiyungnu” lar bu **mendeburlar** mıdır? (GH 26)

Sen işte böyle bir **sersemlik** yaptın (GE 18)

Bunu senden isteyen mi oldu **aptal** (GE 18)

Delikanlı’nın bu gidişi ile üzgündü, derinden **hüzünlenmişti** (GE 31)

- Allah kadın milletini niye böyle **geveze** yaratmış bilmem ki(N 53)
- Bu olay Türkmenlerin de **moralini bozdu** (N 77)
- Fakat, şâyet birine kızmışsa onu öyle bir hicveder ki, yazdığı hicviyeyi okurken en **ığrenç** kokular insanın beynine vururdu (N 7)
- Sultan Murad'ın heyecandan **beti benzi bembeyaz oldu** (N 31)
- Pek günahına girmiyeyim amma, galiba aşçı kadın tarafından babama **gammazlandık** (Ç 10)
- Ne **rezâlet** yarabbi, ne **rezâlet!** (Ç 36)
- Bu korku, bana o saniyede bir **hınzırlık** düşündürdü (Ç 52)
- Ne delilik!**... (Ç 53)
- Mamafih, bu masal artık bana **bezginlik** vermeğe başlıyordu (Ç 55)
- Sen çirkin misin abla? (Ç 62)
- Yoksa başka türlü benim **kahrımı** çekmek mümkün değildi(Ç 19)
- Yoksa ne yere bakan, yürek yakan cinsinden **sinsi bir sarı çiyandır** (Ç 34)
- Yok böyle **hırsız** gelin hanım olmaz! (Ç 98)
- Sakın annemin hastalığı bir **bahane** olmasın (Ç 94)
- Sabah karanlığında uyanır, gece yorgunluktan baygın düşünceye kadar **gürültü** ve **yaramazlık** ederdim (Ç 16)
- Ne arar bunlar **kaos'ta** ? (GE 220)
- Yeteneksiz daha yeteneksiz, aptal daha aptala **kötü** daha kötüye (GE 56)
- O zaman kadın bütün cevapsız kalan sorularından, en **müşkil** anlarında sığındığı yere koşmuştu (S 25)
- İçinden **leş** taşıyan sîneden ne hayr umulur? (SF 229)
- Rumca konuşmak **zevzeklik** etmek midir? (D.KURT 83/3)
- Memlekette haksızlıklar, **suistimaller** kayırmalar gırla gidiyordu (GE 63)
- Bizim tercümelerimizin çoğu hem **yanlıştır** hem de **kötü**. (SET 95)
- Hiçbir memleketin modern şiiri, bizdekiler gibi **bayağı** ve **ığrenç** değildir. (SET 291)

4.1.1.2. -SİZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ İle Yapılan Olumsuzluklar

Ekin dar ve yuvarlak şekilleri kullanılmaktadır.

4.1.1.2.1. Olumlu Anlam Taşıyan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumsuz Anlamlar İfade Eder

Edebiyyâta **edepsizliği** onlar soktu (SF 303)

İmansız olan paslı yürek sinede yüküdür (SF 15)

İnsan vücûdunda **lüzumsuz** bir organ yoktur. (Y 12)

Bu adam gâyet titiz, gâyet **huysuz**, gâyet berbat bir ihtiyardı (SH I/180)

Ne **münâsebetsiz** şeyler düşünüyorsun hanım! (SH II/109)

Rüyâsız, hülyâsız yaşamak; **emelsiz, hedefsiz, sevgisiz** yaşamaktan farksız... (IDÖ 7)

Yüzüne Leylâ'ya **arsızca** gelen, kendisine göre babacan, fakat her iki halde de sun'î bir tebessüm taktı (S 37)

Şimdi taş gibi katı, **sevgisiz ve acımasız** .. ve korkusuz (GE 20)

At gibi bir kızın **arsız arsız** güldüğünü görünce dayanamadı (Ç 30)

O geceki **münasebetsizliğim** yakın zamanlara kadar aile içinde söylenmiştir (Ç 15)

Yumuşak, umursamaz ve **ilgisiz** .. (GE 8)

Celâl'in tutumu, davranışı **haksız** da ötekilerinki mi haklı idi? (DM 271)

Kıyamete kadar sırtı yere gelmeyecek bir büyük dosttur dağ: Ha **babasız** ev, ha **dedesiz** köy, ha dağsız dünya! ... (IDÖ 118)

Ey pek **haksız** da sayılmaz (S 77)

Kısacası o kesim de **umutsuz, şaşkın ve perişandı** (GE 68)

İnsanın zavallılıklarına karşı hiç de **acımasız** olmadığı halde, Orhan'a göre sırf kendisini kendi gözünde küçük düşürmek için ikide bir ortaya atacaktı. (DM 79)

Hizmetçilerden Sancay da hafif bir zatürreden **rahatsız** (GH 43)

Bu felâket ile o kaca edebiyat, **manasız ve faydasız** bir gürültü gibi bize miras kalmış (GH 83)

Mal, **ticaretsiz**, devlet **siyasetsiz**, ilim araştırmasız (N 65)

4.1.1.2.2. Manası Olumsuz Olan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumlu Manalar İfade Eder

Artık kulübe **kuşkusuz, üzüntüsüz, tereddütsüz** dönebilirdi (DM 247)

Meraklıydılar fakat **endişesiz** (S 9)

Dertsiz başıma iş açtım (GE 218)

Neşeli, hâlimden memnun, **gamsız, gussasız!** (GE 234)

Ama, gene de sevinci **noksansız** taklit etti (GE 1439)

Ve, ihtiyar'ı atlatmak-hiç **abartısız**-onlara ikinci bir aşk kadar sarıçı geliyordu (GE 19)

Millî demokratik devrim **kesintisiz** devrim teorisi (S 82)

-Ali kadına **kinsiz** ve merhametsiz bakıyordu (Ş 223)

Çünkü her halis cevher, her ölmezoğlu madde, her **hilesiz** eser, eski olduğu kadar da yeni ve yeni olduğu kadar da eskidir (SET 41)

Sanki onun **suçsuz** simasına acılarının ağıtını yazdığı bu çocuklutan artık gözlerini ayıramıyarak bütün duygularını döktü. (MVS 89)

Çünkü, d'Urat kendi şahsı ve kendi genealogisi bakımından **kusursuz** bir Fransız asilzadesi idi.(BS 160)

4.1.1.2.3. Yapım Eklerini Alır

Onların patlamaya hazır **hoşnutsuzluk** birikimlerini ve neleri özlediklerini de iyi biliyordu (DM 51)

Ama yalnızlık, insanın içine **umutsuzluk** bir düştü mü yıkıcı oluyordu. (DM 91)

“**uykusuzluktan**” diye düşünmeye başladı (DM 19)

Çünkü **haksızlaşmak** ona göre değildi (DM 265)

Tolun kadınlara karşı ne kadar çekingen, ne kadar **beceriksizse**, bu Macar asilzâdesi o derece girgin ve dalkavuktu (GH 14)

Sizinle aramızda herhangi bir **anlaşmazlık** çıkmak ihtimali yoktur ki canınızı acıtmağa lüzum görülsün (GH 22)

Bu **hareketsizlik, cansızlık, arzusuzluk**, pislik, bütün bu **çaresizlerin** mensup oldukları **uğursuz** mezhebin gerektirdiği hususlar. (GH 25)

Bu **beceriksizliklerimle** kendimden utanıyorum (GH 31)

Bir takım pimpiriklerin **ölümsüzlük ölümsüzlük** deyip durdukları şey işte budur (GE 178)

-“Bir dedi **umutsuzluk.. bedbinlik**, yâni karamsarlık; yenilmişlik (GE 170)

O kadar ki, ne, kendisiyle neden bu kadar ilgilenildiğini ne de konuştuğça **bilgisizliğinin** ortaya çıktığını düşünmeye yanaştı (GE 117)

Ne değersizleşecek kadar kolay, ne de erişilemeyecek kadar yüksek! (GE 138)

Gönül'ü **dermansızlıktan** çok sararmış gördüm (GH 47)

Ötekilerin **hoşnutsuzluklarını** ve mizaçlarını anladıktan sonra olayı düzenleyen ihtiyar? (GE 33)

Zorlama bir esneyiş .. yapmacık olduğu belli bir **ilgisizlik**; başını kaldırmadan mırıldandı (GE 7)

Hatta geçen gün bebek kuşun **rahatsızlandığını** bile söyledi (S 80)

Dursun **huzursuzluğunu** unutmak için Ali'yi düşünmeye çalıştı (S 56)

“**Bağımsızlık** savaşı kanla yazılacaktır” (S 26)

Huzursuzluğu taa içinde duyan baba, bir nükte yapıp, gergin havayı dağıtmak istedi (S 35)

-“**İdraksizlikten** değil, inattan.” (GE 177)

Güliz senin en dāhiyāne **namussuzluğundu** (GE 14)

Giderek de **takatsizlenmesine** sebep oluyordu (N 23)

Esasen giderek **sabırsızlanıyorlardı** (N 44)

İstedikleri **ahlaksızlığı** yapsınlar (Ç 56)

Memlekette **haksızlıklar**, suistimaller kayırmalar gırla gidiyordu (GE 63)

Olsaydınız, yâni bu kadar **tatsızlaşmaz**, bu kadar sefilleşmezdi (GE 224)

Gözücuyla **hırsızlama** baktı (GE 141)

Delikanlı, tedirgin ve ürkek bakışlarını bu **sınırsızlıkta** dolaştırıyor (GE 204)

Dün Ali'yi övmek için **onursuzluk** rekorları kıran bir baş yazar bakıyorsunuz bugün ona sövüp sayıyor ve Veli'yi aynı hayasızlıkla övüyor (GE 68)

Sessizlik daha da ağdalaşdı (GE 191)

“ Milli **bağımsızlıktan** yana mısın tam **bağımsızlıktan** yana mısın?” (S 70)

4.1.1.2.4. İsim İşletme Eklerini Alır

Ya **namussuzca** bir yutturmacadır bu, yahut da ...” (GE 212)

Namussuzlar sana bir başka türlü yapıyorlarda onun için öyle derin. (DM 107)

Bütün mabetlerin hava boşluğunda mahrem veyâ ma'sum ümidlerin karma karışık

-Eee dedi **sabırsızca** (S 35)

sedasızca boyunları bükük ağlayarak secde ettikleri duyulur (GH 33)

Oysa dudaklarında rahat bir tebessüm, gözleri oğlanın gözlerine dikili **sessizce** oturuyordu (S 200)

Beyler bir Nevâî'ye bir padişaha bakarak **sessizce** oturuyorlardı (N 73)

Yeteneksiz daha yeteneksizce, aptal daha aptala **kötü** daha kötüye (GE 56)

Dursun titriyor, dudakları **şuursuzca** kıpırdıyor (S 66)

İhtiyar, onun pek güzel anladığı sözü, sesini de bakışını da zerre kadar **değiştirmeksizin** tekrarlardı (GE 24)

Şehzâdeler, değer ve itibarında iken en **hoşnudsuzlarla** bir olmuştur (GE 32)

4.1.1.2.5. Yardımcı Fiillerle Olumsuzluk Yapar

Acımasız kelimesi çok, çok **yetersiz kalırdı** (GE 237)

Hayatınızdan ümidinizi kestirecek derecede bizi **rahatsız ediyordu** (GH 48)

Ancak suallerini soramamış, açlığını diyememiş, **soluksuz beklemiş** (S 102)

İşte bu sual adamakıllı **rahatsız etmişti** Dursun'u (S 57)

Bilmezsün değil mi, **parasız okutuyorlardı** (S 67)

O da bunu dürüstlüğüne karşı bir **saygısızlık saydı** (GE 99)

Aksakal eliyle terini silerek bir süre **sessiz kaldı** (N 55)

Sabaha kadar **uykusuz kaldık** (GH 43)

Binlerce sinek sürüleri bizi ve atlarımızı **rahatsız ediyor**(GH 67)

Dursun belli **belirsiz gülümsedi** (S316)

Dursun önce **anlamsız baktı** karşısındakilere, iki genç hemen onun koluna girdiler (S 343)

O zaman kadın bütün **cevapsız kalan** sorularından, en **müşkil** anlarında sığındığı yere koşmuştu (S 25)

Akılsız demiyorum (S 38)

Roma hemşerisi çehreleri acaba onu **rahatsız etmiyor** muydu? (91 BŞ)

4.1.1.2.6. Mecâzi Manalar Kazanarak Kalıplaşmış Kelimeler Yapar

Eskiden vardı ya meydanda gezen **ipsizler** (SF 106)

Yine O, **suratsız yüz** (S 228)

Yüzsüz değil, vazifesini gereği ile yapıyor (S 272)

4.1.1.2.7. Mak,-Mek Fiilden İsim Yapma Eki Üzerine Gelerek Zarf-fiil görevinde Kullanılır

Bu son söz ağzından **istemeksizin** çıktı. (MVS 240)

Sonra cevabını **beklemeksizin**, ona bir kelime söylemek zamanı **bırakmaksızın** çevrildi.(MVS 330)

Yavaşça kapıyı itti, kapı hiçbir ses **çıkarmaksızın** açıldı, fakat ilerliyemiyordu.(MVS 238)

“sabah olursa” mazumesi üstündeyapılacak bir tercüme, ilkinden son mirasına kadar bir takdim tehire lüzum **kalmaksızın** önümüze bir manzum makale çıkarır. (SET 305)

Fakat bu tercüme, mihaniki biriş yapar gibi fikrini **yormaksızın** yürüyordu. (MVS 94)

O, yalnız dinler, ya **dinlemeksizin** susardı. (MVS 81)

Sen şu noktadan yaralısın! **demeksizin** ,onun mutsuzluğunun ne olduğunu tespit etmeden tedavi etmek istiyordu.(MVS 256)

4.1.1.2.7. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder

Hani, tevfiği hesâb etmedin, **onsuz** ne çıkar? (SF 344)

Ne yapşın âbidin **sensiz** bu virân vahşet-âbâdı? (SF 413)

Onsuz geçen günlerinin Mirseyit için ne kadar büyük bir azap olduğunu o ancak kendisi biliyordu. (SK 141)

Bir mü´min gülmesi; bir huzme ki **onsuz** hayat güneş tutulmasında (IDÖ 16)

Ertesi sabah uyandığında ıp ıssız, **kimsesiz** kupkuru çölde yalnız başına kalışı (N 34)

4.1.1.2.8. Üzerine Değil Olumsuzluk Edatını Alarak Olumlu Manalar İfade Eder

(-sız,-siz,-suz,-süz) ekleriyle olumsuzlaştırılan kelimeler, üzerine olumsuz manalar taşıyan (değil, yok) gibi kelimeler alırsa olumlu manalar fade eder.

Azerbaycan’ın benim şiirlerimde, ufukları kucaklamak isteyen bir hasret duygusuyla yer alması **sebepsiz değildir**. (9 TT)

Yüzsüz değil, vazifesini gereği ile yapıyor (S 272)

4.1.1.2.9.Cevher Fiili İle Kullanılışı

4.1.1.2.9.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Artık rahat ve pervasızdı (DM 253)

Leylâ ayağa kalktı, yorgun ve **umutsuzdu** (S 43)

Dursun postahaneden çıkarken **huzursuzdu** (S 52)

Kendini, âdetâ padişah ortağı gibi gördüğü **şüphesizdi** (N 43)

Deyrin çevresi oldukça temiz ve **köpeksizdi** (GH 33)

Teneffüs ettikleri hava sert ve **merhametsizdi** (SET 296)

Üstünde yaşadıkları toprak katı ve **bereketsizdi** (SET 128)

4.1.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

4.1.1.3.1. Birleşik Yapılarla Oluşturulan Olumsuzluklar

Ve akıl almaz derecede bu çılgın çalışma –evet Devlete karşı idi; Devlet'i yıprata yıprata yıkmak gururunun sürekli olarak sancılandırıran bu kuvveti **yok etmek** içindi (GE 42)

Yok olmalıdırlar .. yok olacaklardır(GE 223)

Ben **yok etmişimdir** mendeburları (GE 249)

Sana biz medresenin hizmeti **hiç yok demedik.** (SF 327)

Bu da biz **yokuz demektir** (GE 152)

İhtiyar yoktu çünkü.. **yoktur sanıyor** ve inanıyordu (GE 216)

Bu hayat farkı eski ilişkilerinin samimiyetini de biraz **yok etmiş** gibiydi.
(MVS 67)

... **Yok deme!** (SF 338)

4.1.1.3.2.Cevher Fiili İle Kullanılışı

4.1.1.3.2.1. Görülen Geçmiş Zamanla kullanılışı

Anarşistin durmaya hiç niyeti **yoktu** (SK 39)

Velidî'nin bana düşman olduğu **yoktu ki** (SK 297)

Şimdi bir çakır da **yoktu ki**, akıl öğreteydi (D.KURT 270/27)

Namaz kıldığını gören **yoktu.** (D.KURT 78/6-7)

Görünürde değişen **hiçbir şey yoktu.** (D.KURT 269/7)

Kavurma ve bulgur haşlamasından başka bir şey gördüğümüz **yoktu.**
(D.KURT 42/21-22)

Öteki konuyla ilgisi **yoktu** onun (DM 268)

Üstelik dostu, arkadaşı bile **yoktu** onun (GE 46)

4.1.1.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Bir “yok!” diyecek sadā da **yokmuş!**... (SF 85)

O zaman bu gördüğüm çam ormanı **yokmuş.** (D.KURT 71/2-3)

Adālet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber **yokmuş** (SF 164)

İnliyor, yalvarıyor, haykırıyor, zaman zaman da **-yokmuş** ve artık asla olmayacak gibi susuyordu (Fİ 173)

Muallim için de yatıp kalkacak yer **yokmuş** (Ç 226)

Evkafın o kadar parası **yokmuş** (ED 302)

4.1.1.3.2.3. Şart Kipiyle Kullanılışı

O, kendi kendine üfler mi **yoksa inler mi?** (SF 62)

Koşuyor el ele vermiş iki kardeş; birinin

Yaşı **yoksa da**, var altı kadar diğerinin (SF 73)

Nereye gitmek istyorsun. Yalta’ya mı **yoksa** bir köye mi? (SK 393)

Darıdan yapılmış sulu bir çorba veya çürümüş balık denk gelirse tamam,, **yoksa da yok.** (SK 417)

Teşekkür mü bekliyorsun **yoksa?** (SK 265)

Bu terkinin her iki unsuru da izâfi: “çağdaş”, hâl’e mi, istikbale mi **yoksa**, üç zamana birden mi talip? (IDÖ 83)

Önce sebebi bulunmalı, ağrıyı yapan bir soğuk alınlığı mı **yoksa** içerde bir yara bere, bir ur mu var? (KA 121)

Ben Gönül’ü sevemem! **Yoksa** seviyor muyum? (GH 31)

Yoksa hiçbir şey olmadı mı? (S 156)

Yoksa gelmezler ardından (S 49)

Yoksa ne tabanca onun diye onu, ne de beni yakalayabilirler (S 81)

Söyle bakalım şimdi yazıyı nasıl buldun, **yoksa** hiç düşünmedin mi? (S 83)

Yeni şiir yazıp verdiniz miydi **yoksa..** (N 13)

4.1.1.3.3. Soru Şekliyle Kullanılışı

Kol bacak bırakanların, ölenlerin hesabında osmanlı teb’asından niko’lar **yok muydu?** (KA 37)

...Bu kötü şeyler var da onlar **yok mu?** (KA 39)

Bunda senin hiç kabahatin **yok mu?** (KA 87)

Neden hep mâzi ile uğraşıyorsun, bu günün söz etmeye değer güzellikleri **yok mu?** (IDÖ 62)

Senin tımarın **yok mu?** (D.KURT 171/34)

Çıkıp tepinmeye **yok muydu** başka bir saha? (SF 222)

İngiliz yok mu, o hâin, ya doyup patlamalı;

Babamın sende hiç bir hatırası **yok mu?** (Y 79)

Ama yardım etme **imkânı var mı yok mu?** (SK 425)

Mirseyit söyle hele bana, bir düzen olacak mı Tataristan'da **yoksa yok mu?** (SK 265)

süt annem **yok mu?** (SH II/5)

Siz söyleyin Tolun Bey hiç hakkım **yok mu?** (GH 96)

pervâzına **yok mudur** tenâhi? (SF 50)

şehîdi çoksa da gâzisi **hiç mi yok?** (SF 408)

Utandın mı yoksa? (DM 270)

Yok mu kimse? (DM 124)

Dünür mü geleceksiniz **yoksa?** (DM 120)

Yoksa bütün neşeler terbiyesizlik midir sizin için? (GE 235)

Akdeniz **yok mu?** (SF 338)

4.1.1.3.4. Cevap Edatı Olarak Kullanılışı

Yok canım! (DM 23)

Ben **yokum** dedi (DM 99)

“yok” dedi oturmayacağım, işim var (DM 294)

-Yok o önemli değildi (DM 121)

Yok yahu çok önceden konuştum bunları ... (S 117)

Yoo sadece ezbere bir laf ettim (S 73)

-Yoo dedi Dursun (S 67)

Yok kalkma ağabey, ben bakıyorum (S 65)

Yok yok, iyisin iyi! (S 44)

Yok canım pek ele geçirme değil, zâten maksat cenâze sırasında bir şey yapmalarına engel olmaktı, yoksa kale gibi orası, on kişinin halledeceği gibi değil (S 23)

Yok yok ... Düzeliyim şimdi (S 22)

Yok yok beni idare etmeğe çalışıyorsun (S 334)

Yok canım yok (S 328)

-Yoo, hayır dedi, öldürmesinler seni (S 243)

-Yoo sadece merak ettim (S 232)

O halde acele etmek yok

Yok: Haydi söyle sosyal adaletten ne anlıyorsun? (S 221)

-Sıkı militansın!

-Yok canım nerden anladın (S 199)

Hatırlıyor musun?

-Hiç (S 119)

Yok, yok hiç biri yok! Dedi (Y 203)

-Yok canım, (SF 338)

Yok yok. Yalnız siz bana bugün biraz aşçılık ederseniz çok memnun olurum (BS 250)

4.1.1.3.5. “Hayır’ın” Cevap Edatı Olarak Kullanılışı

“Hayır” Türkiye Türkçesi’nde yaygın olarak kullanılan cevap edatlarından birisidir. “yok” kelimesiyle yakın anlamlı bir kelimedir. Zaman zaman cevap edatı olarak birbirlerinin yerine kullanıldığı gibi, bazan da ikisi birlikte kullanılmaktadır.

İşte böyle anladın mı?

-Evet

-Hayır anlamadın (S 137)

-Koş, dedi, Emine Abla’ya da bir çay koy

-Yok hayır oturmayacağım, annemi doktora götüreceğim (S 138)

Hayır hayır sakın gelme (S 245)

Uyudun mu?

-Hayır (S 314)

-Hayır olmaz! Bu mektebi de sizlere oyuncak edemem (S 8)

-Beni çirkin mi buluyorsun?

-Hayır... çirkin değil... (Ç 42)

-Aynı şeyi yerine getirebilir misiniz?

-Hayır yerine getiremem (GH 82)

Deminki sözlerime darıldınız mı?

-Hayır! Ve bu bahsi bir daha açmayalım (GH 99)

-Toplantıya siz de geliyor musunuz?

-Evet(Ben de geliyorum)

-Hayır(Ben gelmiyorum)

-Mektep arkadaşınızı ben tanıyor muyum?

-Hayır

Arkadaşınız beni tanıyor mu?

-Hayır (TDAYB 1954)

... **Hayır yok.** (SF 338)

-Hayır daha ayrılmadım (§ 150)

Bundan şühesi olan var mı?

Hayır, hayır, asla ... hayır. (SH I/10)

4.1.1.3.6. Cümle Başı Edatı Olarak Kullanılışı

İşleri güçleri vır vır çene çalmak. **Yok** devlet-i osmâniye imiş.. **Yok** İstanbullu hocaymış.. **Yok** padişahımız imiş.. (KA 83)

Yok “mal” vergisi, **yok** “sahib cem” vergisi, **yok** “mirav” parası, **yok** “serâne” vergisi..(N 53)

4.1.1.3.7. İsim Cümlesinin Yüklemini Olarak Kullanılışı

“Senin askerin **yok**, asker bulsan topun **yok**, tüfeğin **yok**... ekmeğin **yok**.” (KA 100)

kışla **yok**, dâire **yok**, medrese **yok**, mektep **yok**;

Ne kılıç var, ne kalem ... Her ne sorarsan, hep **yok!** (SF 135)

zâbıta **yok**, râbıta **yok**;

Yâhut aç kalmalıdır (SF 305)

O yoksa gazâ da yok, o yoksa zafer de yok, o yoksa gâzi de yok (IDÖ...52)

Ebediyyen sana **yok** ırkıma **yok** izmihlâl (SF 448)

4.1.1.3.8. Zıt Anımlı Kelimlerin Bir Araya Gelmesiyle Oluşan Olumsuzluklar

Salih Haşim’i tanıyordu; terzi yanında çalışırdı, onsekiz yaşında **ya var, ya yoktu.**

Daha adresini yazmadı. Gelince sana veririm. Ama **yazar mı yazmaz mı** Allah bilir. (KA 131)

Neticeyi almak **hak mı yoksa batıl mı** olacaktı. (KA 118)

Ey bakalım Muhtar Mehmed, **ne var ne yok** (SH II/214)

O evde **kim var kim yok** (SK 111)

Mirseyitin saydığı deliller ve esaslar **ha var, ha yoktu**. (SK 135)

4.1.1.4. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar

4.1.1.4.1.Cevher Fiili İle Kullanılışı

4.1.1.4.1.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Sipahi olmak **az şey değildi**. (D.KURT1 241/6-7)

Niko'nun sesi de deminki gibi ninni **değildi** artık. (KA 61)

Çakır şarap içmeyen **adam değildi**. (D.KURT 81/10)

Samimiyetine vurulmamak **mümkün değildi**. SK 139)

Fakat onu asıl bunaltan, gidişin yavaşlığı, gecenin karanlığı ve soğuğu, ömründe ilk defa bir kağnyı götürüşteki **acemiliği değildi**. (D.KURT 5/17-20)

Çocuklara boşboğazlığın fenalığından dem vururken kendi yaptığı gevezelik **olur şey değildi**. (D.KURT 56/26-27)

Yalanın cinsi de sûreti de **imkansız değildi**. (Y 205)

Fakat Rum mu, Venedikli mi, Bulgar mı, Sırp mı, ne olduğu **belli değildi**. (D.KURT 77/15-16)

Bu iş nasıl olsa olacaktı ama ilkin verdiği bir korku vardı, bu da **az şey değildi**. (KA 15)

Ekmeğin dünden bittiğini bilen **sanki o değildi**. (KA 19)

“Tortlu” Muhammed Barlas'ın söze karışmaması mümkün **değildi** (N 44)

Aslında ise geçen zamanın ölçüsü dakika bile **değildi** (GE 31)

Ama boy-pos, güç-kuvvet bakımından otuzundaki gençlerden **aşağı değildiler**. (D.KURT 58/5-7)

4.1.1.4.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Ama demek ki bu genç ilim aşığı için sürekli endişe duyması boşuna **değilmiş** (N 30)

Öyle güzel çalışıyormuş ki, dinleyip de vurulmamak kabil **değilmiş** (D.KURT144/20-20)

Zira, bütün bunların dini, imanı olan hürriyet ve meşrutiyet bir çocukça emelden başka bir şey **değilmiş** (BS 206)

4.1.1.4.1.3. -DIR, -DİR Bildirme Ekiyle Kullanılışı

Başkasının artığını yiyen, elbisesini giyen saygıya **lâayık değildir**. (GH 4)

Fakat “netice” hiçbir zaman “son” **değildir**. (IDÖ 55)

Ölüm o kadar güç **değildir**. (D.KURT 47/13)

Edebiyatımıza verilecek veçhe, onun rotasını memlekete **çevirmek değildir**.(SET 87)

Bence telif ve tercüme birbirinden **ayrı şeyler değildir**. (SET 95)

Tedâî hâdisesi bu kadar **hendesî değildir** (SET 180)

Batının kaba mizah ve eğlence gazetelerinde bile rastlamak **mümkün değildir**.(SET 165)

Avrupa romanlarının tetkikinden ibaret bir etüd **kâfi değildir**.(SET 23)

4.1.1.4.2. Soru Şeklinde Kullanılışı

Yarın da aynı mezâhimle uğraşıp duracak **değil miyim?** (SF 43)

Pekmezdir diyen sen **değil misin?** (D.KURT 80/30)

Dün gece pınar başında gördüğüm sipahi **değil misin?** (D.KURT 118/20-21)

Mirseyit, ne görsün bu üniformalı çocukluğundan beri tanıdığı, annesi tarafından akrabası **değil mi?** (SK 95)

Şimdi affeyledin, **değil mi beni?** (SF 80)

Karışmasan işin **olmaz değil mi?** (SF 97)

Bu dünyada kendisiyle herşeyi rahatça konuşabileceğin adam **ben değil miyim?** (Y 15)

Çünkü sen de ondan şüphe ediyorsun **değil mi?** (Y 18)

Söylemiyor değil mi kimden olduğunu? (Y 18)

Bunun sonu **yok değil mi?** (Y 150)

Babasına şimdi bu bahsi açmak tehlikeli **değil miydi?** (Y 183)

Köye dönüp anlatsan hiç kimse inanmaz **değil mi** Mirseyit? (SK 32)

Düşündüm ki hazırda elbisen **yoktur yok değil mi?** (KA 28)

Silah arkadaşınız **değil mi?** (KA 87)

Bu derece küstahlık, “nizām-ı āleme” muhalif **değil miydi?** (SH I/85)
yazık değil mi? Ah yavrum o kadar “ümme-i Muhammed’e yazık **değil mi?**
(SH I/228)

Herkes bir yol tutursa, hedef aynı da olsa, herkes birbirine düşecek **değil miydi?** (KA 113)

O, bir çok gizli şeyleri bilen bir büyücü **değil miydi?** (D.KURT 195/24-25)

Mürekkep denilen nesne boya **değil miydi?** (D.KURT 216/33-34)

Çünkü, kimse seni istediğin gibi **övemez değil mi?** (GE 21)

4.1.1.4.3. İsim Cümlelerinin Yüklemleri Olarak Kullanılışı

Kazan’da Ufa’da veya Buhara’da olsun, yerli halkın şuurulanmasından canı sıkılanlar **az değil.** (SK 269)

Ye... sucuk domuz etinden **değil.** (KA 11)

Salih bunları biliyordu, fakat yenilmenin ne demek olduğunu **değil.** (KA 53)

Öbür dünyā bu dünyādan **değil, hem hiç değil,** ayrı. (SF 255)

Seni ve aşkı düşünmek **hoş değil.** (D.KURT 23/16)

Ama ne olduğu **belli değil.** (D.KURT 110/22)

Sultansa da **taş değil** ya, insan! (SF 89)

Zaten yabancı bir kişiye böyle sıcak davranmak, **mümkün değil.** (SK 29)

Bu sohbetten memnun mu **değil mi,** anlamak **hiç mümkün değil.** (SK 134)

Türk kadınları aslā sevinçten, saadetten **mahrum değiller.** (SH II/88)

Kırk yıl daha yaşasam onu da anlayacak **değilim** (D.KURT 97/9-10)

Söyle, nifak cehennemi bu **değil de** nedir? (KA 117)

Senin **için değil elbette** (DM 254)

Ama önemli olan **o değil,** nasıl yaşayacağıdır. (DM 31)

Sen ne isen **o bile değil,** burası ne istiyorsa öyle olacaksın (DM 80)

4.1.1.4.4. Olumsuz Mana Taşıyan Kelimler Üzerine Gelerek Olumlu Manalar İfade Eder

Türk dilinde olumsuz bir yapının üzerine olumsuz bir şekil getirilirse olumlu mana ortaya çıkar. Yani iki olumsuzluktan bir olumlu mana çıkar diyebiliriz.

Hayır! İnadının **esbābı yok değil** (SF 271)

Öğretmen mektebinde okuyan hemşerisinin maksadını **anlamadı değil.** (SK

Ben demiyorum, köylü diyor ama, **hani yakışmıyor da değil ...** (D.KURT 38/10-11)

Uykum benim de **yok değil** ammā bu deştzār (SF 20)

Hakkı da **yok değil**...(BS 144)

4.1.1.4.5. “Hiç ve hiçbir” Olumsuz Yapılarıyla Kuvvetlendirilerek Yapılan Olumsuzluklar

Şu bahşişi girerken verseydim, başımıza gelenlerin **hiçbiri olmayacaktı** (BS 110)

Buan **hiç imkan verilmez** doğrusu (BS 163)

Baksanıza bizden **hiçbir farkı yok** (BS 163)

Herif oturdu **hiç konuşmuyor** (BS 177)

Ve etrafında gördüğüm insanlardan **hiçbirine benzemiyordu** (BS 181)

Doğrusu bunun hakkında **hiçbir fikrim yok** (BS 195)

Fakat eline geçen para o kadar az ki, bundan bir şey artacağını **hiç ummuyorum** (BS 210)

Bu biçim nöbetleri **hiç sevmem** (BS 251)

Arlette’in böyle bir sahneye şahit olmasını **hiç bilmiyordu** (BS 282)

4.1.2. FİLLER

4.1.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller

Ben seninle de konuşamazsam ya **çatlar** veya Simeranya’yı boylarım. (Y 27)

Malûmatım yetişmezdi. Okumağa da **üşenirdim** (Y 101)

Hiçbir karar veremiyor, ızdıraptan, azabtan **kıvranıyordu** (SH I/199)

Bu mahrûmiyet onu **delirtti**. (SH I/15)

Öyle ise niçin beni **kırıyosun?** (SH II/106)

Teceddüde meyli yüzünden dîninden şüphe edilmiş olan o yüksek insan bile son senelerine doğru **üzülüyor, bedbinleşiyor** (ED 274)

4.1.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

4.1.2.2.1. Manası Olumsuz Kelime + Yardımcı Fiille Yapılan Olumsuzluklar

Hulâsa bukalemun fitratinde züppelerin elinde **maskara olduk**. (SF 225)

Sakallı, yok mu işin? Git **cehennem ol** şuradan! (SF 18)

Hayālîmden geçerken şimdi, **herc ü merc oldu** (SF 398)

Hiçbir şey senin şimdiki halin kadar **çirkin olamaz**. (Y 19)

Ki dinlemezseniz elbette **mahvolur** millet (SF 231)

Onu tanıdığın zaman Ferhat'la dargın mıydın?

Çalışıp ömrümü çılgınca **hebâ etmezdim** (SF 11)

Bırak, **boşboğazlık etme**, Hacı! (SF 99)

“Medeniyet” denilen vahşete **lânetler eder** (SF 167)

Fakat niçin bana **iftira ettiniz** (SH II/76)

Çakır'dan korktuğu için **hırsızlık etmez**, hayâsızlık yapmazdı. (D.KURT 78/10-13)

Suçüstü yakalanmaktan kaçarcasına **inkâr etti**. (Y 123)

Ne **taş yüreklisiniz** ... Ah gitti evlâdım! ... (SF 45)

Bir Orta Anadolu köyünde herkes kızcağızın başına **belâ kesilir**. (Y 12)

Üç yüz atlı mı? Diye **sapsarı kesildi** (SH I/35)

Hiç durmadan **dırdır söylenirdi** (SH I/180)

Burhan Bey, pek çok düşünen, hiç **faka basmayan**, akıllı cesurlardandı. (SH I/63)

Çakır'dan korktuğu için hırsızlık etmez, **hayâsızlık yapmazdı**. (D.KURT 78/10-13)

4.1.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

Türkiye Türkçesi'ndeki bütün çekimli fiillerin olumsuzluğu geniş zamanın dışında (-ma,-me) olumsuzluk ekininin fiil kök ya da gövdelerine getirilmesiyle yapılır. Geniş zamanın birinci teklik ve birinci çokluk şahısları dışındaki diğer şahıslarında (-maz,-mez) eki kullanılır. Ek düz ünlülerden sonra (-mı,-mi), yuvarlak ünlülerden sonra (-mu,-mü) şeklinde kullanılır.

4.1.2.3.1. Geniş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

-Nasıl açım, **anlatamam** (D 172)

-Sadakatını **unutamam** (D. KURT 44-32)

Hatun emineyette oldukatan sonra bunu tasa **saymam** (D. KURT 235-9)

Hiç **unutmam** (GE 194)

Pervin'le işinize **karışmam** (§ 150)

Her fedakarlığa hazırım, koğsa bile **gücenmem** (§ 206)

Köy muhtarının sözünü bile **dinlemez** (N 53)

Bunu siz **bilmezsiniz** (D.KURT 159-11)

4.1.2.3.2. Şimdiki Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Böyle çirkin heykellerden yardım beklemeyi **anlayamıyorum** (GH 35)

Renkli cam sanatının başka yerlerde bizden daha iyi, daha mükemmel eserler verdiğini, büyük resimle el ele yürüdüğünü hiç **düşünmüyorum** (BŞ 171)

Bunu ben **bilmiyorum**, Hiç **bilmiyorum**. **Anlamıyorum**. (§ 187)

-“Müzelere **saldırmıyorum** ben” demiş ve eklemişti (GE 129)

-“O kadar eğlendiğimi hiç **hatırlamıyorum** (GE 199)

-Ne halde olduğumu **bilmiyorum** (§ 160)

Midede en ufak bir dönme **durmuyor** (GE 204)

Biraz daha samimi olalım, siz benden **hoşlanmıyorsunuz** (§ 112)

Hâlâ düşünüyor düşünüyor, bu muammayı, kendi şahsiyetinin muammasını **bulamıyor** (§ 178)

Kulüb’ü satın **almıyoruz** (D 198)

Hiç **konuşmuyorsun**, dudakların **kıpırdamıyor** (§ 170)

4.1.2.3.3. Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Ben de **görmedim** (GE 16)

Ben bunları söylemek **istememedim** (GE 169)

Hi bir zaman hiç bir konuda, hiçbir durumda rol yapmayı **düşünmedim** (GE 187)

Yüksek görüş ve hükümlerinizi dinlemeye **gelmedim** (GE 242)

-İdare Hukukunun Esasları adlı eserini okudum. Fakat dilini **beğenmedim** (TKG63)

Azizler ve evliyalara için türbeler **yaptırmadım** (N 24)

Daha ziyade izahat vermeğe zaman **kalmadı** (GH 34)

Gökçen bir şey **söylemedi** (D.KURT 190-19)

Eski âdetlere bağlı kalmayı seven Doğan Bey buna itirazda **bulunmadı** (N 178)

Gökçen bir şey **söylemedi** (D.KURT 190-19)

Eski âdetlere bağlı kalmayı seven Doğan Bey buna itirazda **bulunmadı** (N 178)

Orada aradıksa da ölüsünü, dirisini **bulamadık** (D KURT 202-5)

Nüfus kâğıdı **değiştirmediler** (S 106)

Ona cevap vermek gereğini **duymadılar** (S 8)

Macarlar Türkler lehinde hiçbir canlılık **göstermediler** (GH 45)

4.1.2.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Alık Sancay da ehemmiyet **vermemiş** (GH 103)

Ali, bizden önceki kuşak galiba düşünmeyi **öğrenmemiş** (S 110)

Hele kız, hiç mi hiç **anlamamış** çobanı (S 101)

Polis de **farketmemiş** (S 9)

Ufak çapta kavgalar, yaralanan **olmamış** (S 9)

Öğrenciler arsındaki ilişkileri düzenleyen, kurallara, geleneklere, göreneklere aykırı bir tek davranışını **görmemiş** (GE 32)

Tac-u taht kavgasına girişirken, bu yolda karşılaşacağı güçlükleri hiç **hesaba katmamış** (N 70)

Artık bir daha İstanbul'a **dönmemiş** (Ç 11)

Şimdi mezarından gayrı bir şeyleri **kalmamış** (S 165)

Bak ben kız olduğum için **istememişler** (S 104)

4.1.2.3.5. Gelecek Zamanda Olumsuzluk

Ergenliğin bu mizacı bozmasına izin **vermeyeceğim** (GE 79)

Üzerinde hiçbir **söylemeyeceğim** (GY 218)

Ama ben **bırakmayacağım** (BS 195)

Seninle aramızdaki hür havayı hiçbir yerde **bulamayacağım** Ali. (GY 204)

Kimseye bir şey **söylemeyecek** (D.KURT 178-4)

Bu çakmağı kendi sigaranı yakmak için hiç **kullanmayacaksın** (GE 167)

Sizinle kavga etmeden **konuşulmayacak** (Ç 73)

Müfid **kurtulamıyacak** (Ş 205)

4.1.2.3.6. Şart Çekiminde Olumsuzluk

Ben göndermesem bir yıl bekler (GE 228)

Sesimi **çıkarmasam**, olduğum yerde **kımıldamasam** belki de münasebetsiz bir kurşun, tapesinden geçerken düşündüğü bir çekirdek sanarak çekilip gidecekti (Ç 29)

Ölçülü ve serinkanlı **olmazsan** (GE 174)

Bu adam.. bu acayip yaratık **olmasa..**(GE 219)

4.1.2.3.7. Emir Çekiminde Olumsuzluk

Ciddiliğe yakışmayan çocukluklarda **bulunmayalım** (GH 74)

-Suat balkona **çıkmalıyım** (SH 108)

Onlarda din, diyanet, soy sop **arama** (D.KURT 62-4)

Çalışmalarına ara **verme!** Demiş (N 8)

Ona kaside yazacağım diye boş yere vakit **kaybetme** (N 12)

Aksi halde bir hataya düşmüş **olmayalım** (N 73)

Hemen **umutsuzluğa kapılmayın** (GH 71)

-Benim için **gitmeyin** (D.KURT 107-224)

Yayınevindeki işine **son vermesinler** (GE 153)

Benden başkasından **rapor istemesin** (GE 194)

4.1.2.3.8. Gereklilik Kipinde Olumsuzluk

Kendimi müdafaa **etmemeliyim** (§ 146)

Ama hakettiğimden fazla **övünmemeliyim** (GE 44)

Öyle ise bende başklarına **yapmamalıyım** (GY 39)

Onları bile **görmemeli**, düşünmemeliydi (D 176)

Bu mavi aydınlığın etrafımızda kurduğu sırça sarayı, fazla bir dikkatle **kırmamalı** (BŞ 172)

Bütün planları gibi bu da **aksamamalı**, hele hele kesinlikle tepmemeliydi (GE 29)

Bizim veznimizin musikisini, akışının ifadesini, edasını, hissesini niçin **bilmemeli** (MVS 103)

Bu böyle devam edemez. **etmemelidir.** (TKG 67)

Felaketslere **yanışmamalı** (§ 254)

4.1.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

4.1.2.4.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

4.1.2.4.1.2. Gelecek Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Hedefim olan kurtarma vazifesine koşmuş olsaydım, önümdeki çalılar görecekti, atımı ona göre idare edecek ve ben de **düşmeyecektim** (GH 76)

Eğer o sırada bir azap eri vuruşu çelmeseydi, Deli Kurt sağ **kalmayacaktı** (D KURT 258-3)

Delikanlı bunları kendisi için hiçbir zaman **kullanamayacaktı** (GE 16)

Biraz sonra Sıdıka'yla buluşacağını.. nerede buluşacağını da **bilmeyecekti** (GE 29)

Belki de artık sular **donmayacaktı** (Fİ 162)

Bu işi iksinden başka kimse **bilmiyecekti** (D.KURT 17-3)

Burayı görmeğe **dayanamayacaktı** (D.KURT 270-29)

Söz uzarsa içinden **çıkamayacaktık** (Ç 39)

Onu artık tam iki hafta **görmeyeceklerdi** (D 177)

4.1.2.4.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Onu nasıl bulacağını **anlatmamıştın** (S 330)

O günden sonra hiç **gelmemişti** buraya (S 150)

Çünkü hiçbir Osmanlı Türkü kendisinden önce böyle tarihî ve ciddi bir maceraya **atılmamıştı** (GH 13)

Ama o sıcaklığından artık zerre **kalmamıştı** (D 300)

Bir saat kadar bir tek kelime **söylememişti** (D 189)

Kanı kaynamaya başlamıştı ya gene de için için dalga geçmeden **yapamamıştı** (D 181)

Türkmen Beği'nin sözlerine karşı bu sebeple bir şey **dememişti** (D.KURT 54-4)

Yaşadığı yıllarda anlatılamayacak kadar uzun ömründe hiç **olmamıştı** (GE 31)

Bitirdiği zaman bir söz söyleyecek gücü **kalmamıştı** (GE 43)

İhtiyar canını dişine takmış, bütün gücünü ve iblisliğini, kullanmış ama bu göçü **önleyememiştir**. (GE 57)

Dünya dünya olalı böyle cümbüş **görmemiştir** (GE 67)

Delikanlı'ya karşı duyduklarını da kesinlikle **anlayamamıştı** (GE 78)

Delikanlı'yı dengeli bir psikolojiye **bağlayamamıştı** (GE 78)

İhtiyar bu haberi **okumamıştı** (GE 83)

Hiçbir şey **anlamamıştı** (GE 189)

Kız bir haber de **bırakmamıştı** (GE 234)

Ümitsizlik ve moral bozukluğu kendisini bir an olsun yalnız **bırakmamıştı**
(N 7)

Nedense efendisi Mevdiddin'i daha ilk gördüğünde ondan çekinmiş ve esasen hiç de **sevmemişti** (N 46)

Yanıdakiler onu kaçırmayı başarmış, ama **kurtaramamışlardı** (GE 15)

Sevmeyi **öğretmemişlerdi** ona (D 189)

4.1.2.4.1.4. Şimdiki Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Ne söylediklerini **anlıyamıyordum** (Ç 13)

Dört-beş aydır, saçımı **kesmiyordum** (B 384)

Zichy'ye karşı duyduğu kıskançlık bir hakka **dayanmıyordu** (GH 15)

Çakır'ın İsa adlı birisinden bahsettiğini **hatırlamıyordu** (D.KURT 235-16)

Nereye gideceğini kendisi de **bilmiyordu** (D.KURT 271-5)

Deli Kurt, artık Gökçen'i de yeşil yamacı da, koyunları da **görmüyordu**
(D.KURT 121-25)

Deli Kurt, artık omuzundaki acıyı **duymuyordu** (D.KURT 144-7)

Coşkun hiç **konuşmuyordu** (S 13)

Deli Kurt, yerine yurduna hangi yollardan kaç günde döndüğünü **hatırlamıyordu** (D.KURT 168-2)

O kadar yalvardığım halde yiyip **içmiyordu** (D.KURT 35-30)

Atlar bile **kişnemiyordu** (D.KURT 251-6)

Onlar da **söylemezlerdi** böyle bir şeyi (GE 160)

Siz Macarlar yakın zaman kadar ne olduğunuzu tamamiyle **bilmiyordunuz**
(GH 45)

4.1.2.4.1.5. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Fakirliğin, ihtiyacın ahlaka bu kadar te'sirini **ummazdım** (GH 40)

Hıristiyanlıkta sebatlık göstereceğimi **sanmazdım** (GH 35)

Başka çocuklar gibi karanlık ve yalnızlıktan **korkmazdım** (Ç 14)

Akrabalarımınla bir türlü **geçinemezdim** (Ç 17)

Senin kapılacağını **sanmazdım** (S 79)

Bu takdir kelimesinin manasındaki zevki şitilmeyince **anlaşılmazdı** (GH 77)

Bu değişmeyen bir kanundu, aksi **düşünülemezdi** (S 336)

Ama o, başkaları gibi “millet değil, illet” **demezdi** (D 181)

O yaralarla kim olsa **yaşamazdı** (D. KURT 217-17)

İhtiyar **gülmezdi** (GE 8)

Yoldan **görünmezdi** (GE 9)

İnsanları **umursamazdı** (GE 33)

Fakat dava yalnız Rusya ve Türkiye ile **sınırlandırılmazdı** (Fİ 152)

Bu loş ve nemli odada “ülfet-i çâr”ın sohbetleri hiç **bitmezdi** (N 6)

Doğanbey’in bunları nasıl ve nereden bulduğunu hiç kimse **soruşturamazdı**

(N 10)

Bir maskaralığa başlarsa, akşama kadar **bitiremezdi** (B 408)

İçlerinde bir tane aksakallı bulunsaydı, bu hale **düşmezlerdi** (D. KURT 260-

20)

4.1.2.4.1.6. Şartın Hikayesinde Olumsuzluk

İl Genel Meclisi seçimlerini **görmeseydim** belki kabul ederdim (D 216)

Sen o kadar romantik **olmasaydın** seni ökseye düşürmek için çok daha incelikler gösterebilirdim (GE 14)

4.1.2.4.1.7. Gereklinin Şeklinin Hikayesinde Olumsuzluk

-Ne yapalım efendim, Osmanlıca kelimeleri gene **kullanmamalıydın** (TKG

63)

Onları bile görmemeli, **düşünmemeliydi** (D 176)

Bütün planları gibi bu da aksamamalı, hele hele kesinlikle **tepmemeliydi** (GE

29)

4.1.2.4.2. Rivayet Birleşik Çekimde Olumsuzluk

4.1.2.4.2.1. Geniş Zamanın Rivayetinde Olumsuzluk

Güyâ yerde sürünen hayvanlar bu külü **geçemezlermiş** (GH 43)

Etrafindakileri, köpekleri, atları, insanları görmezmiş, **umursamazmış** (D

188)

Gerçekten de seksenlik bir zavallıyı sinirlendirmek **istemezmiş** gibiydi (GE 20)

Kremlin’de **oturmazmış** o (Fİ 147)

Fakat zavallı kadın, sıhhatçe hiç bana **benzememiş** (Ç 11)

İşittiğime göre zengin olmayan kıza pek iltifat eden **olmazmış** (Ç 30)

4.1.2.4.3. Şart Birleşik Çekimde Olumsuzluk

4.1.2.4.3.1. Geniş Zamanın Şartında Olumsuzluk

Ben seninle de **konuşamazsam** ya çatlar veya Simeranya’yı boylarım. (Y 27)

Öyle **yazmazsam** filân kurum eserimi basmıyor (TKG 54)

Onların tavsiye ettikleri dili **kullanmazsam**, hem ayıp olur, hem de beni oradan atarlar (TKG 54)

-Derdime kulak sal oğlum, kime anlatayım derdimi sen **dinlemezsen** (N 53)

-Seni hiç **olmazsa** bir mevsim için, iki ay için annene göndereyim (Ç 11)

Biz **bilmesek de**, inkâr da etsek, hiç **duymasak da** büyük bir bestedir bu ses. (IDÖ 46)

Onları da okuyup **anlayamazsak**, kimi, neyi okuyacağız (TKG 67)

-Siz benim yurduma **gelmezseniz** ben sizin vatanınızda kalırım (GH 47)

İtiraz **etmezseniz** iyi olur (S 8)

4.1.2.4.3.2. Şimdiki Zamanın Şartında Olumsuzluk

Türkistan’la ilgili ilk şiir, **yanılmıyorsam** bana aittir (9 TT)

Şair başkalarını **aldatmıyorsa** kendisini aldatıyor (SET 33)

4.1.2.5. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanılışı

4.1.2.5.1. -MADAN, -MEDEN Zarf-Fiilin Olumsuzluk İle Kullanılışı

Hava **bozulmadan** bu işi bitirmek istiyorduk

-Doktor **söylemeden**, yapamam, mesul olurum (S 64)

Sen oyunun olduğunu **bilmeden** .. olabileceğini **düşünmeden** (GE 29)

Konuya **dönmeden** önce küçük bir şaka yaptım (GE 11)

Bir başka şeyi daha gene çok **geçmeden** öğrendi (GE 115)

Ezilip **büzülmeden**, umursamadan; “Kibritim kalmamış” der gibi, açıkça söyledi (GE 130)

Ne oluyor demeye **kalmadan**, elinde Güliz'in dudaklarını duyuverdi (GE 161)

Ama Garson bir şey isteyip istemediğini **sormadan** gitti (GE 118)

Padişah karar **vermeden** olaya müdahale etmeyecekti (KYG 153)

Pervin, hâlâ şaşkın, hareketsiz hiçbir şey **düşünmeden** ve **yapmadan**, ayakta duruyor. (Ş 143)

Kızgın benizlerimiz ki parıldar **görünmeden**(KGK 161)

Geçmiş, geçen veya gelecek vakti **duymadan** (KGK 95)

Müşkül budur ki **ölmeden** evvel ölür kişi (KGK 82)

4.1.2.6. Olumsuzluğun Sıfat-Fiillerle Kullanılışı

Bilmeyenler ve tedarikli **bulunmayanlar** için başarı pek güçtür (GH 74)

Yalnız, sevgi, her şeye rağmen, yalnız sevgi, mükafatını **beklemeyen** fedakâr sevgi kalıyor. (BS 272)

Yıllarca dünyayı hiç **görülmemiş** bir zulüm ve terör altında eziyor.(BS 196)

Evet Bursa bir su şehridir ve bu itibarla bize hiç **beklenmedik** bir adamı hatırlatır. (BŞ 117)

O, hafızama bütün direkleri ve küpeştesi renkli fenerlerle süslü bir eski zaman makinası gibi, dört bir yanı yontulmamış mücevherlerin parıltısına gark ede ede geliyordu. (BŞ 238)

4.1.2.7. Aynı Cümle İçerisinde Hem Olumlu Hem Olumsuz Yapıların kullanılmasıyla Yapılan Olumsuzluklar

Haklı mıydı, haksız mı olduğunu anlamıyordu ki... (KA 99)

Gülsün mü acısın mı, ne yapacağını bilemedi (SK 275)

Yenmez mi, yenir mi –söyle- “gönlüm” dediğin! (KR 104)

Çakır hem gülümsedi, hem de kızdı (D.KURT 79/24)

Düğünden bahseden yalnız kadınlardı, bu da on gün (KA 93)

Evet de demedi hayır da ... (SK 135)

Onlar “**lütfen!**” den anlamaz “**ulan!**” dan anlar (KR 154)

Onlar, **çiçekten** anlamaz, **dikenden** anlar... (KR 154)

Ve onlar, **kanaddan** anlamaz, **gagadan anlar**, **pençeden anlar**. (KR 154)

Onlar **yaydan** anlamaz; **oktan anlar** (KR 154)

Aylarca dil döküp durduk.. onlar, **dilden anlamaz, elden anlar.** (KR 154)

Onlar **soğukkanlılıktan anlamaz. öfkeden anlar.** (KR 155)

Onlar **önsözden anlamaz son sözden anlar** (KR 155)

Ama şunu bilin ki **karayı ak, akı kara diye göstermeye çalışmak, dostu dostu kardeşi kardeşe kırdırmaktır.** (SK 115)

Git mi desin gitme mi desin (BS 250)

4.1.2.8. İktidâri Yapıda Olumsuzluk

Dün gece biraz geç yattım, iyi **uyuyamadım** (BS 245)

IV. Mehmed'in Şeyh Vâni Efendi'ye verdiği Kestel Köyü'ne de **gidemedim** (BŞ 136)

Ben vatanımdan daha fazla uzakta **kalamazdım.** (GH 119)

Bu gece sabaha kadar sivrisinekten **uyuyamadık** (GH 48)

Rasladığımız bu yazıları okumağa muvaffak **olamadık** (GH 41)

Delikanlı'yı Yalman da **yumuşatamamıştı** (D 227)

O kadar tuhaf bir netice çıktı ki, **inanamadım** (Ç 218)

Al faniladan bir elbisem vardı ki, ben **giyemezdim**(Ç 195)

Gerçi, bütün manasıyla bir saadet devresinden **bahsedemezdi** (BS 284)

Hasılı daha uzun **sayamıyacağım** (ED 269)

4.1.2.9. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar

Keşke gelmek olmasaydı, gelmek mi denirdi buna? (KA 10)

Bir kolun lâfi mı olur? (KA 17)

Papaza kızıp oruç bozmanın âlemi var mı? (KA 48)

Acaba şimdi de öyle mi idi? (KA 54)

Buna kim, hangi niko "hayır" diyebilirdi (KA 37)

Ekmek arslanın ağzında idi, tek kolla da arslanla boğuşmak bir parça güç olmaz mıydı? (KA 13)

Biraz da onların tezgâhı, evi, barkı, serveti, samanı için dövülmemiş mi idi? (KA 37)

Mâzisi yıkık milletin âtisi olur mu? (SF 394)

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi? (SF 417)

Bırak ki, anlasalar var mı çâre hiç? (SF 43)

Beyaz bir arslana binmiş; durur mu hiç dedecan? (SF 96)

Zengin olduk diye, lânet satın almak mı gerek? (SF 139)

Halkı irşād edecek öyle mi bunlar? (SF 154)

Bu hiç görülmüş mü? (SF 218)

İçinden leş taşıyan sîneden ne hayr umulur? (SF 229)

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedā (SF 448)

Hadi göndermeyelim ... var mı fakat imkânı? (SF 10)

Duyar mı hiç beriki? (SF 44)

Şakanın sırası mı şimdi? (Y 31)

Asık suratla başağrısı tedāvi edilir mi? (Y 31)

Ben sana hakikatın görüldüğü kadar çirkin olmayacağını söylemedim mi? (Y

131)

Muvaffakiyetten daha büyük diploma olur mu? (Y 33)

İnsan gizlenecek şeyi gizlemez de gizlenmeyecek şeyi gizler mi? (Y 74)

Kolay mı ayrılmak? (Y 82)

Açlık meselesi yok ama mesut demek mümkün mü onlara? ... (Y 37)

Halkı dilinden, alfābesinden vazgeçirtmek our mu hiç? (SK 374)

Mirseyit Sultan Galiyev de bilinmez mi? (SK 29)

Biraz mübalağa ediyorsun galiba boşuna koyun verirler mi hiç ... (SK 31)

Vay kardeşim, o dünya aydınlık mı ki? (SK 41)

Buna kayıtsız kalmak nasıl mümkün? (SK 182)

İhtilali bunun için mi yaptılar?! ... (SK 272)

Ama tam tersi olmamış mıydı? (SK 167)

Pire için yorgan yakılır mı hiç? (SK 94)

Teşrifattan, merasimden ne anlarlar? (SH I/32)

Mızrağa karşı kılıç olur mu? (SH I/46)

Onlar ne biliyorlarmış? (SH I/229)

“Sabit fikir”lerin hudûdunu aşmayan frenkler ne mäsumdurlar! (SH II/4)

Olur mu ya .. (SH I/124)

O, mavi olmasa, o aydınlık parıldamasa gülebilirmiydik! (IDÖ 11)

Bilseydi bu yıldızlı, bu ishaklı gece

Çarşambayı perşembeye bağlar mıydı? KR 103

Bizim de bir büyük milletimiz, tarihimiz, varlığımız yok mu? (GH 4)

Bilmez miyim seni ben? (GE 21)

Bu tatlı hatıraları unutmaları mümkün müydü? (N 35)

-Sovyetler'de aile müessesesi var mı? Çocukların ana babaları belli mi? (14

TT)

Ama biraz acele etmiyor musun, bu kadar acele yakışık alır mı? (KYG 331)

“Gördün ya, cicim; ne sıcak, ne temiz, ne rahat, yer burası!(BS 181)

Fakat haksız mıydılar? (SH II/94)

Ankara savaşı'ndan söz açmanın sırası mıydı? (D.KURT 103/3-4)

Semendire önündeki günlerde bu kavali görmeyip de şimdi görmenin sırası mı idi? (D.KURT 199/5-7)

Gönül bu, ateş düşmeye görsün, kaza belâ dinler mi? (D.KURT 109/24-25)

Zaten şu Rumeli'deki milletler arasında dayanıklı hangisi var dı ki? ...

(D.KURT 197/12-14)

İzlere bakarak bir sonuç çıkarmağa çalıştı, ama binlerce atın ve insanın hora teptiği bu yerde iz bulmaya imkân var mıydı? (D.KURT 202/10-13)

Görsem sağ kalır mıydım (D.KURT 109/6-7)

Zaten öyle olmasa bir Yahudi dönmesinin arkasından giderler miydi?

(D.KURT 62/32-33)

Çal çoban çal! Ertuğrul gibi oğlun mu öldü, Sivas gibi kal'an mı alındı? (IDÖ

54)

Bu kadar uzun külfetlere ne lüzum var (SH II/109)

4.1.2.10. Olumsuz Soru Şekilleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Güle güle Salih yine gel **olmaz mı?** (KA 89)

Bebeğini ver, azıcık oynayayım, kuzum abla! **Demez mi?** (SF 123)

Okyanuslar, o irâde önünde bir başka vecd ile **çalkalanmaz mı?** (IDÖ 31)

Gönüller o sesle ve nefesle yıkanıp **arınmaz mı?** (IDÖ 31)

Selmin'in kıvrır kıvrır altın saçlı bir bebek doğurmasını kanser olmasına tercih **etmez misin?** (Y 29)

Kabul **etmediler mi?** Hayır etmediler (SH I/20)

O, sana hiçbir iş **vermedi mi?** (SK 434)

İlan etsinler bakalım İdil-Ural'ı **olur mu olmaz mı?** (SK 122)

Bak görmüşmüyüm **görmemiş miyim?** (SH II/9)
 Bana birkaç gün daha müsaade **etmez misiniz?** (BS 282)
 Siz **işitmediniz mi?** (BS 288)
 Lionatadan biraz **içmez misiniz?** (BS 303)
 Dha duymayacak mıyız? (BS 94)
 “Milleti için ölenler dâimâ yaşarlar” **demiyor muydu?** (SH 166)
 -Ya bomba ateş almazsa? (SH 168)
 İki top **yetmez mi?** (SH 23)
 -Hava **bozmayacak mı?** (SH 23)

4.1.3. EDATLAR

4.1.3.1. “Ne...ne” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Ne soluk var, **ne** ışık var, **ne** otur var **ne** durak (SF 136)
Ne o gömgök dereler var, **ne** o zümrüt dağlar
Ne o çıldırmış ekinler, **ne** o coşan bağlar (SF 313)
 Meğer olmayacakmış **ne** bir gelen, **ne** giden (SF 49)
Ne dinleyen, **ne** duran var... Bakıp geçer herkes. (SF 62)
 Sen ey ömer, **ne** meleksin, **ne** bir emîr-i zalüm (SF 79)
 Olmuş **ne** çıkar, olmamış **ne** çıkar. (Y 104)
 Kimseye, **ne** gösterdim, **ne** söyledim (SK 56)
Ne diyeceğini, **ne** yapacağını bilmeden kaldı çoğu. (SK 114)
Ne cesur, **ne** kuvvetli, **ne** bahadır bir tosundu! (SH 1/45)
Ne şerde **ne** ilimde böyle bir isim yoktur ki, müsemması olsun (SH 1/55)
 O kadar yorgundu ki, **ne** yaraların acısı, **ne** gecenin soğuğu bu uykuya engel
 olamadı. (D.KURT 259/1-3)
Ne mağaradan haberleri vardır, yanmazlar; **ne** kutuplardan haberdardırlar,
 titremezler! ... (IDÖ 106)
 Onun “veto” korkusu da, “red” endişesi de yok. İnkâr, **ne** onun değerini
 azaltabilir, **ne** de şânını. (IDÖ 65)
Ne abdest, **ne** oruç, **ne** namaz, **ne** niyaz ... (SH II/23)
 Ama görüyorsun .. **ne** acıklı, **ne** gülünç bir hâl! .. (SH II/84)
 Artık **ne** dağın var, **ne** deren **ne** ovan! ...KR 119

Ne bizim bülbülümüzün şakıması zevk verir ona, ne Güllülerin gül desenli halılar dokuması... (IDÖ 41)

İnsanız; ne Sibirya, ne mağma! ... (IDÖ 11)

Ne var, ne yok bilelim, hiç değilde bir kere (SF 225)

Tatar komünist olsa ne olur olmasa ne olur ki ... (SK 193)

Irmak ırmaklıktan çıkınca çöle yem olur: Ne çölü doyurabilir, ne başka bir şeyi! (IDÖ 36)

Sade olsun, ne kemer, ne büzme, geniş ve rahat, ihtiyar işi.... (TDAYB 1954 104)

Ali artık ne tenbellik ne yaramazlık etmeyeceğine söz veriyor (TDAYB 1954 104)

Ne Ali'ye rasladım ne kardeşine (TDAYB 1954 104)

Ne Ali'den şüheleniyorum ne kardeşinden (TDAYB 1954 104)

Ne kalabalığı hissediyor, ne Dünder Bey'i duyuyor (S 21)

Ne değişme, ne düşünüş ya Rabbim! Ne alçalma! (GH 42)

"Kız bu ne cilt, bu ne renk böyle...(Ç 29)

Ne boş ne zavallı lakırdılar! (Ç 144)

Ne sevicecek, ne arzu edilecek bir adam olduğunu biliyorum (S 79)

"Ne kaba, ne biçimsiz şey..." (BS 112)

-Ne çirkin ne güzel (Ç 62)

Şaşkınlığından bir müddet ne diyeceğini, ne yapacağını bilemedi (BS 124)

Ona karşı henüz ne müsbet, ne menfi bir hükme sevketmektedir. (BS 154)

Ne çoluğum, ne çocuğum var (BS 280)

4.1.3.2. "Ne...ne de" Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Yoksa ne Mansûr'un, ne dâr'ın ne de "enelhak" haykırışının manası kalır! (IDÖ 73)

Yoksa ne kubbe kalır o mabedde, ne de sütun. (IDÖ 79)

Ne masallardan ne de slaoganlardan medet var. (IDÖ 86)

Ali'den de kardeşinden de şüphelenmiyorum (TDAYB 1954 104)

Ne onu, ne oğlunu, ne de torununu görmüştü (TDAYB 1954 104)

Ne pırlantalı ne de başka kıymetli bir taştan yapılmış

Hanife **ne** istasyonun ağaçlarıyla **ne de** pırıl pırıl yanan güzel körfezle meşgul oldu. (TDAYB 104)

Ali **ne** Veli'den **ne de** başkasından borç para almadığını söylüyor.(TDAYB 1954 104)

Ne gülen, **ne** el sallayan **ne de** bir çift laf eden oldu. (KA 36)

Ne bitliydi, **ne de** kötü (KA 49)

Ne cinsiyete, **ne** menfaate, **ne de** gurura bağlanması mümkün olmayan bir aşk. (Y 37)

Atlasî bir müddet düşünüp kaldı, **ne** tasvip etti **ne de** başka bir şey söyledi. (SK 33)

Ne kaleniz kalacak, **ne de** kendiniz (SH 1/28)

Ne yeni ve müslümanlığa muhalif olmayan bir Türk medeniyeti ibda' edebiliyor **ne de** Avrupa'dan gelen hristiyan medeniyetini kabul edebiliyorduk. (SH 1/224)

Artık, **ne** yolum var, **ne de** yol gösterenim! KR 115

Gerçekte **ne** kaybolan para, **ne de** Çakır'da başkasına ha deyince yardım edecek zenginlik vardı. (D.KURT 82/7-9)

Onu **ne** sen sor **ne de** ben söyleyeyim ... (D.KURT 155/3)

Ne yeşil ışıklar gözüküyor, **ne de** ses işitiliyordu. (D.KURT 245/16)

Bu akşam hiçbir yere gidilmeyecek: **ne** toplantıya, **ne** sinemaya **ne de** başka bir yere.(TDAYB 104)

Sancak beğine söyliyerek orduda münâdîler bağırttığı halde Deli Kurt'un **ne** ölüsü bulunmuş, **ne de** onu gören çıkmıştı. (D.KURT 202/27-31)

Biz **ne** Moskof casusuyuz, **ne de** Çin me'muruyuz.(GH 63)

Ne değersizleşecek kadar kolay, **ne de** erişilemeyecek kadar yüksek! (GE 138)

Ne sen,

Ne ben,

Ne de hüznünde toplanan bu mesâ

Ne de âlâm-fikre bir mersa

Olan bu mâi deniz,

Melâli anlamayan nesle aşına değiliz (GE 134)

O kadar ki, **ne**, kendisiyle neden bu kadar ilgilenildiğini **ne de** konuştuğça bilgisizliğinin ortaya çıktığını düşünmeye yanaştı (GE 117)

Ne değersizleşecek kadar kolay, **ne de** erişilemeyecek kadar yüksek! (GE 138)

Bu, **ne** kapıcı kadının kocası, **ne** civardaki bakkalın çırağı, **ne de** bir posta müezzindir (BS 124)

Ne genç adam, **ne de** genç kız lamba ile kibritin yerini bilmiyorlardı (BS 223)

Bu ise, **ne** hakikate, **ne de** adalete muvafiktir (BS 259)

4.1.3.3. “Ne” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Ne çare, sadece biliyorum; kollarım kırık ... (IDÖ 72)

“Yok; aziz dostum! Aramızda bu zahmete **ne** hacet...(BS 108)

Fakat, muzip dimağının kontrolünden kurtulmak **ne** mümkün (BS 158)

“Lakin, muttasıl dış gıcırdatan bu densiz komşu ile uyuşmak **ne** mümkün (BS 170)

Tarih hüküm veecekse, tenkide **ne** lüzum var?(SET 336)

4.1.3.4. “Değil”in Bağlama Edatı Olarak Kullanılması

Böyle bir eser yalnız o encümene **değil**, bugünkü meclise müebbed bir şeref bahşederdi. (ED 334)

Acılarımız çoğaldıkça ufuklarda sulhün yıldızını **değil**, istiklalin yıldızını arıyoruz. (ED 299)

Namık Kemal’in yalnız ruhundan **değil**, şivesinden de ayrılmaz (ED 275)

Görmek **değil** düşünmeğe bîgane kal! Bırak! (KGK 85)

Bu gâyeye bizi ulaştıracak Savunma Bakanlığımız **değil** Milli Eğitim Bakanlığımızdır (GH 17)

Hastalık çünkü, **değil** öyle ehemmiyetsiz (SF 8)

Üç sene **değil**, üç ay oturamazsınız (SH II/18)

Bir eseri yalnız yazan **değil**, okuyan da yaratır.(SET 11)

Çünkü dinlenirken yazılan **değil**, hatırdaki kalan fikirler yaşamak istidadındadır (SET 17)

O yalnız bir süs **değil**, faydalı ve medeniyet yaratıcı olduğunu da söylüyordu (SET 27)

Bizde tenkidin fırtınası **değil**, rüzgarı bile yok (SET 288)

Bir maymun taklidiyle **değil**, bir insan kavrayışıyla şiirime tatbik edeceğim (SET 282)

Bu zaman sen niye Kazan'a geldin diye **değil**, niye Kazan'da değilsin , diye sormak lazım. (SK 30)

Yürüyor **değil de** süzüyor gibi. (D.KURT 105/10-11)

4.1.3.5. Farsça “bî” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Farça'dan Türk diline geçen bu olumsuzluk edatı, Türk dilinin Eski Türkçe dönemi hariç bütün Tarihî şivelerinde kullanılmıştır. Batı Türkçesi'nde, Anadoludaki yazı dilinin tam olarak teşekkülünden Osmanlı Türkçesi'nin son dönemlerine kadar yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında “dilde görülen sadeleşme hareketi” sayesinde bu gün Türkiye Türkçesi'ndeki kullanımını oldukça zayıflamıştır.

Onlar bu istiklal muharebesini bu **bîçare** milletin yoksul bir tabakasının rûhundan doğmuş bir hareket saymadılar (ED 298)

Bîçare gönüller!ne giden son gemidir bu! (KGK 83)

Hayâsız oğlana **bîçare** ihtiyar ne desin? (SF 271)

4.1.3.6. “Hiç olmazsa” Bağlama Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

“Hiç” olumsuzluk edatının yine şekil olarak olumsuzluk manası içeren “hiç olmazsa” bağlama edatının önüne gelerek (bari, hiç yoktan, en azından) gibi anlamlar kazandırmasıyla oluşturulan yapıdır.

Fakat düşündüm ki bu serzenişe dûçar olan muharririn gür sesle bağırıp felaketleri durdurabilmesi için **hiç olmazsa** o fasülyeyi yememesi icabederdi. (AD 266)

Takdiri bir yana bıraksak bile **hiç olmazsa** alâkayı ve merakı çekecek hamleler eksik değil. (SET 334)

Hiç olmazsa ayda bir gecesini Erenköy'de geçirirdi. (MVS 96)

Size gönderdiğim kitap bence fena değildir, **hiç olmazsa** şiir üzerine yazabileceğim bir kitap daha iyidir.(GY 105)

Hiç olmazsa dükkanımda satağım şeyler benim malımdır.(MVS 197)

Eğer başaramaz iseniz **hiç olmazsa** size yapıldığını istemediğimiz şeyleri başkalarına yapmayınız.(GY 38)

Hiç olmazsa bazı sabahlar odama uğrasan ne olur (MVS 162)

Hiç olmazsa bu kitapları hazırlayan kimseler anlattıkları kimeleri okumuş, klişe değer hükümlerini kontrol etmiş durumdadırlar (GY 229)

-Seni **hiç olmazsa** bir mevsim için, iki ay için annene göndereyim (Ç 11)

4.1.3.7. “Hiç değilse” Bağlama Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Fakat, bununla, **hiç değilse**, yiyeceğini ve yatacağı yeri temin ediyor. (BS 290)

Hiç değilse gidemeyeceğimi heber vereyim (BS 250)

Had bir ciğer hastalığı olsa bir takım ağrılar hissedecektim ve **hiç değilse** her vaktinden biraz daha fazla öksrecektim (BS 251)

Hiç değilse, o zaman, hakkınızda bir hüküm verebiliyordum (BS 264)

Maksadım, sizi, **hiç değilse** dar ve basık tavanlı odadan kurtarmaktır (BS 294)

Fakat ne de olsa artık üşümeyecekler, **hiç değilse** soğuktan kurtulacaklardı. (KA 3)

Hiç değilse yarından çoğunun sebebi bunlar değildi. (KA 50)

Bozuktuk ama işitildi; **hiç değilse** hoca işitti. (KA 120)

Kim olsa korkar, **hiç değilse** pirenirdi görünüşünden (GE 13)

4.1.3.8. “Hem” Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Kuvvetlendirme edatı olan “hem” olumsuzluğu pekiştirmek için kullanılır.

Hem günah, **hem de** ayıp ... (SF 103)

Yâ Rab, neye **hem sağır**, **hem ebkem** (SF 85)

4.1.3.9. Ünlemlerde Edatlarında Olumsuzluk

4.1.3.9.1. “Ah” Ünlemiyle Yapılan Olumsuzluklar

Ah!(aah) “ah bu kalp, bu kalp ... hap başkaları için çarptı” (ST 187)

Ah Necip, Necip keşke sen kaçanlar arasında olsaydın (ST 187)

Ah şu insanlık (ST 187)

Ah pardon, Müdür Bey yok muydu?(ST 187)

Ah bu nazar!...(MVS 89)

Ah ne olurdu (BS 265)

4.1.3.9.2. “Vah” Ünlemiyle Yapılan Olumsuzluklar

Vah (vaah) Vah biçare Rasim vah (ST 190)

Vah vah ben de gece fırtına ile uyandım (ST 191)

-Vah! Burada da sana hücum var, dedi. (MVS 98)

Ya... **vah vah!** Bu kırılan bardak değil mi? (ST 191)

Vah vah!vah vah! Mazlum Sami böyle söyleyerek (ST 191)

4.1.3.9.3. “Vay” Ünlemiyle Yapılan Olumsuzluklar

Vay beyim vay! Ya ne yaparsınız (ST 193)

Vay koca Osman vay! (ST 193)

4.1.3.9.4. “Of” Ünlemiyle Yapılan Olumsuzluklar

Of (oof,ooff,öf,ööff)

Of, sabahtan beri patladım sıkıldım (ST 193)

Öff ... Aman bulamadım işte! (ST 193)

4.1.3.9.5. “Eyvah” Ünlemiyle Yapılan Olumsuzluklar

Eyvah ne yapacağız şimdi? (ST 195)

Eyvah! Diye bağırdım, çantamı düşürmüşüm (ST 195)

Eyvah yine silah arıyorlar (ST 195)

4.1.3.9.6. “Yazık” Ünlemiyle Yapılan Olumsuzluklar

Aylığından on lira kesiyorum. **Yazıklar olsun!** (ST 196)

Ama hastalandıktan sonra hiç gelmedi. **Ne yazık** (ST 196)

Ne yazık! Geçmek üzredir bu gece (KGK 58)

Bu ziyarette vakit geçti, güneş battı, **yazık!** (KGK 27)

4.1.3.10. DEYİMLERDE OLUMSUZLUK

4.1.3.10.1. Ne Olumsuzluk Edatıyla Yapılanlar

serçenin eti **ne** budu **ne** (DKGS)

ne altını bırakmak **ne** üstünü (DS)

ne bal oldu **ne** pekmez(DKGS)

ne darı ekerim **ne** serçeden şikayet ederim(DKGS)

ne dost belli **ne** düşman(DKGS)

ne gecem gece, **ne** gündüzüm gündüz (DKGS)

ne gelen var **ne** giden (DKGS)

ne izi var **ne** tozu (DKGS)

ne kokar **ne** bulaşır (DS)

ne od var ne ocak (DS)

ne ölü görse ağlar, ne düğün görse oynar (DKGS)

ne olur ne olmaz (DKGS)

ne sakala minnet ne bıyığa (DS)

ne şap oldu ne şeker (DKGS)

ne şiş yansın ne kebab (DKGS)

ne yer ne yedirir (DKGS)

yaşı ne başı ne (DKGS)

4.1.3.10.2. Yok ile Yapılanlar

yok oğlu yok (DS)

yok pahasına (DS)

yok yere (DS)

yok yok (DS)

yoksun kalmak (DS)

yoktan yere (DS)

yokuna (DS)

fol yok yumurta yok (DKGS)

aslı faslı yok (DKGS)

aslı yok astarı yok (DS)

bugünden tezi yok (DS)

kar helvası gib lezzeti yok (DKGS)

kıl kadar farkı yok (DKGS)

ağzı var dili yok (DS)

4.1.3.10.3. “Hem... hem” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

hem ağlar hem güler (DKGS)

hem kel, hem fodul (DKGS)

hem silahlı, hem külahlı (DKGS)

hem suçlu hem güçlü (DS)

4.1.3.10.4. Kök Manası Olumsuz kelime + et-, ol- Yardımcı Fiili İle

Yapılan Olumsuzluklar

hakaret etmek (DS)

linç etmek (DS)

mahcup etmek (DS)
 gavur etmek (DS)
 sütü bozuk olmak (DKGS)
 lanet olsun (DS)
 leş gibi olmak (DS)
 katı yürekli olmak (DKGS)
 helak olmak (DS)
 doğduğuna pişman olmak (DKGS)
 cenaze gibi olmak (DS)
 bacası tütmez olmak (DKGS)
 anladımca arap olayım (DKGS)
 anasından doğduğuna pişman olmak (DKGS)
 mahkum olmak (DS)
 maskara olmak (DS)
 mayası bozuk olmak (DKGS)
 maymun suratlı olmak (DKGS)
 köstek olmak (DS)
 bahtı kara olmak (DKGS)
 abesle uğraşmak (DS)
 aciz kalmak (DS)
 abuk subuk söyler, sayıklar (DKGS)
 abur cubur yer (DKGS)
 acuze gibi çenesi düşmek (DKGS)
 şirk koşmak (DS)
 rezalet çıkarmak (DS)
 paçavraya çevirmek (DKGS)
 nedamet duymak (DS)
 gaf yapmak (DS)
 gafil avlanmak (DKGS)
 gaflete düşmek (DS)
 gam çekmek (DS)
 eziyet çekmek (DS)

eziyet vermek (DS)

faka basmak (DKGS)

azar işitti (DKGS)

ah almak (DS)DS

fesat kaynatmak (DKGS)

kazık yemek (DS)

4.1.3.10.5.-SIZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

abdessiz dedene namaz mı dayanır (DKGS)

ağızsız dilsiz anlatır (DKGS)

ağırsız başa sakız yapıştırmak (DKGS)

tüysüz: korkak (DKGS)

ipsiz, sapsız (DKGS)

görgüsüz adam (DKGS)

dipsiz kile boş ambar (DKGS)

ha anan ölmüş öksüzün, ha baban (DKGS)

kayırsız kalmak (DKGS)

akılsız iti yol kacatır (DS)DS

beyinsiz kafa (DKGS)

4.1.3.10.6. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar

tekin değil (DS)

kafa değil bal kabağı (DKGS)

işten bile değil (DKGS)

göz değil çıra budağı (DKGS)

ense değil ya takkeci kalıbı (DKGS)

elde değil (DKGS)

arası hoş değil (DKGS)

kazın ayağı öyle değil (DKGS)

4.1.3.10.7. Mecazi Anlamlar Taşıyan Deyimlerle Yapılan Olumsuzluklar

içi cız etmek (DKGS)

içi sızlamak (DKGS)

gözü dönmek (DKGS)

gözü kızmak (DKGS)

gözü toprağa bakmak (DS)
 gözünün yaşına bakmak (DKGS)
 çam devirmek (DKGS)
 çamur atmak (DS)
 ayağını kaydırıldı (DKGS)
 ayak takımı (DKGS)
 anasını ağlattı (DKGS)
 aklını bozmak (DS)
 ağzı yandı (DKGS)
 ağzını bozmak (DS)
 anasını ağlattı (DKGS)
 ağız açtırmıyor (DKGS)
 aralarını açmak (DKGS)
 beyni atmak (DS)
 beyni sulanmak (DS)
 allak bullak oldu (DKGS)
 yaka silkmek (DKGS)
 burnu büyüdü (DKGS)
 burnunu sokmak (DS)
 boğaz boğaza gelmek (DS)
 burnunun direği sızladı (DKGS)
 can evinden vuruldu (DKGS)
 çanak tutmak (DKGS)
 cehennem azabı çekmek (DKGS)
 cehennem azabı (DS)
 dalga geçmek (DKGS)
 dara düşmek (DS)
 dile düşmek (DKGS)
 dilinde tüy bitmek (DKGS)
 dilinin belasını çekmek (DKGS)
 dillere düşmek (DKGS)
 dizini dövme (DS)

adını ağzına almaz (DKGS)
 çanak yalayıcı (DKGS)
 ileri gitmek (DS)
 ıskartaya çıkmak (DKGS)
 iskeleti çıkmak (DS)
 kafa göz yarmak (DS)
 kafa şişirmek (DS)
 kafa tutmak (DS)
 küplere binmek (DKGS)
 kuyruk sallamak (DKGS)
 laf işitmek (DS)
 oyuna gelmek (DKGS)
 piç etmek (DS)
 sinek avlamak (DKGS)
 sırtı kaşınmak (DKGS)
 ipi kırmak (DKGS)
 haraç almak (DKGS)
 hapı yutmak (DKGS)
 çapak silmek (DKGS)
 aşağı kalmaz (DKGS)
 araya gitti (DKGS)
 mırın kırın etmek (DS)
 domuza dalanmak (DKGS)
 dudağını ısırarak (DS)
 ermeni gelini gibi kırıtmak (DKGS)
 aklının terazisi bozuldu (DKGS)
 fitil fitil burnundan gelmek (DKGS)
 gavur inadı tutmak (DKGS)
 felek sillesini yemek (DKGS)
 dünya başına zindan olmak (DKGS)
 dokuz köyden kovulmak (DKGS)
 cin çarpmışa dönmek (DKGS)

dünyayı başına zindan etmek (DS)

ipin ucunu kaçırmak (DKGS)

ipliği pazara çıkmak (DKGS)

kötü yola düşmek (DS)

ocağına incir dikmek (DKGS)

sap yeyip saman sıçmak (DKGS)

sinek gibi vızıldamak (DKGS)

vurucu öküz gibi bakmak (DKGS)

hüsrana uğramak (DKGS)

ipe un sermek (DKGS)

araya şeytan girdi (DKGS)

4.1.3.10.8. Renk İsimleriyle Yapılan Olumsuzluklar

başına karalar bağlamak (DS)

alnının kara yazısı (DKGS)

akla karayı seçmek (DS)

akla karayı seçti (DKGS)

ağzı kara dili pis (DKGS)

kara cahil (DKGS)

kara kedi geçmek (DKGS)

karanlıkta kim kime dum duma (DKGS)

4.1.3.10.9. İsim +İsim Şeklinde Mecâzi Anlamlı Kelimelerle Yapılan

Olumsuzluklar

aç gözlü (DKGS)

acemi çaylak (DS)

acı dilli (DKGS)

acı patlıcan (DKGS)

açık ağız (DKGS)

ağır söz (DKGS)

can sıkıntısı (DKGS)

cebi delik (DKGS)

canlı cenaze (DKGS)

dağ ayısı (DS)

deli fişek (DKGS)
deli saçması (DKGS)
dil yarası (DKGS)
dil yarası (DS)DS
emirin iti (DKGS)
şom ağızlı (DKGS)
kuru kafa (DKGS)
katır inadı (DKGS)
gizli sıtma (DKGS)
fesat başı (DKGS)
gönül azabı (DKGS)
göz boyacı (DKGS)
kuru iftira (DKGS)
kuru iltifat (DKGS)
hanım evladı (DKGS)
eşek inadı (DS)
et kafalı (DKGS)
naz hastası (DKGS)

4.2. TÜRKMEN TÜRKCESİ

4.2.1. İSİMLER

4.2.1.1. Manası Olumsuz İsimler

Eger sen **akmak** bolmasañ, meniň yaňkы sözlerime inanarmıdın (THM 10)

Çın ärler **iblisin** sözüne gitmez (TŞA 286/2)

Nadandır bahıla kim comart diyse (TŞA 626/5)

Zıyanı yok (YBG 82)

Yogsam yağış geçer **bizar** édyer (YBG 83)

Yöne men kébir yarancañlar yalı **bahıl** dél (YBG 39)

Ahmırlı bolmayın (YBG 31) “üzüntülü olmak”

Namart bilen uzak yola gitmegil (TŞA 286/1)

İşlemese bes, han Haşımam "obanıñ iň **deyyus** adamı Sähetdir!" diyyär.

(GV 260)

“Bir edepsiz **yañra** sen” (AAŞ 508)

Akılsıza akıl bermek **hebesdir** (AAŞ 390)

Garakçı daa gıt dääl cahanda şindi ... (AAŞ 66)

Galtamadan gizlenip, çuvalda daa yatıdır (AAŞ 194)

O dünyäde yanar **dovzah** ooduna ... (AAŞ 720)

Garnizonda bolsa gatı kään **betpääl**. (AAŞ 708)

Bir topar **betnaamı** tasıla getirir (AAŞ 762)

Baay bayarlar **berim** bilen tutulmaz (AAŞ 720)

Buu **belaadan** bihabardı oň öözi. (AAŞ 24)

“**Eciiz**” diyip birine

Azm etme eselme (AAŞ 424)

Ömrüniň **azaabı** aazalyan yaalı (AAŞ 26)

Yarım **anarhist** (AAŞ 704)

Aaldacı ıssıda, aapatlı ootda

Näädip nepes alıp dem alıp bolar?

Alada, aargınlık, ünci aazalıp (AAŞ 244)

Hiiç kim onda **gussa** baardır öydenook ...(AAŞ 304)

Gılav diyseñ (AAŞ 656)

Gımañ?

Güzyaşa gatişan ene sesinden (AAŞ 288)

4.2.1.2. -SIZ, -SİZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Türkmen yazı dilinde ikinci heceden sonra yuvarlak ünlülerinin bulunmaması ekin yuvarlak şekilli kullanımlarını azaltmıştır.

-**Adamsız** yerde siñek bolmaz diyenmidin? (M 28)

Onuñ yalı **gelmeksiz** perman gızlarda bize garşı diñeyigrencilik döreder (M 11)

Vah, her haysısı **añsız** bolupdı (YBG 68)

-Öyini satsa-da her kim özüne tapşyrylan şaylary tapmalı ve başlygymyzyñ maşynynyñ **bökdençsiz** yöremekligini yola goymalı (YGB 65)

Çeksiz minnetdar (YBG 16)

Direktoryñ bu aygıtlı sözi buhgalteri **çykgınsız** yagdaya saldı (YBG 27)

Olar bir-birlerinden **habarsız bolsalar**-da, pikirleri meñzeşti (YBG 12)

Galkan **ısgınsız** halda telefonyñ trubkasyny ornunda goydı.(YBG 40)

Sebebi bu “keri” kemsiz başaryp bildigini bes, bar işini ugruna baolcagy **ikçusız** (YBG 36)

-Oturmaga **onaysız** bolsa, geymege ala balag-a bolmalı (YBG 25)

Şol bir aydını **üznüksiz** gaytalayarmış (YBG 83)

Etcek işlerimi **yalnışsyz** alıp bardım (YBG 37)

Hiç zatdan **habarsızdı** (YBG 71)

Öyünden islen vagtini **soragsız** gidip, islen vagtini hem gelip bilyen bolsan onda özüni bagtly hasap et. (YBG 75)

“Bir **edepsiz** yañra sen” (AAŞ 508)

Aağlar **sedasız** iki yürek de(AAŞ 226)

Kim **duygusyz, daadısyz** sözi söze seplese,

Bizi betnaam etmesin (AAŞ 460)

Eliñem, diliñem caadılı **çensiz** (AAŞ 428)

Akılsıza akıl bermek hebesdir (AAŞ 390)

Gaygisız gıız bolup yaadıma düşyääñ (AAŞ 294)

4.2.1.2.1. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder
sensiz günler yaşmadı (AA 215/2)

Sensiz bağıt arzılara çakım yook (AA 147/3)

Onsuzam adama berilyän baş gün, bir gün göreniñ erte yok. (G 81)

4.2.1.3. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

4.2.1.3.1. Yardımcı Fiillerle Kullanılışı

Her kişi kim yoksuz oldu, **yok boldı** (TŞA 618/5)

Yook bolsun garañkı,

Yaşasın yağıtı! (AA 148/1)

Türkmen Türkçesi'nde bazan "yok" pekiştirilerek yardımcı fiille kullanılır.

Bir denem guyınıñ içine eglen yalı boldı-da, **yom-yok bolaydı**. (G 238)

4.2.1.3.2.Cevher Fiili İle Kullanılışı

4.2.1.3.2.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Yüreğimin şo taayık şeyle bir seri **yookdı** (AAŞ 47/2)

Meniñ geçimiñkiden başga hiç hili malıñ ayak ızı **yokdı** (YG 21/15)

Gağşal agada bolsa aglamaga mecal **yokdı**. (GV 869)

Yöne Agalı eyyäm öyünde **yokdı**. (OD 161)

Pökgerip duran bu garnı **yokdı** onuñ.(GV 496)

ılğaab ooylanmaağa vağıtı daa **yookdı**. (AAŞ 152/7)

Onuñ şiperi **yokdı** (YBG 10)

Hiç hili gıkılık-galmagal **yokdı** (YBG 67)

Onuñ pişige nehili ceza bercekdigini bilën **yokdı** (YBG 72)

4.2.1.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Gız ertir oyonsa, yanında kakası **yok eken**. (THM 170)

Belki olarıñ ikisi hem **yok eken**. (THM 124)

yok, men iyemok diyipdir (THM 18)

Padişahın hem oğlu **yok eken** (THD 170)

Allanazar bir gün işe gelipdir veli, görse başlıgınıñ hiç kaypi **yokmuş** (YG

Gagşal aga onuñ ölendigine kemsiz göz yetrenson yabısını sürüp, Ahmet Salıhlara bardı. Ahmet aga **yok eken**. (GV 421-422)

Vraç üçin dertliden şeyle sözi eşitmekden belent zat **yok ekeni**. (YBG 11)

Oturanlarıñ arasında dep kakıp bilyen **yok êkeni** (YBG 101)

Asıl yerden bereket göterilende, ot dagam **ösmez eken**. (GV 492)

Hëzir raypo-niñ skladında da **yokmuş** (YBG 94)

Ocarlıda gazetı ilkinici bolup okan Sapar şıpana bolda, sebäbi şondan başga obada "Krasnaya Zvezda" gazetine yazılanam **yok eken**. (GV 787-788)

4.2.1.3.2.3. Şart Ekiyle Kullanılışı

Yogsam medpunkta baranların birki sanısı bu hakda dil yarıpdı(OD 12)

-Onda ilki özüñ girip, barlap çık, **yoksam**, men ondan gorkyan (M17)

Atayev Kakacan. Çaltrak gelin, **yogsam** ölçük (4) bolsa-da bolar.

Yogsam saña benzin yetirip bolmazdı (YBG 100)

Yogsam helék bolcakdı (YBG 83)

Yogsam deñ-duşam däl. Gabatlaşaysagam salamdan añrık geçemzok. (G 57)

Yoksam, olar seni derbidagin eder (31/M)

Yogsa, oña şu gër geçi hem köp (YBG 19)

Yogsa şu sovukda habarçıñ ne köri bar (YBG 26)

İne, şuña velin, Gagşal aga tey düşünip bilenok. **Yogsa** ol başlıgıñ başına yeten garındaşları ahbeti. (GV 202)

Gürrüñ cemlenen badına han Haşım yene: -Başlık, valla, ya-ha, cerime sal, ya-da käyye, **yogsa** munın ikä düşyär-diydi. (GV 522-523)

Men "Oktyabr" kolhozından. Atayev Kakacan. Çaltrak gelin, **yogsam** ölçük bolsa-da bolar.(GV 3-4)

4.2.1.3.2.4. -DUR, -DÜR Bildirme Ekiyle Kullanılışı

Yüreginde meyli bolanıñ biziñ obamıza övrenişmecegi **yokdur**. (G 68)

Onsoñ onı atıp alıp bilcek gumanıñam **yokdur**. (GV 415)

Aybı **yookdur**

Arzuv baarın ekreğem

Käate gati güläyseygem

Aybı **yookdur** (AA 97/3)

Öyeyesiniñ yarak iti zad-a **yokdur** (YBG 85)

Biziñ soltanlara layık derecemiz, soltanlara layık hezzet-hormat ederlik gurbumuz **yokdur** (36/M)

-Hiç zat **yokdur**, gorkmada giriber (M17)

“Tohunum **yokdur**, agalar” (ÇA 122)

Hovrı bardır, közi **yokdur**

Yanar gışı-yazı **yokdur** (T 43)

4.2.1.3.3. Soru Şekliyle Kullanılışı

Asır menden raazı mı yaa daa **yook?** (AAŞ 312/4)

Eysem indi aadamlar guşça daa **yook mı?** (AA 248)

Gözünüz **yook mudı?** ... (AAŞ 152/3)

-Nême sovhozda mihmanhana **yokmudı?** (YBG 25)

Hovamızıñ barha zêherlenip baryanıdan habarıñ **yokmı?** (YBG 77)

-Nême öyün-ilin **yokmı** seniñ? (YBG 79)

Bu zatlardan seniñ bilyén yeriñ **yokmı?** (YBG 92)

Nahar **yokmudı?** (YBG 97)

4.2.1.3.4. Cevap Edatı Olarak Kullanılışı

-Be-ye, êmmacıgı bolup, yene-de öñkiñ yalı maña çagaları sakladıp, özün kino gitcekmi?

-**Yok** kino men-e çagalalar bilen öyde televizorda görerin (YBG 67)

-Nême doyrup öldürecek bolyañmı!?

-**Yok** ... (YBG 72)

-Issılap otırmıñ, dède?

-**Yok** (YBG 94)

-Allanazar, értir iş yeriñde bolcakmı?

-**Yok** men oblast merkezine gitcek (YBG 96)

-Romana dağı başlamadınızmı?

-**Yoklay** (YBG 83)

-**Yok yok** bolmaz diyip seslenipdir (24/M)

yook! Yook! (hayır hayır) (AAŞ 164/8)

Yook, sen yalñışyaasıñ, garaca gızım sabır et. (AA 96/1)

yok yok, ol yine sümsünip geler. (THM 172)

Yok, siz yalnıřyañız, adamları, gülmäñ! (TŞÖ-242/1)

4.2.1.3.5. İsim Cümlelerinin Yüklemi Olarak Kullanılışı

-İkimiziñ aramızda deñlik **yok** (15/M)

Yedi yılda baran menzil-mekani **yok**. (THD 204)

Hakıki dël diyliip hasap édilen bulleten **yok**. (YBG 8/1)

Hossarlarından heniz geleni **yok** (YBG 41/10)

Emmaa öözi aaldaap bilen **yook** (AAŞ 211/2)

Zelili, bu yurtda **aşş yok, höves yok**,

Her kim başına gay, **belent yok, pes yok**,

Toy-tomaşa, **märeke yok, meylis yok** (TŞA 540/13)

Garakmı, yılğınmı, gızganmı-bitmedik çöp **yok**. (GV 560)

Ter biyaraları irden ellecek gumanıñ **yok**. (GV 579)

Onuñ-munuñ dadanı bilen tükenesi **yok!**". (GV)

Dogrudanam ayallar üçin gürrüñ-gıbatıñ gahat vagt-a **yok**. (G 13)

Onsuzam adama berilyän baş gün, bir gün göreniñ erte **yok**. (G 81)

Sen-ä işiñe gidyän, ızından **habarıñ yok**. (G 156)

Guralı **yook**, gurbatı **yook**, zaadı **yook**. (AAŞ 39/3)

Dermanı yok onuñ gayrı ölümden (TŞA 366/1)

Biziñem kolhozdan ayrı zadımız **yok**. (GV 535)

4.2.1.4. DÄL İle Yapılan Olumsuzluklar

Türkiye Türkçesi'nde "değil" şeklinde kullanılan kelime Türkmen Türkçesi'nde büzülmeye uğrayarak "däl" şekline dönüşmüştür. değil>deyil>däl

4.2.1.4.1.Cevher Fiili İle Kullanılışı

4.2.1.4.1.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Gağşal aganıñ bi kerkisem görlem kerkilerden **däldi**. (GV 207)

Gumdan gelen canavarlar zalatır diyer **yalı däldi**. (GV 927)

Köpey oğlu, seniñ atañ ibalı adam **däldi**"(GV 1027)

Elbetde, goca onı sesinden tanacak **däldi** (GV 1098)

Gıtcanıñ gıbatı entegem **gutarcak däldi**. (GV 976)

Bu goñşularıñ özara gatnaşıkları hem yaman **däldi** (YBG 10)

Gagşal aga Halık başlıgıñ hiç adını **tutagan dâldi**. (GV 592)

4.2.1.4.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Her niçigem bolsa, munı entek **goparaymalı dâl eken**. (GV 81)

Yöne ol gelin bi görünyän kemakıl heyleleññ-ä hilinden **dâl ekeni**. (G 43)

Tüveleme tüvleme cay dagı **dêl êken** (YBG 50)

Yekelik hudaya yagşı, onam diymeli **dâlmış** diyyarlär. (G 76)

Keselhanada ıssınıñ derdinden yatar yalı **dêlmış** (YBG 94)

4.2.1.4.1.3. Bildirme Eki DIR,-DİR İle Kullanılışı

"Gagşal **yeke dâldir**, hökman yanında obadaşlarından bardır, yogsa ol yerlerde Gagşal karar tapmaz!" diydiler. (GV 795)

Onı saña diyen Türkmenem **dâldir** (TŞÖ-S104)

Peçat bilen çadırlı maşın saña bakı **berlen-ä dâldir**"(GV 489)

Gışda hem onuñ endamınıñ sovuqlığı obalardakı dükaneleriñ içinden sovak **dêldir** (YBG 74)

Ösdüryäñdirler Goşulmayanda, Hançanıñ Arzıcemalı tutuşlıgına günä daşından yasalayan **dâldir**. (G 119-120)

4.2.1.4.2. Soru Şekliyle Kullanılışı

-Söyğüşü kääriñ **dâäl mi?** (AAŞ 329/3/3)

Entek hat gelerden iir **dää mi**, ene? (AAŞ 175/8)

Düşünenok düşünmedigem ters **dêl** (YBG 78/1)

Okuv sizde bir salkın okadılyar **dêlmi?** (YBG 86/15)

Olara garanda dösüñ buduñ eti süyci **dêlmi?** (YBG 92/5)

Goy, toyda ocak yeri gazlanam eken-dä, degşip-**gülüşcek dâlmî?** (GV 735)

-İkimiz neme adam **dêlmi?** (28/M)

Ol gızıñ özi bilen yaşdaş **dêlmi?** (37/M)

Bu nemesinek **dêlmi?** (28/M)

-Sen oraza tutcak **dêlmi?** (YBG 101)

-Olara garanda döşüñ, budun eti süyci **dêlmi?** (YBG 92)

Yönekey ınsaplı adam bolmak **yeterlik dâlmî!**" (OD 116)

4.2.1.4.3. İsim Cümlelerinin Yüklemleri Olarak Kullanılışı

Yarım salkın şımallap dek oturdu velin, asıl bolar yalı **dâl**, (GV 574)

-Maña-ha, halıpa, mal **gerek däl.** (GV 896)

Satlık dovarlara seret diyse serederdi, emma (914) maña mal **gerek däl.**

Onuñ näme diyyänini **añşıraryalı däl.** (G 239)

Garınca bir göze iilyään zaadam **dääl** (AAŞ 153/1)

Düşünmedigem **ters dël**(YBG 78)

Gerek dël (YBG 88)

Gancık gideli beri qaplañ özi bilen **dël** (BGH 3)

4.2.1.4.4. Olumsuz Mana Taşıyan Kelimeler Üzerine Gelerek Olumlu Manalar İfade Eder

Hatda Akmämmet "Ağalı dođtorıñam edyänce işlerinden habarımız yok **däl** (G 146)

Yöne men kėbir yarancanlar yalı **bahıl dël** (YBG 39)

4.2.1.4.5. Bağlaç Olan “de” İle Kullanılışı

Ol: soraglara dol, cogap berenliği için **däl-de**, şamahmal köynegi için Cerene başlık goyandırlar" diyip, komissiya çlenlerine münkürlük etdi. (Ş 129-130)

4.2.2. FİİLLER

4.2.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller

Gavunlar atızda **çüyrėp** yatırka bir çağalar arkayın iysinler ahırın (YBG 56)

Maşınımavtol iyip başladı diyip **derdiniptir** (YBG 91)

Özimizem gatırak **kesellesek** işikte oturdayıs (YBG 87)

Tersine şeydip **şumcarıp** oturanını görseler üstünden gülerler (YBG 61)

Hovamızın barha **zėherlenip** baryanından habarın yokmı? (YBG 77)

Soñra düşegin üstüne özünü taşıladı-da, kızından **zeyrenip** başladı (YBG 3)

Guvanıp,

Gamlanıp,

Çöllere kovyaañ. (AAŞ 294)

4.2.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

4.2.2.2.1. Manası Olumlu Kelime + Yardımcı Fiil +Olumsuzluk Ekleri

Gayıbı, her niçe can çekdim, **miyesser bolmadı** (TŞA 352/7)

Sınsa köñül, **seyik bolmaz** (TŞA 446/2)

Saralıp **yüzi solmasın** (TŞA 248/2)

Gelen aş diyp gelmez, **turşutmagıl yüz** (TŞA 200/1)

Gız kabul **gılmadı** (THD 58)

Hiç kimseden **ses çıkmadı** (THD 169)

Her nadandan **işan bolmaz, pir bolmaz** (TŞA 130/4)

4.2.2.2.2. Manası Olumsuz Kelime + Üzerine Yardımcı Fiil

Hiç **gam iylemegil!** (THD 91)

İndi maña **zoor etme** (AAŞ 293/7)

Almaanıma **etdim puşmaan** (AAŞ 181/6)

Yene **köñlüm gara kıldıñ**, pena dünyä, pena dünyä

Yüregimni yara kıldıñ, pena dünyä, pena dünyä (TŞA 332/1)

Yar vaspın arızuvlap, hier ile **giryan bolmasın** (TŞA 342/1)

Aşna boldum, ise yüz müñ **belega ugradım** (TŞA 344/5)

Talibi diyir könlüm **gamlı bolmagıl** (TŞA 364)

Her kişi kim yoksuz oldı, **yok boldı** (TŞA 618/5)

"Hemme garındaşına vezipe berip çıkdı" diyip, bay, klubda **goh etdiler.**(GV 200)

Gezek han Haşıma yetdi. Han Haşım "ayalımı ibermeli ekenim" diyip **duşman etdi.** (GV 515)

Biri ona govı adam diyse, beylekisi bilen onun gepini **inkär ederdi.** (GV 731)

Ol biçäre Gagşal aganısılardı, şonuñ uçinem eşitdirmän **gargamaga başladı.**(GV 325)

Sen kime **hıyanet etdin?** (ÇA 134)

Ol biçäre Gagşal aganısılardı, şonuñ uçinem eşitdirmän **gargamaga başladı.**(GV 325)

4.2.2.3. Aynı Cümle İçerisinde Hem Olumlu Hem de Olumsuz Kelimeler Kullanılarak Yapılan Olumsuzluklar

Sen **maamla mı, näämmaala mı?** (AAŞ 309/3) (doğrumusun yanlışmısın)

Seniñ tutan işiñ **hayır mı, şer mi?** (AAŞ 309/3)

Halaal mı, haram mı? (AAŞ 309/3)

Nähak mı yaa hak? (AAŞ 309/3)

Budur kerem,

Ha inan, ha inanma (TŞA 766/5)

Dergahında yıglap kılsa munacat,

Dünyä bir bimesrep caydır,

Haram gezer, halal gezer (TŞA 484/1)

Gaçsam-öldüreler, kaçmasam-ölem! (TŞA 758/4)

Ha yaagşı görsün-görmesin (TŞA 768/5)

Ha onı bilsin-bilmesin (TŞA 768/4)

Gaydıp sıgrıñ kolhoziñ otuna giräyse, **eşitdim-eşitmedim** diyme, ete geçirderim -diyip, sözüni duydurışlı gutardı. (GV 511-512)

"Bah, ternäni oglana berseñ, bala dönderip iymeyärmı, derdim **bar-yok** diyip durmayar olar. (GV 567-568)

Padışa maña gızını ya berer, ya bermez (THD 181)

Bu canıma munça **cepa eyledim** (TŞA 126/1)

Bir **bar eken, bir yok eken.** (THM 10)

Göyä bu dünyäge **geldi gelmedi** (TŞA 206/3)

Şuñ emcegi zeper tapsa **eşitdim-eşitmedim** diyme... (GV 8)

Oturıp-oturmanam yine bir zadı yadımdan çıkaran kişi bolup, kabinetden çıkarman boldı. (GV 476)

4.2.2.4. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

4.2.2.4.1. Şimdiki Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Türkmen Türkçesi'nde diğer şivelerde olmayan bir şimdiki zaman çekimi vardır. (-mok;-ñok;-nok;-mzok;-ñzok;-noklar) Çekim, olumsuzluk bildiren "yok" ile yapılmaktadır.³⁴ (ek, gan sıfat fiil ile yok'un birleşiminden oluşmuş olabilir.)

Ay, men-é neme diycegimi-de **bilemok** (YBG 7/10)

Garaz némedendigini **bilemok** (YBG 9/1)

Meniñ pravamdan dınasım **gelenok** (YBG 19/15)

³⁴ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, s.1106

sag boluñ men **içemok** (YBG 29/1)

Has dogrımı aytsam iki bolup **bilemok** (YG 63/5)

“Senin ovlaklarıñı men iyemok” diyipdir. (THM 18)

Haysı kitap okaanımı **soranook** (AAŞ 84/2/10)

Hiiç kim onda gussa baardır **öydenook** ... (AAŞ 171/5)

Men onı **tanaamook**, ol gızam meni. (AAŞ 184/3)

Yeke söz **aydañook** senem (AAŞ 193/3)

Sizi götermääge güyci **yetenok** (AAŞ 213/2)

Ençe yıldır indi elden **düşenook** (AAŞ 332/1/8)

Yürek yööne yerden baatlı **uranook** (AAŞ 10/1)

ol çınmı-dälmi, Gagşal aga o hakda kelle agırdıp **yörenok**. (GV)

Saña kolhoz hak töleyär, saña kolhoz at beryär, saña Eyranı çap diyilip at **berlenok**. (GV 431)

-Ay, inim, oturanıñ yağşımı, başından gum sovranıñ yağşımı, tey akıl yetirip **bilemok**. (GV 708-709)

Suratam Gagşala meñzemän **duranok**. Gagşal aga namıslı yerine basılanı için, ıza çekyändigini bildirmecek bolyardı. (GV 848-849)

-Başga zadıñız-a **bilemok men**. (G 42)

Men gorkıma daş çıkıp **bilemok**. (G 157)

Ol öyüne girip gitdi. Soñ näme gürrüñ bolanını **bilemok**. (G 169)

Bizem diñe öz bähbidimiz için şu mallarıñ ızına düşüp **yöremizok**. (GV 541)

Onı biz iyip **göremizok** (YBG 92/5)

Näbileli geliñ, hoza-poza gözem **aylamzok** biz-a, yöne başlık kaloş-a yer yılman yalı etirlep diydim. (G 33-34)

-Onı biz iyip **göremizok** (YBG 92)

Hézir bular hiç yerden **gelenoklar** (YBG 59/15)

Éce olar oynacak **bolanoklar** (YBG 3/5)

4.2.2.4.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Men bilgeşlin **aytmadım** (YBG 70/8)

Dost kaysıdır, duşman kaysı **bilmedim** (TŞA 272/1)

Müň yalbardım, **almadıñ** (AAŞ 158/1)

Ol han Haşımıñ tumşugını göz astına aldı, emma näme üçindir oña mırrihi **atlanmadı**. (GV 1159)

Başlık oña yağşydan-yamandan hiç zat **diymedi**. (GV 550)

Oglancı kurlanımı hiç kime **aytmadı**. (GV 505)

Sakgalam goybermedi, namazam **övrenmedi**. (GV 47)

Gagşal yağşydan-yamandan hiç zat **diymedi**. (GV 619)

Emma ruhdan **düşmedim** (YBG 36)

Ol zordan yuvdundı, yöne sesini **çıkarmadı** (YBG 57)

lagnatkerde **ogul boldı, bolmadı** (TŞA 206/5)

Ay biziñ-è alan zadımız **bolmadı** (YBG 88/11)

Emma ol hezir bu pelsepesini hatda içindenem **qaytalamadı** (BGH 6)

Tabıt bosaga çykıp egne mündi, köpüñ ünsi Gagşalda, ol velin, göyã hiç zat **bolmadık**. (GV 744)

Gıgırdıp tovuq soyyanlarını **görmedük** (YG 70/15)

-İnim, özüñ görüp dursuñ, mal bakara ör-ä **goymadıñız**. (GV 534)

Nahar beylekè-de **garaşmadıñız** (50/4)

4.2.2.4.3. Gelecek Zaman Çekiminde (1) Olumsuzluk

Türkmen Türkçesi'nde gelecek zaman, "belirsiz gelecek zaman ve kesin gelecek zaman" diye iki şekilde görülmektedir.

Belirsiz gelecek zaman: Birinci ve ikinci şahıslarda -mar,-mer üçüncü şahıslarda ise -maz,-mez ekleriyle yapılmaktadır. Türkiye Türkçesi'nde kullandığımız geniş zaman Türkmen Türkçesi'nde belirsiz gelecek zaman içinde yer almıştır

Erim onı içyèr èrim munı içyèr diyip seni ile paş edip **yörmerin** (YBG 47/3)

Onsoñ önküçe-de ilgap **bilmersiñ** (YBG 18/30)

Yöne biziñ öz çaklamamıza göre indi onuñ aklı yerine **gelmez** (YBG 42/12)

Garaz öyüne **èltmez** (YBG 70/14)

Raynıñ başı gitse hem, bu yoldan **ğaytmas** (THD 83)

İman bilen şeytan bir yerde **yatmaz** (TŞA 286/2)

İşgerler senden birinci gün eymenmeseler, sonra olar saña eygertmezler
(YBG 48)

Saňa eñnerä gelen heley diymezler. (GV 609)

Senin eliñ boş barıp, her zat diysen hem, seniñ gepiñe inanmazlar (THD
183)

Düşman diyip gün bermezler (ÇA 174)

4.2.2.4.3.1. Gelecek Zaman Çekiminde (2) Olumsuzluk

Kesin gelecek zaman: Ek olarak Türkiye Türkçesi'nden bir farkı yoktur.
Ancak(-cak,-cek) eki üzerine "dël" olumsuzluk yapısını alır.

-Men hovlugıp baryan içerik girip **oturcak dël** (YBG 52/13)

-Neme habarıñ barını aytmasañ **açcak dël**? (YBG 5/M)

-İndi , şeydip "**içcek dël**" diyip (YBG 27)

Men saña içme diyip **aytcak dël** (YGB 47)

Yuvcak dël (YBG 80)

Emmäki Yarmarka gitmesek **bolcak däl**. (OD 260)

Gağşal oña govı yigid-ä diyip **bilcek däl** (GV 16)

"Soñkı bir yarım yılıñ içinde ile bermese-de, Hança guyıñıñ suvını ırıya etdi
diyib-ä **bolcak däl**. (G 225-226)

Çagalaram ak-göksüz oñup **bilcek däl**. (GV 535)

Gırasındaki kertiklere ildirip çekiberseler kınam **bolcak däl şol**... (G 144)

Saňa salaam **bercek dää** (AA 91/7)

4.2.2.4.4. Şart Çekiminde Olumsuzluk

Saklaması bir ot, **saklamasañ** ondanda beter (YBG 51/6)

Sen **bolmasañ**, dünya bir dem durmasın (TŞA 660/4)

Eger sen akmak **bolmasañ**, meniñ yañkı sözlerime inanarmıdın (THM 10)

Yeri, işleseñ sırkıra sen, yatsañ sırkıra sen, ayak! Yatmak **yakmasa**
yatırmayarı seni" diyip telärinden düşüp, kepcesini egnine yatdı-da, ekine siñdi.
(GV 576-577)

Pıçak **ötmese**, sesini çıkarmanı nedip bölekleyin (YBG 58/20)

İndi **geplemese** gerek (YBG 42/9)

Gıız oğlanı **tapmasa** (AA 156/7)

-İñ süyci yeri ganatı bilen boynı **bolaymasa** (YBG 92)

Ol çopan-çolugı özünü **oñarmasa** halamazdı (BGH 5)

Onuñ başında oturanlar bir-birine sır **bermese** de galagoplıdı (BGH 3)

Ketegimiz boşap kalmaz yalı birisini **goymasak** bolmaz (YBG 47)

Goymasak bolmaz (YBG 47/24)

4.2.2.4.5. Emir Çekiminde Olumsuzluk

Hiç zadı **şakırtma** (YBG 74/1)

Namart bilen uzak yola **gitmegil** (TŞA 286/1)

Diymegil: “Yar menden elin üzendir” (TŞA 552/2)

Mert eger tohmun ekip, bir bimahal sovı **urmasın** (48/M)

Hacat, bu berilyen zatlar para **bolaymasın** (YBG 51/25)

Hoosaara zaar **etmääliñ!** (AAŞ 232/10)

Bar işi özüñiz başarmarsıñız (AAŞ 333/11)

yok, bu yerden **gitmeliñ** (THM 12)

Unutman oduñı soñkı demde de (AAŞ 147/1)

Edaramız yapılan bolup biderek işlep yören **bolmayın** (YBG 96/26)

İşikden hiç kim **goybermen** (ÇA 939)

Ben seni **görmääyin** (AAŞ 241/4/1)

Men saña hat **yazmayın** (TŞÖ-58)

Dişimi sogruşını-ha **aytmayın** (YBG 45/5)

Edaramız yapılan bolup biderek işlep yören **bolmayın** (YBG 96/25)

4.2.2.4.6. Gereklilik Kipi Çekiminde Olumsuzluk

İlki bilen aytcak zadım biziñ yıgnak geçirenimizi başlık **duymalı dël** (YBG 62/17)

-Seninki hem **bolmalı dël** (35/M)

Allanazar beyle tēze eşikde **bolmalı dël** (YBG 95)

4.2.2.5. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

4.2.2.5.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

4.2.2.5.1.1. Şimdiki Zamanın Hikayesine Olumsuzluk

Emma entek halıgıñ demi demir eredyärkä, ol gürrüñler toyuñ **gülcüli gürrüñine övrülip bilenokdı.** (GV 767-768)

Yöne bu gızları **kanagatlandırınokdı**. (Ş 113)

Dövrän **bilmeyäärdi** (AA 326/2/8)

Ëmma dişimiñ agırısı **ayrılanokdı** (YBG 45)

Aklı-garalı ağır suri hem gevüş çalıp arkayın yatıp **bilenokdı** (BGH 3)

4.2.2.5.1.2. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Ölmedik bolsañ men şeydip **örtenmezdim** -diyip, Eneş kakasınıñ suratına seredip agladı.(Ş-158)

Çugutma degip gırlan bolsa-da beyle **gınanmazdım** (YBG 68)

"Gıgırıp alan galası **bolmazdı**" (GV 516)

Her hal, Gagşal aga onı erbet **görmezdi** (GV 381)

Yaydanmazdı yavar bolsa (ÇA 71)

Ol hiç kime **görünmezdi** (ÇA 13)

Seni toya-da **dözmezdim** (TŞÖ-366/1)

4.2.2.5.1.3. Gelecek Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Gara pişik gelse-de **görüncek deldi**

4.2.2.6. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar

Ey yaranlar, musulmanlar,

Yıglamyıp gülen barmı?

Yalançı panı dünyäden

Giden gaydıp gelen barmı? (TŞA 250)

Bu sözümde yalan barmı? (TŞA 250/5)

Pelek, kimleri şat etdiñ,

Kimni gamdan azad etdiñ

Bir niçelerni mat etdiñ

Senden razı bolan barmı? (TŞA 250/2)

Altmışdan agan soñ Salı,

Galmaz könlünde hıyalı,

Diyr mätäci, meniñ yalı,

Yardan könlün üzen barmı? (TŞA 818)/4(yok)

Perhat kimin ışk odundan,

Gara dagı gazan barmı? (TŞA 818/2) (yok)

Habar beriň, ey yaranlar

Yazılanı bozan barmı? (TŞA 818/1) (yok)

Yar-yar diyip, gice gündüz dat edip

Leyli Mecnüninden ayrılmadımı? (TŞA 926/3)

Hancar alıp, öz-özünü öldüren,

Şirin perhadından ayrılmadımı? (TŞA 926/2)

Gam bolan gülmezmi, oğlan dınmazmı? (TŞA 864/4)

Sımrug babanı gepleşmege goyarmı? (THD182) (koymaz)

4.2.2.7. İktidarî Yapıda Olumsuzluk

Türkmen Türkçesi'nde iktidarî yapı "bil-" fiili ile yapılır, genellikle "-p" zarf fiil ekiyle bazan de "-a,-e" ye bağlanarak yapılır.

Olarnıň avazını eşitgen adam zerre tağat **getire bilmes erdi** (THD 84)

Callı aga takat tapıp **oturup bilmedi** (YG 5/5)

Baada bahana daa **tapıp bilmedim** (AAŞ 152/3)

Gövnünde ne barın **bilebilmedim** (TŞA 460/1)

-Hä, hovanıň ugrı yok. Asıl dünyäniň süňni **yılap gidibermedi**. (GV 156)

Duran yerinden zındaň baytalıň ızından äm-säm bolup birhayukdan soň sögülen sögüncen **yetip bilmedi**. (GV 447)

Elbetde, yaşulularıň diyenini **tutup bilmedi**. (GV 836)

Elbetde munı ilkinji bolup Sapar şıpana **buşlap bilmedi**. (GV 843)

-Ece, süyt bişmedimi? -diyip, Ogul gerek **saklanıp bilmedi**. (Ş 81)

Tebipler bu dertni **bozdura bilmez** (TŞA 314/5)

Duran yerinden zındaň baytalıň ızından äm-säm bolup birhayukdan soň sögülen sögüncen **yetip bilmedi**. (GV 447)

Ol **oturup bilmedi** 56/22

Biziň çölde **yaşap bilmez** (T 33)

4.2.2.8. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

Tilki dost, özüň neme için **iymediň?** (THM 66)

Ey akmak avcı, men sana “öten işe ökünme” diyip, yañıca **aytmadım mı neme?** (THM 10)

Neme üçin peydası **degmez?** (THD 186)

Oglum öyüne barıp yatsañ **bolmayamı?** (YG 21/1)

Başga hiç zat **diymedilermi?** (YG 24/5)

Néme ol indi hat zat yazıp **bilmezmi?** (YG 42/5)

Bir kel toklı ya-da gotur geçi **tapılmadı mı?** (YG 31/15)

Näämüçiin men inanmadımkaam oña? (AAŞ 20/7)

Neneñ köñül soltaanımıñ

Dööşüne gül **yakmaayın men?** (AAŞ 72/3)

Hökümet, hiy **muña etmez mi çääre?** (AAŞ 89/2)

Alarlar **diymään midim?** (AAŞ 94/4)

Duymaz mı buu haalı, gız? (AAŞ 1158/2)

Gınyanyaa mı? (AAŞ 162/1 (üzülüyor mu)

Bolmaz mı eysem? Diyyän (AAŞ 249/1)

İne, şol baryan Gağşal aganıñ obada yaşını bilyänlar yokdur öydyäñizmi?
(GV 34)

-Ozal şeytdirse ol Gağşal aganın nirede işletsin, nireden hale yazsın? (GV
278)

-Bey, sen **eşitmänmidiñ** oñ sebäbini? (GV 353)

Onuñ şäherlilere beletdiğini **bileñokmı?**" diydim. (GV 961)

Dek otur **diymedimmi?** (GV 1164)

haram ölmüşü yer yuvdayan bolsa **bolmayamı?** (GV 327)

Hança sada diyen bolıp öziniz soña-da **düşüneñzokmı?** (G 106)

Çılşırımlaşdıran bolıp oturmağıñ gereği beri barmı? (OD 77)

Arada yatan yol yakınmı-daşmı? (TŞÖ-436/3)

Geçip baryan gızlar gözelmı, **däl mi?** (TŞÖ-436/4)

Onda **neme etmedi?** (THD 180)

nääme coğaap **bermädiñ?** (AAŞ 71/5)

Arslan yürek nääme gaydıp **gelmeyäär?** (AAŞ 163/2)

-Basdırdıñ-la, hayranıñı añırakda goyayañda **bolanokmı?**..-diyip, Gıtca herreldi.(G 979)

Bay-ba, asıl yadından çıkıp giden bolsa nätcek! "Yeri, şondan bäre şu köne gatlanı **görmänmidiñ señ?**" diyip, ol özüne kâyindi. (GV 99-100-101)

bir yeñil-yelpayrak iş soraysañ **bolmadımı?** (GV 137)

4.2.3. EDATLAR

4.2.3.1. "Ne...ne" Kuvvetlendirme Ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Ne mende takat bar, **ne** sabrı-aram (TŞA 558/2)

Ne yoldan eser boldı, **ne** yardım habar (THD 83)

Ne bir süyci suv bar

Ne bir ekin baar (AA 328/6)

Ne ene baar, **ne** ata baar, **ne** doğan (AAŞ 332/5)

Ne söz gayttı, soval berdi,

Ne de seretdi siñe.(AA 181/3/3)

Ol ne guşdur, onda **ne** ten bar **ne** can (TŞA 146/7)

Ne ölüdir, yaşı dokuz

Ne mizandır, başı dokuz

Ne terendaz, daşı dokuz

Ne ajdarha, kelesi kırk (TŞA 150/6)

Sınsa köptür, daşssa azdır,

Ol **ne** söhbet, ol **ne** sazdır,

Ol **ne** novruz, ol **ne** yazdır,

Gışı togsan, çillesi kırk (TŞA 152/9)

Ne mert galar, **ne** merdan. (TŞA 222/6)

Ne maşınıñ signalına, **ne** Satlık Hallınıñ sesine diñ saldı. (GV 700)

Magrupı diyir, yedi iklim çöl galar,

Ne beg galar, **ne** han galar, gül galar,

Ne dag galar, **ne** düz galar, il galar (TŞA 286/5)

Gaplanıñ **ne** yalı bilen, **ne** süri bilen seri bar (BGH 3)

Ne gäygi ne ünci (ÇA 26)

Yaş diyiläyyä-da, biçärecikleriñ ekilenine on-onbeş yıl-a bolandır, yerden çıkan yerinden orlup yörlensoñ yaşını **näbilcek**. (GV 67-68)

4.2.3.2. “Ne..ne..de” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Bu maşgala **ne** brigadire, **ne-de** başlıga-hiç kime gulak asmayardı, aslında "işe çık" diyip, onı gısaca salıp yörenem **yokdı**.(Ş 174-175)

Siz bolsa **ne** ot bilen, **ne-de** iym bilen üpcün etdiñiz. (GV 540)

Ne-hä ene duyuyar, **ne-de** bir ata

Ne ana duyuyar, **ne de** bir baba (TŞÖ-68)

Ne daşarda **ne de** öyde (ÇA 45)

4.2.3.3. Farsça’dan Geçen “bî” Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Biakıllar arasında baakıllar läl bolar (TŞA 402/1)

Biacal ölüm yok ursanız oda (TŞA 436/3)

Ol **biçäre** Gagşal aganısılardı, şonuñ uçinem eşitirmän gargamaga başladı.(GV 325)

-Bay, **bisabır** başlık ekeniñ-ov (YBG 101)

Bimahal biri gelse eliñ uzun yalı bolayyar (YBG 51)

Şonuñ üçin hem hovluda gotnuñ bardığından goñşular **bihabardılar** (YBG 10)

... **Biçäre** gatı govı adamdı (YBG 34)

Yaş diyiläyyä-da, **biçärecikleriñ** ekilenine on-onbeş yıl-a bolandır, yerden çıkan yerinden orlup yörlensoñ yaşını **näbilcek**. (GV 67-68)

Polkovnik fon şultsam **biipervaay** muña ... (AAŞ 762)

Saça ağatsa daa **biirehim** vağt (AAŞ 168)

Yığra yigdekçe de gelsin **biinaama** (AAŞ 170)

Hiy de **biinsaplık** bolarmı beyle?

Turdı kreslodan goca **biihöves** (AAŞ 712)

4.2.3.4. Ünlem Edatlarında Olumsuzluk

Her geçemde içimden, **vah**, iinçe tamaa edyään (AAŞ 74/5)

Vah, meniñ dääl, özgeleriñ (AAŞ 160/3)

Gızıl gıramaan çökerdi, **vah**, dızına...(AAŞ 570/12)

Vah, görmediñ, kömek Ağa (AAŞ 604/6)

Vah, gaçıran bolaaymasın bir çağa? (AAŞ 638/6)

-**Vah**, galaadan çıkmak hatarlı örään (AAŞ 714/8)

Vah, näädeyin, yene de (AAŞ 56/3)

Vah, her haysısı añsız bolupdı (YBG 68)

Vah can balam (YBG 3)

Vah, meni gepletmään indi yağşısı! (AAŞ 746)

Vah, uyam bolmadık bolsadı kääşgä!(AAŞ 746)

Vah derdimi diysem, kään çıdaap gezdim (AAŞ 746)

4.3. GAGAUZ TÜRKCESİ

4.3.1. İSİMLER

4.3.1.1. Manası Olumsuz İsimler

Kart çingeneden demirci olmas (GT 76)

Kavgada şamara bakılmaz (GT 77)

Korkak bezirgan, ne kâr eder, ne zarar (GT 77)

Kör körü suvatta bulur (GT 78)

Şaytanın çarını yırtılar (GT 85)

Zordan zor var, en zor boş kafa doldurma (GT 90)

Haram geldi haram gitti (GT 72)

Hastaya ilaç sorma (GT 72)

Bencileyin **derdin** mi var (GT 125)

SİZ, -SİZ, -SUZ, -SÜZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

Zlati oldu **benizsiz** (GTG 212)

Şanssızlık şan besler (GT 85)

Ecel **maanasız** olmazmış (GT 69)

Akılsız başın zahmetini ayak çeker (GT 59)

Kurtsuz ağaç (GT 79)

Ev **karısız**, adam **parasız**; ateşe yansın (GT 70)

Araba **tekerleksiz** olmaz (GT 60)

-Şaşırma kendini adam, demiş karısı, ne lüzım sana **acısız** başına bela? (GT

217)

-Çarma popazı, demiş adamına, bu hoburu **popazsız** göm! (GT 203)

Edi yaşından bën **üüsüz** kaldım (GT 149)

4.3.1.2. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

4.3.1.2.1. Birleşik Yapıda Olumsuzluk

kaxır-zooluk **yok** oldu (DAO 5)

Ama eşek **yok** demiş da **yok** olmuş (GT 306)

Dimitraş ta **yok olmuş** (GT 263)

-Adam, sên bu onun köpeciini da al **yok et** (GT 204)

4.3.1.2.2. Cevher Fiili İle Kullanılışı

4.3.1.2.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanışı

Varmış bir vakıt, **yokmuş** bir vakıt (DAO 5)

Kırda razgeler bir çöşmeyä, ma dozdolayda can-cunlar **yokmuş**. (DAO 8)

Bir vakıt **varmış-yokmuş** bir kövlü, da onun evi yol üstündeymiş (GT 208)

O zamannar **yokmuş** karşıdan gelennêr hem **yokmuş** hazıroncular. (GT 227)

Saletmiş bulsun o çiiini, o da **yokmuş!** (GT 278)

Odun da başka **yokmuş** (GT 271)

Dimitraş'ın işa yaraycak eri **yokmuş** (GT 257)

Babu görmüş, ani diyilmiş lêzım dêduyu içeri kolvermeê, ama şindi **yokmuş**
nêpsın. (GT 255)

4.3.1.2.2.2. Şart Çekimiyle Kullanılışı

Borcun **yoksa**, kefil ol; işin **yoksa**, şaat ol. (GT 64)

Kız senin **yauklun yoksa**

Bên **yauklun** olaydım (GT 170)

4.3.1.2.2.3. Cevap Edatı Olarak Kullanılışı

Yok ne yapsın padişaa, Soler (DAO 23)

Yok ne yapsın, adam sesleer fena karıyı (GT 204)

yok getirmeerlär (GTG 292)

4.3.1.2.2.4. İsim Cümlelerinin Yüklemleri Olarak Kullanılışı

Kaçtın sän dün pek çok,

Ucu-bucu **hiç yok** (DAO 18)

Karanfilsin kararın **yok**

Konca gülsün timarın **yok**

Bên seni çoktan sevdim

Halından haberin **yok**. (GT 164)

Baksa dışarı, kimsey **yok**. (GT 219)

4.3.1.2. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar

Benim bobam büücü padişaaşı, ama senin de öküzlerin dev öküzleri **diil mi?**
(DAO 22)

Üşek padişah, altın bana **diil lââzım**, sade kızını ver bana. (DAO 23)

Diyliz biz okadaran zabun fikirli (GTG 313)

E-he-e uşaklarım,biz **diyliz** padişahlara eş (GTG 313)

Ama sen **diyilsin** padişahın güvesi ie? (GTG 317)

Ne bu kalpak **diyl mi** senin (GTG 319)

diyl lââzım bana senin palin (GTG 323)

Sinek bir şey **diildir**, ama miide bulandırır. (GT 84)

Yaş yaamurlaa çok su **diyl lēzım** (GT 89)

Kasaba **diilmiş** pek uzak (GT 223)

Diildik, demiş anası (GT 231)

Diyl lēzım çok işler bilēsiniz (GT 260)

Bırak **diyl lēzım** (GT 263)

4.3.2. FİİLLER

4.3.2.1. Manası Olumsuz olan Fiiller

Girişmiş dostlarına ünümêê, nicê Doni'i **aldatmış** (GT 22)

-Sên ne **delirdin mi?** (GT 205)

Günün biri köpêê ömürü bitmiş, yıkılmış da **gebermiş**. (GT 204)

Başlı işi **kötülemezler** (GT 62)

4.3.2.2. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

4.3.2.2.1. Geniş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Geniş zamanın olumsuzluğu için (-mas,-mes,-maz,-mez) ekleri kullanılır.

Elimden **vermem** seni (GT 159)

Hayrılamam bën sendên (GT 143)

Papaza ne kadar versen **doymas** (GT 83)

Tok insan aç insana **inanmas** (GT 87)

Yüz bin altın verseler

Anem sana kız **vermes** (GT 153)

İşmarettim **annamas**

Benim sersemce yarım (GT 153)

Aman anem buna canlar **dayanmaz** (GT 142)

Geminin direyi çamdır **dayanmaz**

Tayfayı gaflet basmış uyur **uyanmaz** (GT 134)

Susan uşaa meme **vermezler** (GT 85)

4.3.2.2.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Çoban canavar yortusunu **tutmadı** (DAO 7)

Sevgi nedir **bilmedim** (GT 127)

Ak dut aci boyunca

Dut **yimedim** doyunca (GT 154)

-Ah demiş kendi kendinê, genê **uydurmadım!** (GT 337)

-İi ama, onu da **ödemedin** ... (GT 324)

Bên üç ormana vardım

Üç ormanda **bulmadım** (GT 172)

Mektup yazdım **gitmedi**

Pošta **kabul etmedi**

Nazlı yarimin sözleri

Hiç hatırımdan **çıkmadı** (GT 167)

4.3.2.2.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Padişaa hiç **inanmamış** (GT 251)

Padişahın kızı onnara hiç **bakmamış** da (GTG 316)

Bir ay deniz **duruklanmamış** (GT 227)

Paliciin iyliini o **istêmemiş** (GT 205)

Hem bundan başka bacanaa musafirlêê **gelmemiş** (GT 275)

Adam imelik, belli ani, **bulmamış**, geri da **dönmemiş** (GT 231)

4.3.2.2.4. Şimdiki Zamanda Olumsuzluk

Gagauz Türkçesi'nde şimdiki zamanın olumsuzluğu için (-maar,-meer) ekleri kullanılmaktadır.

korkmàarım (GT 223)

Ben da **bilmeerim**, demişti çiftçi kızı (GT 228)

Ben boşuna **istêmeerim** demiş adam (GT 206)

Bên bunu **yınanmàarım**, demiş kız (GT 213)

Bên tüfeksiz da dişeydên **korkmàarım** (GT 217)

Korkmeerım bân senin kakundan (DAO 10)

Laf etmêê da **bilmeersin** (GT 59)

Süt hep kaynamââr, hep **kaynamââr** (GT 271)

Çorbacı yataâr, ama çok vakit **uyuklamââr** (GT 223)

Geçmeer çok vakit (GT 223)

Çok mu, az mı geçmiş vakit kimsey **bilmeer** (GT 285)

Bırda kurt-kuş **gezmeer** (DAO 30)

Baka, biz de çok **umut etmeeriz**, ama delikannıyız da isteeriz. (GTG 313)

Biz hiç ayak **bükmeeriz** (GTG 326)

4.3.2.2.5. Gelecek Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Çocuk, ben bilerim, sen koyunnarı aareersın ama aarama onnarı **bulmaycan!**

(DAO 7)

Sıbitmaycam o benim kısmetim! (GTG 315)

Bên fatonnan gitmeycêm, kendi eşêem beni götürecek, hem rubalarımı da **diyiştirmeycêm** (GT 245)

Kêr bu iş için sana burguyu **vermeycêm** (GT 302)

Şimdi hiçbir yalvarmak bülê seni **kurtarmayacak** (GT 295)

4.3.2.2.6. Şart Çekiminde Olumsuzluk

Yedi yıl de **görmesem**

Gene unutmam seni (GT 161)

Kız nişanlın geçiyor

Yinanmasan çik ta bak (GT 156)

O yar benim **olmasa**

Aklımı aldırayım (GT 155)

Babam beni **vermese**

Küçük ablamdan iste (GT 154)

Taylar **yetişmese** atların pası olmaz (GT 86)

Bulursam emelik dönecêm geri, **bulmasam**, bil, ani kayıp oldum (GT 231)

Onun sevdi **olmasa**

Burayı gelmez derler (GT 165)

4.3.2.2.7. Emir Çekiminde Olumsuzluk

Şüpelemesin kisey bişey ... (GT 211)

Da oradan birtaan biri **kıpırdamasın** (GT 226)

Karışma kepee, **imesin** domuzlar seni (GT 76)

Şetannar saydı onu maasuz suya daldırmışlar kimsey **bulmasın** (GT 277)

Sımaarlar kariya çuvalı buradan **almasınnar**, o müsafirlêrdên gelmeyince(GT 260)

4.3.2.3. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

4.3.2.3.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

4.3.2.3.1.1. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

O haylak **durmazdı hiç** (GTG 324)

O vakıtlar insan gezêrdi erdên erê da **bilmezdi** neredê duraklasın GT 226

4.3.2.3.2. Riyayet Birleşik Zaman Çekiminde Olumsuzluk

4.3.2.3.2.1. Geniş Zamanın Rivayetinde Olumsuzluk

O yılan insannarı su **bırakmazmış** alsınlar (DAO 28)

Ama genç oolları **uslanmazmışlar** (GTG 314)

Tütmedik baca **olmazmış** (GT 86)

Popaza birisi adıncê **demêzmiş** (GT 205)

Ama bu büücü padişaa **hep uslanmazmış**, kibirinä idirâmezmiş (DAO 22)

Bitki kuvedini verirmiş, ama duşmanı **enseyêmezmiş** (GT 228)

Biri buna **dayanamazmış** (GT 227)

Bilsin istermiş bir evlatının mezarını da onun başın da, yaşını dökerek canını versin, ama **bilmezmiş** birini bilê.(GT 225)

Sade bir dêdu **uyumazmış** (GT 225)

4.3.2.4. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar

Eldên da kardaş olur mu? (GT 114)

Acıdan tatlı olur mu? (GT 114)

Dutlan doyum olur mu? (GT 262)

Ölüyenen diri laf eder mi? (GT 243)

Çiy süt kaymak olur mı?

Yeni yare doymak olur mı?

İyil dilber öpeyim

Güzele doymak olur mı? (GT 157)

Seksende olmamış ta doksanda mı olacak? (GT 84)

Bundan sora kapuşmasın mı bir halizdên düün? (GT 215)

Bên demedim mi geleceklêr.(GT 219)

4.3.2.5. İktidari Yapıda Olumsuzluk

Gagauz Türkçesi'nde iktidarî yapının kullanılış şeklinde Türkiye Türkçesi'nden bir fark yoktur.

Sekretar ne kadar savaştı demää bu lafi, ölä da **deyâmedi** (GTG 325)

Pinmiş kır atına **indiremedim**

Çatmış kaşlerini **güldüremedim** (GT 140)

Bas etmiş adam derii hayada ama kendi o avşam uyku **uyuyamamış**

Dêdu yaş hem donuk **hiç yısınamamış** (GT 254)

Bütün gece uyuyamadım (GT 264)

Hepsi boyarlar hepsi bu soruşlara cuvap **bulamazlarmışlar** (GT 244)

Kara er dê **dayanamamış** soyucuların fenalıklarına (GT 228)

Bitki kuvedini verirmiş, ama duşmanı **enseyêmezmiş** (GT 228)

Onnarın evinê uuramış bir yolcu askerci, o kendi de **annaamamış**, nası uuramış bu çimdên evin kapusuna (GT 210)

Karısı baarmış gitmesin, ama laf **annadamamış** (GT 320)

Hoca çekmiş çekmiş bir türlü **çıkaramamış** (GT 329)

Bütün yıl o beklemiş ara bulsun da gayda çalsın, ama ölä da vakıt **bulamamış** (GT 353)

Pinmiş kır atına **indiremedim**

Çatmış kaşlerini **güldüremedim** (GT 140)

Üzüünü ölä da **çıkaramamışlar** (GT 214)

4.3.2.6. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

Ne, sen sıcakta yısınacan, **bên da donayım mı?** (GT 255)

Ben sana **demedim mi**, mari karı, anı bu bıçaklan ölüm yapaçam? (GT 218)

Baş haydut **geçmedi mi** buradan? (GT 232)

Düşer bunnar sorsun ona **bilmeer mi** Dimitraş-pıtıraşı (GT 259)

Sen neçin bir şey **demeersin?** (GT 268)

E Şindi b n demedim mi? (GT 280)

Görmedin mi ol civan AliŐimi Tuna boyında? (GTG 323)

iste-medi mi? (GTG 323)

E bobam saakana **neÇin soymazdılar?** (GT 231)

4.3.3. EDATLAR

4.3.3.1. “Ne..ne” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

O  ocuk  s z m Ő, yokmuş onun **ne** anası **ne** babası (DAO 5)

Ne biber, **ne** patlacan, her elinde bir filcan (GT 80)

Ne inliyor, **ne** buzalıyor! (GT 80)

Ne Şiş yansın, **ne** kebab (GT 81)

Ne salar, **ne** uluer, ama evi bekleer (GT 100)

Gece gündüz  r yer,

Ne içer **ne** ier (GT 99)

Ne yerde **ne** gökte bir milayim yerde (GT 102)

Arabistan kızları

Ne don giyer **ne** fistan (GH 163)

Ne kız buldum **ne**  ocuk (GT 159)

Ne eller duysun bizi, **ne** biz elleri (GT 80)

Korkak bezirgan, **ne** k r eder **ne** zarar (GT 78)

4.3.3.2. “ Ne..ne..de ” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Ani bize **ne** Allah’tan var fayda, **ne** de padiŐahtan ... (GT 246)

Ne iermiŐ **ne** de içermiŐ. (GT 295)

Ne anası, **ne** allah **ne** de atbiyat onu g cendirmemiŐler (GTG 312)

4.4. AZERBAYCAN TÜRKÇESİ

4.4.1. İSİMLER

4.4.1.1. Manası Olumsuz Olan İsimler

Ay bir müddet bu **redd** cavabından gemli-gemli gezse de ruhdan düşmür (SNG 358)

Bu vezir çoh **pañıl** adam idi (SNG 414)

Élece de nale, **nifrin** ifade éden bayatı-gargışlar da az déeyildir. (SNG 337)

Simurg guşu Süleyman peygamberin **me'yus** olduğunu görüp déyir (SNG 366)

Çaya düşen kitabın şappıldısından hoşlanan vezir üzünü alime tutub lezzetle, **hiylegerlikle** gülüp déyir (SNG 86)

Üreyin darı handa seyahate çıhmağ da **pis** olmaz (SNG 366)

Hamballar **oğru** déyildiler (SNG 398)

İşi béle gören alim möhkem **pert** olur (SNG 415)

Ahmak adam (A 30)

Kişi vañt éve gelirse arvadın **déyingenliyinden** rahatlıg tapa bilmirdi (SNG 77/27)

Sen de meni tutub öldüresen ki, bir defelik **ezab-eziyyetden** canım gurtarsın (SNG 50/7)

Döşdüm **ğefil** derde men (SNG 19/30)

Kendin özünde de **ğıtlıg** artmışdı (SNG 87/35)

özleri de doğma meskenlerinin uğrunda **helak** olublar (SNG 32/37)

eyer bu tedbir baş tutsa, şah ağır derde dözmeyib **iflic** olar (SNG 60/6)

Kenardan üç-dörd **lotu** kişinin séyrini vurub gördüler (SNG 84/23)

Elindeki eskileri gizletmek meğsediyle telestik dama atmağ isteyende eskilerdeki **neçis** düşür bana (SNG 105/35)

Otuz illik zehmetini bada véren pañıl **zülümkar** vezirden alim bélece gızasını alır (SNG 86/21)

Padşah görür ki, **rusvay** olacağı iki oğlunu ve arvadını götürüp bu vilayetten çıkar (SNG 44/26)

Dostu başa düşür ki, bu kişi **sadelöv** dolanışığını bacarmayan adam olsa da, başına devlet bar (SNG 64/6)

-E, bunlar ikisi de **seféhd**ir (SNG 82/33)

Ağızıma dadı garnıma **şiven** (SNG 111/5)

Viran bağlar gül oldu (SNG 11/18)

-Ağzın sen bu yazığı niye döyürsen, **günahı** nedir? (SNG 72/22)

Senin sebrinden **zara** geldim (SNG 80/43)

-**Zibil** istiyirem (SNG 83/18)

Mene çok **zülüm** oldu (SNG 17/4)

Bélelikle, güneşle yarasa nurla **zülmet** arasında bir müddet mübarize gédir. (SNG 28)

Avratsan ancak éyle itâet , **gâvur** gızı (AT 244)

Bütün **gemim gusse**m iterdi gızım (AT 244)

İntizar galmışg gör bir ne vahtdır,

Yaman darıhmışam seninçün, ana. (BKYKD 124)

4.4.1.2. -SİZ, -SİZ Ekleriyle Yapılan Olumsuzluklar

4.4.1.2.1. Yardımcı Fiillerle Yapılan Olumsuzluklar

Quyuda melikmemmed **kefsiz oturmuşdu**. (AEA 313/I)

Ögsüz oğlancığı **ögsüz qomaqıl** (AEA 347/I)

Göverçin'in mehebbet dolu mektuplarını **cevapsız qoyur** (AEA 284/IV)

Meni **eşksiz, mehebbetsiz tanıma** (AEA 110/III)

Sebirsizlikle gözleyirdiler (P 61)

Men **edaletsizlik élemişdim**, gızıl vérmişdim, at vérmemişdim (AHYÖ 272)

Onun hayal dünyası **benzersizdir** (AEA 237/III)

Hemen **namussuz adam** olduğunu bilirdim (AEA 324/I)

Zevvar héyli yol gédenden sonra **kimsesiz çöllükde** bir gıyuya rast gelirler (SNG 386)

Ya bizimüçün su çihardar, ya da guyudan çihmasa da bir şey itirmerik,
karsız, **lazımsız** tenbelin birisidir. (SNG 57)

Men **dermansız** ölürem (SNG 22)

Gorgaya öyreşen **çetesiz galmaz** (SNG 113)

Sonsuzluğdan şikâyet (SNG 345)

Vefasız yara (SNG 337)

Nehayet, garanlıg düşmeye başlayanda onlar **ümitsiz** halda gemli-gemli göye
üz tutub déyirler.(SNG 361)

Büttün günü özünü **tağatsiz**, süst bihal hiss éder. (SNG 362)

Çekme sonsuz adını

Üreyi késen de var (SNG 345)

Ömründe birinci defe **ümitsizliye** gapılıp, pışıltıyla bu sözleri dédi (SNG
370)

Bu geder **ölümsüzlük** dermanı hazırlamağa macal tapmadığına çok
héyiflendi (SNG 369)

Mülteser dörd terefde kesafet ve **seligesizlik** göze deyirdi (SNG 381)

Bağ-boğçalar **bağımsızlığdan** kol-kosla dolmuşdu (SNG 381)

İskender Bey, İsmail Bey kimi **zalım** ve **insafsız** dövlet me'murlarına qarşı
çıxır (AEA 294/III)

4.4.1.2.2. Şahıs Zamirleri Üzerine Gelerek Olumsuz Manalar İfade Eder

Nebâtî istemez **sensiz** dünyâmı (AEA 33/IV)

Sensiz a parlaq dilek,

Qaranlıqlar keçilmez. (AEA 252/IV)

Neylerem, ömrüm ola min il eğer, men **sensiz** (AEA 274/III)

Onsuz da boş ümid ve sayıqlamadan başqa ne olabilerdi? (AEA 208/IV)

İlahi, **onsuz** da biz goyunları tapmayınca éve gayıda bilmerik. (SNG 361)

Düşmerem bir özge arzuya **sensiz**

Géceler gétmeremyuhuya **sensiz**

Yiyesiz bir évdir bu dünya **sensiz**

Yaman darıhmışamseninçün, ana (BKYKD 124)

4.4.1.3. DEĞİL İle Yapılan Olumsuzluklar

Türkiye Türkçesi'nde ince ünlülerle beraber kullanılan “ğ” Azerbaycan Türkçesi'nde “y” şekliyle kullanılmaktadır.(değil>deyil)

4.4.1.3.1.Cevher Fiili İle Kullanılışı

4.4.1.3.1.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Amma yaşına göre **deyildi**. (GK 19)

Adam çok **deyildi** (P 52)

O, sözünü görüldüyünden yahşı aparmag isteyenlerden **déyildi** (P 87)

Tezeden tezeydi, köhne **déyildi** (BKYKD 250)

4.4.1.3.1.2. Şart Kipiyle Kullanılışı

Yumuşag **deyilse** döşekçe getirim. (P-14)

4.4.1.3.2. Soru Şekliyle Kullanılışı

İslamın o yol gösterici ezmi öksüz **deyil mi?** (AEA 303/IV)

Dodağın çeşme-yi heyvan **deyil mi?** (AEA 91/II)

Bu mehdudiyet **déyilmi?** (P 75)

4.4.1.3.3. İsim Cümlesinin Yüklemleri Olarak Kullanılışı

Onun tövbesi bize **lazım deyil**. (AEA 199/IV)

Bu sen bildiyin **adamlardan deyil**. (AEA 375/I)

-Gardaş, **heç mümkün deyil**. (AEA 334/I)

-Sözü ilk mé'nasında başa düşmek **lazım deyil**. (P-4)

Soruşmag **yahşı deyil**. (P-14)

Zerifin düşdüyü ev **uzag déyil**. (P-10)

Bana düşdüler ki bu adam **doğru déyil**. (SNG 414)

Bu arvatdan sonra daha mene **hêç arvad lazım déyil**. (SNG 427)

Salam verdim, **rüşvet deyildir** deye almadılar (AEA 295/IV)

Müselmanlığa **tapınanlar deyil**, xristianlar ve yehudiler de qebul edirler.
(AEA 288/IV)

-Bala, indi ki, bilirsen bil, Allah'tan **gizli deyil**, senden ne gizli (AEA 323/I)

Nihayet, emin oldu ki, daha ölüm onu da yaħalamışdır, ondan can gurtarmağ
mümkün deyil. (SNG 369)

Gızlar senin **deyil** (A 4)

Sözkeçerliyi müdiriden heç **eksik dèyil** (A 13)

Bu güzelliği usta nagılçılar da tesvir ètmeye **gadir dèyil** (GS 83)

-Çıharmaga galsa, adam **az dèyil** (P 87)

4.4.1.4. YOK İle Yapılan Olumsuzluklar

4.4.1.4.1. Birleşik Yapı Olarak Kullanılışı

Birden plaşını gızıl alav kimi Azerin üstüne atıb, gırmızı daruazada **yoh oldu**
(P 63)

Bu gün Azergilin otagının temizliyini **yohlayagdılar** (P 73)

Cibi **yoha çıhmışdı** (P 82)

Nehayet, anlaşılmazlık **yoh olur** (P 84)

Pianonun gapagında görünen boğug sifetin kiçik bir hissesi **yoha çıhdı** (P
105)

Ring **yoh oldu** (P 134)

“Azerin işi ” yahşı yahşı **yohlanılsın** (P 140)

Sehvini başa düşüb gapının a biri tayını güvvetle açıb **yoh oldu** (P 150)

Zerif eriyip **yoha çıhdı** (P 153)

Sene **yoh demezdim** (A 37)

Men indi senin üçün **yoham** (P 139)

İndi men **yoham** (P 154)

Yoh olsun o can ki, yar yolunda cefalar çekmeyecek (AHYÖ 213)

4.4.1.4.2. Cevher Fiili İle Kullanılışı

4.4.1.4.2.1. Görülen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Üreyinde insafdan, mürvetden eser-elamet **yoh idi**. (SNG 419)

Bir keçi, bir dana, bir qoyunun bundan xaberi **yox idi**. (AEA 340/I)

Mağaradan çıxmaya yol **yox idi** (AEA 317/I)

Evde uşaqdan başga **heç kim yox idi**. (AEA 316/I)

Hèç kim kim **yoh idi** (P 80)

-Azer, heberin bar mı ki, gece yerinde **yoh idi** (P 839)

Çöreye növbe **yoh idi** (A 8)

O gün Azergile Garagaşlının dersi **yoh idi** (P 84)

Azergil küçeye çıhanda bir dene de taksi **yoh idi** (P 77)

Qonaq gördü ki, evde heç kes **yohdu** (AEA 273/I)

Amma penah aparılacak yerleri **yohdu** (GS 66)

-Senin bacından benim heberim **yohdu** (AHYÖ 232)

4.4.1.4.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kullanılışı

Yad sonanın e'tibarı **yoxumuş** (AEA 335/II)

Bir varmış bir **yohmuş** (GS 82)

Bir kişinin arvadı ölübmüş. Uşağlarına bahān **yoh imiş**. (SNG 431)

Qocanın günahı **yox imiş**. (AEA 339/I)

Allah'dan başqa heç kes **yox imiş** (AEA 307/I)

4.4.1.4.2.3. Şart Kipiyle Kullanılışı

Yoxsa çıxıb eşikte qışqırqa qışqıra tuttuğun emeli xeber vereceyem (AEA 281/I)

Menim hatirime yeyeceksiniz, **yohsa** küserem. (P-14)

Atacan, **yohsa** sehhetin pozulub? (P 53)

-O gırmızı plaş bir adamdır, **yohsa** iki ? (P 62)

-Ağıl üstün olmalıdır, **yohsa** yoh?(P 115)

4.4.1.4.2.4. DIR, -DİR, -DUR, -DÜR Bildirme Ekiyle Kullanılışı

Burada heç kimsen **yoxdur**? (AEA 208/IV)

Bir zaman ayıldı ki, alma ağaçta **yoxdur** (AEA 312/I)

Ne vaht tikildiyini değıg bilen **yohdur**. (SNG 362)

-Mende tağsır **yohdur**, vezir meni rahat biraħmırdı. (SNG 390)

İlšte bela da burasındadır ki, **hem var, hem de yoxdur** (AEA 205/IV)

Başqa mövzu **yokdur**? (P 52)

Bele sefēh dişler heç kimde **yohdur** (P 68)

Menim vahtım **yohdur** (P 152)

Elman kimiler üçün mügeddees bir şey **yohdur** (P 89)

-Gedek bize ayrı elacımız **yohdur** (P 78)

4.4.1.4.3. Soru Şekliyle Kullanılışı

Bilmirdim **verilecek mi bu icāze**, ya **yox**? (AEA 169/IV)

Hem mene söyle görüm **şışede mey var ya yox**? (AEA 68/IV)

İndi de görüm veziriyle **o lâyıqdir, yoxsa sen?** (AEA 337/I)

yox mu senin inçilerin, altun bileziklerin? (AEA 280/IV)

Kamboca denizin sahillindedir **ya yoh.**? (SNG 34)

-Geride özge uşagın **yohmu?**(GS 94)

Şeherde istirahət edəlişi yərmi **yohdu?** (GS 104)

4.4.1.4.4. Cevap Edatı Olarak Kullanılışı

Yoh, atacan? (P 53)

Yoh, bu sebebini hamısı deyil (P 689)

-**Yoh yoh.** Get, benimki getirmir (P 77)

-**Yoh,** gel gedek seni ötürüm (P 789)

Yoh yoh danışma (P 79)

-**Yoh** , gızım bu olmadı (P 120)

Yoh düzelmez (P 93)

-**Yoh, yoh** indi pulumuz yohdur (A 36)

-Meger meni tanımırsan?

-**Yoh** Ahı sen kimsen?(SNG 418)

-Tapdın?

-**Yoh** (SNG 361)

Heyr, gelebilmezsense, éle bu başdan öz işini bil, ömürlük subay gal (SNG 419)

Sizden söz soruşsalar “beli” “**hëyir**” den başqa héç ne demeyisiz (SNG 423)

-**Hëyir** oturmuram (AHYÖ 277)

4.4.1.4.5. Aynı Cümlede Hem Olumlu Hem De Olumsuz Kelimenin Kullanılması

Bir var idi, biri yox idi, bir garı var idi. (AEA 275/I)

Özüm de elli yaşım **ya ola, ya olmaya** (AEA 313/IV)

Agilem, **yâ câhilem, yâ mö'minem, yâ kâferem** (AEA 49/IV)

Bir **qarnı ac, bir qarnı tox,** oxuyub ne olacaqsan? (AEA 275/IV)

Mahmud fikirleşdi ki, gören çantasında **kamfora var, ya yoh.** (GK 20)

O istedi bahıb görsün **ne var, ne yoh**, cemaat ne alır ne satır. (SNG 400)

Ya **“he”** demeli ya **“yoh”**. (SNG 402)

Zerif ona **hem yahın, lap yahın idi hem de uzag idi** (P 80)

Böyük gardaş **az gedir çoh gédir** (SNG 400)

4.4.1.4.6. Üzerine DEĞİL Olumsuzluk Edatını Alarak Olumlu Manalar İfade Eden Kelimeler

-Déyesen béle işde serişten **yoh déyil** (P 94)

Başqa tipler de **yox deyildir**. (AEA 343/IV)

4.4.2. FİLLER

4.4.2.1. Manası Olumsuz Olan Fiiller

Allah seni oğuldan **yandırısın** (AEA 288/I)

Yahınlıgda deniz bar, amma bu sesden adam **diksinirdi**.(GK 5)

Yar mennen **küsüb gét**di.(SNG 342)

Ahırda şah **hirslenip** öz yégeen gızını tanıdığı kasıb, tenbel bir oğlana vérip déyir.(SNG 386)

Gözel arvadı niye béle **sınıhır** payız yarpağı kimi solur? (SNG 426)

4.4.2.2. Birleşik Yapılarda Olumsuzluk

4.4.2.2.1. Manası Olumsuz Bir Kelime ve Yardımcı Fiille Yapılan Olumsuzluklar

Zülfün kimi hâlımız **perîşân oldu** (AEA 34/IV)

Bîvefadan ötrü **çekme ah u zar**(AEA 85/III)

Dost yolunda **cefâ çekdim**, can üzdüm (AEA 183/III)

Rövze-yi Xüld-i berin menzili **şeytân olmaz** (AEA 346/III)

-Her kimsense, qorxma, men sene **pislik etmerem** (AEA 314/I)

Seni görüm **zelîl olasan** (AEA 292/I)

Günün qara keçsin, heç gülmeyesen (AEA 81/III)

Mene görsetmesin Allah melâlın (AEA 47/IV)

Al gerdenin **qana boyansın** (AEA 288/I)

Qadir Tenri seni nemerde **möhtac etmesün** (AEA 348/I)

Uduzan komandanın oyunçuları **ters ters bahdılar**. (P-8)

Üreyin darıhanda seyahate çıhmağ da **pis olmaz**. (SNG 366)

Amma dostu yaşayan mehelleye gelip çatanda heyli **ğemgin oldu**. (SNG 381)

Mübârek mülkdür ol mülk **vîrân olmasın**, yâ Reb! (AEA 183/II)

Le'net olsun bu cahana, hem cahânın vârine (AEA 69/II)

Birden bu daşlardan biri göyden yere düşerse **bedbehlilik olmasın** deye, adamlar gorlu içinde komalara, mağaralara girip sözlermiş. (SNG 359)

Dekan grupdaki telebelerin adlarını sadalamağa başladı. Edhem bir bir **redd etdi**. (P-20)

Üzün **gem görmesin** (AEA 287/I)

Zehrimar aparsın hamısını. (GK 15)

4.4.2.3. Fiil Çekiminde Olumsuzluk

4.4.2.3.1. Geniş Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Geniş zaman, Azerbaycan Türkçesi'nde belirsiz gelecek zaman olarak kullanılıp (-ar,-er) ekleri kullanılarak yapılır.

Men seni **istemerem** (SNG 338)

Ağlaram **utanmaram** (SNG 340)

Men ölerde anlar da **vermezler**. (GK 15)

Ne zâhirdir o kim gözden **iralmaz** (AEA 26/II)

4.4.2.3.2. Şimdiki Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Türkiye Türkçesi'ndeki şimdiki zaman (-yor) yapısı Azerbaycan Türkçesi'nde kullanılmaz. Bunun yerine Azerbaycan Türkçesi'nde, şimdiki zaman çekimi için (-ır,-ir,-ur,-ür) ekleri kullanılır.

Men bu uşaqlardan **heç xoşlanmıram** (AEA 309/I)

-Ele şey olmaz **inanmıram** (AEA 268/I)

Seher olur avrad gelmir, günorta olur avrad **gelmir**. (SNG 372)

Men bir gıza aşig olmuşam, heç cür onu yaddan çıharda **bilmirem**. Gız ise meni **sevmir**. (SNG 367)

O vahtdan beri -gündüzler heç ne **görmeyir**. (SNG 359)

Qoca Gülbaba gördü ki, qızlar ona **yaxşı baxmır** (AEA 320/I)

Azer onların səslərini **yaħşı iŐitmir**. (P-4)

Onların başları g ye, ayakları **y re çatmır**. (P-5)

Heste yanına gedirem, aye, **kefe getmirem**. (GK 20)

Her adama satmaq **istemirem** (AEA 268/I)

Garın ac olanda can rahatlığı da **olmur**. (GK 7)

Be-ge g derem, be-ge gederem deyip evvelki s zlerini d ne-d ne tekrar  lemekten **yorulmur**. (SNG 364)

M rekkep bir eser g rende **bilmirler** ki, neylesinler (P 63)

4.4.2.3.3. Görülen Ge miŐ Zaman  ekiminde Olumsuzluk

 oh ge medi ki, zerif geldi. (P 14)

Azer h c ne **başa d Őmedi**. (P 11)

Teprenmedi (P 64)

Elman halını **pozmadı** (P 75)

O, biletin, ya elinin titrediyini **bilmedi** (P 82)

Bağladım **olmadı**, yağladım **olmadı** (GS 85)

“yegane” sözü ona **hoş gelmedi** (P 53)

Bilmedi dönüp edheme bahsın ya yoh (P 81)

- z z vcemi soruŐmanız (P 94)

-Yoh bu **olmadı** (P 104)

Bir il kapısım **açmadı** (A 25)

-Bes ses-köye telebeler **oyanmadılar?** (P 93)

Men seni **hercledim** (BKYKD 166)

Ya mende **oyanmadı**, ya seni **oyatmadı** (BKYKD 238)

4.4.2.3.4.  renilen Geçmiş Zaman (1)  ekiminde Olumsuzluk

Azerbaycan Türkçesi'nde  renilen geçmiş zaman için iki farklı ek kullanılmaktadır. Birisi (–mıŐ,-miş) ekidir ki, Türkiye Türkçesi'ndeki kullanımdan bir farkı yoktur. İkincisi ise-(ıb,-ib) ekiyle yapılandır. Bu ekle yapılan çekim, bazan  renilen geçmiş zaman anlamı, bazan da görülen geçmiş zaman anlamı taŐımaktadır.

-Bes Nazlını niye ** ađırmamıŐam** (P 135)

Günlerden beridir agzıma tek lohma **goymamıŐam** (GS 105)

ancağ indiyecen b lesine rast **gelmemiŐem** (SNG 418)

-Yox, yadımdan çıxıb **dememişəm** (AEA 269/I)

Bu dert sizi **üstelememiş** (GS 87)

-Töhməti nahag **almamışam** ki! (P 74)

ele bilirem ömrüm boyu həc ne **ohumamışam** (P 122)

O gız hele senin évine **gelmemiş** (SNG 365)

4.4.2.3.4.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman(2) Çekiminde Olumsuzluk

Onlar hele gönlümün, gözümün, üzümün, elimin yadından **çılmayıb** (P 136)

Yoh, deyesen doğrudan da bu kün pis **başlamayıb** (A 11)

İndiyecen həc de razı **olmayıb** (A 40)

-Ellerimin açığı olmağı həc benim ağılıma **gelmeyip** (SNG 414)

Amma ulu Tanrının gözünü bağlamaga gücü **çatmayıb** (GS 91)

Dəyirler, vahtdan beri benevşe galası etrafında ceyran **ovlanmayıb** (GS 93)

4.4.2.3.5. Gelecek Zaman Çekiminde Olumsuzluk

Daha həc ne **dəmeyeceyem** (P 120)

Bir gün ruzu tapanda bir gün **tapmayacağam** (SNG 88)

-Ananın südüne and iç ki, seni **öldürmeyeceyem** (AHYÖ 212)

Dédiklerime emel étmisen, seni **dindirmeyeceyem**, sendən küseceyem
(AHYÖ 209)

-Etmeyecek (P 101)

Sabah Husainov **oynamayacag** (A 28)

Sévdiyim adam ehd-peyman élemelidir ki, mennen başga həc kesi
sévmeyecek (SNG 108/11)

Bir şair haylı senin başına

Daha **dönmeyecek, dolanmayacak** (BKYKD 249)

Onlar bu ipek temaslı eli həc vaht **unutmayacaglar** (P 51)

4.4.2.3.6. Şart Kipinde Olumsuzluk

-**Getmesem** olmaz (P 107)

-**Demesen** inci yerem (P 52)

Alma Zerifin hoşuna **gelmese** de yedi (P 56)

Amma bilmir ki, otağı **temizlemese** sifeti de çirkli galacak (P 74)

Görek Dadaş kişi ovgatımıza sogan **doğmasa** (A 11)

Özü de həc **olmasa** bir az size oşşasın (A 24)

Adamın oğlu **olmasa**, évin béle yihallar (SNG 345)

O **gayıtmasa** da bizim adamdır (P 159)

Maraglanmasag, **yanmasag** ne düşüb ahı bize (A 30)

4.4.2.3.7. Emir Kipinde Olumsuzluk

Menim sizi **görmeyim** (SNG 347)

Niye men daha yüksek hisselerde **yaşamayım** (P 75)

Bir de évden çıhib gederken başını undub pencerede **goymasın** (GS 85)

Mané olmayın (P 143)

Bu saat olacaq **darıxmayın**. (AEA 271/I)

-Şah sağ olsun, **telesmeyin** (SNG 383)

Haberleri **olmasın** (A 37)

4.4.2.3.8. İstek Kipinde Olumsuzluk

Hahiş édirem bele bele suallarla **mané olmayasan** (P 71)

-Başgasına ise **mané olmayasan** (P 129)

-Éy Hüdaya, kaş meni güzel **yaratmayaydın**, Gün hanım da meni bu belaya **salmayadı** (AHYÖ 210)

4.4.2.3.9. Gereklilik Kipinde Olumsuzluk

Edebiyat halga hidmet **etmemelidir** (P 61)

Geniş **yayılmamalıdır** (P 61)

Amma bu,i demek déyil ki, eser başa **düşülmemelidir** (P 62)

Belke de heç **tohunmamalıdır** (P 138)

Bu oyunun başga variantında uşaglar siçanı dövrenin içersine **burahmamalıdırlar** (AHYÖ 201)

Bu oyunçular gizlenenleri ahtarmalı, hem de başçının yanını, mereni nezerden **gaçırmamalıdırlar** (AHYÖ 202)

4.4.2.4. Birleşik Çekimlerde Olumsuzluk

4.4.2.4.1. Hikaye Birleşik Çekimde Olumsuzluk

4.4.2.4.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

Men bele **dememişdim**. (AEA 278/I)

Göyde ise birce ulduz da **galmamışdı**. (GK 8)

Mahmud unun belé kefli olduğu günlerini **az görmemişdi** (GK 23)

Osmanlı **razılamamışdı** (P 140)

İndi bu dostlugdan eser elamat **galmamışdı** (A 39)

Çünkü efendi sözünün üstünde **durmamışdı** (SNG 398)

-Menim oğlum heç vaht **hestelenmemişdi** (SNG 390)

Onu evez edecek bir övlad **vermemişdi** (GS 86)

Azer heç bir zaman indiki kimi geribe hiss **keçirmemişdi** (P 80)

4.4.2.4.1.2. Gelecek Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Sen olmasaydın men heğiğeti **bilmeyecektim** (SNG 390)

Bütün kainatı gucaklamış bu derin sükut heç bir zaman **pozulmayacagdı** (P 128)

Daş üstünde bir daş **goymayacagdı**, gala (GS 88)

4.4.2.4.1.3. Şartın Hikayesinde Olumsuzluk

Baba Kahadan gelen heberdarlığı **olmasaydı**.(GK 7)

Onların ürek döyüntülerini saymağa çalışan balaca, yumru gızıl saat Zerifin golunda **çıggıldamasaydı** (P 52)

Eğer erim mene gızıl narı **göndermeseydi** men de evi tikdire bilmezdim. (SNG 388)

Dadaş **olmasaydı** (A 39)

Amma devenin hetri **olmasaydı**, bu berbad yolculuğa **çihmazdım** (GS 99)

Eger o kerpici çoğ **vérmeseydi**, men divare hündüre gandıra bilmezdim (AHYÖ 262)

4.4.2.4.1.4. Geniş Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Pürsürür idi könül, qüsse nedir **bilmez idim** (AEA 244/IV)

Men seni böyle **bilmez idim** (AEA 346/I)

Men senden **ayrılmazdım**

Amma devenin hetri olmasaydı, bu berbad yolculuğa **çihmazdım** (GS 99)

Bilseydim Azeri **burahmazdım** (P 133)

-Sen ahı, hegiğeten **gorhmazdım** (P 138)

Men senden **ayrılmazdım** (SNG 340)

Arzusundan qara bağrımı **qan etmez idim** (AEA 174/II)

Vahtında manè olmayıb söydün yanından öterek getdiyine şübheleri **galmazdı** (P 529)

Meni güce saldılar (SNG 340)

Hèç ağına **gelmezdi** ki (P 81)

Amma bu, müntezem **olmazdı** (P 131)

Amma hèç birisi onun derdine çare **tapmazdı** (GS 88)

4.4.2.4.1.5. Şimdiki Zamanın Hikayesinde Olumsuzluk

Menim üstüme iki arvad aldığı için men onu **istemirdim**. 429)

Seher gözünü açandan gece yatana gider danışırđı, ağzı **yumulmurdu**. (SNG 406)

O, Azerden bele sual **gözlemirdi** (P 62)

Muhiddinli tohtamag **bilmirdi** (P 65)

-Bes elmin şokaladı **olmur?** (P 65)

Hèç ne **görmürdü** (P 79)

Ne edeceyini **bilmirdi** (P 83)

Seni hèç **görmürdüm** (P 86)

Muhiddinli suallara ara **vermirdi** (P 98)

Amma yène umduğı ümidine eli **tohunmurdu** (GS 87)

Öküz ise susuzluğundan gıvrılır, buna göre sesi **çihmirdi** (GS 100)

4.4.2.4.1.6. İsteğın Hikayesinde Olumsuzluk

Ancag sèntimental sızıltılar ve operatta şertiliyele dolu bir yazını göylere **gaydırmayadı** (P 85)

Bizim güzel eserlerimizi gölgede burahmag **istemeyeydi** (P 85)

Kimin çaldığı da me'lum **olmayadı** (P 80)

4.4.2.4.2. Rivayet Birleşik Çekimde Olumsuzluk

4.4.2.4.2.1. Geniş Zamanın Rivayetinde Olumsuzluk

Dağdan duman **ötmez imiş**

Gül tikansız **bitmez imiş**

İşe, güce **getmez imiş**

Onun etrafa saçtığı gür ışığından hoşu **gelmezmiş** (SNG 359)

Heyifki, duası behre **vermezmiş** (GS 86)

Bunlar avamlıgda sadelövhlükde bir-birinden geri **ğalmazmışlar**. (SNG 420)

Gurultu kesilene gédér mağradan **çihmazmışlar** (SNG 359)

4.4.2.4.2.2. Şimdiki Zamanın Rivayetinde Olumsuzluk

Camaat **goymurmuş** (A 22)

Arvad hesis imiş, geline yahşı yémek **vermirmiş** (SNG 421)

Haggücüne, bu hanım hatın arvadın bir ayağı bağçadan **çihmirmiş** (GS 88)

4.4.2.4.3.. Şart Birleşik Çekimde Olumsuzluk

4.4.2.4.2.3.1. Geniş Zamanın Şartında Olumsuzluk

Uşaglara **çatmazsan** (P 111)

Tapmazsan itiridiyini

Ahtarsan da ha terefi. (BKYKD 107)

4.4.2.5. Olumsuzluğun Zarf-Fiillerle Kullanımı

4.4.2.5.1. -MADAN, -MEDEN Zarf-Fiilin Olumsuzluk İle Kullanımı

Rafig hęc ne **ęşitmeden** baş alıp gélirdi (P 59)

Muhiddinli sesinin ahengini **dęyişmeden** telesi dędi (P 71)

Hemsöhbetine **hissetdirmeden** hesteliyin tarihini öyrenirdi (P 109)

4.4.2.6. Zıt Anlamlı Kelime Tekrarlarıyla Yapılan Olumsuzluklar

Yalnız gün batandan sonra, her tarafa ğaranlıg düşende onun gözleri açılır ve **sessiz-semirsiz** hava ışıglanana gédér ora-bura uçur. (SNG 359)

Sessiz-küysüz ağaçlarda yarpağlar arasında, yahşıl kolların etrafında gizlenir. (SNG 360)

İster istemez modérnist cerayanın başçısı Rob Griyenin ireli sürdüyü béle problématik sözler ya da düşür (P 61)

Az-çok cavadı olan her adam ele yazabilir (P 39)

Söz kişinin ağzından **çıkarcıkılmaz** birden elindeki boğçanın düyünü açıldı (SNG 416)

Bu sözler loğmanın dodaglarından **ğopar-gopmaz** o, gözlerini ebedi yumdu. (SNG 370)

Bunlardan başğa cemi **var-yoğu** iki ineyi, iki keçisi ve altı goyunu varmış (SNG 376)

Elinden bir iş gelmeyen kişi de gece gündüz Allaha üz tutub imdad isteyirdi
(SNG 419)

Dinmez-söylemez otursuz (SNG 423)

Adamlar béle hésab édirlér ki, şer güvveler **saysız-hisabsız** misgablarn
sesinden gorhub gaçır.(SNG 360)

Sonra da boş tabağı yérden galdırır, suyu süzüle süzüle, **kor-péşman, derd-
gem** içinde eve gelir. (SNG 354)

Yerli-yérsiz arvad seherden aışamacan her hırda şey üste mirt mirt
mırtlayırdı (SNG 77/20)

“Men de **davasız-savaşız** kéçib tahta oturaram” (SNG 60)

4.4.2.7. Vurguyla Yapılan Olumsuzluklar

-Yox, qızarmıyım! (AEA 323/I)

Arifa, söyle görüm, Qur'an olur mu ayasız? (AEA 27/IV)

Mümkün mü unutma? Dayanılmaz buna esla. (AEA 287/IV)

Onu vermeye fermanım mı var? (AEA 131/III)

Bir can ile yüz derd ü belâ çekmek olurmu? (AEA 207/III)

Ey Besîrî, ebdin ehvalı ana me'lûm iken

Dergeh-i Mövlâde erz-i hâcete hâcet mi var? (AEA 132/II)

Menim ne haberim var? (SNG 349)

Be bu, derd döyül ne di? (GK 25)

-Demek sen dékandan çoh bilirsən? (P 27)

Oturup bélece için-için yanmagdan başga elimden ne geler ki? (GS 86)

Bu sevinci dilden dêmek olarmı , gelemnen yazmag mümkünmü? (GS 89)

4.4.2.8. İktidarî Yapıda Olumsuzluk

Azerbaycan Türkçesi'nde, iktidarî yapının olumlusu da olumsuzu da “bil-”
fiili kullanılarak yapılır.

Bir gederden sonra **dayanabilmeyip** yine sayır. (AEA 269/I)

Qonaq yerinde **oturabilmedi** (AEA 273/I)

Qardaşımın ölümüne **heç inanabilmirdim** (AEA 328/IV)

Üç gün de keçdi, kişi pulu yene de **düzeldebilmedi** (AEA 278/I)

Servet heveskarları bu gebirlerin ekseriyyetini gəzib ahtarış aparsa da həc ne **tapa bilmeyibler**. (SNG 362)

Sen dème bu guyuya da çohları su için girib salamat **çıha bilmeyibmiş**. (SNG 386)

Eğer erim mene gızıl narı göndermeseydi men de evi **tikdire bilmezdim**. (SNG 388)

Senden ve menden savayı o otagda **həç ola bilmedi**. (GK 13)

Ancag eşşeye hamı kimi düz minsem arhadan mene hücum edeni **göre bilmerem**. (SNG 419)

Edebiyatın inkişafına tekan **verebilirlər**. (P-5)

Oğlan çoh uca olduğundan, başını kölgesi şuşebendde özüne yer **tapa bilmir**. (P-4)

Emisi onu oxuyup **gurtara bilmemişdi**. (P11)

Azer demeye söz **tapa bilmedi** (P 69)

Ola bilmez dedim (P 73)

Osmanlı başını **galdıramadı** (P 54)

Yohsa özünü bu geder serbest **apara bilmez** (P 71)

Həc neden söz **aça bilmediler** (P 140)

Men seninle **danışa bilmirem** (P 85)

Görünür, seni fikrinden **daşındıra bilmerem** (P 102)

Həc kim istediği kimi **danışa bilmirdi** (P 111)

Ömrümde həc vaht bu araziye **kəçe bilmeyeceyem** (A 339)

Bah bele ha, tülkü tülküyü ile indiye geder bir insan **alda bilmemişdi** (GS 105)

Derdini söylemeyen derman **tapa bilmez** (GS 86)

Garı sakitleşe **bilmir** (GS 95)

Guyruğunu geri çekmek isteyir, **çeke bilmir** (GS 95)

Azer yene de Elman barede geti bir fikre gele **bilmedi** (P 89)

4.4.2.9. Olumsuz Soru Şekliyle Yapılan Olumsuzluklar

Meni ne için şamsız qoydular? (AEA 234/IV)

-Siz medal almadınız mı? (AEA 209/IV)

-Dovşan gelip sene demedi mi molla ile gelirik, hazırlığ gör? (AEA 269/I)

-Ey qoca, bu ne işdir, seni öldürmediler mi? (AEA 339/I)

Mere oğlan dexi ölmedin mi? (AEA 351/I)

-Hecer xanım, meni tanımadın mı? (AEA 388/I)

Bir yerde qerar tutabilmersen mi? (AEA 299/IV)

Qapına dermâna gelsin, gelmesin? (AEA 32/IV)

-A kişi deli olmamısan ki? (AEA 268/I)

-Men istemirem mi? (GK 19)

-Yahşı bir namized deye bilmezsen? (P-20)

-Eye Temir, dünyanın yarısına dörd yüz il meydan ohuyan siz Tatarlar olmamısınız mı? (GK 21)

-Kitap yazmısan ? (A 42)

Nemet işe gelmirsən (A 10)

Azer, çerçivə adamı sıhmırmı? (P 76)

4.3. EDATLAR

4.3.1. “Ne...ne” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Ezreyil’i ne çavuş gördi, ne qapuçı. (AEA 345/I)

Ereb Reyhan bir defe de olsun ne dindi, ne sesini çıxardı, ne aman istedi. (AEA 368/I)

Ne züleyxâ’san, ne Leylâ türfe zîbâsan nesen? (AEA 52/IV)

Ne püstem var, ne badamım, ne töhm-i sûr, ne nevtâğım (AEA 69/IV)

Ne terk etdim bu dünyanı,

Ne dünyada sefa gördüm. (AEA 102/III)

Ne yaxşı, ne yaman demdi bir söz (AEA 91/IV)

Ne çah olaydı, ne zindan, ne kârivan güzâri

Ne Yusifi bu belâde gören bir âdem olaydı

Ne dindarem, ne islâmen,

Ne meynuşem, ne pürcanem,

Ne Berse ehli, ne şamam,

Ne ez Hind ü İranem men (AEA 284/III)

Ne anam var, ne bacım, (SNG349)

Ne gelen var ne gèden (SNG 346)

Azer, ne Nazlı ne Rafıg vèrir (P 131)

Fikirleşir ki, ne aparım, ne aparmayım? (SNG 431)

Ne déyen inanır, ne gulag asan (BKYKD 35)

Gün hıanımın ne gécesi géce idi, ne gündüzü gündüz (AHYÖ 229)

4.4.2. “Ne..ne.. de” Kuvvetlendirme ve Denkleştirme Edatıyla Yapılan

Olumsuzluklar

Ne bir misgal artsın, ne de bir misgal eskilsin. (SNG 374)

Kişi bu ehvalatdan sonra ne divarın dibine getdi, ne de dua eleyip Allah`dan papaq istedi. (AEA 282/I)

Heç bir yerinde ne bir tiken izi tapabildi, ne de bir yara (AEA 357/I)

Ne gül cefasını çek, ne de xare yalvarma (AEA 369/IV)

Ali kişi ne dindi, ne de sesini çıxartdı (AEA 355/I)

Edebiyyat da, degig elm déyil, zeif dissertasiya ne gezavu gedere sebe, ne de elmi hesablananın düzgün neticesine manè olabiler (P 65)

Ne guru çayda goyun ahıtmağa benzer bu, ne de emanet paltar geymeye (GS 86)

Ne sümbüller saçını yolsun, ne de benevşeler boyun büksün (GS 87)

Ay zalım, ne olardaş ile fergin?

Vetendaş olmasa ne o, ne de sen. (BKYKD 19)

Ne şeytan gerekdir ne de barmağı (BKYKD 46)

Ne elimi ağa ğaraya vuraram, ne de boz köpeyin üzünü görerem (AHYÖ 259)

4.3.3. “Ne” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Kişisiz arvad ne lazım? Arvadsız kişi ne lazım? (SNG 427)

4.3.4. Farsça “bî” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

-Aay kerem qardaş, nice bele bîkefsen? (AEA 276/I)

yazıx olmaz mı bu **bîçareler?** (AEA 248/IV)

Bîvefa yar derde giriftar olsun (SNG 356)

Bîvefadan ötrü çekme ah u zar(AEA 85/III)

Bu gün **bihal** olupdur (SNG 350)

Övlaaddan **bînesib** olmadığına göre her gün Allah-taalaya min şükürler édib,
gızı ile hoş günler keçirerdi. (SNG 431)

İskendergil **bi-huş** olub yere yihıldılar (AHYÖ 244)

Tapdığın üreyi **bi-tağet** olup, bir serv ağacının dibinde huşa gétmişdi (AHYÖ
218)

4.3.5. Farsça “nâ” Olumsuzluk Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Hoşhallandırıcı, güçlü aharına alıb Zerifle bir yerde **na me'lum** bir seadet
menziline apardı (P 51)

Bir **namerde** gül oldum (SNG 352)

Köksüz **nasaz** verdiler (SNG 351)

Ahır **naelac** galıp déyir

-Töhmeti **nahag** almamışam ki! (P 74)

Allah seni **nâgafil** gezadan, guru şerden saxlasın (AEA 283/I)

-Ona göre ah çektim ki, üreyimde arzum galdı, **na-kam** gétdim (AHYÖ 224)

4.3.6 Ünlem Edatlarında Olumsuzluk

4.3.6.1.Vay Ünlem Edatıyla Yapılan Olumsuzluklar

Sonsuzun **vay** elinnen (SNG 15/18)

Men sene **vay** démerem (SNG 18/36)

-**Vay**, cürbecür ses-köyler gelir (SNG 91/18)

SONUÇ:

Türk dilinde olumsuzluğu, anlam ve şekil olumsuzlukları şeklinde iki ana gurup olarak değerlendirdik. Anlam olumsuzlukları kelimenin herhangi bir olumsuzluk eki almadan kendi yalın haliyle ifade ettiği anlamın menfilik durumudur. Şekil olumsuzluğu ise, kelimenin (-ma,-me,-sız,-siz vb.) olumsuzluk eklerinden birisini alarak menfi anlam taşımasıyla meydana getirdiği olumsuzluktur.

1.İsimlerde Olumsuzluk:

Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden Günümüze değin ve günümüz batı gurubu şivelerinde kök ve türemiş haldeki olumsuzlukların neler olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

-SIZ,-SİZ,-SUZ,-SÜZ ekleriyle yapılan olumsuzluklar, incelediğimiz tarihi şivelerde ve günümüz şivelerinde en yaygın olarak kullanılan olumsuzluk yapılarından birini teşkil etmektedir.

Batı gurubu şiveleri ekin dar ve yuvarlak şekillerini kullanmıştır.

Bu ekler;

Olumlu kelimeler üzerine gelerek olumsuz manalar kazandırır.

Olumsuz manalar taşıyan kelimeler üzerine gelerek, olumlu manalar ifade eder.

Kendilerinden sonra, gerek yapım eklerini gerekse isim işletme eklerini alırlar

Kelimelere çokluk manası katarlar.

Kalıplaşmış mecazi anlamlı kelimeler yapar.

Birleşik yapılar oluştururlar.

Zamirlerde olumsuzlukları sağlayan başlıca unsur bu eklerdir.

Yok olumsuzu üzerine gelerek olumlu manalar ifade etmektedir.

-mak,-mek fiilden isim yapma eki üzerine gelerek sıfat-fiil ve zarf-fiil manaları vermektedir.

Bu ekler, Farsça “bî” olumsuzluk ekinin karşılığı olarak kullanılmış ve dilin belirli tarihi dönemlerinde, dilin başka dillerden etkilenmelerine paralel olarak,

artmış veya azalmıştır. Mesela, Çağatay Dönemi'nde (-sız,-siz,-suz,-süz) olumsuzluk ekleri kullanılmakla beraber, Farsça'dan geçen "bî" karşı mücadele edememiş, ve kullanımı "bî" ye göre azalmıştır.

YOK ile yapılan olumsuzluklar:

Türk Dilinin tarihî şiveleri ve günümüz şivelerinin tamamında kullanılan bir olumsuzluk yapısıdır.

Yapım eklerini alır.

İsim işletme eklerini alır.

Edatlarla birlikte kullanılır.

Cevher Fiili ile kullanılır.

İsim cümlelerinin yüklemi olarak kullanılır.

"hayır" kelimesinin anlamına yakın bir anlamı vardır. Zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanılabilirler.

Kendisinden sonra değil olumsuz kelimesini alarak, olumlu manalar kazanır.

DEĞİL ile yapılan Olumsuzluklar

"Değil" ile yapılan olumsuzluklar, Türk Dilinin tarihî şivelerinden Eski Türkçe döneminde kullanılmamıştır. İlk olarak, Karahanlı Türkçesi döneminde Divanü Lügati'-Türk'te rastlamaktayız. Kaşgarlı Mahmut, kelimenin "tag ol" dan geldiğini ve Argular'dan alındığını söylemektedir. Kelime batı Türkçesi'nde tag ol> dağ ol> tegül>degül> değil şeklinde bir gelişim izlemiştir. Yine Divanü Lügati't-Türk'te "tegül" ile beraber geçen bir olumsuzluk yapısı da "ermes" şeklindedir. Kaşgarlı, Oğuzların "ermes" olumsuzluk yapısı yerine "tegül"ü kullandıklarını söyler. Ekin batı Türkçesi'nde kullanımı yoktur. Ancak, Doğu Türkçesi'nde ise "emes" "ermes" "imes" "irmes" şekilleri kullanılmış ve günümüz batı gurubu şiveleri dışındaki şivelerde de kullanılmaya devam edilmektedir.

Üzerine zarf-fiil eklerinden bazılarını alır

Yapım eklerini almaz

Sıfat fiil ekleri üzerine gelir

İsim cümlelerinin yüklemi olarak kullanılır.

2. Fiillerdeki Olumsuzluk:

Manaları olumsuz olan, kök ve türemiş haldeki fiilleri sınırlandırarak (tamamına ulaşılamamıştır) ortaya koymaya çalıştık.

Fiillerdeki bütün olumsuzluklar “-ma,-me” olumsuzluk ekiyle yapılır. Ancak sadece geniş zamanın olumsuzluğunda birinci teklik ve birinci çokluklarda (-ma,-me) diğer şahıslarda ise (-maz,-mez) ekleri kullanılır. Kıpçak Türkçesi’nde birinci teklik için (-man,-men) ekleri de kullanılır.

Geniş zamanın olumsuz çekiminde, Eski Türkçe döneminde şahıs zamirleriyle birlikte çekimleri yapılırdı. Osmanlı Türkçesi döneminde çekim -maz,-mez’li olup üzerine şahıs eklerini almıştır. Türkiye Türkçesi’nde ise Birinci teklik ve birinci çoklukta “-z” düşmüştür.

Eski Türkçe döneminde, fiillerdeki olumsuzluk yapılarından birisi de -sıra,-sire ekleridir. Eski Türkçe döneminden sonraki devirlerde ekin, kullanılmadığını görüyoruz. Günümüz batı gurubu şivelerinden sadece Türkmen Türkçe’si kullanmaktadır.

Edatlarla Yapılan Olumsuzluklar:

“Ne...ne” kuvvetlendirme ve denkleştirme edatı, Türk dilinin tarihi şivelerinden Eski Türkçe dönemi hariç, diğer şivelerde kullanılmış ve günümüz şivelerinde kullanılmaktadır. Her dilin başka dillerden etkilendiği gibi Türk dili de kendi coğrafyası içinde bu etkilenmeden nasibini almıştır. Etkilenmenin neticelerinden birisi de Arapça ve Farsça edatları çok kullanmış olmasıdır. Bu kullanım, Türk dilinin hemen hemen bütün şivelerine yayılmıştır. Farsça’nın “bî” olumsuzluk eki Türk dilinin -sız,-siz,-suz,-süz eklerinin karşılığıdır. Bu yabancı kaynaklı unsurların kullanımı, dilin yabancı dillerin etkisinde kalıp kalmadığı zamanlara göre değişiklik göstermektedir.

“ne...ne de” kuvvetlendirme ve denkleştirme edatıyla yapılan olumsuzluklar, Türk dilinin tarihî şivelerinde kullanılmıştır. Günümüz batı gurubu şivelerinin tamamında kullanılmaktadır.

Farsça “nâ” olumsuzluk edatını ilk olarak Karahanlı Türkçesi’nde gördük. Karahanlı Türkçesi’nden itibaren Türk dilinin tarihî şivelerinin tamamında

kullanılmıştır. Günümüz batı gurubu şivelerinde de kullanım sıklığı değişmekle beraber devam etmektedir.

“la ve bila” olumsuzluk edatları, dilimize Farsça’dan girmiştir. Tarihî şivelerimizde kullanılmakla beraber, günümüz batı gurubu şivelerinde kullanımdan düşmüştür.

“Hayır” ile yapılan olumsuzluklara sadece Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi’nde rastladık. Diğer tarihî ve günümüz şiveleri bu olumsuzluk yapısını kullanmayı tercih etmemiştir. Tarihî şivelerde ve günümüz batı gurubu şivelerinde “hayır” olumsuzluğunun yerine “yok” şekli kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir.

(hiç olmazsa, hiç değilse) bağlama edatları “bari, hiç yoktan, en azından” gibi anlamlar ifade eder. Türkiye Türkçesi’nde kullanılmaktadır.

TARİHİ TÜRK ŞİVELERİ VE GÜNÜMÜZ OĞUZ GURUBU ŞİVELERİNİN İSİMLERDEKİ ŞEKİL OLUMSUZLUKLARINI GÖSRETEEN TABLO

	-SİZ,-SİZ,-SUZ,-SÜZ	YOK	DEĞİL	EMES, ERMES, İRMES
ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ	-siz,-siz,-suz,-süz	yok	-	-
KARAHANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-siz,-siz,-suz,-süz	yok	degül	ermes
HAREZM TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-siz,-siz,-suz,-süz	yok	devül	ermes
KIPÇAK TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-siz,-siz,-suz,-süz	yok	degül	-
ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-siz,-siz,	yok	degül	ermes, irmes, imes
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-suz,-süz	yok	degül, degil	-
OSMANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-siz,-siz	yok	degil	-
TÜRKİYE TÜRKÇESİ	-siz,-siz,-suz,-süz	yok	degil	-
TÜRKMEN TÜRKÇESİ	-siz,-siz	yook, yok	dääl, däl,	-
GAGAVUZ TÜRKÇESİ	-siz,-siz	yok	diyl	-
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	-siz,-siz,-suz,-süz	yoh	deyil	-

TARİHİ TÜRK ŞİVELERİ VE GÜNÜMÜZ OĞUZ GURUBU ŞİVELERİNİN FİİLLERDEKİ ŞEKİL OLUMSUZLUKLARINI GÖSRETEEN TABLO

	-MA,-ME	-SIRA,-SİRE	-MAZ,-MEZ
ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ	-ma,-me	-sıra,-sire	-maz,-mez-
KARAHANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-ma,-me	-	-maz,-mez -mas,-mes
HAREZM TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-ma,-me	-	-maz,-mez-
KIPÇAK TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-ma,-me	-	-mas,-mes, -man,-men -maz,-mez-
ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-ma,-me	-	-maz,-mez-
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-ma,-me	-	-maz,-mez-
OSMANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ	-ma,-me	-	-maz,-mez-
TÜRKİYE TÜRKÇESİ	-ma,-me	-	-maz,mez
TÜRKMEN TÜRKÇESİ	-ma,-me	-sıra,-sire	-mar,-mer
GAGAVUZ TÜRKÇESİ	-ma,-me	-	-mar,-mer
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	-ma,-me	-	-mar,-mer

**TARİHİ TÜRK ŞİVELERİ VE GÜNÜMÜZ OĞUZ GURUBU ŞİVELERİNİN
EDATLARDAKİ ŞEKİL OLUMSUZLUKLARINI GÖSRETEEN TABLO**

	Bî	Nā	La	Bila	NE... ne	Ne..ne de	hayır	Hiç olmazsa	Hiç değilse
ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
KARAHANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ	bî	nā	-	-	ne...ne	-	-	-	-
HAREZM TÜRKÇESİ DÖNEMİ	bî	nā	-la	-	ni...ni	-	-	-	-
KIPÇAK TÜRKÇESİ DÖNEMİ	bî	nā	la	bila	ni...ni	-	-	-	-
ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİ	bî	nā	-la	-	ni...ni	-	-	-	-
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ	bî	nā	la	bila	ne...ne	-	-	-	-
OSMANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ	bî	nā	-la	-bila	ne...ne	-	-	-	-
TÜRKİYE TÜRKÇESİ	bî	nā	-	-	ne...ne	ne..ne de	hayır	hiç olmazsa	hiç değilse
TÜRKMEN TÜRKÇESİ	bî	nā	-	-	ne...ne	ne..ne de	-	-	-
GAGAVUZ TÜRKÇESİ	bî	nā	-	-	ne...ne	ne ne de	-	-	-
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	bî	Nā	-	-	ne...ne	ne..ne de	heyr	-	-

KAYNAKÇA

- AKALIN, Mehmet
1979 **Târihî Türk Şiveleri** , Ank. Sevinç Mat.
- AKKUŞ, Metin
1993 **Nef'î Divanı** , Ank.Akçağ Yay.
- AKSAN, Doğan
1983 **Sözcük Türleri** , Ank. TDK Yay.
- AKYÜZ, Kenan, S. YÜKSEL, M.CUMBUR, S. BEKEN
1990 **Fuzulî Divânı** , Ank. Akçağ Yay.
- ALTAYLI, Seyfettin
1994 **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü (I-II)** İst. MEB Yay.
- ARAT, Reşit Rahmeti
1979 **Kutadgu Bilig** , (**İndeks**) Ank. Türk Kültürü Araş.Enst.Yay.
1991a **Eski Türk Şiiri** , Ank. TDK Yay.
1991b **Kutadgu Bilig** , (**Metin**) Ank. TDK Yay.
1992 **Atabetü'l-Hakayık** , Ank. TDK Yay.
- ARSLAN, Hülya
1997 **Kazak Türkçesinde İsimler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**
Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
- ATA, Aysu
1997 **Kıyasü'l-Enbiya** , (**I-II**) Ank. TDK Yay.
- ATALAY Besim
1992 **Divanü lügati-t Türk (I-II-III-IV)** Ank. TDK Yay.
- AYAN, Hüseyin, K.YAVUZ, E.GEMALMAZ R. TOPARLI, G.AYAN,
1995 **Mecâlisü'n-Nefâis** , Erzurum Atatürk Üni. Yay.
- BANGUOĞLU, Tahsin
1995 **Türkçenin Grameri** , Ank. TDK Yay.
- BULGAR, Stepan
1990 **Dev Adamın Oolu** , Kişinev Litaratura Artistike
- CAFEROĞLU Ahmet
1993 **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü** , İst. Enderun Yay.
- CAFEROĞLU, Ahmet
1984 **Türk Dili Tarihi** , İst. EnderunYay.
- CANPOLAT, Mustafa
1982 **Mecmu'atün-Neza'ir** , Ank. TDK Yay.
1995 **Lisanü't-Tayr** , Ank TDK Yay.
- ÇELİK, Ülkü
1996 **Leyli vü Mecnun** , Ank.TDK Yay.
- CEMİLOĞLU, İsmet
1994 **Kıyas-ı Enbiya** , Ank. TDK Yay.
- DENY, Jean
1941 **Türk Dili Grameri** , (Çev. Ali ulvi Elöve) İst. Maarif Matbâsı

- DİLAÇAR, Agop
1988 **Kutadgu Bilig İncelemesi** , Ank. TDK Yay.
- DİLÇİN Cem
1983 **Yeni Tarama Sözlüğü** , Ank. TDK.Yay.
1991 **Süheyl ü Nev-Bahar İnceleme-Metin-Sözlük** , Ank. TDK Yay.
- DOĞANAY, Ali
1974 **Türkçe Deyimler Sözlüğü** , İst. Y. Büyük Dağıtım Yay.
- DOĞRU A. İ. KAYNAK
1991 **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü** , Ank. Kültür Bak. Yay.
- DURGUT, Hüseyin
1993 **Sözlü Nağıllı Geceler Loğman Ağalı (Çeviri ve İndeks-Mezuniyet Çalışması)** Edirne: Trakya Üniversitesi
- ECKMANN, Janos
1988 **Çağatayca El Kitabı** , (Çev. Günay Karaağaç) İst. Üni. Edb. Fak. Yay.
- ECKMANN, Janos
1996 **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, (Yayımlayan: Osman Fikri Sertkaya) Ank. TDK Yay.
1988 "Bolmasa Kelimesine Dair" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1954 Ank. TDK Yay.
- EMRE, Cevat Amet
1988a "Türkçede Cümle" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1954 Ank. TDK Yay.
1988b "Türkçede Cümle" II İsim Cümlesi Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1955 Ank. TDK Yay.
- ERASLAN, Kemal
1988 "Bar ve Yok Kelimelerinin Cümle Kuruluşundaki Rolü" Uluslararası Türk Dili Kongresi Ank.TDK Yay.
1996 **Nesayimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve (I Metin)** Ank. TDKYay.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican
1984 **Kutadgu Bilig Grameri –FİİL-**Ank. Gazi Üni. Yay.
1985 **Büyük Türk Klasikleri** , (I.cilt.1-180) İst. Ötüken Yay.
- ERDOĞAN, Metin
1997 **Türkmen Türkçesi (Dil İncelemesi) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)** Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi
- ERGIN, Muharrem,
1981 **Azeri Türkçesi** İst. Edebiyat Fakültesi Yay.
1988 **Oğuz Kağan Destanı**, (Tercüme Metin Sözlük) Ank.Hülbe Yay.
1989 **Dede Korkut Kitabı**,(Giriş-Metin-Faksimile) Ank.TDK Yay.
1993 **Türk Dilbilgisi** İst. Bayrak Yay.
1995 **Orhun Abideleri** Ank. Bogaziçi Yay.
- ERSOYLU, Halil
1989 **Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı** Ank. TDK Yay.
- GABAİN, A. Von
1988 **Eski Türkçenin Grameri**,(Çev. Mehmet Akalın) Ank. TDK Yay.
- GRÖNBECK, K

- 1992 **Kuman Lehçesi Sözlüğü** , .(Çev. Aytaç Kemal) Ank. Kültür Bak. Yay.
- GÜNEŞ, Sezai,
1997 **Türk Dili Bilgisi** İzmir D.E.Ü. Rek.Mat.
- GÜNGÖR, H., M. ARGUNŞAH
1991 **Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı** Ank. Kültür Bak. Yay.
- GURBANNEPESOV, A- ATABEYEV, A
1995 **Çağdaş Türkmen Şiirinden Örnekler** , Ank. Kültür Bak. Yay.
- HATİBOĞLU, Vecihe
1981 **Türkçenin Ekleri** Ank. TDK Yay.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin
1968 **Kutbun Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri** , İst Üni.Yay
1991 **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller** , Ank. Kültür Bak.Yay..
1992 **Türk Dilinde Edatlar** , İst. MEB. Yay.
1996 **Karahanlı Türkçesi Grameri** , Ank. TDK Yay.
- HACİMUSALAR, Kübra Hatice
1996 Hüseyin Nihal Atsız'ın Deli Kurt Adlı Romanı Üzerine Cümle Bilgisi İncelemesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Edirne: Trakya Üniversitesi
- İLKER, Ayşe
1997 **Batı Grubu Türk Yazı dillerinde Fiil** , Ank. TDK Yay.
- İNAN, Abdulkadir
1987 **Makaleler Ve İncelemeler "Börü=Kurt ve Yok=Hayır Kelimeleri Üzerine"** TDK Yay.
- KARAAĞAÇ, Günay
1997 **Lutfi Divanı** , Ank. TDK Yay.
1988 **"Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler"** , Türk Dili Dergisi, Ank. TDK Yay.
1988 **"Dilcilikte İlk Şekil ve Doğru Yanlış Kavramı"**, Türk Dili Dergisi Ank. TDK Yay.
- KARAHAN, Leyla
1993 **Türkçede Söz Dizimi** , Ank. Akçağ Yay.
1994 **Kıssa-i Yusuf İnceleme-Metin-Dizin** Ank. TDK Yay.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi
1989 **Gülistan Tercümesi** , Ank. TDK Yay.
1994 **Kıpçak Türkçesi Grameri** , Ank. TDK Yay.
- KAYA, Ceval
1994 **Uygurca Altun Yaruk,(Giriş Metin ve Dizin)** Ank. TDK Yay.
- KAYA, Önal
1996 **Fevayidü'l-Kiber**, Ank. TDK Yay.
- KOMİSYON,
1991 **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (I-II)** Ank. Komisyon, Kültür Bak. Yay.
- KORKMAZ, Zeynep,
1988 **"Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkan"** Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959 TDK Yay.

- 1995 **Türk Dili Üzerine Araştırmalar** “Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden <-madın<-medin Zarf-Fiil Ekinin Yapısı Üzerine” TDK. Yay.
- KÖSEOĞLU, Nevzat, V. MUHTARAĞLU, A. NEBİYEY
1993 **Azerbaycan Edebiyat Antolojisi** , Kültür Bak. Yay. Ank. 1993
- KÜKEY, Mazhar,
1975 **Türkçenin Sözdizimi** Kardeş Mat.
- KÜLEKÇİ, Numan , T. KARABEY
1997 **Dîvân** Erzurum Atatürk Üni. Yay.
- MEREDOV, A. S. AHALLI
1988 **Türkmen Klassik Edebiyatının Sözlüğü**, Aşqabad
- OKÇU, Naci
1993 **Şehy Galip (I.II)** Ank. Kültür Bak. Yay.
- ÖNER, Mustafa
1988 **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, Ank. TDK Yay.
- ÖNLER, Zafer
1990 **Müntehab-ı Şifa I (Giriş-Metin)** Ank. TDK Yay.
- ORKUN, Namık Hüseyin
1987 **Eski Türk Yazıtları**, TDK Yay.
- ÖZKAN, Mustafa
1993 **Gülistan Tercümesi** , Ank. TDK Yay.
- ÖZKAN, Nevzat
1996 **Gagavuz Türkçesi Grameri** Ank. , TDK Yay.
- ÖZMEN, Mehmet
1997 “Türkçede Değil Kelimesi ve Anlamları” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995 Ank. TDK Yay.
- ÖZÖNDER, Barutçu Sema
1996 **Muhakemetü'l-lugateyn** , Ank. TDK Yay.
- ÖZTÜRK, Rıdvan
1997 **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil** , Ank. TDK Yay.
- QARRIEVA, Amanqul
1993 **Türkmen Halk Dessanları**, Proza. A. Türkmesintan
- SAKAOĞLU, Saim-ERGUN, Metin
1991 **Türkmen Halk Masalları** , Ank. Kültür Bak. Yay.
- TABAKLAR, Özcan
1996 “Türkmen Türkçesi’nde Ünlülerin Uzun Okunmasını Gerektiren Durumlar ve Eklerdeki Uzun Ünlüler” Türk Dili Araş. Yıllığı Belleten 1994 Ank. TDK Yay.
- TARLAN, Ali Nihat
1992 **Hayali Divanı** , Ank. Akçağ Yay.
- TATÇI, Mustafa
1991 **Yunus Emre Divanı** , Ank. Akçağ Yay.
- TEKİN, T. M. ÖLMEZ, E. CEYLAN, Z. ÖLMEZ, S. EKER
1995 **Türkmence-Türkçe Sözlük** , Ank. Simurg Yay.
- TEKİN, Şinasi
1960 **Maytrisimit** , Erzurum Atatürk Üni. Yay.
1992 “Eski Türkçe” **Türk Dünyası El Kitabı** , Türk Kültürü Araş. Ens. Yay.

- TEKİN, Talât
1988 **Orhon Yazıtları** Ank. TDK Ank. Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri
1994 **Eski Türkiye Türkçesi** , (Gramer-Metin-Sözlük) İst. Enderun Yay.
- TOPALOĞLU, Ahmet
1976 **Kur'an Tercümesi** , İst. Kültür Bak. Yay.
- TOPARLI, Recep
1983 **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü** , Erzurum Atatürk Üni. Yay.
- TOPARLI, Recep
1992a **Türk Dünyası El Kitabı** , II.cilt, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay. Ank.
1992b **İrşadü'l-Müluk Ve's-Selatin** , Ank. TDK Yay.
- TÜRK, Vahit
1995 "Eski Türkçe'de -gu,-gü Eki ve İşlevleri" Tuncer Gülensoy Armağanı, B. Gençlik Yay.
- TÜRKMEN, F. G. GELDIYEV
1995 **Türkmen Şiiri Antolojisi** ,Ank. Türksoy Yay.
- UĞURLU, Mustafa
1987 **Münyetü'l-Guzaat** , Ank.Kültür Bak. Yay.
- ÜNLÜ, Hüseyin
Deyimler ve Kelime Gurupları Sözlüğü , Ünlü Kitabevi
- YAVUZ, Kemal
1991 **Şeyhoğlu Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema** , Ank. TDK Yay.
- YÜCE, Nuri
1993 **Mukaddimetü'l-Edeb** , Ank. TDK Yay.
- YÜCEL, Bilal
1995 **Babür Divanı** , Ank. Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- YUDAHİN, K.K.
1988 **Kırgız Sözlüğü**, (Çev. Abdullah Taymas) Ank. TDK Yay.
- YÜKSEL, Hasan, İ. DELİCE, İ.H. AKSOYAK
1996 **İslamî'nin Mesnevisi** , Sivas. Dilek Matbacılık
- ZEYNALOV, Ferhat
1993 **Türk Lehçelerinin Karşılaştırılmalı Dilbilgisi** , (Çev.Yusuf Gedikli) İst.Cem Yay.